THE

CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS

No's 481, 482, 483, 484, 485

THE

PRAKRITA VYĀKARANA VRITTĪ

WITH TEXT

OF

SRĪ TRIVIKRAMA DEVA

Edited with Introduction, Indices, Appendices etc, by

SĀHITYĀCHĀRYA

Pt Sri Jagannatha Sastri Hoshing

PUBLISHED BY

JAYA KRISHNA DAS HARI DAS GUPTA

The Chowkhambā Sanskrit Series Office,

Vidya Vilas Press Banaras

भूमिका

नाविदित खलु विपश्चिदपश्चिमाना संस्कृतसाहित्यरसिकाना सहृदय-धुरीणाना यत्-प्राकृत नाम किमपि वाङ्मय लोके बहुलप्रचारमासीत् पुरा भारते वर्षे। वाङ्मयमात्र हि लक्ष्यलक्षणभेदेन द्वैविध्य भजति। तत्र हि प्रायो लक्ष्यरूपतामावहन्ति काव्यनाटकप्रबन्धाद्या ग्रन्था। व्याकरणाद्यनुशासनानि पुनर्लक्षणग्रन्थरूपेण प्रसिद्धिमुपयान्ति सर्वत्र। 'मुख व्याकरण स्मृत'मिति स्फुट प्रतिपादयता भगवता श्रीमता पाणिनिमुनिना शिक्षाया वेदपुस षडङ्गेषु व्याकरणस्य मुखत्व निरूप्य सर्वस्यैव वाक्प्रपञ्चनिचयस्य मूल व्याकरण नाम समुद्घोषितम्। को नाम सचेता नाभ्युपेयादिम विषयम्। यतो हि व्याकरणज्ञानमन्तरा शब्दसाधुत्वपरिचायक नान्यत् किमपि लोके लोकलोचनातिथिता प्रयाति। अत एव प्रत्येकस्या भाषाया विद्वत्सम्मताया व्याकरणमुपलभ्यत एव। पूर्वैर्भारतीयै सूरिभि संस्कृतप्राकृतदेशीभेदेन भाषायास्त्रैविध्यमुद्घोषितम्। संस्कृतवाङ्मय हि वैदिक लौकिक चेति द्विविधता भजति। वैदिकलौकिकोभयविधभाषानुबद्धसिद्धान्तप्रतिपादकत्वात् पाणिन्यनुशासनस्य सुशक वेदाङ्गत्वस्थापनम्। आस्तामिद मप्रस्तुतप्रवाहपतनम्। यथा हि संस्कृतवाङ्मयस्य पाणिन्यादिव्याकरणग्रन्था उपकर्तारस्तथा तत्तद्भाषासौन्दर्यपरिरक्षणाय विशिष्टैर्विद्वद्भिर्निर्मिता व्याकरणप्रबन्धा सन्त्येव भाषाणामन्यासामपि। वाल्मीकिवररुचिभामहादिप्रणीता शब्दसाधुत्वसम्पादका समुपलभ्यन्ते बहव प्राकृतभाषाया अपि व्याकरणग्रन्था। तदन्त पातितया प्रसिद्धमेक प्राकृतभाषाव्याकरणपुस्तकमभिलक्ष्यीकृत्य किञ्चित्समीहामहे वक्तुम्।

प्राकृतव्याकरणनिर्मातृषु को वा श्रीत्रिविक्रमदेव विस्मर्तुं शक्नुयात्। केचित् सूत्रकारा, केचिच्च व्याख्याकारा, केचन च सूत्रव्याख्याकारा सर्वत्र समुपलभ्यन्ते दृग्गोचरतामुपगता। अस्माक श्रीत्रिविक्रमदेवस्तु स्वय सूत्राणि प्रणीय व्याख्या च तेषा सोदाहरणा निरमादित्यस्ति तस्मिन् लक्ष्यलक्षणोभयवेत्तृत्वमिति स्पष्टम्। स च ग्रन्थ 'प्राकृत व्याकरणवृत्ति'रिति 'प्राकृत

सूत्रवृत्ति'रिति वा समुल्लसन्नाम्ना सत्र साम्प्रत समुन्न प्रकाश्यते। यदा धारेणैतत्पुस्तकस्य प्रकाशनमभूत्तत्पुस्तकद्वय स्वर्गताना "लद्दू" वश्याना कृष्णात्मनाना तुकारामशमणामेव, तेषु दिवङ्गतेषु तन्नीगवस्तुविक्रयप्रसङ्गे तत्रोपस्थाय पुस्तकावाप्तिलाभलोभेन श्रीमद्भि प्राचीनसस्कृतपुस्तकप्रकाशकै चोखम्बासस्कृतमालाविद्याविलासयन्त्रालयाध्यक्षै श्रीजयकृष्णदासमहोदयैर्द्वित्राणि पञ्चषाणि वा पुस्तकानि क्रीतानि। अनन्तर कदाचिदेकस्यैव ग्रन्थस्य पुस्तकद्वय विचार्य प्रचिकाशयिषया ते श्रेष्ठिमहोदया कार्यमिद मह्य समर्प्य मा प्रोदसाहयन्। आधारभूत पुस्तकद्वयमपि नवीनमेव प्रायश्च सुस्पष्टाक्षर शुद्ध च। १०½"×८½" रूपेण लम्बाकार २५९ पृष्ठात्मक (क) सञ्ज्ञया स्थापितम्, अन्यच्च तञ्जोरपुस्तकालयस्थपुस्तकप्रतिलिपीभूतम् ८"×६" एतदाकारात्मकं २०६ पृष्ठात्मक (ख) सञ्ज्ञितम्। मुद्रिते च प्रथमाध्यायस्य कियतिचन भागे 'सरस्वतीभवनपुस्तकालय'स्थ ग्रन्थप्रदर्शिन्या मुद्रित समुपलभ्य (ग) सञ्ज्ञयैकं पुस्तकमत्र सङ्केतितम्। यत्र पुस्तकमिद बहो कालात् पूर्वं मुद्रितमपि नाद्य यावत् प्राकाश्यमभजदुपोद्घातमन्तरा। उपोद्घातादिलेखने 'प्राकृतभाषा, ग्रन्थैतिहासा'दि सर्वं सावकाश सगृह्य विलिख्येतेत्युत्तरमदाथि प्रान्यप्रतीच्योभयविधविद्याभदीक्षणैरस्मदभिन्नसुहृद्भि काशीस्थहिन्दूविश्वविद्यालयाध्यापके श्रीबटुकनाथशर्मभि 'एम्० ए०', 'साहित्याचार्य' पदवीभृद्भिरस्मत्प्रार्थिते। पर दैवदुर्गत्या कृते तद्विषयकसग्रहा अपि तेऽकाल एवास्मान् परित्यज्य देवभूयस्त्व गता। तदनन्तर च तत्कृपापात्रभूता साहित्याचार्य, एम्० ए० पदभाजो वाराणसेय हिन्दूविश्वविद्यालयाध्यापका श्रीबलदेवशर्माण उपाध्याया प्रार्थिता। अङ्गीकृतप्रार्थना अपि ते कार्यान्तरासक्ततया व्याध्यान्यनैकविधबाधाकुलिता नाशकन् तत्कार्यं पूरयितुम्। दशवत्सरेभ्य पूर्वं मुद्रितस्य ग्रन्थस्य शीघ्र प्रकाशनाय पुनर्मां प्रेरयन्तो विद्याविलासमुद्रणालयाधिपतयोऽभ्यर्थयन्। अत कर्मण्यस्मिन् ममैव प्रवर्तनम्। प्रकाशनावसरेऽस्मत्प्रियसुहृद्भि साहित्याचार्यै, साहित्यवारिधिभि, साम्प्रत वाराणसेयराजकीयमहाविद्यालय प्रधानाध्यक्षचरैर्महामहोपाध्यायपदभृद्भि श्रीनारायणशास्त्रिखिस्तेमहोदयै प्रदत्तं स्वीयमेकं टिप्पणीरूपं सङ्क्षिप्तमपूर्णं पुस्तकमपि समये समये साहाय्य

मातनोदिति सुहृद्वर्या कथङ्कार विस्मर्तु शक्यन्ते। अस्तु तावत्, पुस्तक मिदमध्यायत्रयात्मकम्, तत्र प्रत्यध्याय चत्वार पादा । सूत्राणि पुन प्रथमेऽध्याये ३८६ सन्ति। ५४, १०९, १०५, १२१—इति क्रमेण पादचतु ष्टयसख्या। द्वितीयेऽध्याये ७७, ९२, ४२, १५७—इति पादक्रमेण ३६८ सूत्राणि। तृतीये पुनरध्याये १३३, ६७, ५८, ७१—इति चतुर्णां पादाना क्रमेण ३२६ सूत्राणामुपलब्धिर्दृश्यते। सङ्कलनया च १०८६ सूत्रसख्या पूर्णा भवति।

श्रीत्रिविक्रमदेवोपज्ञेऽमुष्मिन् व्याकरणग्रन्थे पूर्वमेकादश पद्यानि, तत सूत्रव्याख्योदाहरणादि सन्दब्ध वर्तते। प्रारम्भिकपद्यपर्यालोचनया किमपि किञ्चिदैतिहासिक तत्त्वमुद्बुद्ध भवति। प्रथम पद्य श्रीवीरप्रणामात्मक मङ्गलरूपेण भासमानमपि शिष्टाचारपरम्परामक्षुण्णा द्योतयति। अथ हि श्रीत्रिविक्रमदेव स्वीय गुरु श्रीमदर्हनन्दित्रैविद्यमुनि, पितामह श्रीबाणकुल वशीयमादित्यव(श)र्माण, पितर श्रीमल्लिनाथ, मातर लक्ष्मी, भ्रातर च वृत्तविद्याधामान श्रीभाम द्वितीयतृतीयपद्याभ्या निर्दिशन् स्व च सुकवि परिचाययति । अथायमार्यश्रीवीरसेन-जिनसेनयोर्वचनकदम्बकमनुसृत्यै तदरचयदिति सम्प्रदायशुद्धि जैनधर्मप्रेमाण च प्रादर्शयत्। प्राकृतवाङ् मयस्य सुखोच्चारणत्व प्राकृतस्य च तत्समतद्भवदेश्यभेदेन त्रैविध्यमुपपाद्य तत्समस्य सस्कृतसमस्य सस्कृतलक्षणा व्युत्पत्त्यादिक ज्ञेयमिति, देश्यस्य पुनरार्षत्वमङ्गीकृत्य तस्य स्वतन्त्रतया रूढतया च साम्प्रदायिकत्वेन तद्द्वय मुपेक्ष्य तद्भवाना शब्दसाधुत्वप्रकार प्रदर्श्यत इति पञ्चमषष्ठसप्तमाष्टमपद्यै स्पष्ट प्रतीयते। नवमेन च पद्येन स्वनिर्मितसूत्राणा स्वयमेव वृत्ति विरचयाम्या गमक्रमेणेति तस्य स्फुटोक्ति। स्ववृत्तेर्दर्पणसाम्य पद्येन दशमेन सूचितवान्। प्राकृतरूपाणा विवरण यथा श्रीहेमचन्द्रार्यादारभ्य प्राचीनै कृत तथैवात्रा- पीति प्रतिपादयत्येकादश पद्यम्। ग्रन्थान्तेऽपि पद्यत्रयमुपलभ्यते। तत्र प्रथ मेन त्रैविक्रमव्याकरणमाद्रियतेति, द्वितीयेन स्वनिर्मितकाव्यप्रशसन, स्व पराशयसवादिकथासु त्रिविक्रम एवैक, स्वाभिप्रायप्रकाशकास्तु सर्वे एव भवन्तीति तृतीयेन प्रत्यपादयत्।

भारतवर्षीयपण्ढरपुराऽभिजनो लदूदूवश्य कृष्णात्मजस्तुकारामशर्मा

श्रीत्रिविक्रमदेवनिर्मितव्याकरणग्रन्थमिममाश्रित्य शार्मण्यभाषाया निबन्धमेकं विलिख्य प्रकाश्य च "डाक्टर" पदवीमवाप्तवान्। "Prolegomena Zu Trivikrama's Prakrit-Grammatik" Von Dr T Laddu, Aus Pandharpur, Indien, Ed in 1912 इति तत्पुस्तकपरिचय। शार्मण्यदेशीयाना भाषामजानन्तो वय न तस्मात्किमप्येतस्मिन् विषये साहाय्यमलभामहि। पर मङ्गलपद्ये 'श्रीवीर', द्वितीये "वर्मण पौत्र" इत्यस्य स्थाने "शर्मण पौत्र" इति, प्रस्तुतपुस्तके एकादशे पद्ये "प्राच्यैराहेमचन्द्रास्यात्" इति पुस्तकद्वयादर्शभूताधारेण मुद्रितस्य स्थाने "प्राच्यैरा हेमचन्द्रार्यात्" इति च पाठान्तरमुपलभ्य कथं न तत्पुस्तकलेखकस्य विभ्रम उपकारभारमिति "डा० टी० के० लड्डू, बी० ए०, पी० एच्० डी०" महोदया अपि स्मर्यन्ते।

एतत्सम्बन्धेन कदाचिदवकाशसमये वाराणसेये राजकीये 'सरस्वती भवन'पुस्तकालये श्रीमदाफ्रेक्टमहोदयीये महति सूचीपत्राणा सूचीपत्रेऽधस्तान्निर्दिष्टानि प्राकृतव्याकरणग्रन्थरत्नानि नेत्रगोचरतामुपगतानीति तथा पुरस्तात् समुपस्थाप्यन्ते।

१ प्राकृतसूत्राणि—वाल्मीकि
२ „ कल्पतरु —रामतर्कवागीश
३ „ कामधेनु —लङ्केश्वर
४ „ कौमुदी—(?)
५ „ चन्द्रिका (मनोरमैव)—भामह
६ „ „—कृष्णपण्डित =शेषकृष्ण
७ „ दीपिका—चण्डीदेवशर्मा
८ „ नामलिङ्गानुशासनम्—(?)
९ „ पाद —नारायण
१० „ प्रकाश —वररुचि
११ „ प्रक्रियावृत्ति —उदयसौभाग्यमणि
(हेमचन्द्रकृतप्राकृताध्याये)

१२ प्राकृतप्रदीपिका—(?)
१३ „ प्रबोध —नरचन्द्र (हेमचन्द्रकृतप्राकृताध्याये)
१४ „ भाषान्तरविधानम—चन्द्र (?)
१५ „ मणिदीप —अप्पयदीक्षित
१६ „ मञ्जरी—कात्यायन
१७ „ रहस्यम् (षड्भाषावार्तिक वा)—(?)
१८ „ रूपावतार – सिंहराट् (समुद्रबन्धवडवसुत)
१९ „ लक्षणम्—चण्ड
२० „ व्याकरणम्—समन्तभद्र
२१ „ व्याकरणवृत्ति —
„ सूत्रवृत्तिर्वा ससूत्रा— } त्रिविक्रमदेव
२२ „ सञ्जीवनी—वसन्तराज
२३ „ सर्वस्वम्—हेमचन्द्र
२४ „ सर्वस्वम्—मार्कण्डेयकवीन्द्र
२५ „ सुबोधिनी—सदानन्द
२६ „ संस्कार —(?)
२७ प्राकृतानन्द —रघुनाथशर्मा
२८ प्राकृताष्टाध्यायी—(?)
२९ षड्भाषाचन्द्रिका—भामकवि
३० „ „ —लक्ष्मीधर
३१ षड्भाषामञ्जरी— „

समुपलभ्यमानेष्वेतेष्वेकत्रिंशत्पुस्तकनामसु तत्तत्पुस्तकमुद्रणोपक्रमे त दितिहासप्रकाश विदध्युरेव संशोधका विद्वांस । एतदतिरिक्तमप्येकं नाम तत्रैव प्रकरणे 'प्राकृतपिङ्गल'मिति दृष्ट, पर प्रायस्तच्छन्दोविषयक स्यादिति मत्वास्माभिरुपेक्षितम् । तदिद प्राकृतं मागधी शौरसेनी पैशाची-महाराष्ट्री-त्यादिभेदेन षड्विधमिति षड्भाषाचन्द्रिकादिपुस्तकदर्शनादनुमीयते । नैत स्मिन् विषये प्रपञ्च्यतेऽधिकम् ।

किञ्च श्रीहेमचन्द्राचार्योऽपि क्वचित्स्थले समुल्लिखितवान् श्रीश्रुतसागर-प्रणीतमौदार्यचिन्तारत्नाभिध पुस्तकमेक प्राकृतभाषीयम्। "प्राकृतप्रकाश प्राकृतमञ्जरी"स्थानि सूत्राणि समानानि। "प्राकृतव्याकरणवृत्ति-षड्भाषा चन्द्रिकयो" सूत्राणि समानतामावहन्त्यपि पूर्वस्माद्भिन्नानि। सिद्धहेम-शब्दानुशासनाख्यहेमचन्द्रव्याकरणस्य तु भिन्नान्येव सन्ति सूत्राणि।

मुद्रिते चाऽस्मिन् पुस्तके श्रीत्रिविक्रमदेवोपज्ञे ससूत्रवृत्तिके प्राकृत व्याकरणरूपे-१ सूत्राष्टाध्यायी, २ सूत्रानुक्रमणिका, ३ प्राकृतसूत्रवृत्तिगत पद्यानुक्रमणी, ४ प्राकृतशब्दानुक्रमणिका, ५ शुद्धिपत्र चेति पञ्च विषया संगृह्य निवेशिता सन्ति। तदिद पुस्तक विदुषा प्रेमपात्र स्यादेवेति बाढ विश्वसिम।

पराधीने भारते मुद्रितचरमप्येतत्पुस्तकं सम्प्रति भूमिकासम्भूषित सत् स्वाधीने भारतवर्षे प्राकाश्यमुपगच्छतीति सर्व एव भारतीया प्रसन्ना स्युरेव। प्राकृतभाषादिसम्बन्धेन षडभाषाचन्द्रिकासम्पादका इतरेऽपि केचन समालोचितवन्त। केचनाऽन्येपि तदर्थं प्रयतमाना सन्ति विद्वांस इति मौनमेव समाश्रीयतेऽस्माभिरत्र विषये।

यदनुग्रहेण वाङ्मयस्य सेवनेऽभिरुचिरतत्प्रवृत्त्यभिमुखी मतिश्च सम जायत, त परमेशान, "गुरुर्ब्रह्मा"-इत्यादिवचनकदम्बसमुद्घोषित म० म० पं० श्रीलक्ष्मणशास्त्रितैलङ्ग, साहित्याचार्यश्रीभालचन्द्रशास्त्रिमानवल्लीस्वरूप गुरुद्वयात्मान परम देव च स्मार स्मार विरमाम्यमुष्मात् प्रस्तावनालेखन व्यापारादिति शिवम्।

वाराणसी नगरी,
कार्तिकशुक्लैकादशी,
सं० २००७

विदुषां वशवदः—
श्री जगन्नाथशास्त्री होशिङ्गः
(साहित्याचार्य)

प्राकृतसूत्राध्यायत्रयी ।

प्रथमाध्याये—

प्रथमः पाद ।

द्वितीय पाद ।

तृतीय पाद ।

द्वितीयाध्याये—

प्रथम पाद ।

द्वितीय पाद ।

तृतीयाऽध्याये–

प्रथम पादः ।

समाप्ता चेयं प्राकृतसूत्राध्यायत्रयी ।

॥ श्री ॥

श्रीत्रिविक्रमदेवनिर्मिता

ससूत्रा

प्राकृतव्याकरणवृत्तिः ।

श्रीवीरप्राच्याचलसमुदितमखिलप्रकाशक वन्दे ।
दिव्यध्वनिपटुदीधितिमहमक्षरपद्धतिप्राप्त्यै ॥ १ ॥
श्रुतभर्तुरर्हनन्दित्रैविद्यमुने पदाम्बुजभ्रमर ।
श्रीवाणसुकुलकमलद्युमणेरादित्यवर्मण पौत्र ॥ २ ॥
श्रीमल्लिनाथपुत्रो लक्ष्मीगर्भामृताम्बुधिसुधाशु ।
भामस्य वृत्तविद्याधाम्नो भ्राता त्रिविक्रम सुकवि ॥ ३ ॥
श्रीवीरसेनजिनसेनार्यादिवच पयोधिपूरात् कतिचित् ।
प्राकृतपदरत्नानि प्रकृतिकृती सुकृतिभूषणाय चिनोति ॥ ४ ॥
अनल्पार्थं सुखोच्चार शब्दसाहित्यजीवितम् ।
स च प्राकृतमेवेति मत सूत्रानुवर्तिनाम् ॥ ५ ॥
प्राकृत तत्सम देश्य तद्भव चेत्यदस्त्रिधा ।
तत्सम सस्कृतसम नेय सस्कृतलक्ष्मणा ॥ ६ ॥
देश्यमार्षं च रूढत्वात् स्वतन्त्रत्वाच्च भूयसा ।
लक्ष्म नापेक्ष्यते तस्य सम्प्रदायो हि बोधक ॥ ७ ॥
प्रकृते सस्कृतात्साध्यमानात् सिद्धाच्च यद्भवेत् ।
प्राकृतस्यास्य लक्ष्यानुरोधि लक्ष्म प्रचक्ष्महे ॥ ८ ॥
प्राकृतपदार्थसार्थप्राप्त्यै निजसूत्रमार्गमनुजिगमिषताम् ।
वृत्तिर्यथार्थसिद्धयै त्रिविक्रमेणाऽऽगमक्रमात् क्रियते ॥ ९ ॥
तद्भवतत्समदेश्यप्राकृतरूपाणि पश्यता विदुषाम् ।
दर्पणतयैवमवनौ वृत्तिस्त्रैविक्रमी जयति ॥ १० ॥

प्राकृतरूपाणि यथा प्राच्यैराहेमचन्द्रास्यात् ।
विवृतानि तथा तानि प्रतिबिम्बन्तीह सर्वाणि ॥ ११ ॥

सिद्धिर्लोकाच्च ॥ १ ॥

सिद्धिरिह प्राकृतसम्बन्धिनी परिगृह्यते । सा च लोकाद्भवति । यस्मात्–ऋलृवर्णाभ्यामैकारौकाराभ्यामसम्पृक्तङञकाराभ्यां शषाभ्यां द्विवचनादिना रहित शब्दोच्चारो लोकव्यवहारादेवोपलभ्यते, देश्याश्च शब्दा , तस्मात् सिद्धि लोकादिति वेदितव्यम । चकाराद्वक्ष्यमाणलक्षणादनैकान्ताच्च ॥

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ॥ २ ॥

यदिह स्वरादिसञ्ज्ञात्वेन सन्धिप्रभृतिकार्यत्वेनाऽनुक्त तत्सर्वमन्यशब्दानुशासनवत् कौमारजैनेन्द्रपाणिनीयप्रभृतिषु व्याकरणेषु यथोक्त तत्तथैवेति वेदितव्यम् ॥

सञ्ज्ञा प्रत्याहारमयी वा ॥ ३ ॥

इह प्राकृतव्याकरणे सञ्ज्ञा प्रत्याहारस्वरूपा व्यह्रियते । वाग्रहणाद्वक्ष्यमाणाच्च । पुन प्रत्याहारग्रहण भूयो व्यवहारदर्शनार्थम् । यथा स्वरोऽच्, ए ओ एङ्, ऐ औ ऐच्, व्यञ्जन हल, स्वादि सुप्, त्यादिस्तिङ्–इत्यादि ॥

सुप्स्वादिरन्त्यहला ॥ ४ ॥

सुप्सु स्वादिषु विभक्तिषु आदिर्वर्णो वचन वाऽन्त्यहला अन्त्यव्यञ्जनेन सह सञ्ज्ञा भवति । यथा—सु औ जस्–सुस् ,अम् औट् शस्–अस्, टा भ्या भिस्–टास्, ङे भ्या भ्यस्–ङेस्, ङसि भ्या भ्यस्–ङसिस्, ङस् ओस् आम् ,–ङाम् ङि ओस् सुप्–ङिप् । पञ्चम्या ङस् इति, ङसिस् इति ङस षष्ठ्येकवचनस्याऽसन्देहार्थम् ॥

ह्रो ह्रस्वः ॥ ५ ॥

एकमात्रो यो वर्णो ह्रस्व इति प्रसिद्धस्तस्य ह्र इति सञ्ज्ञा ॥

दिर्दीर्घ ॥ ६ ॥

यो द्विमात्रो वर्णो दीर्घ इति रूढस्तस्य दि इति सञ्ज्ञा ॥

शषसाः शु ॥ ७ ॥

शषस–इत्येते वर्णा शुसञ्ज्ञका भवन्ति ॥

स समास ॥ ८ ॥

समास ससञ्ज्ञको भवति॥

आदि खु ॥ ९ ॥

आदिवर्ण खुसञ्ज्ञको भवति ॥

गो गणपर ॥ १० ॥

आदिरिति वर्तते । गणप्रधानो य आदिशब्द स गसंज्ञको भवति । यथा गुणादिरित्यादौ गुणग इत्यादि ॥

द्वितीय फु ॥ ११ ॥

शब्दस्य द्वितीयो वर्ण फुसञ्ज्ञको भवति ॥

सयुक्त स्तुः ॥ १२ ॥

व्यञ्जनेन युक्तं सयुक्त, तस्य स्तु इति सञ्ज्ञा ॥

तु विकल्पे ॥ १३ ॥

विकल्पे विभाषाया तुशब्द प्रयुज्यते वाशब्दवत् ॥

प्रायो लिति न विकल्पः ॥ १४ ॥

य कार्यार्थ सूत्रेऽनुबध्यते न तु दृश्यते सोऽनुबन्ध इति व्याकरणा तरे लक्षणम् । लकार इत् यस्यासौ लित् । लिति कार्ये विकल्प प्रायो न भवति ॥

शिति दीर्घ. ॥ १५ ॥

शानुबन्धे कार्ये सति पूर्वस्य स्वरस्य दीर्घा भवति । यथा—'शि श्लुङ् न-पुनरिति', अत्र नपुन शब्दे अन्त्यव्यञ्जनस्य शानुबन्धेकारलोपयो पूर्व स्याऽचो दीर्घ । णउणाइ, णउणा, पक्षे णउण ॥

सानुनासिकोच्चार ङित ॥ १६ ॥

ङकारानुबन्ध यत्कार्यं तत्सानुनासिकोच्चार भवति । यथा—कामुकयमुना चामुण्डाऽतिमुक्तके मो ङ् लुक् । काउओ, जउणा । अत्र मकारस्य ङानुबन्धे लोपे शेषस्य स्वरस्य सानुनासिक उच्चार ॥

बहुलम् ॥ १७ ॥

अधिकारोऽयम्। आ शास्त्रपरिसमाप्तेर्यत्प्राकृतलक्षणमुच्यते तद्बहुलं भवतीति वेदितव्यम्। ततश्च क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव भवति। तच्च यथास्थानं दर्शयिष्यामः॥

दिह्रौ मिथः से ॥ १८ ॥

से समासे दिह्रौ दीर्घह्रस्वौ मिथः अन्योन्यं बहुलं भवतः। तत्र ह्रस्वस्य दीर्घः—अन्तर्वेदि अन्तावेई अन्तवेई। सप्तविंशतिः सत्तावीसा सत्तवीसा। वारिमती वारीमई वारिमई। पतिगृहं पईहरं पइहरं। युवतिजनः जुवईजणो जुवइजणो। वेणुवनं वेणूवणं वेणुवणं। दीर्घस्य ह्रस्वः—णिअम्बसिलक्खलिअवीइमालस्स नितम्बशिलास्खलितवीचिमालस्य। यमुनातटं जउणअडं जउणाअडं। नदीस्रोतः णइसोत्तं णईसोत्तं। गौरीगृहं गोरिघरं गोरीघरं। वधूमुखं बहुमुहं बहूमुहं।

सन्धिस्त्वपदे ॥ १९ ॥

संस्कृतोक्तः सन्धिः सर्वः प्राकृते भवति पदे न भवति। तुशब्दो विकल्पार्थः। व्यासर्षिः वासेसी वास इसी। विषमातपः विसमायवो विसमआअवो। कवीश्वरः कईसरो कइ इसरो। स्वादूदकं साऊअअं साउ उअअं। अपद इति किम्, मुद्धाए वच्छाइ मुग्धा वत्सा। मह्इ पूजयतीत्यर्थः। बहुलाधिरात् क्वचिदेकपदे च। करिष्यति काही काहिइ। द्वितीयः बीओ बिइओ॥

न यण् ॥ २० ॥

'इको यणचि' इति यः संस्कृते यणादेशः स प्राकृते न भवति। इवर्णस्य यत्वमुवर्णस्य वत्वं च न भवति। यणिति यवरलानां परिग्रहेऽपि प्राकृते ऋवर्णऌवर्णयोः प्रयोगाभावाद्यत्ववत्वयोरेवाऽयं निषेधः। नखप्रभावल्यरुणः णहप्पहावलिअरुणो। सन्ध्यावध्ववगूढः संझावहुअवऊढो। यणिति किम्? गूढोरसामरसाणुसारिणी॥

एङः ॥ २१ ॥

नेत्यनुवर्तते। एङित्येदोतौ। एदोतौ संस्कृतोक्तः सन्धिः प्राकृते तु न भवति। देवीए आसणं, देवो अहिणंदणो, अहो अच्छरिअं—अहो आश्चर्यम्, इत्यादयः संस्कृतवदेव॥

शेषेऽच्यच ॥ २२ ॥

युक्तस्य हलो लोपे योऽच् शिष्यते स शेष, तस्मिन्नचि परे अच सन्धिर्न भवति। गगन एव ग धकुटीं कुर्वन्ति गगण च्चिअ गधउ डिं कुणति। फणामणिप्रदीपिका फणामणि पईवा। ज्योत्स्नापूरितकोश जोण्हाऊरिदकोसो। बहुलाधिकारात् कचिद्विकल्प। कुम्भकार कुभआरो कुभारो। सुपुरुष सुउरिसा सूरिसो। क्वचित्सन्धिरेव। शातवाहन सालाहणो। व्यालवाहणो चक्कराओ इ येतौ प्रायोमहणाच्च वस्य लोपाभावे भवत। लोपे तु सन्धिरेव ॥

तिङ ॥ २३ ॥

अच इत्येतदनुवर्तते, अचीति च। तिङिति तिबादिविभक्ति। तिङ् सम्बन्धिनोऽच अचि परे सन्धिर्न भवति। भवतीह होइ इह। पिबतूदक पिबउ उअअ ॥

लोप ॥ २४ ॥

अच अचि परे बहुल लोपो भवति। त्रिदशेश तिअसीसो। निश्वासो च्छ्वासौ णीसासूसासौ ॥

अन्त्यहलोऽश्रदुदी ॥ २५ ॥

लोप इत्यनुवर्तते। शब्देष्व न्त्यहल अ न्त्यव्यञ्जनस्य लोपो भवति, अश्र दुदी श्रदित्यव्ययम्, उदित्युपसर्गं वर्जयित्वा। यावत् जाव। यशस् जसो। तमस् तमो। जन्मन् जम्मो। अश्रदुदीति किम्? श्रद्धा सद्धा। श्रद्दधाति सद्दहइ। श्रद्धान सद्दहण। उद्गतम् उग्गअ। उन्नतम् उण्णअ। समासे तु वाक्यविभक्त्य पेक्षया अन्त्यत्वमनन्त्यत्व च, तेनोभयमपि भवति। सद्भिक्षु सब्भिक्खू सभिक्खू। सज्जन सज्जणो सजणो। एतद्गुणा एअग्गुणा एअगुणा ॥

निर्दुरि वा ॥ २६ ॥

निस् दुस् इत्येतयोरुपसर्गयोर न्त्यहलो वा लोपो भवति। णिस्सहं णिसहं। णिघोसो णिग्घोसो। दूसहो दुस्सहो। दुहिओ दुक्खिओ। दूहवो दुब्भवो दुर्भग ॥

अन्तरि च नाचि ॥ २७ ॥

अन्तर्शब्दे चकारान्निदुरोश्च अ न्त्यहलोऽचि परे लोपो न भवति । अत रंगो, णिरवसेस, दुरुत्तर, दुरवगाह । कचित् अता उवरीति च दृश्यते ॥

शि र्लुङ् नपुनारि तु ॥ २८ ॥

नपुनर्शब्दे अन्त्यव्यञ्जनस्य शानुबन्ध इकारो लुक् च वा भवति । शित्वात्पूर्वस्य दीर्घ । णउणाइ णउणा णउण । पुनर्शब्देऽपि पुणाइ इति दृश्यते ॥

अविद्युति स्त्रियामाल् ॥ २९ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्याऽन्त्यहल आत्व भवति । लानुबन्धान्नित्य विद्यु च्छब्द वर्जयित्वा । लोपापवाद । सरित् सरिआ । प्रतिपत् पडिवआ । सम्पत् सपआ । बहुलाधिकारादीषत्स्पृष्टयश्रुतिरपि । अविद्युतीति किम् ? विज्जू विज्जुओ ॥

रो रा ॥ ३० ॥

स्त्रिया वर्तमानस्य रेफस्य रा भवति । गिरा, धुरा, पुरा ॥

ह क्षुत्ककुभि ॥ ३१ ॥

क्षुत्ककुबित्येतयोरन्त्यहलो हकारो भवति । छुहा । कउहा ॥

धनुषि वा ॥ ३२ ॥

अन्त्यहल इत्यनुवर्तते । धनु शब्दे अ न्त्यहलो हो वा भवति । धणुहा धणू॥

स शाशिषि ॥ ३३ ॥

वेत्यनुवर्तते । आशिस्शब्दे शकारस्य सकारो वा भवति । शित्वात्पूर्वस्य दीर्घ । आसीसा आसी ॥

स आयुरप्सरसोः ॥ ३४ ॥

अनयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सकारो वा भवति । दीहाउसो दीहाऊ । अच्छ रसा अच्छरा ॥

दिक्प्रावृषी ॥ ३५ ॥

दिक्प्रावृडित्येतयोरन्त्यहल सो भवति । योगविभागान्नि यम् । दिसा, पाउसा ॥

शरदामत् ॥ ३६ ॥

शरत्प्रकाराणामन्त्यहल अत्व भवति । शरत् सरओ । भिषक् बिसओ ॥

तु सक्खिणभवतजम्मणमहता ॥ ३७ ॥

साद्यादय शब्दा विहितान्त्यव्यञ्जनादेशा वा निपात्यते । सक्खिणो सक्खी । भवतो भव । जम्मण जम्मो । महतो मह ॥

यत्तत्सम्यग्विष्वक्पृथको मल् ॥ ३८ ॥

यदादीनामव्ययानामन्त्यस्य मकारो भवति । लित्त्वान्नित्यम् । ज, त, सम्म, वीसु, पिह ॥

मोऽचि वा ॥ ३९ ॥

म इति वर्तते । अन्त्यमकारस्याऽचि परे मकारो वा भवति । उसहमजअ वदे उसह अजअ वदे वृषभमजय वन्दे ॥

बिन्दुल् ॥ ४० ॥

शब्दानामन्त्यमकारस्य बिन्दुर्भवति । लित्त्वान्नित्यम् । फल, सव्व, गर, बहु ॥

हलि ङञणनाम् ॥ ४१ ॥

म इति निवृत्तम् । ङञणन–इत्येतेषा हलि व्यञ्जने परे बिन्दुर्भवति । ङ– पङ्क्ति पती । पराङ्मुख परमुहो । ञ–कञ्चुक कचुओ । लाञ्छन लछण। ण–षण्मुख छमुओ । उत्कण्ठा उक्कठा । न–सन्धा सधा । विन्ध्य विंझो ॥

स्वरेभ्यो वक्रादौ ॥ ४२ ॥

वक्रादिषु प्रथमादिभ्य स्वरेभ्यो यथादर्शन बिन्दुर्भवति । वक वक्रम् । कुमल कुड्मलम् । बुंधण बुध्नम् । पुज पुच्छम् । गुज गुच्छम् । ककोडो काकोंट । दसण दर्शनम् । एषु प्रथमात् । मणसिणी मनस्विनी । मणसिला मन शिला । वअसो वयस्य । पसत्थ पार्श्वस्थम् । पडिसिआ प्रतिश्रत् । एषु द्वितीयात् । उपरिं उपरि । अणिउतअं अतिमुक्तकम् । अनयोस्तृतीयात् ।

पुच्छाश्रबुध्नदर्शनकुड्मलपार्श्वस्थगुच्छकाकोंटा ।
पशुश्मश्रुवयस्यप्रतिश्रदतिमुक्तगृष्टिमार्जारा ॥

स्पर्शनमन शिलोपरिमनस्विवृश्चिकमनस्विनीव्यश्रा ।
मूर्धेति च पूर्तौ तु देवनागोऽपि ॥

यथा-देवरणाअखुवत देवनागखुवक्त्रमिति । कचित्-गट्ठी, मज्जारो, मणसिला-इति च दृश्यते ॥

त्वासुपोस्तु सुणात् ॥ ४३ ॥

त्वाप्रत्ययस्य सुपश्च सम्बन्धिन सुकारात्णकाराच्च परो वा बिन्दुर्भवति । वच्छेसु वच्छेसुं। अह्मेसु अह्मेसुं। तुह्मेसु तुह्मेसुं। त्वाप्रत्ययस्य णकारात्-काउण काउआण काउआणं। वच्छेण वच्छेणं। वच्छाण वच्छाणं। ममाणं ममाण। तुह्माण तुह्माणं। अह्माणं अह्माणं। सुणादिति किम्? करिअ। अग्गिणो ॥

लुङ् मासादौ ॥ ४४ ॥

वेति वर्तते। बिन्दुरित्यधिकृतस्य बिन्दोरिति षष्ठ्यन्तपरिणाम। बिन्दो र्मासादिषु लुग्वा भवति। मास मंस। मासल मंसल। पासू पंसू। कास कंस। कह कहं। इआणि इआणिं। दाणि दाणिं। कि करेमि। किं करेमि। समुह संमुह। नूण नूणं। एव एवं।

मासादिस्तु तदानीं कथमेव किं करोमि नूनमिदानीम।
कासमासलसमुखपासुलपासव(?) इतीरितो हि गण ॥

संस्कृतसंस्कारे ॥ ४५ ॥

लुगिति वर्तते। संस्कृतसंस्कारयोर्बिन्दोर्लुग् भवति। सक्कअं, सक्कारो ॥

ङेत् किंशुके ॥ ४६ ॥

किंशुके बिन्दो ङानुबन्ध एकारो भवति। केसुओ किंसुओ ॥

वर्गेऽन्त्यः ॥ ४७ ॥

त्वित्यनुवर्तते। बिन्दोर्वर्गे परे सति तस्यैव वर्गस्यान्त्यो भवति। पङ्को पंको। अङ्गण अंगण। लञ्छण लंछणं। सञ्झा संझा। कण्टओ कंटओ। मण्डण मंडण। अन्तर अंतर। पन्थो पंथो। छन्दो छंदो। बन्धू बंधू। कम्पइ कंपइ। आरम्भो आरंभो। वर्ग इति किम्? संसओ। नित्यमिच्छन्त्यन्ये ॥

विंशतिषु त्या ल्लोपश्च ॥ ४८ ॥

विंशतिप्रकारेषु ति इत्यनेन सह बिन्दोर्लोपो भवति । शित्त्वात्पूर्वस्य दीर्घः । लित्त्वान्नित्यम् । वीसा विंशतिः । तीसा त्रिंशत् । तेवीसा त्रयो विंशतिः । तेत्तीसा त्रयस्त्रिंशत् । दाढा दंष्ट्रा । सीहो सिंहः । सिंघो इति च दृश्यते ॥

नाम्नि सिंहदन्ते ॥ ४९ ॥

सिंहदन्तो । नाम्नि इति किम् ? सीहरवो सिंघरवो ॥

सनमदामशिरोनभो नरि ॥ ५० ॥

सन सान्त नान्त च शब्दरूपं नरि पुलिङ्गे प्रयोक्तव्यम्, अदामशिरो नभः दामन् शिरस् नभस् इत्येतान् वर्जयित्वा । सान्त —जसो, तमो, सदो, मणो, उरो, तेओ, पयो । नान्त —जम्मो जन्म । कम्मो कर्म । वम्मो वर्म । अदामशिरोनभ इति किम् ? दाम । सिर । णह । अन्यत्र—सदस् सअ, सुमनस् सुमणा, सम्म शर्म इति च दृश्यते बहुलाधिकारात् ॥

शरत्प्रावृट् ॥ ५१ ॥

शरत्प्रावृषौ पुंसि प्रयोज्यौ । सरओ । पाउसो ॥

अक्ष्यर्थकुलाद्या वा ॥ ५२ ॥

नरीति वर्तते । अक्षिपर्याया कुलादयश्च शब्दा पुलिङ्गे वा प्रयोज्याः । अक्ष्यर्था —एस अच्छी । णच्छाविआ तेणाह्माणमच्छी नर्तिते तेनाऽस्माकमक्षिणी । अञ्जल्यादिपाठात् स्त्रीलिङ्गेऽपि—एसा अच्छी । चक्खू चक्खूइं । नअणा णअणाइं । लोअणा लोअणाइं । कुलादि —कुलो कुलं । वअणो वअणं । माहप्पो माहप्पं । दुक्खो दुक्खं । भाअणा भाअणाइं । विज्जुला विज्जुलाइं । छन्दो छन्दं । कुलादि —

कुलगो विद्युच्छन्दोभाजनमाहात्म्यदुःखवचनानि ।

गोत्ता गोत्ताइं इत्यादि संस्कृतवदेव ॥

क्लीबे गुणगाः ॥ ५३ ॥

वेत्यनुवर्तते । गुणादय शब्दा नपुंसके वा प्रयोज्या । गुणाइ गुणा । देवाइ देवा । मण्डलग्ग मण्डलग्गो । खग्ग खग्गो । बिन्दूइ बिन्दुणो । कररुहइ कररुहा । रुक्खाइ रुक्खा ।

गुणदेवमण्डलाग्रा खड्गो बिन्दुश्च कररुहो वृक्ष ॥

स्त्रियामिमाऽञ्जलिगाः ॥ ५४ ॥

इमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दा स्त्रीलिङ्गे वा प्रयोज्या । एसा गरिमा एस गरिमो । एसा महिमा एस महिमो । एसा णिल्लज्जिमा एस णिल्लज्जिमो । एसा धुत्तिमा एस धुत्तिमो । अञ्जल्यादि —एसा अञ्जली एस अजली । बलीए बलीणो । णिहीए णिहीणो । रस्सीए रस्सीणो । पण्हा पण्हो । अच्छीए अच्छीणो । गढीए गढीणो(१) । कुच्छीए कुच्छीणो । चोरिआ चोरिअ । विहीए विहीणो । पिट्ठी पिट्ठ । पृष्ठम्—इत्वे कृते, स्त्रियामेवेत्येके । अञ्जल्यादि —

कुक्षिबलनिधिरश्मिप्रश्नाक्षिग्रन्थिचौर्यविधिपृष्ठा ।

इमेति तन्त्रेण त्वादेशस्य डिमा इत्यस्य पृथ्व्यादेरिमनिचश्च सङ्ग्रह । त्वादेशस्य स्त्रीत्वमेवेच्छन्त्येके ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ प्रथमाध्यायस्य प्रथम पाद ॥

निष्प्रती ओपरी माल्यस्थोर्वा ॥ १ ॥

निर् प्रति इत्येतावुपसर्गौ माल्यशब्दे स्थाधातौ च परे ओ परि इत्येव यथासख्य वा भवत । ओमल्ल णिमल्ल निर्माल्यम् । परिट्ठा पइट्ठा प्रतिष्ठा । परिटठिअं पइट्ठिअ प्रतिष्ठितम् ॥

आदे ॥ २ ॥

आदेरित्यधिकारोऽयम । 'अस्तोरखोर च' इति सूत्रात् पृथग्विशेषण वेदितव्यम ॥

लुगव्ययत्यदाद्यात्तदच ॥ ३ ॥

अव्ययात्त्यदादेश्च परस्य तयोरेवाऽव्ययत्यदाद्योरचो लुग्भवति । अह्मे एत्थ अह्मेत्थ वयमत्र । जइ इमा जइमा यदीमा । जइ अह जइह यद्यहम् ॥

(१) गन्थीए गन्थिणो—इति ख० पु० पाठ ।

वाऽलाब्वरण्ये ॥ ४ ॥

लुगित्यनुवर्तते । अलाबू अरण्य इत्येतयोरादेर्लुग्वा भवति । लाऊ अलाऊ । रण्ण अरण्ण ॥

अपेः पदात् ॥ ५ ॥

वेति वर्तते । पदात्परस्याऽपीत्युपसर्गस्यादेर्लुग्वा भवति । किंपि किमपि । तपि तमपि । केणवि केणावि । कहृपि कहृमपि । पदादिति किम् ? अवि णाम ॥

इते ॥ ६ ॥

पदादिति वर्तते । पदात्परस्य इतिशब्दस्यादेर्लुग् भवति । योगविभागा न्नित्यम् । किमिति किंति । यदिति जंति । तदिति तंति । युक्तमिति जुत्तंति । पदादित्येव । इअ विंझगुहाणिलआए इति विन्ध्यगुहानिलयाया ॥

तोऽचः ॥ ७ ॥

अचः परस्य इतिशब्दस्यादेरिकारस्य तकारो भवति । तहृत्ति तथेति । झत्ति झटिति । पिअत्ति प्रिय इति । अच इति किम् ? किंति ॥

शोर्लुप्तयवरशोर्दिः ॥ ८ ॥

शो शषसाना लुप्तयवरशषसानामादे परस्य दिर्दीर्घो भवति । सयोगे उपर्यधोभावेन वर्तमानाना लोपे सति येऽवशिष्टा शषसास्तेषामादेरचो दीर्घो भवतीत्यर्थः । शस्य यलोपे—कश्यप कासवो । आवश्यकम् आवासअ । पश्यति पासइ । वस्य लोपे—अश्व आसो । विश्वास वीसासो । विश्वसिति वीससिइ । रलोपे—विश्राम वीसामो । विश्राम्यति वीसामइ । मिश्र मीस । सस्पर्श सप्पासो । शलोपे—दुःशासन दूसासणो । मनःशिला मणासिला । षस्य यलोप शिष्य सीसो । पुष्य पूसो । मनुष्य मणूसो । वलोपे—विष्वाण वीसाणो । विष्वक् वीस । रलोपे—कर्षक कासओ । वर्षा वासा । वर्ष वासो । षलोपे—निष्षिक्त णीसित्तो । सस्य यलोपे—सस्य सास । कस्यचित् कासइ । वलोपे—विकस्वर विआसरो । निस्स्व णीसो । रलोपे—उस्र ऊसो । विस्रम्भ वीसभो । सलोपे—निस्सह णीसहो । बहुलाधिकारात् बलोपे कचिद् यस्याऽच आदेर्दीर्घ । जिह्वा जीहा । दीर्घान्नेति

प्रतिषेधाच्छेषादेशस्याहा चो खोरिति सूत्रोक्त द्वित्व न भवति ॥

हे दक्षिणेऽस्य ॥ ९ ॥

दिरित्यनुवर्तते । दक्षिणशब्दे अस्य अवर्णस्य दीर्घो भवति हे चास्य हकारे सति । दाहिणो । हे इति किम् ? दक्खिणो ॥

तु समृद्ध्यादौ ॥ १० ॥

अस्येत्यनुवर्तते । समृद्ध्यादिषु आदेरवर्णस्य दीर्घो भवति तु । सामिद्धी समिद्धी समृद्धि । पाडिसिद्धी पडिसिद्धी प्रतिसिद्धि । सारिच्छो सरिच्छो सदृक्ष । माणसिनी मणसिनी मनस्विनी । पासुत्तो पसुत्तो प्रसुप्त । पाडिप्पद्धी पडिप्पद्धी प्रतिस्पर्द्धी । पाडिवआ पडिवआ प्रतिपत् । पावासू पवासू प्रवासी । आभिआई अभिआई अभिजाति । पाअड पअड प्रकटम् । पाअअ पअअ प्रकृतम् । पासिद्धी पसिद्धी प्रसिद्धि । पारकेर परकेर परकीयम । चाउरत चउरत चतुर तम् । आपसा अपसो अस्पर्श । पावअण पवअण प्रवचनम् । पारोहो परोहो प्ररोह । इत्यादि ।

प्रसिद्धिसदृक्षमनस्विनीप्रसुप्तप्रवासिचतुरन्ता ।
अभिजात्यस्पर्शप्रवचनप्ररोहपरकीया ॥
प्रतिपत्प्रकटप्रकृता सह प्रतिस्पर्द्धिना समृद्ध्यादि ॥

स्वप्नादाविल् ॥ ११ ॥

स्वप्नादिषु शब्देष्वादेरवर्णस्य इत्व भवति। लित्त्वान्नित्यम्। सिविणो सिमिणो स्वप्न । विअण व्यजनम्। विलीअ व्यलीकम्। किविणो कृपण । मिइंगो मृदङ्ग । ईसि ईषत् । वेडिसो वेतस । दिण्णं दत्तम् । उत्तिमो उत्तम । मिरिअ मरिचम्। वहुलाधिकाराण्णत्वाभावे इत्व न भवति । दत्त ।

वेतसकृपणमृदङ्गोत्तमदत्तेषद्व्यलीकमरिचाश्च ।
व्यञ्जनमिति स्वप्नादिर्भाषाविद्भि समाख्यात ॥

पक्वाङ्गारललाटे तु ॥ १२ ॥

पक्व अङ्गार ललाट इत्येतेषु आदेरस्य इत्व भवति तु । पिक्क पक्क । इंगारो अङ्गारो । णिडाल णडाल ॥

सप्तपर्णे फो ॥ १३ ॥

सप्तपर्णे फो द्वितीयस्य इत्व भवति तु । छत्तिवण्णो छत्तवण्णो ॥

मध्यमकतमे च ॥ १४ ॥

चकार फोरित्यस्यानुवृत्त्यर्थम् । मध्यमकतमयोर्द्वितीयस्याऽच इत्व भवति । पृथग्यागान्नित्यम् । मज्झिमो । कइमो ॥

हरे त्वी ॥ १५ ॥

हरशब्दस्यादेरच ईत्व भवति तु । हीरा हरो ॥

उल् ध्वनिगवयविष्वचि वः ॥ १६ ॥

ध्वनिगवयविष्वक्शब्देषु वकारसम्बन्धिनोऽस्य उत्व लिङ्भवति । धुणी । गउआ । वीसु ॥

ज्ञो णोऽभिज्ञादौ ॥ १७ ॥

उत्वमनुवर्तते । अभिज्ञादिषु ज्ञकरादेशस्य णस्य सम्बन्धिनोऽवर्णस्य उत्व भवति । अभिण्णू अभिज्ञ । सव्वण्णू सर्वज्ञ । आगमण्णू आगमज्ञ । कअण्णू कृतज्ञ । ण इति किम् ? अहिज्जा अभिज्ञ । अभिज्ञादाविति किम् ? पण्णो प्राज्ञ । अहिण्णो अभिज्ञ । येषा ज्ञादेशणकारसम्बधिन अस्य उत्व दृश्यते तेऽभिज्ञादय ॥

स्तावकसास्ने ॥ १८ ॥

स्तावकसास्नाशब्दयोरादेरस्य उत्व भवति । थुवओ । सुण्हा ॥

चण्डखण्डिते णा वा ॥ १९ ॥

चण्डखण्डितशब्दयोणकारेण सहितस्यादेरवर्णस्य उद्भवति । चुडं चण्डं । खुडिओ खण्डिओ ॥

प्रथमे पथो ॥ २० ॥

प्रथमशब्दे पकारथकारयो सम्बन्धिनोऽवर्णस्य युगपत्क्रमेण च उत्वं भवति । पुढुम पढुम पुढम पढम ॥

आर्यायां र्यः श्वश्र्वामूल् ॥ २१ ॥

श्वश्रूवाचिन्यार्याशब्दे यकारसम्बन्धिनोऽवर्णस्य ऊत्वं लिद्भवति । अज्जू । श्वश्र्वामिति किम् ? अज्जा ।

आसारे तु ॥ २२ ॥

आसारे आदेरवर्णस्य ऊ त्वं भवति तु । ऊसारो आसारो ।

तोऽन्तर्येल् ॥ २३ ॥

अन्तर्शब्दे तकारसम्बन्धिनोऽवर्णस्य एत्वं लिद्भवति । अन्तःपुरम् अंतेउरं । अन्तःसहम् अंतेसहं । अन्तश्चारी अंतेआरी । क्वचिन्न भवति । अन्तर्गतम् अंतग्गअं । अन्तर्विस्रम्भणिवेसिआण अन्तर्विश्रम्भनिवेशितानाम् ॥

पारावते तु फो ॥ २४ ॥

पारावतशब्दे फोर्द्वितीयस्याऽस्य एत्वं तु भवति । पारेवओ पारावओ ॥

उत्करवल्लीद्वारमात्रचि ॥ २५ ॥

उत्करवल्लीद्वारशब्देषु मात्रच्प्रत्यये चाऽऽदेरवर्णस्य एत्वं वा भवति । उक्केरो उक्करो । वेल्ली वल्ली । देरं दारं । पक्षे दुआरं । मात्रच्—एत्तिअमेत्तं एतावन्मात्रम् । बहुलाधिकारान्मात्रशब्देऽपि । भोअणमेत्तं भोजनमात्रम् ॥

शय्यादौ ॥ २६ ॥

शय्यादिष्वादेरवर्णस्य एत्वं भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । सेज्जा शय्या । एत्थ अत्र । गेज्झं ग्राह्यम् । गेण्डुअं कन्दुकम् । इत्यादि ॥

वाऽऽर्द्रे उदोत् ॥ २७ ॥

आर्द्रशब्दे आदेरवर्णस्य उत्वमोत्वं च वा भवतः । उल्लं ओल्लं । पक्षे अल्लं अद्दं । बाहसलिलप्पवहेण ओल्लेइ बाष्पसलिलप्रवाहेणाऽऽर्द्रयति ॥

स्वपि ॥ २८ ॥

उदादित्यनुवर्तते । स्वपिधातोरादेरवर्णस्य उदोतौ भवतः । पृथग्योगान्नित्यम् । सुवइ । सोवइ ॥

ओद्वाल्या पङ्क्तौ ॥ २९ ॥

पङ्क्तिवाचिन्यालीशब्दे आदेरवर्णस्य ओत्वं भवति । ओली । पङ्क्ताविति किम्? आली सखी ॥

फोः परस्परनमस्कारे ॥ ३० ॥

ओदित्यनुवर्तते । परस्परनमस्कारशब्दयो फोर्द्वितीयस्याऽस्य ओत्व भवति । परोप्पर । णमोक्कारो ॥

पद्मे मि ॥ ३१ ॥

पद्मशब्दे आदेरवर्णस्य मकारे परे ओत्व भवति । पोम्म । मीति किम्? पदुम ।

त्वर्पौ ॥ ३२ ॥

अर्पयतौ धातावादेरस्य ओद्भवति तु । ओप्पेइ अप्पेइ । ओप्पिअ अप्पिअ ॥

ईल् खल्वाटस्त्यानयोरात ॥ ३३ ॥

खल्वाटस्त्यानयोरादेरवर्णस्य ईत्व लिद्भवति । खल्लीडो । थीण । सखी-अमिति स्त्य समक्खा इति खादेशे क्तप्रत्यया ते सिद्धम् ॥

इत्तु सदादौ ॥ ३४ ॥

आदित्यनुवर्तते । सदा इत्यादिष्वादेराकारस्य इत्व भवति तु । सइ सआ सदा । कुप्पिसो कुप्पासो कूर्पास । णिसिअरो णिसाअरो निशाकर इत्यादि ॥

आचार्ये चो ह्रश्च ॥ ३५ ॥

आचार्ये चकारसम्बन्धिन आतो ह्रस्वो भवति । आअरिओ आइरिओ ॥

श्यामाके म ॥ ३६ ॥

ह्र इत्यनुवर्तते । श्यामाके मकारस्याऽऽतो ह्रस्वो भवति । सामओ ॥

न वाऽव्ययोत्खातादौ ॥ ३७ ॥

अव्यये उत्खातादौ चादेरातो ह्रस्वो न वा भवति । अव्यये—जह जहा । तह तहा । अहव अहवा । व वा । ह हा । इत्यादि । उत्खातादि —उक्खअ उक्खाअ ।

कुमरो कुमारो। खइर खाइर। बलआ बलाआ बलाका। पअअ पाअअ प्राकृतम्। चमरो चामरो। कलओ कलाओ कलाद स्वर्णकार। हलिओ हालिओ हालिक कृषीवल। णराओ णाराओ नाराच। तलविण्ट तालविण्ट तालवृन्तम्। ठविओ ठाविओ स्थापित। पट्ठविओ पट्ठाविओ प्रस्थापित। सठविओ संठाविओ सस्थापित। इत्यादि। केचिद्ब्राह्मणपूर्वाह्णयोरपीच्छन्ति। बह्मणो बाह्मणो। पुव्वण्हो पुव्वाण्हो।

उत्खाताव्ययमथवा वा हा यथा तथेत्यपि च।
प्राकृतकुमारचामरसस्थापिततालवृन्तनाराचा॥
प्रस्थापितसस्थापितकलादखादिरहालिकबलाका।
सयोगे ह्रो न स्याद् ब्राह्मणपूर्वाह्णयोर्दीर्घः॥

घञि वा ॥ ३८ ॥

घञ्निमित्तो यो वृद्धिरूप आकारस्तस्यादिभूतस्य ह्रस्वो वा भवति। पुनर्वाग्रहणादुत्तरत्र न विकल्प। पवहो पवाहो प्रवाह। पहरो पहारो प्रहार। पअरो पआरो प्रकार, पवारो वा। पत्थओ पत्थावो प्रस्तार। क्वचिन्न भवति। राग राओ। भाग भाओ॥

स्वरस्य बिन्द्वमि ॥ ३९ ॥

बिन्दौ अमि द्वितीयैकवचने च परे स्वरस्य ह्रस्वो भवति। मास मस। मासल मसल। पासु पसू। कस कास्यम्। वाशिक वसिओ। काञ्चनं कचण। लाञ्छन लछण। अमि यथा—गग। माल। नइ। बहु। वच्छ॥

सयोगे ॥ ४० ॥

सयोगे परे पूर्वस्य स्वरस्य ह्रस्वो भवति। आ—आम्र अब। ताम्र तब। विरहाग्नि विरहग्गी। अमात्य अमच्चो। काव्य कव्व। ई—मुनीन्द्र मुणिन्दो। तीर्थं तित्थ। शीघ्र सिग्घ। ऊ—चूर्ण चुण्णो। सूत्र सुत्त। पूर्वं पुव्व। ए—नरेन्द्र णरिन्दो। म्लेच्छ मिलिच्छो। ऐ—दृष्टैकस्तनपट्टं दिट्ठेक्कत्थणपट्ठ। ओ—अधरोष्ठम् अहरुट्ठो। नीलोत्पल णीलुप्पलं। एदोतो क्वचित्स्वरूपेण ह्रस्व। एक एक्को। नेत्र णेत्त। ग्राह्य गेज्झ। स्तोक थोक। तुण्ड तोण्डं। इत्यादि॥

त्वेदितः ॥ ४१ ॥

संयोग इति वर्तते। आदेरिकारस्य संयोगे परे एत्व तु भवति। पेण्ड पिण्डम्। धम्मेल्ल धम्मिल्लम्। सेन्दूर सिन्दूरम्। वेल्ल विल्ल बिल्वम्। वेण्णू बिण्णू विष्णु। क्वचिन्न भवति। चिन्ता॥

मिराया लित् ॥ ४२ ॥

इत इत्यनुवर्तते, एदिति च। मिराशब्दे इत एत्व लिद्भवति। मेरा। सीमेति यावत्॥

मूषिकविभीतकहरिद्रापथिपृथिवीप्रतिश्रुत्यत् ॥ ४३ ॥

मूषिकादिष्वादेरिकारस्य अकारो भवति। मूषिक मूसओ। विभीतक वहेडओ। हरिद्रा हलद्दी। पथि पहो। अकारान्ते सत्यपि पथशब्दे पथिशब्दस्य रूपान्तरनिवृत्त्यर्थमस्य योग। पृथिवी पुहवी पुढवी। प्रतिश्रुत् पडसुआ प्रतिध्वनि॥

रस्तित्तिरौ ॥ ४४ ॥

अदित्यनुवर्तते। तित्तिरिशब्दे रसम्बन्धिन इकारस्य अत्व भवति। तित्तिरो॥

इतौ तो वाक्यादौ ॥ ४५ ॥

वाक्यादिभूते इतिशब्दे तकारसम्बन्धिन इत अद्भवति। इअ विअसिअ कुमुअसरो इति विकसितकुमुदसर। वाक्यादाविति किम्? पिओत्ति॥

वेड्गुदशिथिलयो. ॥ ४६ ॥

इङ्गुदशिथिलयोरादेरित अत्व वा भवति। अगुअ इगुअ। सढिल सिढिल। पसढिल पसिढिल। णिम्माअ णिम्मअ—इत्येतौ निर्मातृनिर्मिताभ्या भविष्यत॥

उ युधिष्ठिरे ॥ ४७ ॥

युधिष्ठिरे आदेरित उत्व वा भवति। जुहुट्ठिलो जुहिट्ठिलो जहुट्ठिलो जहिट्ठिलो॥

द्विनीक्षुप्रवासिषु ॥ ४८ ॥

उत्वमनुवर्तते। द्विशब्दे नीत्युपसर्गे इक्षुप्रवासिशब्दयोश्च आदेरित उत्व भवति। पृथग्योगान्नित्यम्। द्विमात्र दुमत्तो। द्विजाति दुआई। द्विविध दुविहो। द्विरेफ दुरेहो। द्विवचन दुवअण। द्विधाविध दुहाविओ। बहुलाधिकारात्क्वचिद्विकल्प। दुउणो दिउणो विउणो द्विगुण। दुईओ विईओ द्वितीय। क्वचिन्न भवति। द्विज दिओ। द्विरद दिरओ। द्विधागत दिहागओ। क्वचिदोत्वमपि। द्विवचन दोवअण। ने—णुमज्जइ निमज्जति। क्वचिन्न भवति। निपतति णिवडइ। इक्षु उच्छू इच्छू। प्रवासी पवासू पावासू॥

तु (१)निर्झरद्विधाकृञोरोञा ॥ ४९ ॥

निर्झरशब्दे द्विधाकृञ्शब्दे च आदेरितो नकारेण सह ओत्व तु भवति। ओज्झरो णिज्झरो निर्झर। दोहाकिज्जइ दुहाकिज्जइ द्विधाक्रियते। दोहाकिअ दुहाकिअ द्विधाकृतम्। कृञिति किम्? दिहागअ द्विधागतम॥

ईत काश्मीरहरीतक्योर्लोलौ ॥ ५० ॥

काश्मीरहरीतकीशब्दयोरीकारस्य आ अ इत्येतौ लितौ यथासख्य भवत। कहारो। हरडई॥

गभीरग इत् ॥ ५१ ॥

ईत इत्यनुवर्तते। गभीरादिष्वादेरीकारस्य इत्व भवति। गहिरो गभीर। सिरिसो शिरीष। आणिअ आनीतम्। क्रियामीकारोऽपि दृश्यते। आणीदा भुअणब्भुपक्कजणणी आनीता भुवनाद्भुतैकजननी। गहिअ गृहीतम्। विलिअ व्रीलितम्। विइओ द्वितीय। पडिवअ प्रदीपितम्। तइओ तृतीय। जिअओ जीवन्। ओसिअतो अवसीदन्। पसिअ प्रसीद। वम्मिओ वल्मीक। इत्यादि। तआणिं इति तु तदानींशब्दस्य स्वरस्य 'बिन्द्वमी'ति ह्रस्वे सिद्धम्॥

वा पानीयगे ॥ ५२ ॥

पानीयादिष्वादेरीकारस्य इत्व वा स्यात्। पाणिय पाणीय पानीयम्। अलिअ अलीअ अलीकम्। करिस करीस करीषम्। उवणिअ उवणीअ उपनीतम्। जिअइ जीअइ जीवतीत्यादि॥

---

(१) त्वोन्निर्झरद्विधाकृञोर्ना—इति क० पु० पाठः।

उल् जीर्णे ॥ ५३ ॥

जीर्णशब्दे ईत उत्व भवति । लित्त्वान्नित्यम् । जुएण । क्वचिन्न-जिएणे भोअणमत्ते जीर्णे भोजनमात्रे ॥

तीर्थे ह्यूल् ॥ ५४ ॥

तीर्थे ईत ऊत्व भवति हि हकारे सति । तूह । हीति किम् ? तित्थ ॥

विहीनहीने वा ॥ ५५ ॥

विहीनहीनयोरीत ऊत्व तु भवति । विहूण विहीण । हूण हीण । अनयो रिति किम् ? पहीणजरमलणो ॥

एल् पीठनीडकीदृशपीयूषविभीतकेदृशापीडे ॥ ५६ ॥

पीठादिष्वादेरीत एत्व लित्त्वान्नित्य भवति । पेढ । नेड । केरिसो । पेऊस । वहेडओ । एरिसो । आमेलो । बहुलाधिकाराच्च पीठनीडयोर्विकल्प । पीठ । नीड ॥

त्वदुत उपरिगुरुके ॥ ५७ ॥

उपरिगुरुकयोरादेरुकारस्य अद्भवति तु । अवरि उवरि । गरुओ गुरुओ । कप्रत्ययपरिग्रहाद् गुरौ न भवति । गुरू ॥

मुकुलादौ ॥ ५८ ॥

उत इत्यनुवर्तते, अदिति च । मुकुलादिष्वादेरुकारस्य अद्भवति । पृथग्योगा न्न विकल्प । मउल मुकुलम् । मउड मुकुटम् । यद्यपि सस्कृते, तथाप्यय योगो मुकुटशब्दस्य रूपा तरनिवृत्त्यर्थ । मउर मुकुर । अगरू अगुरु । गलोई गुडूची । गुरुई गुर्वी । जहुट्ठिलो युधिष्ठिर । सोअमल्ल सौकुमार्यम् । इत्यादि । बहुलाधिकारात् क्वचिदात्व भवति । विद्दत विदाओ ॥

रो भ्रुकुटीपुरुषयोरित् ॥ ५९ ॥

भ्रुकुटीपुरुषयो रेफसम्बन्धिन उकारस्य इत्व भवति । भिउडी । पुरिसो । पउरिस पौरुषम् ॥

क्षुत इत् ॥ ६० ॥

त्पुत उत ईत्व भवति । छीअं । पक्षे छुअं ॥

दोदोऽनुत्साहोत्सन्न ऊच्छसि ॥ ६० ॥

उदित्युपसर्गस्य शकारसकारयो परयोर्दकारेण सह ऊत्व भवति, उत्साहो त्सन्नशब्दौ वर्जयित्वा । उच्छ्वास ऊसासो । उच्छ्वसिति ऊससिइ । उद्गता शुका यस्मिन् स उच्छुक ऊसुओ । उत्सुक ऊसुओ । उत्सव ऊसओ । उत्सरति ऊसरइ । उत्सिक्त ऊसित्तो । अनुत्साहोत्सन्न इति किम् ? उच्छाहो । उच्छण्णो ॥

दुरो रलुकि तु ॥ ६२ ॥

ऊदित्यनुवर्तते । दुर इत्युपसर्गस्य रलुकि रेफलोपे सति आदेरुत ऊद्वा भवति । दूसहो दुसहो । रलुकीति किम् ? दुस्सहो ॥

सुभगमुसले ॥ ६३ ॥

ऊदित्यनुवर्तते । सुभगमुसलयोरुत ऊद्वा भवति । सूहओ सुहओ । मूसल मुसल ॥

हश्चौत् कुतूहले ॥ ६४ ॥

कुतूहले आदेरुत औत्व भवति हश्च, तत्सनियोगेन ऊतो ह्रस्वश्च । कोउ हल कुऊहल कुतूहलम् ॥

स्तौ ॥ ६५ ॥

ओदित्यनुवर्तते । स्तौ सयुक्ते परे आदेरुत ओत्व भवति । तुण्ड तोण्डं । पुष्कर पोक्खर । कुट्टिम कोट्टिम । पुस्तक पोत्थअ । मुस्ता मोत्था । मुक्तगर मोत्तअरो । पुद्गर पोग्गलो । कुन्द कोन्द । व्युत्क्रा त वोकत ॥

सूक्ष्मेऽद्वोत ॥ ६६ ॥

सूक्ष्मशब्दे ऊत अत्व वा भवति । सण्ह सुण्ह ॥

अल् दुकूले ॥ ६७ ॥

ऊत इत्यनुवर्तते । दुकूले ऊत अल् इत्यादेशो भवति । लकारो नाऽनु बन्ध । दुअल्लं दुऊलं ॥

ईदुद्व्यूढे ॥ ६८ ॥

उद्व्यूढे ऊत ईत्व वा भवति । उव्वीढ । उव्वूढ ॥

उल् कण्डूयतिहनूमद्वातूले ॥ ६९ ॥

कण्डूयतौ धातौ हनूमद्वातूलयोश्च आदेरूत उत्व लिद्भवति । कण्डुअइ । हणुमतो । वाउलो ॥

वा मधूके ॥ ७० ॥

मधूके ऊत उत्व वा भवति । महुअ महूअ ॥

इदेन्नूपुरे ॥ ७१ ॥

वेत्यनुवर्तते । नूपुरे ऊत इदेतौ वा भवत । णिउर णेउर णूउर ॥

ओल् स्थूणातूणमूल्यतूणीरकूर्परगुडूचीकूष्माण्डी-ताम्बूलीषु ॥ ७२ ॥

एषु ऊत ओत्व लिद्भवति । थोणा । तोण । मोल्ल । तोणीर । कोप्परं । गलोई । कोह्मडी । तबोली । बहुलाधिकारात् स्थूणातूणयोर्विकल्प । थूणा । तूण ॥

ऋतोऽत् ॥ ७३ ॥

आदे ऋकारस्याऽत्व भवति । घृत घअ । तृण तण । कृत कअ । वृषभ वसहो । मृग मओ ॥

आद्वा मृदुत्वमृदुककृशासु ॥ ७४ ॥

ऋत इत्यनुवर्तते । मृदुत्वादिष्वादे ऋकारस्याऽऽत्व वा भवति । माउत्त मउत्त । माउअ मउअ । कासा कसा ॥

इल् कृपगे ॥ ७५ ॥

कृप इत्यादिषु शब्देषु ऋत इत्व भवति । लित्वान्नित्यम् । किवो कृप । णिवो नृप । किवा कृपा । किवणो कृपण । किवाणो कृपाण । किसो कृश । किसाणू कृशानु । किई कृति । किसरो कृसर । किच्छ कृच्छ्रम् । किसओ

कृषक । तिसिओ तृषित । इसी ऋषि । धिई धृति । विञ्छिओ वृश्चिक । वित्त वृत्तम् । वित्ती वृत्ति । पिंही पृथ्वी । किच्छा कृत्या । घुसिण घुसृणम् । घिणा घृणा । इद्धी ऋद्धि । समिद्धी समृद्धि । गिंद्धी गृद्धि । विद्धकई वृद्ध कपि । पिहा स्पृहा । विसी बृसी । हिअअ हृदयम् । उक्खिट्ट उत्कृष्टम् । मिट्ठ मृष्टम्, रस एव । अ यत्र मठ । दिट्ठ दृष्टम् । विहिण्णो वितृष्ण । सइ सकृत् । दिट्ठी दृष्टि । गिट्ठी गृष्टि । सिट्ठी सृष्टि । सिआलो शृगाल । वाहित्त व्याहृतम् । बिंहिअ बृंहितम् । तिप्प तृप्तम् । सिट्ठ सृष्टम् । सिंगारा शृङ्गार । भिंगो भृङ्ग । मिओ मृग । भिऊ भृगु । भिङ्गारो भृङ्गार । इत्यादि ॥

शृङ्गमृगाङ्कमृत्युधृष्टमसृणेषु वा ॥ ७६ ॥

शृङ्गादिषु ऋत इत्व वा स्यात् । सिंग सग । मिअङ्को मअङ्को । मिच्चू मच्चू । धिट्ठो धट्ठो । मसिण मसण ॥

पृष्ठेऽनुत्तरपदे ॥ ७७ ॥

पृष्ठशब्दे अनुत्तरपदे ऋत इत्व वा भवति । पिट्ठ पट्ठ । अनुत्तरपद इति किम् ? महिपट्ठ महीपृष्ठम् ॥

उद् वृषभे वृ ॥ ७८ ॥

वृषभे वृ इत्येतस्य उत्व वा स्यात् । उसहो वसहो ॥

वृन्दारकनिवृत्तयोः ॥ ७९ ॥

उदित्यनुवर्तते । अनयो ऋत उद्भवति । वुदारओ वदारओ । णिउत्त णिअत्त ॥

ऋतुगे ॥ ८० ॥

ऋत्वादिषु शब्देषु आदे ऋत उत्व भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । उऊ ऋतु । उसहो ऋषभ । पाहुड प्राभृतम । पहुडि प्रभृति । भुई भृति । णिहुअ निभृतम् । परहुअ परभृतम् । णिउअ निवृतम् । सवुअ सवृतम् । णिउत्ती निवृत्ति । पउत्ती प्रवृत्ति । पाउसो प्रावृट् । वुत्तंतो वृत्तान्त । वुन्दं वृन्दम् । वुन्दावण वृन्दावनम् । पुहई पृथिवी । वुड्ढो वृद्ध । उज्जू ऋजु । तैलादित्वात् द्वित्वम् । मुणालं मृणालम् । पुट्ठो स्पृष्ट । पउट्ठो प्रवृष्ट । वुड्ढी वृष्टि । परामुट्ठ

परामृष्ट । भाउओ भ्रातृक । पिउओ पितृक । जामादुओ जामातृक । माउआ मातृका । पाउड प्राकृतम् । प्रत्यादित्वात्तस्य ड । हुई हृति । इत्यादि ॥

गौणान्त्यस्य ॥ ८१ ॥

गौणस्य-उपसर्जनस्य योऽन्त्य ऋकारस्तस्य उद्भवति । माउमण्डल । माउघर । माउसिआ । माउच्छा । पिउसिआ । पिउच्छा । पिउवण । पिउवई ॥

इदुन्मातु ॥ ८२ ॥

गौणस्य मातृशब्दस्य ऋत इदुतौ भवत । माइघर माउघर । क्वचिदगौणस्यापि । माईण ॥

वृष्टिपृथङ्मृदङ्गनप्तृकवृष्टे ॥ ८३ ॥

इदुदित्यनुवर्तते । वृष्ट्यादिषु ऋत इदुतौ भवत । विट्ठी वुड्ढी वृष्टि । पिह पुह पृथक् । मिअङ्गो मुअङ्गो मृदङ्ग । णत्तिओ णत्तुओ नप्तृक । विट्ठो वुट्ठो वृष्ट ॥

तु बृहस्पतौ ॥ ८४ ॥

ऋत इदुतौ तु भवत । बिहप्फई बुहप्फई बहुप्फई ॥

उदूदोल् मृषि ॥ ८५ ॥

मृषाशब्दे ऋत उत्व ऊ व ओत्व च भवति । लित्वान्न विकल्प । मुसा मूसा मोसा। मुसावाओ मृषावाद ॥

वृन्त इदेङ् ॥ ८६ ॥

वृन्ते ऋत इदेङ् वा भवति । ए ओ एङ् , इच्च एङ् च इदेङ् । इत्वमेत्व मोत्वमित्यर्थ । विंट वेंट वोंट ॥

ढिरादृते ॥ ८७ ॥

आदृते ऋतो ढिरादेशो भवति । आढिओ ॥

दृप्तेऽरि सा ॥ ८८ ॥

दृप्ते ऋत पकारतकाराभ्या सह अरि-इत्यादेशो भवति । दरिओ। दरिअसीहेण ॥

केवलस्य रि ॥ ८९ ॥

ऋत केवलस्य व्यञ्जनेनाऽसम्पृक्तस्य रि इत्यादेशो भवति । रिच्छो ऋक्ष ।

दृश्यक्सक्विनि(१) ॥ ९० ॥

अ, क्स, किन् इत्येतद् ते दृशिधातौ ऋतो रित्व भवति । अ-सरिसो सदृश । क्स—सरिच्छो सदृक्ष । क्विन्—सरी सदृक् । सरिवण्णो । सरिरूवो । एवम्—एआरिसो । भवारिसो । जारिसो । तारिसो । कीरिसो । एरिसो । तुह्मारिसो । अक्सयो साहचर्यात् त्यदाद्यन्यादिविहित किन् इह गृह्यते । क्सकिनो साहचर्यात् त्यादादीत्यादिसूत्रविहित कञ् इह परिगृह्यते ॥

ऋतुऋजुऋणऋषिऋषभे वा ॥ ९१ ॥

एषु ऋतो रित्व वा स्यात् । रिऊ उऊ । रिजू उज्जू । रिण उण । रिसी उसी । रिसहो उसहो ॥

क्लृप्त इलि ॥ ९२ ॥

क्लृप्त इत्यत्र आदेरच इलि इत्यादेशो भवति । किलित्त ॥

चपेटाकेसरदेवरसैन्यवेदनास्वेचस्त्वित् ॥ ९३ ॥

एषु एच सन्ध्यक्षराणामित्व भवति तु । चविडा चवेडा चपेटा । किसर केसर केसरम् । दिअरो देअरो देवर । सिन्न सेन्न दैत्यादित्वात् सइन्न सैन्यम् । विअणा वेअणा वेदना । महिला महेला इत्येतौ तत्समावेव ॥

सैन्धवशनैश्चरे ॥ ९४ ॥

एच इत्यनुवर्तते । सैन्धवशनैश्चरयोरादेरेच इत्व भवति । पृथग्योगा न्नित्यम् । सिन्धवं । सणिच्छरो ॥

---

(१) दृशि क्सकिपि—इति क० पु० पाठ ।

त्वत्सरोरुहमनोहरप्रकोष्ठातोद्यान्योन्ये वश्च क्तो ॥ ९५ ॥

एषु एच अत्व भवति तु, तत्सनियोगेन यथासम्भव कतकारयोश्च वकारादेशो भवति। सररुह सरोरुह। मणहर मणोहर। पवट्ठो पओट्ठो। आवज्ज आओज्ज। अणणण अणणोणण। सिरवेअणा सिरोवेअणा—इत्येतौ शिरो वेदनाया साध्यमानसिद्धावस्थयोरेव भवत ॥

कौक्षेयक उत् ॥ ९६ ॥

कौक्षेयक आदेरेच उत्व भवति तु । कुच्छेअअ कोच्छेअअ ॥

शौण्डगेषु ॥ ९७ ॥

शौण्डादिष्वादेरेच उत्व भवति । योगविभागान्न विकल्प । सुण्डो शौण्ड । सुण्डोअणी शौण्डोदनि । मुञ्जाअणो मौञ्जायन । सुदेर सौन्दर्यम् । सुगन्धत्तण सौगन्ध्यम् । दुवारिओ दौवारिक । सुवण्णिओ सौवर्णिक । पुलोमी पौलोमी । इत्यादि ॥

गव्यउदाईत् ॥ ९८ ॥

गोशब्दे एच अउ आई इत्येतौ भवत । गउओ हरस्स । एसा गाई ॥

ऊ स्तेने वा ॥ ९९ ॥

स्तेने सन्ध्यक्षरस्य ऊत्व वा भवति । थूणो थेणो ॥

सोच्छ्वासे ॥ १०० ॥

सोच्छ्वासशब्दे एच ऊ भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । सूसासो ॥

ऐच एङ् ॥ १०१ ॥

ऐच ऐकारौकारयो एङ् एकारौकारौ यथासख्य भवत । ऐ—शैल सेलो । त्रैलोक्य तेल्लोक्क । ऐरावण एरावणो । कैलास केलासो । वैद्य वेज्जो । कैटभ केडवो । वैधव्य वेहव्व । औ—कौमुदी कोमुई । यौवन जोव्वण । कौस्तुभ कोत्थुहो । कौशाम्बी कोसम्बी । क्रौञ्च कोञ्चो । कौशिक कोसिओ ॥

अइ तु वैरादौ ॥ १०२ ॥

ऐच इत्यनुवर्तते । वैरादिष्वादेरैच अइ इत्यादेशो भवति तु । वैर वइर वेर । वैशम्पायन वइसपाअणो वेसपाअणो । वैशिक वइसिअ वेसिअ । वैश्रवण वइसवणो वेसवणो । चैत्र चइत्तो चेत्तो । कैलास कइलासो केलासो । वैद्य वइज्जो वेज्जो । कैटभ कइडहो केडहा । वैधव्य वइहव्व वेहव्व । वैतालिक वइआलिओ वेआलिओ । कैरव कइरव केरव । दैव दइव देव । इत्यादि ॥

दैत्यादौ(१) ॥ १०३ ॥

दैत्यादिष्वादेरैच अइ इत्ययमादेशो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । दैत्य दइच्चो । दैन्य दइण्ण । दैवत दइवअ । कैतव कइअव । वइअब्भो वैदर्भ । वइसाहो वैशाख । अइसरिअ ऐश्वर्यम् । वइअवणो वैजवन । भइरवो भैरव । वइएसो वैदेश । वइसाणरो वैश्वानर । वइदेहो वैदेह । वइसालो वैशाल । सइर स्वैरम् । चइत्त चैत्यम् । चैत्यविशेषे न भवति । चेतअ ॥

नाव्यावः ॥ १०४ ॥

नौशब्दे ऐच आव इत्यादेशो भवति । णावा ॥

गौरव आत् ॥ १०५ ॥

गौरवे ऐच आत्व भवति । गारव ॥

पौरगे चाऽउत् ॥ १०६ ॥

पौरादिषु चकाराद्गौरवे च ऐच अउ इत्यादेशो भवति । पउरो पौर । सउरो सौर । मउली मौलि । कउरवो कौरव । गउडो गौड । कउलो कौल । कउसल कौशलम् । पउरिस पौरुषम् । कउच्छेअअ कौक्षेयकम् । सउह सौधम् । मउण मौनम् । गउरव गौरवम् । इत्यादि ॥

उच्चैर्नीचैसोरअः ॥ १०७ ॥

उच्चैर्नीचै शब्दयोरैच अअ इत्यादेशो भवति । उच्चअ । णीचअ । उच्चनीचाभ्या कप्रत्यये सिद्धेऽपि उच्चैर्नीचैसोस्तु रूपान्तरनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥

ई धैर्ये ॥ १०८ ॥

---

(१) दैत्यगेष–इति क पु पाठ ।

धैर्ये ऐच ईत्वं भवति । धीर । धीर हरइ विसाओ ॥

वा पुआय्याद्याः ॥ १०९ ॥

पुआयी इत्यादय शब्दा स्वराद्यादेशविशेषिता वा निपात्यन्ते । पुआयी पिशाच उन्मत्तश्च । ऊणदिअ आनन्दितम् । तोब्बरो तुम्बुरु । माहिवाओ माघ वात । सइकोडी शतकोटि । माइन्दो माकन्द । ओन्दुरो उन्दुरु । आलिआ आली । तणसोल्ल तृणशूल्य, मल्लिकेत्यर्थः । अरिट्ठो अरिष्ट दैत्य काको वा । दरिअ लघु, शीघ्रमित्यर्थ । किरी किरि, वराह इत्यर्थ । वामलूरो वामलूर वल्मीकम् । वसो वृक्ष । मूसिओ मूषिक । वत्त वृन्तम् । हेरिंबो हेरम्ब । चिक्क स्तोक स्पृष्ट च । चलणाओहो चरणायुध । उअरिआ उन्मत्ता दुःशीला च । मासल मूसल मुसल्ल । महल्लअपक्खो महालयपक्ष । चचरीओ चञ्चरीक ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ
प्रथमाध्यायस्य द्वितीय पाद ॥

एत्साज्झला त्रयोदशगेऽचः ॥ १ ॥

आदेरित्यनुवर्तते । त्रयोदशादिष्वादेरच साज्झला सस्वरव्यञ्जनेन परेण सह एत्व भवति । तेरह त्रयोदश । थेरो स्थविर ब्रह्मा वा । एक्कारो अय स्कार । वेइल विचकिलम् । मुद्धविअइलप्पसूणपुञ्जा इति च दृश्यते । तेवीसा त्रयोविंशति । तेतीसा त्रयस्त्रिंशत् । इत्यादि ॥

कदले तु ॥ २ ॥

एत्साज्झलेत्यनुवर्तते । कदले आदेरच परेण स्वरव्यञ्जनेन सह एत्व तु भवति । केल कअल । केली कअली ॥

कर्णिकारे फो. ॥ ३ ॥

कर्णिकारे फोर्द्वितीयस्याऽच परेण साज्झला एत्व तु भवति । कण्णेरो कण्णिआरो ॥

नवमालिकाबदरनवफलिकापूगफलपूतर ओल् ॥ ४ ॥

एष्वादेरच परेण साज्झला ओत्व भवति । लित्वान्नित्यम् । णोमालिआ नवमालिका । बोर बदरम् । णोहलिआ नवफलिका । पोफल पूगफलम् । पोरो पूतर अधमो जलज तुर्वा ॥

तु मयूरचतुर्थचतुर्वारचतुर्दशचतुर्गुणमयूखो-लूखलसुकुमारोदूखललवणकुतूहले ॥ ५ ॥

एष्वादे स्वरस्य परेण स्वरव्यञ्जनेन सह ओत्व तु भवति । मोरो मऊरो मयूर । चोत्थो चउत्थो चतुर्थ । चोव्वारा चउव्वारो चतुर्वार । चोद्दहो चउद्दहो चतुर्दश । चोद्दही चउद्दही चतुर्दशी । चोग्गुणो चउग्गुणो चतुर्गुण । मोहो मऊहो मयूख । ओहल उलूहल उलूखलम् । सोमाला सुउमालो सुकुमार । ओहलो उऊहला उदूखल । लोण लअण लवणम् । कोहल कुऊहल कुतूहलम् । मोर सस्कृतेऽपीति केचित्, तदप्रसिद्धम् ॥

निषण्ण उम ॥ ६ ॥

निषण्णे आदेरच परेण साज्झला उम इत्यादेशो भवति । णुमण्णो णिसण्णो ॥

अस्तोरखोरचः ॥ ७ ॥

अधिकारोऽयम्, 'शा सलिल'ति यावत् । यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्याम तदस्तोरसयुक्तस्याऽखोरनादेरच परस्य भवतीति वेदितव्यम् ॥

प्रायो लुक् कगचजतदपयवाम् ॥ ८ ॥

असयुक्तानामनादौ वर्तमानानामच परेषा कगचजतदपयव इत्येतेषा प्रायो लुग्भवति । क—लोक लोओ । शकट सअडो । तीर्थकर तित्थअरो । ग—नगर णअर । नग णओ । मृगाङ्क मिअको । च—शची सई । कचग्रह कअ ग्गहो । रचना रअणा । ज—गज गओ । रजत रअअ । प्रजापति पआवई । भजन भअण । त—सुत सुओ । यति जई । रति रई । रसातल रसाअल । द—नदी णई । मदन मअणो । गदा गआ । कदन कअण । प—रिपु रिऊ । विपुल विउल । सुपुरुष सुउरिसो । य—जय जओ । प्रिय पिओ । वियोग

विओओ ।नयन णअण। व—लावण्य लाअण्ण। वडवानल वडआणलो। विविध विइहो। वग्रहणाद्वकारस्याऽपि। विबुधो विउहो। प्रायोग्रहणात क्वचिन्न भवति। सुकुसुम। पआगजल। सुगओ। अगरु। सचाव। विजण। सुतार। विदुरो। सपाव। समवाओ। देवो। दाणवो। अस्तोरित्येव। अङ्को। ससङ्को। सङ्गो। सङ्का। चवा। अज्जुणो। युत्तो। उद्दामो। विप्पो।सच्च। सव्वं। अक्को। सग्गो अखोरित्येव। कुल। गङ्गा। चरा। जडो। तमो। दआ। परो। वरो। अच इत्येव। सकरो। सगमो। कचण। वचणा। धणजओ। आतर। चदण। कपो। सअवरो। समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नपदत्वमपीष्यते, तेन तत्र यथादर्शनमुभयमपि भवति। सुहकरो सुहअरो सुखकर। आअमिओ आगमिओ आगमिक। सहचरो सहअरो सहचर। आअओ आगओ आगत। जलअरो जलचरो जलचर। सुअणो सुजणो सुजन। बहुअरो बहुतरो बहुतर। वित्तअरो वित्तपरो वित्तपर। धीरअमो धीरयमो धीरयम। गणवारो गणआरो गणवार। सुहओ सुहदो शुभद सुखदो वा। इत्यादि। बहुलाधिकारात् क्वचिदादेरपि भवति। चिह्नम् इणहम्। सपुन सोउणो। नपुन णउणो। सच सोअ। क्वचिच्चस्य ज। पिशाची पिसाजी॥

नात् प ॥ ९ ॥

आदवर्णात्परस्य प पकारस्य लुङ् न भवति। सवहो शपथ। सावो शाप। आदिति किम्? परिउट्ठो परिपुष्ट॥

यश्रुतिर. ॥ १० ॥

आदित्यनुवर्तते। 'प्रायो लुगि'त्यादिना लुकि सति योऽवशिष्यते अवर्ण, स अवर्णात्पर लघुप्रयत्नतरयकारश्रुतिर्भवति। शकट सयढ। आकर आयरो। प्रकाश पआसो। आकाश आआसो। नगर णअर। सागर साअरो। वचन वअणं। आचार आआरो। रजत रअअ। भाजन भाअण। प्रजापति पआवई। कृत कअ। पाताल पाआल। पद पअ। गदा गआ। नादवती णाअवई। नयन नअण। जाया जाआ। लावण्यं लाअण्ण। अवर्ण इति किम्? सउणो शकुन। पउणो प्रगुण। पउर प्रचुरम्। राईव राजीवम्।

रई रति । साऊ स्वादु । वाऊ वायु । कई कपि कविर्वा । आदित्येव । विअड विकटम् । देअरो देवर । क्वचिद्भवति । पिअइ पिवति ॥

कामुकयमुनाचामुण्डाऽतिमुक्तके मोङ् लुक् ॥ ११ ॥

कामुकादिषु मकारस्य लुग्भवति । ङानुबन्धत्वाच्छेषस्य स्वरस्य सानुनासिक उच्चार । कामुक काउँओ । यमुना जउँणा । चामुण्डा चाउँण्डा । अतिमुक्तक अइउँतओ । क्वचित्-अइमुत्तअ इति च दृश्यते ॥

खोऽपुष्पकुब्जकर्पूरकीले कोः ॥ १२ ॥

'उकारेणाऽनुबन्धेन स्ववर्गा परिगृह्यन्ते'—इति व्याकरणान्तरे प्रसिद्धम् । यथा—कु कवर्ग । चु चवर्ग । एव टुतुपुषु । अपुष्पवाचिनि कुब्जशब्दे कर्पर कीलयोश्च को कवर्गस्य खो भवति । खुज्जो । पुष्पे तु बन्धुअकुज्जपसूण । खप्परो । खिलिओ ॥

छागशृङ्खलकिराते लकचा ॥ १३ ॥

कोरित्यनुवर्तते । छागशृङ्खलकिरातेषु कवर्गस्य लकच इत्येते यथासख्य भवन्ति । छाग छालो । छागी छाली । सकल शृङ्खलम् । किरात चिलाओ । पुलिन्दपर्याय एव । कामरूपिणस्तु नेष्यते—नमिमो हरकिरा अ ॥

वैकादौ गः ॥ १४ ॥

एकादिषु कोर्गकारो वा भवति । एगो । पक्षे-एक्को एओ । आगरिसो आअरिसो आकर्ष । लोगो लोओ लोक । असुगो असुओ असुक । तित्थगरो तित्थअरो तीर्थकर । उज्जोअगरो उज्जोअअरो उद्योतकर । सावगो सावओ श्रावक । अमुगो अमुओ अमुक । आगारो आआरो आकार । इत्यादि ॥

खो कन्दुकमरकतमदकले ॥ १५ ॥

एषु खोरादे कवर्गस्य गो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । गदुओ कन्दुक । मरगअ मरकतम् । मदगलो मदकल ॥

पुन्नागभगिनीचन्द्रिकासु म ॥ १६ ॥

एषु कोर्मो भवति । पुण्णामो । भामिणी । चंदिमा ॥

शीकरे तु भहौ ॥ १७ ॥

शीकरे कोर्भकारहकारौ तु भवत । सीहरो सीभरो सीअरो ॥

ऊत्वे सुभगदुर्भगे वः ॥ १८ ॥

अनयोरुत ऊत्वे सति कोर्वकारो भवति । दूहवो । सूहवो । ऊत्व इति किम् ? दुहओ । सुहओ ॥

निकषस्फटिकचिकुरे ह ॥ १९ ॥

एषु कवर्गस्य हत्व भवति । णिहसो णीहसो । फलिहो । चिहुरो । चिहुर संस्कृतेऽपीति भृङ्गाचार्य ॥

खघथधभाम् ॥ २० ॥

ह इति वर्तते । असयुक्तानामनादौ वर्तमानानामच परेषा खघथधभ इत्येतेषा प्रायो हकारो भवति । ख—शाखा साहा । मुख मुह । लिखति लिहइ । घ—मेघ मेहो । जघन जहण । श्लाघते सलाहइ । थ—नाथ णाहो । रथ रहो । मिथुन मिहुण । कथयति कहअइ । ध—साधु साहु । सुधा सुहा । बाधते बाहइ । भ—शुभ सुह । स्वभाव सुहावो । स्तनभर थणहरो । शोभते सोहइ । असतोरित्येव । सौख्य सोक्ख । आख्याति अक्खइ । अर्घ अग्घो । कत्थइ कथ्यते । गृद्ध गिद्धो । उद्धरइ उद्धरति । । दर्भ दब्भो । लभ्यते लब्भइ । अखोरित्येव । खगो । घटा । थणो । धण । भरो । अच इत्येव । सखो । सघो । कथा । बन्धो । रभा । प्राय इत्येव । सरिसवखलो सर्षप खल । पलअघणो प्रलयघन । अथिरो अस्थिर । जिणधम्मो जिनधर्म । पणट्ठभवो प्रणष्टभव ॥

ध पृथकि तु ॥ २१ ॥

पृथक्शब्दे थस्य धकारो भवति तु । पुध पिध पुह पिह ॥

चोः खचितपिशाचयो सल्लौ ॥ २२ ॥

त्वित्यनुवर्तते । खचितपिशाचयो चोश्चवर्गस्य सकारद्विरुक्तलकारौ यथासख्य तु भवत । खसिओ खइओ । पिसल्लो पिसाओ । स्त्रिया क्वचिज्जत्वमपि । पिसाजी ॥

झो जटिले ॥ २३ ॥

चोरिति वर्तते, त्वितिच । जटिले चवर्गस्य झत्व तु भवति । झडिलो जडिलो ॥

टोर्बडिशादौ लः ॥ २४ ॥

त्वित्यनुवर्तते । बडिशादौ टवर्गस्य लत्व तु भवति । बलिस बडिस । गुलो गुडो । णल णड । चविलो चविडो । आमेलो आमेडो । णाली णाडी । वेलू वेणू । दालिम दाडिव । पालेइ पाडेइ । बडिशगुडनडचपेटापीडनाडीवेणु दाडिमा । पाटयति-इति णिजन्त पटिधातुरिह गृह्यते ॥

स्फटिके ॥ २५ ॥

टोरित्यनुवर्तते । स्फटिके टवर्गस्य लो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । फलिहो ॥

लरङ्कोडे ॥ २६ ॥

अङ्कोडे टोर्लत्व भवति । रित्वात् द्वित्वम् । अङ्कोल्ल ॥

ढः कैटभशकटसटे ॥ २७ ॥

कैटभशकटसटाशब्दे टोढत्व भवति । कइढवो । सअढ । सढा ॥

ठ. ॥ २८ ॥

असयुक्तस्याऽनादौ वर्तमानस्याऽच परस्य ठकारस्य ढो भवति। मठ मढो। कमठ कमढो । शठ सढो। कुठार कुढारो । अस्तोरित्येव। चिट्ठइ । अखो रित्येव । ठाइ । अच इत्येव । कठो ॥

पिठरे हस्तु रश्च ढः ॥ २९ ॥

ठ इति वर्तते । पिठरे ठस्य हत्व भवति तु, तत्सनियोगे रस्य च ढत्वम् । पिहढो पिढरो पिठर ॥

लल् डोऽनुडुगे ॥ ३० ॥

अस्तोरखोरच परस्य डकारस्य लकारो भवति, अनुडुगे उडुवादीम्

वर्जयित्वा । लित्वाभित्यम् । वडवामुख बलआमुह । गरुड गरुलो । तडाक तलाअ । क्रीडति कीलइ । अस्तोरित्येव । कुड्ड कुडचम् । अखोरित्येव । डमरुओ । अच इत्येव । तोंड तुण्डम् । अनुडुग इति किम् ? उड्डु । निबिड । गउडो । नाडी । पीडिअ । नीड । इत्यादि ॥

टो डः ॥ ३१ ॥

अस्तोरखोरच परस्य टस्य डत्व भवति । भट भडो । नट णडो । पट पडो । घट घडो । घटते घडइ । अस्तोरित्येव । खट्वाङ्ग खट्वाङ्गम् । अखोरित्येव । टङ्को देश । अच इत्येव । घण्टा । कचिन्न भवति । अटति अटइ ॥

वेतस इति तो ॥ ३२ ॥

अत इत्यनुवर्तते । वेतसे अत इत्वे सति तोस्तवर्गस्य डो भवति । वेडिसो । इतीति किम् ? वेअसो । अत एव विधानात् स्वप्नादौ वेतसस्य अत इत्व वा भवतीति वेदितव्यम् ॥

प्रतिगेऽप्रतीपगे ॥ ३३ ॥

तोरित्यनुवर्तते । प्रत्यादिषु तवर्गस्य डो भवति, अप्रतीपगे प्रतीपादीन् वर्जयित्वा । प्रतिपन्न पडिवण्ण । प्रतिभास पडिहासो । प्रतीहार पडिहारो । प्रतिस्पर्द्धी पडिप्पद्धी । प्रतिनिवृत्त पडिणिउत्त । प्रतिकरोति पडिकरेई । प्रतिपत् पडिवआ । प्रतिश्रुत् पडिसुआ । प्रतिमा पडिमा । प्रभृति पहुडि । मृतक मडअ । भिन्दिपाल भिंडिवालो । पताका पडाआ । प्राभृत पाहुड । विभीतक बहेडओ । व्यापृत वावडो । व्याहृत वाहिडो । कन्दरिका कण्डरिआ, औषध विशेष । हरीतकी हरडई । इत्यादि । अप्रतीपग इति किम् ? प्रतीप पईव । प्रतिज्ञा पइण्णा । सम्प्रति सपइ । प्रतिसमय पइसमअ । प्रतिसमज पइसमज । प्रतिष्ठा पइट्ठा । प्रतिस्थान पइट्ठाण । इत्यादि ॥

दशदहो ॥ ३४ ॥

दशतिदहत्याधात्वोस्तवर्गस्य डत्व भवति । डसइ । डहइ ॥

दम्भदरदर्भगर्दभदष्टदशनदग्धदाहदोहद-दोलादण्डकदने तु ॥ ३५ ॥

दम्भादिषु तवर्गस्य डो भवति तु । डभो दभो । डरो दरो । डब्भो दब्भो । गड्डहो गद्दहो । डट्ठो दट्ठो । डसणो दसणो । डड्ढो दड्ढो । डाहो दाहो । डोहल दोहल । डोला दोला । डडो दण्डो । कडण कदण । दरशब्दे भयार्थ वृत्तावेव । अन्यत्र दरदलिअ अर्धदलितम् । दोहदे दम्भादिसाहचर्याद्दाद्यस्यैव ॥

तुच्छे चछौ ॥ ३६ ॥

तुच्छे तवर्गस्य चकारछकारौ तु भवत । चुच्छ छुच्छ ॥

टल् त्रसरवृन्ततूबरतगरे ॥ ३७ ॥

एषु तवर्गस्य टकारो भवति । लित्वान्न विकल्प । टसरो । वेण्ट । ताल वेण्ट । टूबरो तूबर शृङ्गरहितोऽनड्वान्, श्मश्रुरहित पुरुषो वा, जनको वा । टगरो तगर ओषधिविशेषो वृक्षविशेषो वा ॥

ह' कातरककुदवितस्तिमातुलिङ्गे ॥ ३८ ॥

एषु तवर्गस्य हत्व भवति । काहरो । कउह । विहत्थी । माहुलिंग ॥

तु वसतिभरते ॥ ३९ ॥

अनयोस्तवर्गस्य हत्व वा भवति । वसही वसई । भरहो भरओ ॥

ल पलितनितम्बकदम्बे ॥ ४० ॥

एषु तवर्गस्य लो भवति । पलिल पलिअ । णिलबो णिअंबो । कलबो कअबो ॥

दोहदप्रदीपशातवाहनाऽतस्याम् ॥ ४१ ॥

दोहदे प्रपूर्वकदीप्यतिधातौ शातवाहने अतस्या च तवर्गस्य लत्व भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । डोहलो। पलीवेइ। पलित्त । सालवाहणो सालाहणो । अलसी ॥

रल् सप्तत्यादौ ॥ ४२ ॥

सप्तत्यादौ तवर्गस्य रत्व भवति । लित्वान्नित्यम् । सप्तति सत्तरी । सप्त दश सत्तरह । एकादश एआरह । द्वादश बारह । त्रयोदश तेरह । पञ्चदश पण्णरह । अष्टादश अट्ठारह । गग्गर गद्गदम् । इत्यादि ॥

अद्रुमे कदल्याम् ॥ ४३ ॥

अद्रुमवाचिनि कदलीशब्दे तो रत्व भवति । करली । अद्रुम इति किम् ? कअली केली ॥

कदर्थिते खोर्वः ॥ ४४ ॥

कदर्थिते खोरादेस्तवर्गस्य वत्व भवति । कवट्ठिओ ॥

पीते ले वा ॥ ४५ ॥

व इत्यनुवर्तते । पीते स्वार्थिकलकारे सति तोर्वकारो भवति । पीवलो पीअलो । ल इति किम् ? पीओ ॥

डो दीपि ॥ ४६ ॥

दीप्यतौ धातौ तवर्गस्य डकारो वा भवति । डिप्पइ दिप्पइ ॥

ढ पृथिव्योषधिनिशीथे ॥ ४७ ॥

एषु तवर्गस्य ढो वा भवति । पुढवी पुहवी । ओसढी ओसही । णिसीढो णिसीहो ॥

प्रथमशिथिलमेथिशिथिरनिषधेषु ॥ ४८ ॥

ढ इति वर्तते । प्रथमादिषु तोर्ढत्व भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । पढम पुढम । सिढिल । मेढी । सिढिरो । णिसढो ॥

णर्दिना रुदिते ॥ ४९ ॥

रुदिते तवर्गस्य दि-इत्यवयवेन सह णत्व भवति । रित्वाद् द्वित्वम् । रुण्ण । अत्र केचित् ऋत्वादिषु तो द इत्यारब्धवन्त, तत् शौरसेनीमागधीविषय एव दृश्यत इति नोच्यते । प्राकृते तु-ऋतु उऊ । रजत रअअ । एतत् एअ । गत गओ । आगत आगओ । साम्प्रत सपअ । यत जओ । तत तओ । कृत कअ । हृत हअ । हताश हआसो । श्रुत सुओ । सुकृति सुकिई । निर्वृत णिव्वुओ । तात ताओ । कातर काअरा । कतर कअरो । द्वितीय बीओ । इत्यादय प्रयोगा बहव सन्ति । क्वचित् सभवेऽपि तद्व्यत्ययश्चेति सिद्धम् ॥

णो वाऽतिमुक्तके ॥ ५० ॥

अतिमुक्तके तवर्गस्य णत्व वा भवति । अणिउत्तअं अईउत्तअं अणिउँत्तअं अइउँत्तअं अइमुत्तअं ॥

गर्भिते ॥ ५१ ॥

ण इत्यनुवर्तते । गर्भिते तवर्गस्य णत्व भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । गब्भिणो ॥

नः ॥ ५२ ॥

अस्तोरखोरच परस्य नकारस्य णकारो भवति । कनक कणअं । धन धणं । माणेइति मानयति ॥

आदेस्तु ॥ ५३ ॥

न इत्यनुवर्तते । शब्दानामादेर्नकारस्य णत्व भवति तु । नदी णई नई । नयति णेइ नेइ । अस्तोरित्येव । न्याय नाओ ॥

नापिते ण्हः ॥ ५४ ॥

नापिते नकारस्य ण्ह इत्ययमादेशस्तु भवति । ण्हाविओ णाविओ नाविओ ॥

पो व ॥ ५५ ॥

असयुक्तस्याऽनादौ वर्तमानस्याऽच परस्य पकारस्य वकार स्यात् प्राय । शपथ सवहो । शाप सावो । उपसर्ग उवसग्गो । प्रदीप पईवो । पापं पाव । उपमा उवमा । कपिल कविलो । कुणपं कुणव । कलाप कलावो । कपालं कवाल । महीपाल महीवालो । नरपति नरवई । गोपायति गोवाअइ । तपति तवइ । अस्तारित्येव । विप्र विप्पो । अखोरित्येव । पटइ पतति । पढइ पठति । अच इत्येव । कपइ कम्पते । प्राय इत्येव । कवि कई । रिपु रिऊ । एतेन प्रकारेण पकारस्य प्राप्तयोर्लोपवकारयोर्यस्मिन् कृते श्रुतिसुखमुत्पद्यते स तत्र विधेय ॥

फ पाटिपरिघपरिखापरुषपनसपारिभद्रेषु ॥ ५६ ॥

पइत्यनुवर्तते । णिजन्ते पटिधातौ परिघादिषु च परस्य फत्व भवति । पाटयति फालेइ फाडेइ । परिघ फलिहो । परिखा फलिहा । परुष फरुसो । पनस फणसो । फनस संस्कृतेऽपीति केचित् । पारिभद्रः फालिहद्दो ॥

नीपापीडे मो वा ॥ ५७ ॥

नीपे आपीडे च पस्य मा वा भवति । नीमो नीवो । आमेडो आवेडो ॥

रल् पापर्द्धौ ॥ ५८ ॥

पापर्द्धौ पस्य रो भवति । लित्वान्नित्यम् । पारद्धी । पापर्द्धिर्मृगया ॥

प्रभूते व ॥ ५९ ॥

प्रभूते पस्य वो भवति । वहुत्त ॥

फस्य भहौ वा ॥ ६० ॥

अस्तोरखोरच परस्य फकारस्य भकारहकारौ यथादर्शनं व्यवस्थित विभाषाया भवत । क्वचित् भ –रेफ रेभो । शिफा सिभा । क्वचित्तु ह् –मोत्ता हल मुक्ताफलम् । क्वचिदुभावपि–सफल सहल सभल । शेफालिका सेहालिआ सेभालिआ । शफरी सहरी सभरी । गुहइ गुभइ गुम्फति । अस्तोरित्येव । गुप्फ गुल्फम् । पुप्फ पुष्पम् । अखोरित्यव । फणी । अच इत्येव । गुम्फइ । प्राय इत्येव । कसणफणी कृष्णफणी ॥

बो वः ॥ ६१ ॥

अस्तोरखारच परस्य बकारस्य वो भवति । शबल सवलो । अलाबु अलावू ॥

ङ्वयौ कबन्धे ॥ ६२ ॥

कबन्धे बस्य वकारयकारौ भवत । ङित्वात्सानुनासिक उच्चारो वकारस्य । कबन्ध कवँधो कयंधो ॥

बिसिन्या भः ॥ ६३ ॥

बिसिनीशब्दे बस्य भो भवति । भिसिणी ॥

वो भस्य कैटभे ॥ ६४ ॥

कैटभे भस्य वो भवति । कइढवो ॥

त्वभिमन्यौ म ॥ ६५ ॥

व इत्यनुवर्तते । अभिमन्यौ मस्य वो भवति तु । अहिवण्णू अहिमण्णू ॥

मन्मथे ॥ ६६ ॥

म इत्यनुवर्तते । मन्मथे आदेर्मस्य वो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । वम्महो ॥

तु डो विषमे ॥ ६७ ॥

विषमशब्दे मस्य डो भवति । विसडो विसमो ॥

यो जर् तीयाऽनीयोत्तरीयकृत्येषु ॥ ६८ ॥

त्वित्यनुवर्तते । तीये अनीये च प्रत्यये उत्तरीयशब्दे कृद्विहितप्रत्यये च यकारस्य जकारो भवति । रित्वाद् द्वित्वम् । तीये-द्वितीय विइज्जो विइओ । तृतीय तइज्जो तइओ । अनीये करणिज्ज करणीअ करणीयम् । विह्मअणिज्ज विह्मअणीअ विस्मयनीयम् । जावणिज्ज जावणीअ यापनीयम् । उत्तरिज्ज उत्तरीअ उत्तरीयम् । कृत्ये-पेज्जा पेआ पेया । मेज्ज मेअ मेयम् ॥

इन् मयटि ॥ ६९ ॥

य इत्यनुवर्तते । मयट्प्रत्यये यस्य इकारो भवति तु । विषमय विसमइओ विसमओ ॥

छायाया होऽकान्तौ ॥ ७० ॥

अकान्तौ वर्तमाने छायाशब्दे यस्य हत्व भवति । वच्छस्स छाहा । वच्छस्स छाआ । पुद्गलपर्यायः । सच्छाह सच्छाअ । अकान्ताविति किम् ? मुहच्छाआ । मुखकान्तिरित्यर्थ ॥

यष्ट्या लल् ॥ ७१ ॥

यष्ट्या यस्य लत्व भवति । लट्ठी । वेणुलट्ठी । चूअलट्ठी चूतयष्टि । महुलट्ठी मधुयष्टि ॥

कतिपये वहशौ ॥ ७२ ॥

कतिपये यस्य वत्वहत्वे भवत । हत्वे शित्वात्पूर्वस्य दीर्घ । कइअव कइवाह ॥

अर्थपरे तो युष्मदि ॥ ७३ ॥

य इत्यनुवर्तते । अर्थपरे युष्मच्छब्दे यस्य तकारो भवति । तुह्मेच्चिअ । यूयमेव । तुह्मच्चिअ यौष्माकम् । तुह्मकेरो युष्मदीय । अर्थपर इति किम् ? जुह्मदह्मप्पअरण युष्मदस्मत्प्रकरणम् ॥

आदेर्जः ॥ ७४ ॥

पदादेर्यस्य जो भवति । यश जसो । यम जमो । युवति जुवई । याति जाइ । आदेरिति किम् ? आमओ । अवअवो । विणओ । बहुलाधिकारात् सोपसर्गस्याऽनादेरपि । सजोओ सयोग । सजमो सयम । अपजसो अप यश । क्वचिन्न भवति । प्रयोग पओओ ॥

भ्यौ बृहस्पतौ तु बहोः ॥ ७५ ॥

बृहस्पतौ बकारहकारयोर्यथासख्य भकारयकारौ तु भवत । भयप्पई बहप्पई ॥

रो डा पर्याणे ॥ ७६ ॥

पर्याणे रेफस्य डा इत्ययमादेशो भवति । पडाआण पल्लाण ॥

लो जठरवठरनिष्ठुरे ॥ ७७ ॥

र इति वर्तते । जठरादौ रस्य लत्व भवति । जठर जढल जढर । बठर वढलो वढरो । णिट्ठुलो निट्ठुरो निष्ठुर । भसलशब्दो भ्रमरपर्याय सस्कृत इव ॥

हरिद्रादौ ॥ ७८ ॥

हरिद्रादिषु रस्य लत्व भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । हलद्दी हरिद्रा । इङ्गालो अङ्गार । चलणो चरण । जुहुट्ठिलो युधिष्ठिर । सउमालो सुकुमार । सिढिलो शिथिर । सक्कालो सत्कार । मुहलो मुखर । वलुणो वरुण । चिलाओ किरात । लुग्गो रुग्ण । सपद्दाल सम्पद्द्वारम् । अवद्दाल अपद्वारम् । कलुणो करुण । दलिद्दो दरिद्र । फलिहो परिघ । फलिहा परिखा । दलिद्दाइ दरिद्राति । मच्छलो मत्सर । सवच्छलो संवत्सर । फालिहद्दो पारिभद्र । दालिद्द दारिद्र्यम् । काहलो कातर । इत्यादि । बहुलाधिकारादङ्गारस्य कृतेत्वस्यैव । अ यत्र अङ्गारो । चरणस्य श्लोकपादार्थवृत्तेरेव । अन्यत्र—चरणप्पहरण । किरातस्य चकारसनियोग एव । अ यत्र—णमिमो हरकिरात्र ॥

किरिवेरे डः ॥ ७९ ॥

अनयो रेफस्य डो भवति । किडी किरि, वराहो, गवों, मूषिको, गन्धर्वो वा । वेडो वेर, भीरु शरभ, करभो, मण्डूको, दुन्दुभिर्वा ॥

खो करवीरे णः ॥ ८० ॥

करवीरे खोरादे रेफस्य णत्व भवति । कणवीरो ॥

लो ललाटे च ॥ ८१ ॥

ण इति वर्तते । ललाटे आदेर्लकारस्य णो भवति । चकार खोरित्यनु वृत्त्यर्थं । णिडाल णडाल ॥

लाहललाङ्गललाङ्गूले वा ॥ ८२ ॥

एष्वादेर्लकारस्य णो वा भवति । णोहलो लोहलो । लोहल (१)शफर विशेष । णगल लगल । णगुल लगुल ॥

स्थूले रलूतश्चौत् ॥ ८३ ॥

स्थूले लस्य रत्व लिद्भवति, तत्सन्नियोगेन ऊत ओत्व च भवति । थोरो । थूलहलद्दो इति तु स्थूलशब्दे हरिद्रादिलत्वे भविष्यति ॥

बो मः शबरे ॥ ८४ ॥

शबरे बस्य मो भवति । समरो ॥

नीवीस्वप्ने वा ॥ ८५ ॥

अनयोर्वस्य मो वा भवति । नीमी नीवी । सिमिणो सिविणो ॥

हस्य घो बिन्दोः ॥ ८६ ॥

बिन्दो परस्य हस्य घत्व वा भवति । सघारो सहारो सहार । सिंघो सिंघो सिंह । क्वचिदबिन्दोरपि । दाघो दाह ॥

शोः सल् ॥ ८७ ॥

'अस्तोरखोरच' इति निवृत्तम् । शो शषसाना सकारो भवति । लित्वा न्नित्यम् । शब्द सद्दो । कुश कुसो । नृशस णिससो । वश वसो । अश्व आसो । श्वश्रू ससू । श्यामा सामा । दशा दसा । शोभते सोहइ । षण्ड सडो । निकष णिहसो । कषाय कसाओ । विष्वक् वीसु । वर्षा वासा । तुष्यति तूसइ । शेष सेसो ॥

प्रत्यूषदिवसदशपाषाणे तु हः ॥ ८८ ॥

---

(१) शब्दविशेष इति ख० पु० पाठः ।

शोरित्यनुवर्तते । प्रत्यूषादिषु शषसाना ह्त्व भवति तु । पच्चूहो पच्चूसो । दिअहो दिअसो । दह दस । दहमुहो दसमुहो । दहवलो दसवलो । दहरहो दसरहो । एआरह । तेरह । पाहाणो पासाणो ॥

स्नुषाया ण्ह फोः ॥ ८९ ॥

स्नुषाशब्दे फोर्द्वितीयस्य शो ण्ह इत्यादेशस्तु भवति । सुण्हा सुसा स्नुषा ॥

छल् षट्शमीसुधाशाव(१)सप्तपर्णे ॥ ९० ॥

एषु शषसाना छत्व लिद्भवति । छट्ठी षष्ठी । छप्पओ षट्पद । छम्मुहो षण्मुख । छमी शमी । छुहा सुधा । छावो शाव । छत्तिवण्णो सप्तपर्ण ॥

सिराया वा ॥ ९१ ॥

सिराशब्दे शोश्छो वा भवति । छिरा सिरा ।

लुक् पादपीठपादपतनदुर्गादेव्युदुम्बरे-ऽचाऽन्तर्दः ॥ ९२ ॥

पादपीठादिषु अन्तर्वर्तमानस्य दकारस्य अचा सहितस्य लुग्वा भवति । पावीढ पाअवीढ पादपीठम् । पावडण पाअवडण पादपतनम् । दुग्गाई दुग्गा देई । उम्बरो उउम्बरो उदुम्बर । अन्तरिति किम्? दुर्गादेव्या आदौ मा भूत् ॥

व्याकरणप्राकारागते कगोः ॥ ९३ ॥

लुगित्यनुवर्तते । वेति वर्तते, अचेति च । व्याकरणादिषु ककारगकारयो-रचा सह लुग्वा भवति । वारण वाअरण । पारो पाआरो । आओ आअओ ॥

एवमेवदेवकुलप्रावारकयावज्जीविताऽवटाऽऽवर्तमान-तावति वः ॥ ९४ ॥

एवमेवादिष्वन्तर्वर्तमानस्य वकारस्य अचा सहितस्य लुग्वा भवति । एमेअ एव्वएव्व । देउल देवउल । पारओ पावारओ । जा जाव । जीअ जीविअ । अडो अवडो । अत्तमाण आवत्तमाण । ता ताव । अन्तरित्येव । एवमेवेत्यन्त्यस्य मा भूत् ॥

---

(१) शाप०—इति क० पु० पाठ ।

ज्योर्दनुजवधराजकुलभोजनकालायस— किसलयहृदयेषु ॥ ९५ ॥

दनुजवधादिषु ज्योर्जकारयकारयोरचा सहितयोर्लुग्वा भवति। दणुवहो दणुअवहो दनुजवध । राउल राअउल राजकुलम् । भाण भाअण भाजनम् । कालास कालाअस कालायसम् । किसल किसलअ किसलयम् । हिअ हिअअ हृदयम् । महासुसमा सहिआ ममासुसमा सहृदया ॥

अपतौ घरो गृहस्य ॥ ९६ ॥

गृहस्य घर इत्यादेशो भवति, पतिशब्द परो न चेत् । घरो गृहम् । घर सामी गृहस्वामी । राअघर राजगृहम् । अपताविति किम् ? गहवई गृहपति ॥

स्त्रीभगिनीदुहितृवनितानामित्थीबहिणी- दूआविलआः ॥ ९७ ॥

स्त्रीप्रभृतीनामित्थीप्रभृतय आदेशा यथासख्य वा भवन्ति । इत्थी थी स्त्री । बहिणी भइणी भगिनी । दूआ ~~दुहिआ~~ दुहिता । विलआ वणिआ वनिता । विलआशब्द सस्कृतेऽपीति केचित् ॥

उभयाधसोरवहहेट्ठौ ॥ ९८ ॥

उभय अधस् इत्येतयोर्यथासख्यम् अवह हेट्ठ इत्यादेशौ वा भवत । अवह उहअ । उवह–इत्यपि केचित् । हेट्ठ अह । हेट्ठमग्गो अहमग्गो अधोमार्ग ॥

मलिनधृतिपूर्ववैडूर्याणा मइलदिहीपूरिम– वेरुलिआः ॥ ९९ ॥

मलिनादिना मइलादय आदेशा यथासख्य वा भवन्ति । मलिन मइल मलिण । धृति दिही धिई । पूरिम पुव्व पूर्वम् । वेरुलिअं वेडुज्ज वैडूर्यम् ॥

स्मरकट्वोरीसरकारौ ॥ १०० ॥

स्मरकटुशब्दयोरीसरकारौ यथासख्य वा भवत । ईसरो सरो स्मर । कार कडु कटु ॥

बाहिंबाहिरौ बहिष ॥ १०१ ॥

बहि शब्दस्य बाहिं बाहिर इत्यादेशौ वा भवत । बाहिं बहिर । बाहिर ब्भतरकिरिआरोहो बाह्याभ्यन्तरक्रियारोध ॥

कूरो गौणेषदः ॥ १०२ ॥

ईषच्छब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो वा भवति । चिंचव्व कूरपक्का चिञ्चे वेषत्पक्का । पक्षे ईसि ॥

एण्हि एत्ताहे इदानीम. ॥ १०३ ॥

इदानीमित्यस्य एण्हि एत्ताहे इत्यादेशौ वा भवत । एण्हि एत्ताहे इआणीं पक्षे दाणिं ॥

तिर्यक्पदातिशुक्तेस्तिरच्छिपाइक्कसिप्पि ॥ १०४ ॥

तिर्यगादेस्तिरिच्छादिरादेशो भवति । तिरच्छि पेच्छइ तिर्यक्पश्यति । पदाति पाइक्को पआई । शुक्ति सिप्पि सुत्ती ॥

गोणाद्या ॥ १०५ ॥

गोणादय शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमवर्णविकारा बहुल निपात्यन्ते। गोणो गौ । स्वार्थे ण । गोला गोदा, गोदेति गोदावरी। दस्य ल । गोला सस्कृतेऽपीति केचित् । ओसाअण आपोशनम् । आपो इत्यस्य ओसा इत्यादेश , तत शकारात् परो यकारागम । ओसाशब्दो नीहारवाची देश्य , तत्कणो वा। ओसा अअण। वणाई वनराजि। रेफस्य लुक् । तल्लड तल्ल तल्पम्। लद्वित्वपलोपौ स्वार्थे डो वा। द्वित्वाभावे तल । थोवो थेवो थोक्को स्तोक । कस्य वत्वम् , ओत एत्व च वा, सेवादिपाठाद् द्वित्वम् । विरुअ विरुद्धम्। सयुक्तस्य लुक्। आओ आपः। शरदादिपाठादन्त्यस्य हलोऽत्व दीर्घश्च। गोसो गोस्पर्श , गोसर्ग प्रत्यूष । सस्य लुक्। वोसिरण व्युत्सर्जनम्। व्युदोवो, सृजतीति जस्य र, सस्य अत इत्व च। धिरत्थु धिगस्तु । गस्य र । पथ्थेवात्र पाथेयम्। थो द्वित्वं वाकारागमश्च। वेलवो वडवो विडम्बना। इत एत्, डो ल, नकारस्य लुक् च। बुलुबुलो बुद्बुद । दकारयोर्ल, संयुक्तयोर्मध्ये उत्वम्। किरल्ल करीरम्। रस्य ल्ल । ऊआ यूका। यो लुक्। दोग्ग युग्मम्। योर्दो। धणिआ धन्या प्रियतमा। यकारात्पूर्वमित्वम्। णिव्व

हूण उद्वहन विवाह । वकारस्य णि । मुव्वहइ उद्वहति । उकारस्य मु । धिक् २
छि छि । धस्य छ । वाडी वृत्ति । ऋत आत्व, तकारस्य डत्वम् । गहिल्लो
ग्रहिल । लो द्वित्वम् । गोणिक्को गोनीक , गवामनीक गवा समूह । को द्वित्वम् ।
अइरजुवई अचिरयुवति । अपूर्वेत्यर्थ । अणरहू नववधू । नकारवकारयोरत्व
णत्वे वस्य च र । अमआ असुरा । सुकाररेफयोर्मयौ । पण्णवण्णा पञ्चावणणा
पञ्चपञ्चाशत् । स्तोरादेर्णं , पस्य व , चाशतोर्णं । द्वितीयस्याऽत आ,
चाशतोर्णं । गामहण ग्रामस्थानम् । स्थकारस्य ह । तेवण्णा त्रिपञ्चाशत् । इत
एत्व, चाशतार्णं । घुसिम घुसृणम् । णो म , ऋकारस्य इत्वम् । छट्टा छटा ।
टकारस्य ट्ट । बइल्लो बलीवर्द । दोर्लं , लीवयोरित्वम् । पाउरण पार्वरण
प्रावरणम् । द्वितीयस्यात उ , वस्य गुरादेशौ । लक्कुडो लगुड । गकारस्य क्क ।
आसघो आस्था । स्थकारस्य सघ । छेणो स्तेन । स्तो छ । दोसिणी ज्योत्स्ना ।
ज्योर्दौ, नात्पूर्वमित्वम् । हिज्जा ह्यः । ज्ज ह्यकारस्य । कक्खडो कर्कश ।
कशो खडौ । तेआलिसा त्रिचत्वारिंशत् । इत ए, चत्वयो आ, रो ल , विंश
त्यादिपाठाद् वि दोर्लुक् । कत्त कलत्रम् । लस्य साचो लुक् । कलबू अलावू ।
अकारस्य क , आकारस्य अ । नलिश्र निहेलण निलय । इदतोऽर्थत्यय , यो
ण , लात्पूर्वं हे । णिक्कडो निश्चय । श्चयो कडौ । णिक्कडो निश्चल । चलो
कडौ । णिरासो नृशंस । शकारस्य रा । णिप्फसो निस्त्रिंश । स्त्रिकारस्य फ ।
विहुडुडुओ विधुन्तुद । तो ड । वहिओ मथित । मो व । खड्ड खेलम् । लो
ड्ड । कोलिर कुरुविन्द पद्मरागविशेष । उकारयोरोदितौ, रो ल , वि न्दोश्च
र । विसग्गो व्युत्सर्ग । व्युदो वि । सत्रअण सहननम् । हस्य घ , आदेर्नो य ।
घाअणो गायन । गो घ । ढेक्कुणो मत्कुण । मतो ढे । ककुड ककुदम् । दो ड ।
सेवाल जम्बालम् । जमो से । कुड्डओ चुल्लक । लो ड । वड्डुअरो बृहत्तर ।
बृहदित्यस्य वड्डु । अत्थक अकाण्डम् । काण्डयो त्थकौ । आणुअ आननम् ।
आदेरत उ , द्वितीयस्य नो लुक् । सगोल सघात । घातयोर्गोल । सामरी
शामली शाल्मलि । लो लुक्, द्वित्वाभावश्च । हिमोर हिमोदरम् । दो लुक् ।
अब्बा अम्बा । बिन्दोर्लुक् बो द्वित्व च । सिप्पी सूची । ऊत इ , चस्य द्विरुक्त
फ । वड्डी वाणी । णो ड्ड । जच्छन्दो स्वच्छन्द । स्वस्य ज । तलरो तलवर ,
पुराध्यक्ष । वस्य साचो लुक् । कुट्ट कुतुकम् । तोर्लुक्, को द्विरुक्तट्ट । सीसक्कं

शिर पत्रम् । पत्रस्य क । जम्बाल शैवालम् । शै इत्यस्य ज । अणुदिव दिन मुखम् । अनु पश्चात्, दिवा दिनम् । नो व । सत्थरो सस्तर । बिन्दो लुक् । विट्टिर विस्तार । स्तकारस्य ट्टि । विली वीचि विबी च । चो ल, चो ब । डाभिओ दाम्भिक । दो ड । कडप्पो कलाप समूह । लो ड, पो द्वित्व च । दूसलो दुर्भग । भगो सलो । गल्ल गड । डो ल्ल । पडि सिद्धी प्रतिस्पर्धा । स्पस्य सि, आत ई । वढो वट । टो ढ । डोअणो डोअलो डोलो लोचनम् । लो ड, लनोर्डलौ, अत्रैव चस्य साचो लुक् । कत्थइ कचित् । चेर्थ । डेड्डुरो दर्दुर । अत ए, दकारयोर्ड । छिल्ल छिद्रम् । द्रो ल । मजरो वजरो मार्जार । मो बो वा, वक्रादिपाठादनुस्वार, आतो ह्रस्व । गद्दरो गृध्र । रात्पूर्वमत् । उरओ अज्जमो ऋजु । जो र । ऋकारोकारयोरत्, स्वार्थे मश्च । शारिका साइआ सारिआ । रेर्लुक्, अन्त्यस्य आत इआ । अरणी सरणि । सो लुक् । तणसी तृणराशि । राकारस्य पूर्वेणाऽचा सह एत्वम् । दुग्ग दु खम् । स्तोर्ग । चउक्क चतुष्पथम् । पथस्य क्क । कलेरं करालम् । रलयोर्व्यत्यय, अत एत्व च । कक्काल इत्यादि ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ प्रथमाध्यायस्य तृतीय पाद ॥

स्तो ॥ १ ॥

अधिकारोऽयम्, 'ईल् ज्याया'मिति यावत्, यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यते तत् स्तो सयुक्तस्य भवतीति वेदितव्यम् ॥

वा रक्ते गः ॥ २ ॥

रक्ते स्तो संयुक्तस्य ग इत्यादेशो वा भवति । रग्गा रत्तो ॥

शुल्के(१) ङ्गः ॥ ३ ॥

शुल्के सयुक्तस्य ङ्ग इत्यादेशो वा भवति । सुङ्ग सुक्क ॥

क शक्तमुक्तदष्टमृदुत्वरुग्णेषु ॥ ४ ॥

---

(१) शुल्के—इति क० पु० पाठ ।

एषु स्तो ककारो वा भवति। सक्को सत्तो। मुक्को मुत्तो। दक्को दट्ठो। माउक्क माउत्तण। लुक्को लुग्गो॥

क्ष्वेडकगे खल् ॥ ५ ॥

क्ष्वेडकादिषु सयुक्तस्य खकारो भवति। लित्वान्नित्यम्। क्ष्वेडक खेडओ। क्ष्वेडको विषपर्याय। स्फोटक खोडओ। स्फोटिका खोडिआ॥

ष्कस्कोर्नाम्नि ॥ ६ ॥

ख इत्यनुवर्तते। ष्क स्क इत्येतयोर्नाम्नि सज्ञाया खो भवति। पुष्कर पोक्खर। पुष्करिणी पोक्खरिणी। निष्क णिक्क। स्कन्ध कधो। स्कन्धावार खधावारो। अवस्कन्द अवक्खंदो। नाम्नीति किम्? दुक्करं दुष्करम्। णिक्कम्प निष्कम्प। णमोक्कारो नमस्कार। सक्कअ सस्कृतम्। सक्कारो सस्कार॥

वृक्ष रुर्वृक्षे ॥ ७ ॥

वृक्षशब्दे सयुक्तस्य खो भवति, तत्संनियोगेन वृकारस्य च रुकार। रुक्खो। स्पृहादित्वाच्छत्वे वच्छो॥

क्षः ॥ ८ ॥

क्षस्य खो भवति। लक्षण लक्खण। क्षय खओ। विचक्षण विअक्खणो। बहुलाधिकारात् कचिच्छझावपि। क्षीण झीण क्षीणम्। क्षीयते छिज्जइ झिज्जइ॥

स्थाणावहरे ॥ ९ ॥

स्थाणुशब्दे स्तो खो भवति, अहरे हरश्चेद्वाच्यो न भवति। खाणू। अहर इति किम्? थाणू॥

स्कन्दतीक्ष्णशुष्के तु खोः ॥ १० ॥

एषु खोरादे संयुक्तस्य खो भवति तु। खन्दो कन्दो। तिक्ख तिण्ह। सुक्खं सुक्का॥

स्तम्भे ॥ ११ ॥

खोरित्यनुवर्तते, त्विति च। स्तम्भे खो सयुक्तस्य खकारो भवति तु। खम्भो थम्भो॥

थलस्पन्दे ॥ १२ ॥

स्पन्दाभाववृत्तौ स्तम्भे आदे संयुक्तस्य थो लिङ्गवति । थभो । थभिज्जइ ॥

स्त्यानचतुर्थे च तु ठः ॥ १३ ॥

स्त्यानचतुर्थयोश्चकारादस्पन्दवृत्तौ स्तम्भे च ठत्व भवति तु । ठीण थीण । चउट्ठो चउत्थो । ठभो । ठभिज्जइ ॥

ष्ट ॥ १४ ॥

ठ इत्यनुवर्तते । ष्टस्य ठो भवति । योगविभागान्नित्यम् । दृष्टि दिट्ठी । मुष्टि मुट्ठी । यष्टि लट्ठी । सौराष्ट्र सोरट्ठ ॥

विसस्थुलास्थ्यधनार्थे ॥ १५ ॥

विसंस्थुलास्थिशब्दयोरधनवाचिन्यर्थशब्दे च संयुक्तस्य ठो भवति । विसठुल विसस्थुलम् । अट्ठी अस्थि । अट्ठो अर्थ प्रयोजनम् । अधन इति किम् ? अत्थो ॥

चः कृत्तिचत्वरे ॥ १६ ॥

कृत्तिचत्वरयो संयुक्तस्य चो भवति । किची कृत्ति । चच्चर चत्वरम् ॥

त्योऽचैत्ये ॥ १७ ॥

चैत्यवर्जितस्य त्यस्य चो भवति । सत्य सच्च । प्रत्यय पच्चओ । अमात्य अमच्चो । अचैत्य इति किम् ? चइत्त ॥

श्चेर्वृश्चिके ञ्चुर्वा ॥ १८ ॥

वृश्चिके श्चि इत्यस्य ञ्चु इत्ययमादेशो भवति । विञ्चुओ विच्छुओ ॥

उत्सवर्क्षोत्सुकसामर्थ्ये छो वा ॥ १९ ॥

एषु स्तो छो वा भवति । पुनर्वाग्रहणादुत्तरत्र न विकल्प । उच्छओ ऊसओ । रिच्छो रिक्खो । उच्छुओ ऊसुओ । सामच्छ सामत्थ ॥

क्षमाया कौ ॥ २० ॥

छ इत्यनुवर्तते । कौ पृथिव्या वर्तमाने क्षमाशब्दे स्तो छत्व भवति । छमा । (१)लाक्षणिकस्यापि छमा । काविति किम् ? खमा क्षान्ति ॥

---

(१) क्षमाशब्दनिष्पन्नस्येत्यथ ।

क्षण उत्सवे ॥ २१ ॥

उत्सववाचिनि क्षणशब्दे संयुक्तस्य छो भवति। छणो। उत्सव इति किम्? खणो॥

स्पृहादौ ॥ २२ ॥

स्पृहादिषु स्तो छो भवति। छिहा स्पृहा। क्षुर छुरो। क्षीर छीर। वृक्ष वच्छो। क्षेत्र छेत्र। कुक्षि कुच्छी। क्षुत छुअ। क्षुण्ण छुण्ण। कक्षा कच्छा। कक्ष कच्छो। मक्षिका मच्छिआ। क्षार छार। इक्षु इच्छू। सदृक्ष सरिच्छो। अक्षि अच्छी। स्थगित छइओ। दक्ष दच्छो। कौक्षेयक कुच्छेअअ। उक्षा उच्छा। सादृश्य सारिच्छं। क्षुधा छुहा। लक्ष्मी लच्छी। लक्ष्म लच्छं। इत्यादि॥

थ्यश्चत्सप्सामनिश्चले ॥ २३ ॥

निश्चलवर्जिते थ्यश्चत्सप्स इत्येतेषां छो भवति। थ्य-पथ्य पच्छो। मिथ्या मिच्छा। श्च-पश्चिम पच्छिम। आश्चर्यम् अच्छेर। पश्चात् पच्छा। त्स-उत्साह उच्छाहो। मत्सर मच्छरो। संवत्सर संवच्छलो। चिकित्सति चिइच्छइ। प्स-अप्सरस अच्छरा। लिप्सते लिच्छइ। जुगुप्सति जुउच्छइ। अनिश्चल इति किम्? णिच्चलो॥

द्यय्यर्यां जः ॥ २४ ॥

एषां जकारो भवति। द्य-मद्य मज्ज। अवद्यम् अवज्ज। आतोद्यम् आतोज्ज। द्युति जुई। द्योत जोओ। य्य-शय्या सेज्जा। जय्य जज्जो। खय्य खज्जो। र्य-जर्य जज्जो। कार्य कज्ज। पर्याय पज्जाओ। पर्याप्त पज्जत्त॥

त्वभिमन्यौ जञौ ॥ २५ ॥

अभिमन्यौ स्तो जञ् ज इत्येतौ तु भवत। अहिमञ्जू अहिमजू अहिवण्णू अहिमण्णू॥

ध्यह्योर्झल् ॥ २६ ॥

ध्य ह्य इत्येतयोर्झत्वं भवति। लित्वान्नित्यम्। ध्य-ध्यान झाण। अध्ययनम् अज्झअण। सन्ध्या संझा। विन्ध्य विंझो। उपाध्याय उवज्झाओ। ह्य-सह्य सज्झो। गुह्य-गुज्झ। गाह्य गेज्झ। नह्यते णज्झइ॥

साध्वसे ॥ २७ ॥

साध्वसे स्तोर्झो भवति । सज्झस ॥

ध्वजे वा ॥ २८ ॥

ध्वजे स्तोर्झो वा भवति । झओ धओ ध्वज ॥

इन्धौ ॥ २९ ॥

इन्धी दीप्तावित्यस्मिन् धातौ स्तोर्झ इत्यादेशो भवति । समिज्झइ समिध्यति । विज्झइ विध्यते ॥

र्तस्याऽधूर्तादौ ट ॥ ३० ॥

र्तस्य टो भवति, अधूर्तादौ धूर्तादीन् वर्जयित्वा । केवट्टो कैवर्त । वट्टी वर्ति । वट्टुल वर्तुलम् । सवट्टिओ सवर्तित । पअट्टइ प्रवर्तते । णट्टइ नर्तयति । अधूर्तादाविति किम् ? धुत्तो धूर्त । वत्ता वार्ता । अत्ती आर्ति । सवत्तण सवर्तनम् । विवत्तण विवर्तनम् । पवत्तण प्रवर्तनम् । आवत्तण आवर्तनम् । मुहुत्तो मुहूर्त । मुत्तो मूर्त । आवत्तओ आवर्तक । सवत्तओ सवर्तक । वत्तिओ वार्तिक । वत्तिआ वर्तिका । पवत्तओ प्रवर्तक । मुत्ती मूर्ति । उक्कित्तिओ उत्कीर्तित । णिवत्तओ निवर्तक । णिव्वत्तिओ निर्वर्तक ॥ कित्ती कीर्ति । कत्तिओ कार्तिक । बहुलाधिकारात्–वट्टा वार्ता ॥

प्रवृत्तसन्दष्टमृत्तिवृत्तेष्टापत्तनकदर्थितोष्ट्रे ॥ ३१ ॥

एषु स्तो टत्व भवति । पवट्टो प्रवृत्त । सदट्टो सन्दष्ट । मट्टी मृत्ति । वट्ट वृत्तम् । इट्टा इष्टा । पट्टण पत्तनम् । कवट्टिओ कदर्थित । उट्टो उष्ट्र । स दष्टोष्ट्रे तु ठत्वापवाद ॥

वा न्तन्धौ मन्युचिन्हयोः ॥ ३२ ॥

अनयो सयुक्तयोर्यथासख्य न्त न्ध इत्येतावादेशौ वा भवत । मन्तू मण्णू । इन्ध चिण्ह ॥

डल् फोर्मर्दितविच्छर्दछर्दिकपर्दवितर्दिगर्तसमर्दे ॥ ३३ ॥

एषु फोर्द्वितीयस्यस्तो ॥ सयुक्तस्य डत्व लिङ्भवति । मड्डिओ मर्दित । विच्छड्डो विच्छर्द । छड्डी छर्द । कवड्डो कपर्द । विअड्डी वितर्दि । गड्डो गर्त । समड्डो समर्द ॥

ढोऽर्धर्द्धिश्रद्धामूर्ध्नि तु ॥ ३४ ॥

फोरित्यनुवर्तते । एषु स्तोर्द्वितीयस्य ढो भवति तु । अर्धम् अड्ढ अद्ध । ऋद्धि इड्ढी इद्धी । श्रद्धा सड्ढा सद्धा । मूर्धा मुड्ढा मुद्धा ॥

दग्धविदग्धवृद्धिदष्ट्रावृद्धे ॥ ३५ ॥

एषु सयुक्तस्य ढो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । दड्ढो दग्ध । विअड्ढो विदग्ध । वुड्ढी वृद्धि । दाढा दष्ट्रा । वुड्ढो वृद्ध । कचिन्न—विद्धकइ णिरूविय वृद्धकविनिरूपितम् ॥

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति ण ॥ ३६ ॥

एषु स्तोर्णत्व भवति । पण्णरह पञ्चदश । दिण्ण दत्तम् । पण्णासा पञ्चाशत् ॥

ज्ञम्नोः ॥ ३७ ॥

ज्ञ म्न–इत्येतयोर्णत्व भवति । ज्ञान णाण । सञ्ज्ञा सणा । विज्ञान विण्णाण । निम्न निण्ण । प्रद्युम्न पज्जुण्णो ॥

स्तवे थो वा ॥ ३८ ॥

स्तवे सयुक्तस्य थो वा भवति । थवो तवो ॥

रो हश्चोत्साहे ॥ ३९ ॥

थ इति वर्तते, वेति च । उत्साहे सयुक्तस्य थो वा भवति, तत्सनियोगेन हस्य च रेफ । उत्थारो उच्छाहो ॥

स्तः ॥ ४० ॥

स्तस्य थकारो भवति । हत्थो हस्त । थुई स्तुति । थोअ स्तोकम् । पत्थरो प्रस्तर । सत्थि स्वस्ति ॥

पर्यस्ते टश्च ॥ ४१ ॥

पर्यस्ते स्तस्य टो भवति, चकारात् थश्च । पलट्टो पलत्थो ॥

वाऽऽत्मभस्मनि पः ॥ ४२ ॥

आत्मभस्मनो स्तो पो वा भवति । अप्पा अप्पाणो । अत्ता अत्ताणो । भप्पो भस्सो भस्म ॥

ड्मक्मोः ॥ ४३ ॥

ड्मक्म इत्येतयो पो भवति। कुड्मल कुप्पल। रुक्मिणी रुप्पिणी। क्वचिद् मोऽपि–रुम्मी रुप्पी रुक्मी ॥

ष्पस्फो फः ॥ ४४ ॥

ष्प स्प–इत्येतयो फो भवति। ष्प–पुष्प पुप्फ। शष्प सप्फ। निष्पाव० णिप्फावो। निष्पेष णिप्फेसो। स्प–स्पन्दन फदण। प्रतिस्पर्द्धी पडिप्फद्धी ॥

भीष्मे ॥ ४५ ॥

फइत्यनुवर्तते। भीष्मे स्तो फत्व भवति। भिप्फो ॥

श्लेष्मबृहस्पतौ तु फोः ॥ ४६ ॥

अनयो फोर्द्वितीयस्य सयुक्तस्य फो भवति तु। सेप्फो सेम्हो बिहप्फई बहप्पई ॥

ग्मो म ॥ ४७ ॥

ग्मस्य मो भवति तु। जुम्म जुग्ग युग्मम्। तिग्ग तिम्म तिग्मम् ॥

न्म ॥ ४८ ॥

न्मस्य मो भवति। पृथग्योगान्नित्यम्। जम्मो जन्म। मम्महो मन्मथ। मम्मणो मन्मन ॥

ताम्राम्रयोर्म्ब ॥ ४९ ॥

अनयो सयुक्तस्य मकाराक्रा तो बकारो भवति। तम्ब ताम्रम्। अम्ब आम्रम्। तम्बीर अंम्बीर–इत्येतौ देश्यौ ॥

ऊर्ध्वे भो वा ॥ ५० ॥

ऊर्ध्वे स्तोर्भो वा भवति। उब्भ उद्ध ॥

ह्व ॥ ५१ ॥

भो वेत्यनुवर्तते। ह्वस्य भो वा भवति। जिब्भा जीहा जिह्वा ॥

भश्च विह्वले ॥ ५२ ॥

विह्वले सयुक्तस्य वकारस्य भो वा भवति। विब्भलो विह्वलो ॥

काश्मीरे म्भ. ॥ ५३ ॥

काश्मीरे सयुक्तस्य म्भ इत्यादेशो भवति । कम्भार कम्हार ॥

लो वाऽऽर्द्रे ॥ ५४ ॥

आर्द्रे स्तोर्लत्व वा भवति । पुनर्वाग्रहणादुत्तरत्र न विकल्प । अल्ल उल्लं ओल्ल अद्द उद्द ओद्द ॥

र्ये सौकुमार्यपर्यस्तपर्याणे ॥ ५५ ॥

एषु र्यस्य लो भवति । सोअमल्ल सौकुमार्यम् । पल्लट्ट पर्यस्तम् । पल्लाण पर्याणम् । पल्लङ्को इति तु पल्यङ्कस्य ॥

अररिअ(१)रिज्जमाश्चर्ये ॥ ५६ ॥

आश्चर्ये र्यस्य अर रिअ रिज्ज इति त्रय आदेशा भवन्ति । अच्छअर अच्छरिअ अच्छरिज्ज ॥

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ ५७ ॥

ब्रह्मचयसौन्दर्ययो चकारादाश्चर्ये च र्यस्य डित् एर इत्यादेशो भवति । बह्मचेर । सुन्देर । अच्छेर । डित्वात्टिलोप । चौर्यसमत्वात् । बह्मचरिअ । सुन्दरिअ । अच्छरिअ ॥

वा पर्यन्ते ॥ ५८ ॥

पर्यन्ते र्यस्य डेरो वा भवति । पेरन्तो पज्जन्तो ॥

धैर्ये रः ॥ ५९ ॥

वेत्यनुवर्तते । धैर्ये र्यस्य रो वा भवति । धीर धिज्ज ॥

तूर्यदशार्हशौण्डीर्ये ॥ ६० ॥

एषु स्तो रो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । तूर । दसारो । सोण्डीर ॥

बाष्पे होऽश्रुणि ॥ ६१ ॥

अश्रुवाचिनि बाष्पशब्दे स्तोर्हो भवति । बाहो नेत्रजलम् । अश्रुणीति किम् ? बप्फो ऊष्मा ॥

---

(१) अररीयरिज्जमाश्चय–इति ग० पु० पाठ ।

कार्षापणे ॥ ६२ ॥

कार्षापणे स्तोर्हो भवति । काहावणो । बहुलाधिकारात्–कासावणो । कहा-वणो इत्यत्र 'सयोगे' इति पूर्वमेव ह्रस्व, पश्चादादेश । अथवा कर्षापण शब्दात् सिद्धि ॥

न वा तीर्थदु खदक्षिणदीर्घे ॥ ६३ ॥

एषु सयुक्तस्य हत्व न वा भवति । तूह तित्थ तीर्थम् । दुह दुक्ख दु खम् । दुहिओ दुक्खिओ दु खित । दाहिणो दक्खिणो दक्षिण । दीहो दीहरो दिग्घो दीर्घ ॥

कूष्माण्ड्या ण्डश्च तु ल ॥ ६४ ॥

कूष्माण्डीशब्दे प्रथमस्य सयुक्तस्य हकारो भवति, ण्ड इत्यस्य लत्व तु भवति । कोहली कोहडी । कोहली–इत्यत्र 'सयोगे' इति प्रागेव ह्रस्व, पश्चाल्लत्वम् ॥

त्वथ्वद्ध्वा क्वचिच्चछजझा ॥ ६५ ॥

एतेषा यथासख्य च छ ज झ—इत्येते क्वचित् प्रयोगानुसारेण भवति । च–भुक्त्वा भोच्चा । ज्ञात्वा णच्चा । श्रुत्वा सोच्चा । छ–पृथ्वी पिच्छी । ज–विद्वान् विज्ज । झ–ध्वनि झणी । बुद्ध्वा बुज्झा । सअलपिच्छीविज्ज सकलपृथ्वीविद्वान् ॥

ह्लो ल्ह ॥ ६६ ॥

ह्लकारस्य लकाराक्रान्तो हकारो भवति । कल्हार कल्हारम् । पल्हादो प्रह्लाद ॥

श्मष्मस्मह्मामस्मररश्मौ म्ह ॥ ६७ ॥

एषा म्ह इत्यादेशो भवति, स्मररश्मिशब्दौ वर्जयित्वा । कम्हारो काश्मीर । गिम्हो ग्रीष्म । उम्हा ऊष्मा । विम्हओ विस्मय । अम्हारिसो अस्मादृश । बम्हा ब्रह्मा, बम्हणो । बम्हचेर ब्रह्मचर्यम् । अस्मररश्माविति किम् ? सरो । स्मर । रस्सी रश्मि ॥

पक्ष्मणि ॥ ६८ ॥

ह्म इत्यनुवर्तते । पक्ष्मशब्दे स्तो ह्म इत्यादेशो भवति । पह्माइ पक्ष्माणि । पह्मललोअणो पक्ष्मललोचन ॥

श्नष्णस्नह्नह्लक्ष्णां ण्हः ॥ ६९ ॥

एषां ण्ह इत्यादेशो भवति श्न-प्रश्न पण्हो । शिश्न सिण्हो । ष्ण— विष्णु विण्हू । जिष्णु जिण्हू । कृष्ण किण्हो । उष्णीषम् उण्हीस । स्न— स्नात ण्हाओ । प्रस्नव पण्हवो । ज्योत्स्ना जोण्हा । ह्न—जह्नु जण्हू । ह्ण-पूर्वाह्ण पुव्वण्हो । अपराह्ण अवरण्हो । क्ष्ण-श्लक्ष्ण सण्ह । तीक्ष्ण तिण्ह ॥

सूक्ष्मे ॥ ७० ॥

सूक्ष्मे संयुक्तस्य ण्हो भवति । सुण्ह ॥

आश्लिष्टे लधौ ॥ ७१ ॥

आश्लिष्टे संयुक्तयोर्यथासंख्यं लधौ भवतः । आलिद्धो ॥

ठढौ स्तब्धे ॥ ७२ ॥

स्तब्धे संयुक्तयोर्यथासंख्यं ठढौ भवतः । ठड्ढो ॥

तो ढो रश्चारब्धे तु ॥ ७३ ॥

आरब्धे स्तो तकारो भवति तु, तत्संनियोगेन रस्य च ढ । आढत्तो आरद्धो ॥

सो बृहस्पतिवनस्पत्योः ॥ ७४ ॥

अनयोः संयुक्तस्य सकारो भवति तु । बहस्सई बहप्फई बिहस्सई बिहप्फई । वणस्सई वणप्फई ॥

शोर्लुक् खोः स्तम्बसमस्तनिस्पृहपरस्परश्मशानश्मश्रौ॥७५॥

स्तम्बादिषु शो शषसानां खोरादौ वर्तमानानां संयुक्तसम्बन्धिनां लुग्भवति । तम्बो । समत्तो । निप्पिहो । परोप्पर । मसाण । मसु ॥

श्चस्य हरिश्चन्द्रे ॥ ७६ ॥

हरिश्चन्द्रे श्चस्य लुग्भवति । हरिअन्दो ॥

कगटडतदपᳵकᳶपशोरुपर्यद्रे ॥ ७७ ॥

कगटडतदपानां जिह्वामूलीयोपध्मानीययोः शो शषसानां च संयुक्तसम्ब

न्धिनामुपरि स्थिताना लुग्भवति, द्रकार वर्जयित्वा क—मुक्त मुत्त । सिक्थ सित्थ । ग-दुग्ध दुद्ध । मुग्ध मुद्ध । ट-षट्पद छप्पओ । कट्फलं कप्फलं । ड-खड्ग खग्गो । षड्ज सज्जो । त-उत्पलम् उप्पल । उत्पात उप्पाओ । द-मद्गु मग्गू । मुद्गर मोग्गलो । उद्विग्न उव्विग्गो । प-सुप्त सुत्तो । गुप्त गुत्तो । ×क—दु ख दुक्ख । ×प —अ त पात अन्तप्पाओ । श—निश्चल निच्चलो । श्लक्ष्ण लण्ह । श्च्योतति चुअइ । ष—गोष्ठी गोट्ठी । षष्ठ चट्ठो । स-स्खलित खलिओ । स्नेह णेहो । अद्र इति किम् ? समुद्दो । चद्दो । भद्द । अद्र इति निषेधोऽस्य 'धात्रीद्रे रस्तिव'ति विकल्पिते रेफलोपेऽप्राप्ते द्रकारलोपो मा भूदिति ॥

लवरामधश्च ॥ ७८ ॥

लवरा सयुक्तस्याऽधो वर्तमानाना चकारादुपरि स्थिताना च लुग्भवति । अध , ल—श्लक्ष्ण सण्ह । विक्लव विक्कओ । व—पक्व पक्को । विध्वस्त विद्धत्था । र—चक्र चक्क । ग्रह गहो । रात्रि रत्ती । उपरि, ल—उल्का उक्का । वल्कल वक्कल । व—शब्द सद्दो । अब्द अद्दो । लुब्धक लुद्धओ । र—अर्क अक्को । तर्क तक्को ॥

मनयाम् ॥ ७९ ॥

सयुक्तस्याऽधो वर्तमानाना मनया लुग्भवति । म—युग्म जुग्ग । रश्मि रस्सी । स्मर सरो । न -नग्न नग्गा । लग्न लग्गो । मग्न मग्गो । य-श्यामा सामा । कुड्य कोड्ड । अत्र द्वितीयकल्मषमाल्यादिष्वेतत्सूत्रत्रयविधिप्राप्तौ यथादर्शन लोप । द्वितीय बिइओ । द्विगुण बिउणो । द्वादश बारह । द्वाविंशति बावीसा । द्वात्रिंशत् बत्तीसा । कल्मष कम्मस । शुल्ब सुब्व । क्वचित्तु अध -द्विप दिवो । द्वीप दीवो । द्विजाति दिआई । काव्य कव्व । दिव्य दिव्व । माल्य मल्ल । कुल्या कुल्ला । क्वचित्पर्यायेण—उद्विग्न उद्दिग्गो उव्विग्गो । रेफस्य तु सर्वत्रैव—सव्व । वक्क । चक्क । 'सर्वत्र लवरामचन्द्रे इति केचित्, तदयुक्तम् । चदो चन्द्रो इति स्वयमेवोदाहृतत्वात् तथाविधप्रयोगदर्शनाच्च । उत्तरत्र सूत्रोक्तविकल्प एकऽभ्युपगन्तव्य ॥

धात्रीद्रे रस्तु ॥ ८० ॥

धात्रीशब्दे द्रशब्दे च रेफस्य लुग्भवति तु। धात्री धत्ती धारी। ह्रस्वात् प्रागेव रलोपे-धाई। द्र-चदो चद्रो। मदो मद्रो। रुदो रुद्रो। भद्द भद्र। समुद्दो समुद्रो। 'ह्रदे द्दह्यो'रिति ह्रदशब्दस्य द्दह्यो स्थितिपरिवृत्तौ द्रह इति रूपम्, तत्र च दहो इति। केचिन्नेच्छन्ति द्रे रलोपम्। द्रहशब्द संस्कृतेऽपीति केचित्। द्रहादयस्तरुणपुरुषवाचका नित्यं रेफसंयुक्ता देश्या एव। सिक्खतु वो द्रही द्रहम्मि पडिआ शिक्षयता वस्तरुणी तरुणे पतिता।

ह्स्य मध्याह्ने ॥ ८१ ॥

मध्याह्ने ह्स्य लुग्वा भवति। मज्झण्णो मज्झह्नो॥

ज्ञो ञोऽविज्ञाने ॥ ८२ ॥

ज्ञकारसम्बन्धिनो ञकारस्य लुग्भवति तु, अविज्ञाने विज्ञानशब्दे न भवति। ज्ञान जाण णाण। सर्वज्ञ सव्वज्जो सव्वण्णो। आत्मज्ञ अप्पज्जो अप्पण्णो। दैवज्ञ दइवज्जो दइवण्णो। इङ्गितज्ञ इगिअज्जो इगिअण्णो। अभिज्ञ अहिज्जो अहिण्णो। मनोज्ञ मणोज्ज मणोण्णो। प्रज्ञा पज्जा पण्णा। आज्ञा अज्जा अण्णा। संज्ञा सज्जा सण्णा। अविज्ञान इति किम्? विण्णाण॥

द्वोर्द्वारे ॥ ८३ ॥

द्वारे दकारवकारयो पर्यायेण लुग्भवति तु। दार वार। पक्षे दुवार देर वेर॥

रात्रौ ॥ ८४ ॥

रात्रिशब्दे संयुक्तस्य लुग्भवति तु। राई रत्ती॥

रितो द्वित्वल् ॥ ८५ ॥

रेफानुबन्धस्य आदेशव्यञ्जनस्य द्वित्वं लिद्भवति। अक्कोल्ल अक्कोल। रुण्ण रुदितम्। करणिज्ज करणीयम्॥

शेषादेशस्याऽह्रोऽचोऽखोः ॥८६॥

द्वित्वमिति वर्तते। संयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योऽवशिष्यते स शेष, तस्य संयुक्तादेशस्य च अह्र हकाररेफवर्जितस्यअच स्वरात् परस्य अखोरनादौ वर्तमानस्य द्वित्वं लिद्भवति। शेष—समस्त समत्तो। निस्पह निप्पिहो

भुक्त भुत्त । दुग्ध दुद्ध । षट्पद छप्पश्रो । खड्ग खग्गो । उत्पलम् उप्पल । मुद्गर मुग्गरो । प्राप्त पत्तो । दुर्ग दुग्ग । दुःख दुक्ख । अन्तःपात अन्तप्पाश्रो । निश्चल णिच्चलो । दुष्कर दुक्कर । विप्लव विप्पश्रो । पक्व पक्क । धूर्त धुत्तो । रात्रि रत्ती । युक्त जुत्त । युग्म जुग्ग । रश्मि रस्सी । नग्न नग्गो । काव्य कव्व । आदेश—रक्त रग्गो । सक्त सग्गो । अमात्य अमच्चो । आत्मा अप्पा । आर्या अज्जा । उपाध्याय उवज्झाश्रो । सह्य सज्झो । साध्वस सज्झस । बृहस्पति बहप्फई । अह्व इति किम् ? विह्वल विह्लो । दुःख दुह । बाष्प बाहो । धात्री धारी । तूर्य तूर । धैर्य धीर । अच इति किम् ? कस कास्यम । वयस्य वअसो । सन्ध्या सम्मा । भिन्दिपाल भिंडिवालो । अखो रिति किम् ? स्खलित खलिश्रो । स्थूल थूरो । स्तम्भ खम्भो ॥

दीर्घान्न ॥ ८७ ॥

शेषादेशस्येति वर्तते । लाक्षणिकादलाक्षणिकाच्च दीर्घात् परयो शेषादेशयो द्वित्व न भवति । लाक्षणिकात्—णीसासो निश्वास । फासो स्पर्श । दाढा दंष्ट्रा । अप्फासो अस्पर्श । अलाक्षणिकात्—पार्श्व पास । शीर्ष सीस । ईश्वर ईसरो । द्वेष्य वेसो । लास्य लास । आस्यम् आस । प्रेष्य पेसो । निर्माल्यम् ओमाल । आज्ञा आणा । आज्ञप्ति आणत्ती । आज्ञापनम् आणावण । अमच्चो इत्यादिषु 'सयोग' इति आदावेव ह्रस्व, पश्चाल्लोपे द्वित्वम् । अलाक्षणिकात् प्रायो द्वित्वाभाव प्रयोगतोऽनुसर्तव्य ॥

कर्णिकारे णो वा ॥ ८८ ॥

कर्णिकारे शेषस्य णस्य द्वित्व वा न भवति । कण्णिआरो कणिआरो । णग्रहणमुत्तरार्थम् ॥

धृष्टद्युम्ने ॥ ८९ ॥

आदेशस्य णस्य द्वित्व न भवति । पृथग्योगान्न विकल्प । धट्ठज्जुणो ॥

वा से ॥ ९० ॥

से समासे शेषादेशयोर्द्वित्व वा भवति । णइग्गामो णइगामो । कुसुमप्पश्ररो कुसुमपश्ररो । देवत्थुई देवथुई । हरक्खन्दा हरखन्दा हरस्कन्दौ । आणालक्खभो आणालखभो ॥

प्रमुक्तगे ॥ ९१ ॥

से इति वर्तते, वेति च । प्रमुक्तादिषु समासे यथादर्शन व्यञ्जनस्य द्वित्व वा भवति । पम्मुक्को पमुक्को प्रमुक्त । सप्पिपासो सपिपासो सपिपास । बद्ध प्फलो बद्धफलो बद्धफल । मलअसिहरक्खडो मलअसिहरखडो मलय शिखरखण्ड । तेल्लोक्क तेलोक्क त्रैलोक्यम् । सप्परितावो सपरितावो सपरिताप । परव्वसो परवसो परवश । पडिक्कूल पडिकूल प्रतिकूलम् । अद्दसण अदसण अदर्शनम् । इत्यादि । आकृतिगणत्वात्–पप्फुल्ल पफुल्ल प्रफुल्लम् । अप्परिहासो अपरिहासो अपरिहास । सप्परिहास सपरिहास सपरिहासम् । इत्यादि सिद्धम् ॥

दैवगेषु ॥ ९२ ॥

दैवादिषु यथादर्शन व्यञ्जनस्य द्वित्व वा भवति । दइव दइव्व दैवम् । वाउल्लो वाउलो व्याकुल । णक्खो णहो नख । णेड्ड णेड नीडम । णिहित्तो णिहिओ निहित । माउक्कं माउक मातृकम् । कोउहल्ल काउहल कुतूहलम् । स्थूल थुल्लो थूरो । एक्को एओ एक । वाहित्त वाहिअ व्याहृतम् । तूष्णीक तुण्हिक्को तुण्हिओ । मूक मुक्को मूओ । सेवा सेव्वा सेवा । अम्हक्केर अम्हकेर अस्मदीयम् । भूअ भुत्त भूतम् । हुत्त हूअ हूतम् । ठिण्ण ठीण स्त्यानम् । खण्णू खाणू स्थाणु । सोच्चिअ सोचिअ । सोच्चे सोचे । चिअस्सा चिअसा । इत्यादि ॥

तैलादौ ॥ ९३ ॥

तैलादिषु यथादर्शनमन्त्यस्याऽनन्त्यस्य च व्यञ्जनस्य द्वित्व भवति । पृथ ग्योगान्नित्यम् । तैल तेल्ल । व्रीडा विड्डा । प्रेम पेम्म । स्रोत सोत्त । प्रभूत पहुत्त । मण्डूक मड्डुक्को । उलूखलम् ओक्खल । यौवन जोव्वण । ऋजु उज्जू । विचकिल वेइल्ल । इत्यादि ॥

पूर्वमुपरि वर्गस्य युजः ॥ ९४ ॥

वर्गसम्बन्धिनो युग्वर्णस्य शेषस्यादेशस्य वा द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्व मक्षर भवति । वर्गाणा द्वितीयस्योपरि प्रथम चतुर्थस्योपरि तृतीय मित्यर्थ । व्याख्यान वक्खाण । वृक्ष रुक्खो । व्याघ्र वग्घो । अर्घति अग्घइ । मूर्छा मुच्छा । अक्षीणि अच्छीणि । निर्झर णिज्झरो । मज्झ मध्यम् । निष्ठुर णिट्ठुरो । मुट्ठी मुष्टि । तित्थ तीर्थम् । हत्थी

हत्ती । हत्थो हस्त । णिद्धणो निर्धन । आलिद्धो आश्लिष्ट । गुल्फ गुप्फ । पुप्फ पुष्प । णिब्भरो निर्भर । विब्भमो विभ्रम । पिप्पल पिंचूलो । प्रमुक्तादौ द्वित्वे मलअसिहरक्खड । दैवादौ णक्खो । तैलादौ ओक्खल । समासे कइद्धओ कपिध्वज । द्वित्व इत्येव-त्यात खाओ ॥

प्राक् श्लाघाप्लक्षशार्ङ्गे ङ्लोऽत् ॥ ९५ ॥

श्लाघादिषु ङ्ल, ङकारलकारयो प्राक् अत् अकारो भवति । सलाहा श्लाघा । पलक्खो प्लक्ष । सारग शार्ङ्गम ॥

क्ष्मारत्नेऽन्त्यहल ॥ ९६ ॥

प्रागित्यनुवर्तते, अदिति च । क्ष्माशब्दे रत्नशब्दे च सयुक्तस्याऽन्त्यहल अन्त्यव्यञ्जनस्य प्रागत्व भवति । छमा खमा क्ष्मा । रअण रत्नम् ॥

स्नेहाग्न्योर्वा ॥ ९७ ॥

अन्त्यहल इति वर्तते । स्नेहाग्न्यो सयुक्तस्याऽन्त्यहल प्रागत्व वा भवति । सणेहो णेहो । अगणी अग्गी ॥

र्शर्षतप्त(१)वज्रेष्वित् ॥ ९८ ॥

र्शर्षइत्येतयोस्तप्ते वज्रे च सयुक्तस्याऽन्त्यहल प्रागित्व वा भवति । र्श-आदर्श आअरिसो आअस्सो । सुदर्शन सुअरिसणो सुदसणो । दर्शनम् दरिसण दसण । र्ष-वर्ष वरिस वास । वर्षा वरिसा वासा । वर्षशत वरिससअ वाससअ । तप्त तविओ तत्तो । वज्र वइर वज्ज ॥

हर्षाऽमर्षश्रीह्रीक्रियापरामर्शकृत्स्नदिष्ट्यार्हे ॥ ९९ ॥

हर्षादिषु ह इत्यत्र च सयुक्तस्याऽन्त्यहल प्रागित्व भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । हरिसो हर्ष । अमरिसो अमर्ष । सिरी श्री । हिरी ह्री । अहिरिओ अह्रीक । किरिआ क्रिया । परामरिसो परामर्श । कसिण कृत्स्नम् । दिट्ठिआ दिष्ट्या । र्ह-अरिहो अर्ह । गरिहा गर्हा । बरिहो बर्ह ॥

स्याद्भव्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ १०० ॥

स्याद्भव्यचैत्य इत्येतेषु चौर्यसमेषु च यकारात् प्रागित्व भवति । स्यात् सिआ । स्याद्वाद सिआवाओ । भविओ भव्य । चेइअ चैत्यम् । चौर्यसमे चौर्य चोरिअ । गाम्भीर्य गभीरिअ । धैर्य धीरिअ । भार्या भारिआ । सौन्दर्य

(१) र्शषवज्रतप्तेष्वित्—इति क पु पाठ ।

सुदरिअ। ब्रह्मचर्य बह्मचरिअ। सूर्य सूरिओ। शौर्य सोरिअ। आचार्य आअरिओ। वर्य वरिओ। वीर्य वीरिअ। चर्या चरिआ। स्थैर्य थेरिअ। इत्यादि। आकृतिगणत्वात्–पर्यङ्कादय, पलिअको पर्यङ्क ॥

लादक्लीबेषु ॥ १०१ ॥

सयुक्तस्य लकारात् प्रागित्व भवति, अक्लीबेषु क्लीबप्रकारेषु न भवति। किलिन्न क्लिन्नम्। किलिट्ठ क्लिष्टम्। किलित्त क्लृप्तम्। पिलिट्ठ प्लुष्टम्। किलिन्न क्ला तम्। प्लोष पिलोसो। श्लेष्मा सिलिह्मो। श्लेष सिलेसो। शुक्ल सुकिल। क्लेद किलेओ। क्लेश किलेसो। प्लव पिलेवो। अम्लम् अबिल। ग्लायति गिलाअइ। म्लायते मिलाअइ। म्लान मिलाण। क्लाम्यति किलामइ। अक्लीबेष्विति किम्? क्लीब कीवो। विक्लव विक्कओ। क्लम कमो। प्लव पओ। विप्लव विप्पओ। शुक्लपक्ष सुक्कपक्खो। उत्प्लावयति उप्पावेइ ॥

नात् स्वप्ने ॥ १०२ ॥

स्वप्ने सयुक्तस्य नकारात् प्रागित्व भवति। सिविणो सिमिणो ॥

स्निग्धे त्वदितौ(१) ॥ १०३ ॥

नादिति वर्तते। स्निग्धे सयुक्तस्य नकारात् प्रागत्वमित्व च तु भवत। सिणिद्ध सणिद्ध। पक्षे णिद्ध ॥

कृष्णे वर्णे ॥ १०४ ॥

अदिताविति वर्तते। वर्णवाचिनि कृष्णशब्देऽन्त्यहल प्रागदितौ भवत। कसणो कसिणो। वर्ण इति किम्? कण्हो कृष्ण (विष्णु) ॥

अर्हत्युच्च ॥ १०५ ॥

अर्हशब्देऽन्त्यहल प्रागुत्त्वमदितौ च भवन्ति। अरुहो अरहो अरिहो। अरुहितो अरिहितो अरहतो ॥

तन्व्याभे ॥ १०६ ॥

उदित्यनुवर्तते। उकारान्ता ईकारप्रत्ययान्तास्तन्व्याभास्तेषु संयुक्तस्याऽन्त्य हल प्रागुत्व भवति। तन्वी तणुई। लघ्वी लहुई। गुर्वी गुरुई। पृथ्वी पुहुई। मृद्वी मउई। बह्वी बहुई। पट्वी पडुई। इत्यादि ॥

सूक्ष्मे रात् ॥ १०७ ॥

(१) स्निग्धे तु–इति क पु पाठ।

स्रुघ्ने संयुक्तस्य रात्पूर्वमुत्वं भवति । सुरुग्घं नगरम् ॥

एकाचि श्व स्वे ॥ १०८ ॥

एकस्वरयोः श्व स्व इत्येतयोः संयुक्तस्याऽन्त्यहलः प्रागुत्वं भवति । श्व कृतः सुवो कओ । स्वे जनाः सुवे जणा । एकाचीति किम् ? स्वजनः सजणो ॥

वा छद्मपद्ममूर्खद्वारे ॥ १०९ ॥

एषु स्तोरन्त्यहलः प्रागुत्वं वा भवति । छउमं छम्मं । पउमं पम्मं । मुरुक्खो मुक्खो । दुवारं पक्षे दारं वारं देरं वेरं ॥

ईल् ज्यायाम् ॥ ११० ॥

ज्याशब्देऽन्त्यहलः प्रागीत्वं लिद्भवति । जीआ ॥

ह्रश्च महाराष्ट्रे ह्रोर्व्यत्ययः ॥ १११ ॥

स्तोरिति निवृत्तम् । महाराष्ट्रशब्दे ह्रोः हकाररेफयोर्व्यत्ययः स्थितिपरिवृत्तिर्भवति । एकस्य स्थाने एको भवतीत्यर्थः । ह्रश्च ह्रस्वश्च दीर्घस्य भवति । मरहट्ठो ॥

लनोरालाने ॥ ११२ ॥

आलाने लकारनकारयोर्व्यत्ययो भवति । आणालो ॥

वाराणसीकरेण्वा रणोः ॥ ११३ ॥

अनयो रेफणकारयोर्व्यत्ययो भवति । वाणारसी । कणेरू । करेण्वामिति किम् ? स्त्रीलिङ्गनिर्देशादन्यत्र न भवति । एसो करेणू ॥

ललाटे डलोः ॥ ११४ ॥

ललाटे टस्य डत्वे डलयोर्व्यत्ययो भवति । णिडालं णडालं । 'लो ललाटे च' इत्याद्यस्य णत्वमेव ॥

ह्रदे दहयोः ॥ ११५ ॥

ह्रदे दहयोर्व्यत्ययो भवति । द्रहो दहो ॥

चलयोरचलपुरे ॥ ११६ ॥

अचलपुरे चलयोर्व्यत्ययो भवति । अलचउरं ॥

ह्ये ह्योर्वा ॥ ११७ ॥

ह्यशब्दे हकारयकारयोर्व्यत्ययो वा भवति । गुह्यं गुय्हं गुज्झं गुरुअहं । सह्यः सय्हो सज्झो सहिअहं ॥

लघुके ह्लोः ॥ ११८ ॥

लघुकशब्दे घस्य ह्त्वे ह्लोर्व्यत्ययो वा भवति । ह्लुओ लहुओ । घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वात् ह्त्व न भवतीति ह्त्वकरणम् ॥

रलोर्हरिताले ॥ ११९ ॥

हरिताले रलोर्व्यत्ययो भवति । हरिआला ह्लिआरो ।

दर्वीकरनिवहौ दव्विरअणिह्वौ ॥ १२० ॥

एतयोर्यथासख्य दव्वीरअ णिह्व इति कृतव्यत्ययविधानौ निपात्येते । दव्विरओ । पक्षे दव्वीअरो सर्प । णिह्वो ॥

गहिआऽऽद्या ॥ १२१ ॥

गहिआ इत्यादय शब्दा निर्वचनगोचरा निपात्यन्ते । गहिआ काम्यमाना ग्राह्या, काम्यमानत्वात् । ह्रस्व । चौर्यसमत्वात् प्रागित्व च । किमिघरवसण कौशेये, कृमिगृहवसनम् । कृमिविहिताबरणादेव तत्तन्तोरुत्पत्ते । णदिणी धेनु । नन्दिनीव नन्दिनी । वडिणाओ घर्घरकण्ठ । प्रतिशब्दवत्त्वात् ध्वने प्रतिपादन त्वाद्वा । वइरोडो पतिं रोटयति वञ्चयतीति । पो व । टो ड । अविणअवई अविनयपति । अणडो अनृतम् । प्रत्यादिपाठात्तस्य ड । अजडो अजड, शीघ्रकारित्वात् । छिण्णो स्मरशरच्छिन्नत्वात् । छिण्णालो सदाचारच्छिन्ना लात्यादत्त इति । चिच्छओ अचित्तत, नयनप्रीत्यनर्हत्वात् । अवर्णोरकारस्य लुक् । मदोली कामपरम्पराकारणत्वात् । आदेरातोऽत् । सचारी प्रीतिं सञ्चारयतीति दूती । सहउत्थिआ सहोत्थिता, कार्यानुकूलत्वात् । मराली मृदुस्वभावात् मधुर वचनत्वाद्वा । पेसणआरी प्रेक्षण करोतीति । अत्तिहरी दूती आर्तिहरी, स तपणशीलत्वात् । पडिसोत्तो प्रतिकूले, प्रतिमुख स्रोत प्रवाहो यस्यासौ । पडिक्खरो प्रतिकूले, प्रतिमुख चरतीति । जोओ, दोसणिजन्तो, दोसारअणो, समुद्दणवणीअ, चन्द्र । द्योतत इति द्योत । ज्योत्स्नायन्त्रम् । आत इ । जस्य द । नात्प्रागत्वम् । दोषारत्नम् । समुद्रनवनीतम्, मथनोत्थितत्वात् । चिरिचिरिआ चिलिचिलिआ, धारा । चिरिचिरीति चिलिचिलीति ध्वनिर्यस्या सा तथोक्ता । समुद्दहर अम्बुगृहम, जलधारोपचारात् । तम्बकुसुम कुरवक कुरण्टक च ताम्र कुसुम, तथाविधकुसुमत्वात् । मुहरोमराई भ्रू श्मश्रूर्वा मुखरोमराजि, तथा

विधस्वरूपत्वात् । थेवो बिन्दु, स्तोकत्वात् । धूमद्धअमहिसी कृत्तिका, धूमध्वजमहिष्य, अग्निना सभुक्तत्वात् । विसारो सैन्यम्, विसरणशीलत्वात् । अवहोओ विरह अपभोग, भोगासहत्वात् । पाओ, पअलाओ फणी, प्राणिघातुकत्वात् । पाप । पदानि लायति निगूहतीति पदलाप । अहिअलो क्रोध । अहिरिव वलति नाशयतीति अहिवल । सिहिण स्तन चूचुकवत्त्वात् । अस्त्यर्थे ण । थिरणेसो यो न क्वचिदपि स्थितिं बध्नाति । स्थिर यथास्यात्तथा न तिष्ठतीति थिरणेसो चपलहृदय । सूरङ्गो दीप । सूरवदङ्ग यस्यासौ । जोइक्खो ज्योतिष्क । पासावओ, गवाक्ष । पासो इति प्राकृते चक्षु, तदापद्यत इति पासावओ, अक्षि पश्यतीति पासो । कोप्पो अपराध । आत्मन कोप एवाऽपराध । उम्मुहो उन्मुख । उद्दणो उद्वहन । हस्य वस्य च लुक् । पहट्ठो प्रधृष्ट, गर्वीत्यर्थ । लम्बा केशा । लम्ब त इति लम्बा । वरलीवत् वेल्ली । वल्लरीवत् वेल्लरिआ । आदेरत ए । स्वार्थे कश्च । जणणहरो यक्षहरो राक्षस, तत्स्वभावत्वात् । जणउत्तो ग्रामप्रधाननर जनपुत्र, तद्वदाचरतीति । बह्महर, आरनाल, थेरोसण अम्बुजे । ब्रह्मगृहम् । आराद्दूरे समीपे च, नालमस्तीति आरनाल । द्वितीयस्यातोऽत् । स्थविरासनम्, स्थविरो ब्रह्मा । आत ओत् । कलिम, कन्दोट्ट उत्पले । के लीयत इति कलिम । डिम । क दादुट्टीकृते उद्गच्छतीति कन्दोट्ट । 'स्तौ' इत्योत्वम् । च दोज्ज, रअणिद्धअ कुमुदम् । च द्रेण द्योतत इति च दोज्ज । रजनिध्वजम् । घरअद मुकुरम् । गृहे चन्द्रवदुद्योतत इति । आआसतअ हर्म्यपृष्ठम्, आकाशतलमिति । आणदवसो नववध्वा रक्तारुणवस्त्रम्, प्रथमरजस्वलाया रक्ताक्त पट, आन दविषयत्वात् । सूरद्धओ दिवस । सूर्यो ध्वजो यस्यस । पल्लविअ लाक्षारक्त सपल्लवमिव पल्लवितम् । अच्छिवडण निमीलनम्, अक्षिपक्ष्मणा पतनम् । णीसको वृष नि शङ्क । एलविलो धनवाश्च, चकाराद्वृषश्च । सुभरओ दारिकागृह चटकश्च । सुख रतमस्यास्तीति । हट्ठमहट्ठो स्वस्थ । हृष्टश्चासौ महार्थश्च । णिमीसुओ निश्मश्रुक । आदेरत ई । जहणारोहो ऊरु । जघनेनारुह्यत इति । पल्लोट्टजीहो, अउज्झहरो रहस्यभेदी । पर्यस्तजिह्व । गुह्यहर । आदावडागम । णिहुअ निधुवन सुरत निभृतम् । अब्बुद्धसिरी मनोरथाधिकफलप्राप्ति, अबुद्धश्री । प्रमुक्तादिपाठाद् द्वित्वम् । बहुजाणो चोरो धूर्तश्च बहुज्ञान ।

परेओ परेत पिशाच । उज्जल्लो बहुबलवान् । दैवादिपाठाद् द्वित्वम् । जो विद्युत् ज्योतिर्वा । भिंग कृष्ण, भृङ्गवन्नीलत्वात् । भिंग सस्कृत इत्येके । णिअद्धण परिधान, निबध्यत इति निब धनम् । जहणूसअ चल्लणक, जघनांशुकम् । आतो बिन्दुना सह ऊत्वम् । पाउरण कवच, प्रावरणकत्वात् । आदेरत उ । ओअल्लो अपसार कम्पश्च । अपचारे ओअल्लो । तैलादित्वाद् द्वित्वम् । चवेडी करसम्पुटाघात । रइलक्ख रतिलक्ष्य जघनम् । वावडो कुटुम्बी व्यापृत । पुरिल्ला देवा, दैत्या । पुरा भवा । गोसण्णो मूर्ख गोसञ्ज, पशुप्रायत्वात् । परभत्तो भीरु, निष्पीडश्च । पर शत्रुस्तद्भक्तश्च । चच्चिक्को स्थासक चर्चिका । को द्वित्व पुस्त्व च । काल तमिस्रम्, नीलत्वात् । भट्टिओ, विष्णु भर्तृक, जगत्पोषकत्वात् । ऋत इत् । इदग्गिद्धूम तुहिनम्, इन्द्राग्निधूम । पत्थर पादताडनम् । प्रस्तरवत् पत्थर दु सहत्वात् । ओवाअओ अस्तकाल, अपातप । पिउच्छा, माउआ सखी । पितृष्वसेव मातृकेव हितकारित्वात् । पोरत्थो मत्सरी, पौलस्त्यवत् । दोसो कोप, आत्मदोषत्वात् । चच्चा चर्चा तलाहति । पम्हलो केसर, पक्ष्मलवत् । खधलट्ठी, खन्धमसो भुजस्कन्धस्य यष्टि । स्कन्ध प्रमृशतीति । अग्गिआयो, तबकिमी इन्द्रगोप । अग्निवत्कायोऽस्येति अग्निकाय । ताम्रकृमि । विहडणो अनर्थ, विघाटनम् । जोइओ ज्योतिरिङ्गण, खद्योत । सिंजिरो ध्वनि, शिञ्जनमेव । जोइओ, जोअणो, जोअडो, खज्जओ खद्योते । तारका ज्योतिष जोइस । द्योतनश्च जोअणा । द्योत जोडो । तस्य ड । खे द्योतत इति खद्योत खज्जओ । दरवल्लहो कातर । दरो भय तत्र वल्लभ, दरवल्लभो, वियोगभीरुत्वात् । पडरंगो महेश्वर, धवलाङ्गत्वात् । भोइओ ग्रामेश । भोग चरतीति भोगिक । सग्गहो मुक्त । सुष्ठु अग्रह स्वग्रह । सकरो रथ्या । सङ्कीर्यते अत्रेति सङ्कर । पअरो प्रवर अथदर । प्रकर्षेण वर । मइमोहिणी सुरा मतिमोहिनी । धारावासो दर्दुर प्रावृषेण्यत्वात् । कमल आस्य कलहश्च । कमलवत्कमलम् । क मस्तक मलतीति । वेणुसाओ, धुअराओ भ्रमर । वेणुशब्दवच्छब्दो यस्य स वेणुसाओ । सयुक्तस्य लुक् । ध्रुवराग, सदा सुस्वरत्वात् । इत्यादि । अस्मिन् गणे लिङ्गव्यत्यय प्रयोगाधीन ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ प्रथमाध्यायस्य चतुर्थ पाद ॥

इति प्रथमाध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

मन्तमणवन्तमाआलुआलइरइल्लउल्लइन्ता मतुपः ॥ १ ॥

मतुप्प्रत्ययस्य म त मण वन्त मा आलु आल इर इल्ल उल्ल इन्त इत्येते दशादेशा यथाप्रयोग भवन्ति । म त–सिरिमन्तो श्रीमान् । पुण्णमन्तो पुण्य वान् । मण–धनवान् धणमणो । व त–धणवन्तो । भक्तिमान् भत्तिव तो । मा–हनुमान् हणुमा । पटवान् पडमा । आलु–णेहालु स्नेहालु । दआलु दयालु । ईसालू ईर्ष्यालु । आल–शब्दवान् सद्दालो । जटावान् जडालो । पटवान् पडालो । रसवान् रसालो । ज्योत्स्नावान् जोण्हालो । इर–ग्रहवान् गहिरो । इल्ल–शोभावान् सोहिल्लो । छायावान्–छाइल्लो । धामवान् जामिल्लो । उल्ल–विकारवान् विआरुल्लो । मासवान्–मसुल्लो । दर्पवान् दप्पुल्लो । इन्त–कहइन्तो कथावान् । माणइ तो मानवान । मतुप इति किम ? धणी । अत्थी ॥

वतुपो (१)डित्तिअमेतल्लुक्चैतद्यत्तदः ॥ २ ॥

एतद् यद् तद् इत्येतेभ्य परस्य परिमाणार्थस्य वतुप्प्रत्ययस्य डित् इत्तिअ इत्यादेशो भवति, एतदो लुक् च । एतावत् एत्तिअ । यावत् जित्तिअ । तावत् तित्तिअं ॥

किमिदमश्च डेत्तिअडित्तिलएद्दहम् ॥ ३ ॥

किमिदम्भ्या चादेतद्यत्तद्भ्यश्च परस्य वतुप्प्रत्ययस्य डानुबन्धा एत्तिअ इत्तिल एद्दह इत्येते आदेशा भव ति । एतावत् एत्तिअ इत्तिल एद्दह । यावत् जेत्तिअ जित्तिल जेद्दह । तावत् तेत्तिअ तित्तिल तेद्दह ॥

इक पथो णस्य ॥ ४ ॥

'पथो ण नित्य'मिति य पथिन्शब्दात् णप्रत्ययो विहित तस्य इक इत्यादेशो भवति । पान्थ पहिओ ॥

---

(१) वतुपो डित्तिअमिदमेतल्लुक्चैतद्यत्तद —ख ।

खस्य सर्वाङ्गात् ॥ ५ ॥

सर्वाङ्गाद् व्यापिन्यर्थे विहितस्य खप्रत्ययस्य इको भवति । सर्वाङ्गीण सव्वंगिओ ॥

छस्यात्मनो णअ ॥ ६ ॥

आत्मन परस्य छप्रत्ययस्य णअ इत्यादेशो भवति । आत्मीयम् अप्पणअ ॥

हित्थहास्त्रलः ॥ ७ ॥

सप्तम्यन्तात् सर्वनाम्नो विहितस्य त्रल्प्रत्ययस्य हि त्थ ह इति त्रय आदेशा भवन्ति । यत्र जहि जेत्थ जह । तत्र तहि तत्थ तह । कुत्र कहि कत्थ कह । अन्यत्र अण्णहि अण्णत्थ अण्णह ॥

केर इदमर्थे ॥ ८ ॥

इदमर्थे विहितस्य छप्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति । युष्मदीय तुम्हकेरो । अस्मदीय अम्हकेरो । क्वचिन्न भवति—मदीयपक्ष मइज्जपक्खो । पाणिनीय पाणिणीअ ॥

राजपराड्डिक्कडक्कौ च ॥ ९ ॥

राजन् पर इत्येताभ्या परस्य इदमर्थे विहितस्य प्रत्ययस्य डितौ इक्क अक्क इत्येतौ भवत, चकारात्केरश्च । राजकीय राइक्क राअक्क राअकेर । परकीय परिक्क परक्क परकेर ॥

डेच्चओ (१)युष्मदस्मदोऽणः ॥ १० ॥

युष्मदस्मद्भ्या परस्य इदमर्थस्याऽण्प्रत्ययस्य डित् एच्चअ इत्यादेशो भवति । यौष्माक तुम्हेच्चअ । आस्माक अम्हेच्चअ ॥

वर्वतेः(२) ॥ ११ ॥

उपमानार्थे विहितस्य वतिप्रत्ययस्य वरा इत्यादेशो भवति । रित्त्वाद् द्वित्वम् । महुरव्व पाडलीउत्ते पासाआ । मधुरावत्पाटलीपुत्रे प्रासादा ॥

---

(१) एच्चओ—क । (२) वतेर्वः—क ।

तैलस्याऽनङ्कोलाड्डेल्ल ॥ १२ ॥

अङ्कोलवर्जिताच्छब्दात्परस्य तैलस्य डित् एल्ल इत्यादेशो भवति । सुरहि जलेण कडेल्ल सुरभिजलेन कटुतैलम् । अनङ्कोलादिति किम् ? अङ्कोलतेल्ल ॥

त्वस्य तु डिमात्तणौ ॥ १३ ॥

भावार्थे विहितस्य त्वप्रत्ययस्य डित् इमा त्तण इत्यादेशौ तु भवत । पीनत्व पीणिमा पीणत्तण । पुष्पत्व पुप्फिमा पुप्फत्तण। पक्षे-पीणत्त । पुप्फत्त । त्वस्येति किम् ? पीणआ पीणदा पीनता ॥

दोत्तो तसः ॥ १४ ॥

त्विवत्यनुवर्तते । पञ्चम्यन्तात्सर्वनाम्न परस्य तसिल्प्रत्ययस्य दो त्तो इत्येतौ तु भवत । सव्वदो सव्वत्तो । एअदो एअत्तो । अण्णदो अण्णत्तो । कदो कत्तो । तदो तत्तो । जदो जत्तो । इदो इत्तो । पक्षे-सव्वओ इत्यादि ॥

एकाद्दः सिसिआइआ ॥ १५ ॥

एकशब्दात्परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिआ इआ इति त्रय आदेशा भवन्ति तु । एकदा एक्कसि एक्कसिआ एक्कइआ एकआ ॥

ल्हुत्तः कृत्वसुचः ॥ १६ ॥

'वारे कृत्वसुच्' इति विहितस्य कृत्वसुच्प्रत्ययस्य हुत्त इत्यादेशो भवति । लित्वान्नित्यम् । सअहुत्तो । सहासहुत्तो । चुम्बिज्जइ सअहुत्तो । उपगूहिज्जइ सहासहुत्तो । रमिआ वि पुणो रमज्जइ णिवत्तणे णत्थि तुणति विअहुत इति तु अभिमुखार्थेन हुतशब्देन भविष्यति ॥

भवे डिल्लोल्लडौ ॥ १७ ॥

भवार्थे नाम्न परौ इल्ल उल्ल इत्यतौ डितौ भवत । मातुलानी मामी तत्र भवा मामिल्लिआ । पुरे भव पुरिल्ल । अधो भव हेट्ठिल्ल । उपरि भवम् उवरिल्ल । उल्ल-आत्मभवम् अप्पुल्ल । अल्ललावपीच्छन्त्यन्ये ॥

स्वार्थे तु कश्च ॥ १८ ॥

स्वार्थे नाम्न पर कप्रत्ययो भवति तु । चकारात् डिल्लोल्लडौ च । चन्द्र

चद्ओ । हृदय हिअअ । इह इहअ । आश्लिष्टम् आलिद्ध । द्वित्वेपि-बहुबहुलअ ।
ककारोच्चारण पैशाचीभाषार्थम्—वदन वतनक । डिल्ल-णिविजआसोअ
पल्लविल्लेण निर्जिताशोकपल्लवेन । पुरिल्लो पुरा पुरो वा । उल्लडु-
पिउल्लो प्रिय । मुहुल्ल मुखम् । हत्थुल्लो हस्त । पक्षे-चदो इत्यादि ।
कुत्सादिविशिष्टे तु सस्कृतवदेव क सिद्ध ॥

उपरे संव्याने ल्लु ॥ १९ ॥

स्वार्थ इत्यनुवर्तते । सव्यानार्थे उपरिशब्दात् द्विरुक्तो लो भवति । लित्वा
न्नि यम् । उवरिल्ला । सव्यान इति किम् ? उवरिं ॥

नवैकाद्वा ॥ २० ॥

नव एक इत्येताभ्या पर स्वार्थे द्विरुक्तो ला वा भवति । णवल्लो णवो ।
एक्कल्लो एक्का ॥

मिश्राल्लिअश् ॥ २१ ॥

मिश्रशब्दात् स्वार्थे लिअ इत्यादेशो वा भवति । शित्वात्पूर्वस्य दीर्घ ।
मीसालिअ मिस्स ॥

शनैसो ल्डिअ ॥ २२ ॥

शनै शब्दात् स्वार्थे लित् डिअ इअ इत्यादेशो भवति । सणिअ ॥

मनाको डअ च वा ॥ २३ ॥

मनाक्शब्दात् स्वार्थे डित् अअ इअ च प्रत्ययौ वा भवत । मणाअ
मणिअं । पक्षे-मणा ॥

रो दीर्घात् ॥ २४ ॥

वेत्यनुवर्तते । दीर्घशब्दात् स्वार्थे रो वा भवति । दीहर दीह दिग्घ ॥

डुमअडमऔल् भ्रुवः ॥ २५ ॥

भ्रूशब्दात् स्वार्थे डमअ अमअ इत्येतौ डितौ लितौ भवत । लित्वा
न्नित्यम् । भुमआ भमआ ॥

ल्लो वा विद्युत्पत्रपीतान्धात् ॥ २६ ॥

एभ्य पर स्वार्थे लो वा भवति । विज्जुला विज्जू । पत्तल पत्त । पीअलं पीअ । अधलो अधो ॥

त्वादेः स ॥ २७ ॥

'तस्य भावस्त्वतलौ' इत्यादिना विहितत्वादे पर स्वार्थे स एव त्वादिर्वा भवति । मुदुत्वेन मउत्तआइ । मृदुतया मउत्तआए । ज्येष्ठतर जेट्ठअरो । कनिष्ठतर कणिट्ठअरो ॥

इरः शीलाद्यर्थस्य ॥ २८ ॥

शीलधर्मसाध्वर्थेषु विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने इर इत्यादेशो भवति । हसनशील हसिरो । रोदनशील रोइरो । लज्जाशील लज्जिरो । जल्पशील जप्पिरो । वेदनशील वेइरो । उच्छ्वसनशील ऊसिरो । केचिदिर तृन एवाहु, तेषा नमिरकमिरादयो न सिध्यन्ति, तृनोत्तरादिना बाधितत्वात् ॥

तुमत्तुआणतूणा क्त्वः ॥ २९ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य तु अत् तुआण तूण इति चत्वार आदेशा भवन्ति । तुम्-दट्ठु । मोत्तु । भोत्तु । अत्-भमिअ । रमिअ । तुआण-घेत्तुआण । साउ-आण । 'क्त्वासुपोस्तु सुणा'दित्यनुस्वारे कृते घेत्तुआण । सोउआण । तूण-घेत्तूण । सोऊण । काऊण । अनुस्वारे-घेत्तूण । सोऊण । काऊण । वदित्ता इति तु सिद्धावस्थाया वलोपे ॥

वरइत्तगास्तृनाद्यैः ॥ ३० ॥

वरइत्त इत्यादय तृनादिप्रत्ययै सहिता स्वराद्यादेशविशेषिता बहुल निपात्यन्ते । वरइत्तो वरयितृक । नूतनवर । ऋतोऽत्, तो द्वित्व च । कणइल्लो, वाअडो शुक । कणइल्लो । कणई लतावाची देश्य, ततो भवार्थेऽस्त्यर्थे वा डिल्ल । वाअडो । वाचाटे द्वितीयस्यातोऽन् । मइलपुत्ती पुष्पवती । मलिन शब्दस्य मइलादेश, तस्मात् पुत्ती । दुग्धोट्टो दोग्घोट्टो दूणो द्विप । पिबते घोट्ट । द्वाभ्या पिबतीति । द्विपाने पकारेण सह इत ऊन्, दूणो । विरिचिरो धाराविरेचनशील । सूरल्ली मध्याह्न । सूरादस्त्यर्थे ल्लि । वेल्लहल्लो

कोमलो विलासी च। वल्लभात् ल, आदेरत एच्च। सद्दाल नूपुरम्। शब्दादालोऽस्त्यर्थे। अल्लिल्लो, पुल्लधओ, रसाओ भ्रमर। एषा क्रमात् अले स्वार्थे डिल्ल, लो द्वित्वं च। पुष्पन्धय, ष्पस्य ल। रसमत्तीति रसाओ। लअणी, लअणा, कणई लतायाम्। लताया स्वार्थे डणी डणा च। कनतेर्धातो स्त्रिया डई। शोभावहत्वात् बहुव्वजा कनीयसी श्वश्रू। वध्वा उक्तेर्थे व्वजा। भाउज्जा भ्रातृवधू। भ्रातुर्जायार्थे व्जा। मेहुणिआ मातुलात्मजा स्याली च। मैथुनिका। मिथुनादुक्तेऽर्थे इकण् डाच्च। रिमिणो रोदनशील। रुदे शीले डिमिण। पुणाली, छिच्छई, अडअणा असती। पुश्चल्या अस्य णा। धिक् धिक् छि छि। धिग्धिगिति गर्हणा यस्या सा। अस्त्यर्थे डई। अटे शीले अणा। अडअणा अटनशीला। चप्प लओ मिथ्याबहुभाषी। चपलात्क, पस्य च द्विरुक्त प। पिव्व जलम्। पिबतेर्द्विर्व। मघोणो मघवा। स्वार्थे ण, अवा इत्यस्य ओकार। सद्द लासिओ मयूर। सदालासिक नृत्यशीलत्वात्। 'इत्तु सदादौ'। वाउल्लो प्र लपिता। वाचो डुल्ल। पलहिअओ मूर्ख। उपलहृदय। उकारस्य लोप। चडिक्को कोप। चण्डात् कोपे डिक्क। चडिज्जो पिशुन कोपश्च। चण्डा दुक्तेऽर्थे डिज्ज। कुमणो म्लान। म्लायते कुमादेशो ण। अच्छिहरुल्लो द्वेष्य। अक्ष्णोर्हर, अदर्शनीयत्वात्। अक्षिहरात् स्वार्थे डुल्ल। छाइल्लो रूपवान्। छायाया डिल्लोऽस्त्यर्थे। कान्तिमानित्यर्थ। कुडुङ्गो कुङ्गा कुडुक्को लतागृहम्। कुडादुक्तेऽर्थे डुङ्ग डङ्ग डुकश्च। जरडो वृद्ध। जरतेरड। अच्छिविअच्छी परस्पराकृष्टि। आकर्षति व्याकर्षतीत्यत्र कृषे स्थाने अच्छि विअच्छी। धूमरी तुहिनम्। धूमवत् धूमरी, उपमाऽर्थे री। सोत्ती तरङ्गिणी। स्रोतसोऽस्त्यर्थे डी, तस्य द्वित्वम्। अहिसिओ ग्रहशङ्कया रुदित। अभि सीदते उक्तेऽर्थे डिक। गावी गौ। गो स्त्रिया डावी। पार्श्वयुगापवृत्ति उत्थल्लपत्थल्ला। उत्स्थलप्रस्थलात् पार्श्वद्वयापवृत्त्यर्थे डा, लो द्वित्व च। गज्जिलिओ स्पृष्टेऽङ्गे हास पुलकश्च। अङ्गे स्पृष्टे या हासो जायते तस्मिन् पुलकार्थे च गर्जतेरिलिअः। चित्तल रम्यम्। चित्त लातीति। पाडहुओ प्रतिभू। प्रतिभुवः स्वार्थे डुकण्, इतोऽत्व च। पासणिओ, पासाणिओ साक्षी। साक्षात् पार्श्वे नीयतेऽनेनेति पार्श्वात् नीयतेर्डिक।

अवरिज्ज अद्वितीयम् । अवरात् भावार्थे डिज्ज । लाहिल्लो लम्पट । लाभादुक्तेऽर्थे डिल्ल । कडिल्ल गहन, दौवारिक, कटिवस्त्रम्, निर्विवर, विपक्ष, आशीश्च । कटिशब्दाद् गहनादिष्वर्थेषु डिल्ल । रूवसिणी रूपवती । रूपादस्त्यर्थे स्त्रिया सिणी । कुडुविअ सुरतम् । कुटुम्बादुक्तेऽर्थे डिक । अन्तरिज्ज दशना कटिसूत्र । अन्तरादुक्तेऽर्थे डिज्ज । अवडुकिअ निपतित कूपाद्यवटेषु । अवटादुक्तेऽर्थे डुकिअ । बुड्डिरो महिष । मज्जतेरादेशात् बुड्डात् इर शीले । पिप्पिडिअ यत्किंचित्पठितम् । पिडिपिडीत्यनुकरणात् क, आदेर्डिकारस्य लुक्, पो द्वित्व च । सरिसाहुलो सदृश । सदृशात् स्वार्थे हुलश् । गुमिलो मूढ । मुहेरादेशाद् गुमेरिल । कच्च कार्यम् । कृञो डच्च । घडिआ, घडा घडी गोष्ठी । घटिता घटा घटना यस्या सा । कमणी नि श्रेणी । किरिकिरिआ कर्णोपकर्णिका कुतुक च । कर्णोपकर्ण कर्णपरम्पराप्राप्तकटुजल्पन तस्मिन्नर्थे कौतुके च किरिकिरीत्यनुकरणात् का । अण्णइओ सर्वत्रार्थे तृप्त । अर्णवादुपमानार्थे डिक । साहुली शाखा । स्वार्थे डुलि । जपेक्खिरमग्गिरओ यद्दृष्ट याचते । यद् दृष्टमित्यर्थे जपेक्खिरमिति निपातितात् परो याचनशीले मग्गिरओ कप्रत्ययान्त । गअसाउल्लो विरक्त । गतस्वादनुरक्तेऽर्थ डुल्ल । सिहडहिल्लो बाल । शिखण्डादुक्तेऽर्थे हिल्ल । शिखावानित्यर्थ । अलवलवसहो धूर्तो दुष्ट पृष्टवाची बलीवर्द । अलमत्यर्थं बलमस्य वृषभस्येति । बिन्दोर्लुक् । खुरहखुडी प्रणयकोप । तुरवद्धाति तोदयतीति तुदेरादेशात् खुडात् डी । सीउल्ली, सीउग्ग हिमकाले दुर्दिनम् । शीतात् डुल्लिडुग्गौ, तस्य लोप । वरडो वरण, प्राकार । वृञो रड । तत्ती तत्परता । तात् परस्य तात्पर्ये डत्ती । हीरणा त्रपा । त्रपार्थे णा हीरादेशश्च । गामरेडो । (१)योऽन्तर्भुक्त्वा ग्रामे भुङ्क्ते । ग्रामादुक्तेऽर्थे रेड । लडहा, वेल्लरी विलासवती । लसतेर्डहा सलोपश्च । वेष्ट्यन्ते विटा अनयेति वेष्टे परो री, ष्टो ल्लश्च । दुम्मइणी कलहपरा । दुर्मते स्वार्थे स्त्रिया णी । लज्जालुणी लज्जावती । लज्जालो स्वार्थे णी । तणाअ आर्द्रम् । तिम्यतेर्डणाअ । चिक्खअणो असहन । नञ्पूर्वात् सहतेर्यण, चिक्खादेशश्च । वेणिअ वचनीयम् । वचे

(१) योन्तर्भित्वा ग्रामं भुङ्क्ते—ख ।

रुक्तेऽर्थे डेरिअ । सुहसिओ निद्रालु । स्वप्नात् शीले सिय, प्नस्य च ह, आदेरत उ । यद्वा सास्ना सस्कृते निद्रा । 'स्तावकसास्ने' इत्युत्वे सति तत शीलार्थे डसिअ । वप्पिओ केदार । उप्यन्तेऽत्रेति वपे पिअ । बधोल्लो मेलक । बन्धेर्डोल्ल । वारिज्जो विवाह । वृञ्ज इज्जाणा । 'अचोञ्णिति' इति वृद्धि । साउल्लो, हडहड अनुराग । स्वादेरुक्तेऽर्थे ल्ल । हडत् हडदिति हृदय स्फुरति यत्रेति तस्य लुक् । माणसी मायावी मनस्वी च । कोडिल्लो, कोडिओ पिशुन । कुडेर्धातोरिल्लइकौ, उत ओत्व । अट्टणो आर्तज्ञ । आर्त जानातीति । गं जोलो । गञ्जते परिभवार्थे देश्याद् धातोर्डोल । वदिणो वि दी । स्वार्थे ण । तत्तिल्लो तच्छील । तत्ती तत्परता, ततोऽस्त्यर्थे ल, लो द्वित्वम् । ऊसुभिअ रुद्धगलरोदनम् । उत्पूर्वस्य सुम्भतेरुक्तेऽर्थे डिक । णिउक्को तूष्णीक मूक । निर्मुक्त । मस्य लुक्, दैवादिपाठाद् द्वित्व च । वहलो अपस्मार । ब्रह्मण उक्तेऽर्थे ल । ठाणिज्ज गौरवम् । स्थानादुक्तेऽर्थे । डिज्ज । उवउज्जो उपकारी । उपकृञो डुज्ज । एक्कलो प्रबल । एकादुक्तेऽर्थे, ल । माउसिआ माउआ मातृष्वसा । मातु परस्य स्वसु सिआच्चौ । महल्लो मुखर । महतो डल्ल । कुच्छिमई गर्भवती । कुक्षेरस्त्यर्थे मई । रिंछोली ऋक्षालि नक्षत्रमाला, तद्वत् रिंछोली । ऋतो बिन्दु । धोरणी पङ्क्ति । धारावद्धोरणी । आत ओ, उप मार्थे डणी च । पडमा दूष्यपटम् । पटादस्त्यर्थे मा । जुअणो युवा । स्वार्थे ण । करमरी हठहृता स्त्री बन्दी । करेण मृद्यमानादाकृष्यत इत्यस्मिन्नर्थे करोपपदान्मृद्नातेर्डरी । दड्ढाली दवत्वर्म दवाग्निमार्ग । दग्धात् डाली । कूडङ्गो, कूडओ लतागृहम् । कूटशब्दादुक्तेऽर्थे डङ्गडकौ । कारिम कृत्रिमम् । कृञो डारिम । जंघालुओ, जघामओ दूत । जघाया शीघ्रेऽर्थे लुअ मओ । बलामोडी बलात्कार । बलात् मुड्यते यत्रेति । चक्कल परिवर्तुलम् । चक्राल्ल । वाउल्ली पुत्रिका, कुमारीक्रीडोचिता सालभञ्जिका । कुमारीर्व्यापारयतीति व्याप्रेर्डुलि । मत्तवालो मत्त । स्वार्थे वाल । बहुणिआ ज्येष्ठभ्रातृवधू । वध्वा उक्तेऽर्थे णिआ । जभणभणो स्वैरभाषण । यद्वा तद्वा भणत्यधिकमिति । आदितृतीयाभ्यामनुस्वार, तलोपश्च । भाइरो भेज्जलो भेज्जो ओज्जरो भीरु । भिय शील इत्यर्थे डाइरडेज्जलडेज्जा, त्रसेरादेशात् ओज्जाच्च र । आहड सीत्कार । आहरति आद्रो प्रियहृदय

मिति । आहृञ्ञो ड । काअपिउला कोकिला । काक पितृवत् पोषको यस्या इत्यर्थे काकपितृशब्दात् ला । सुहल सुखम् । स्वार्थे ल । गत्तडी गायिका । गात्रीशब्दात् स्वार्थे डडी । दुद्दोलणा । दुग्धापि या दुह्यते गौरित्यत्रार्थे दुग्धात् दोलणा । माभाइ अभयम् । भियो भादेशात् मापूर्वात् इ । तोमरिओ शस्त्री प्रमार्जक । तोमरादुक्तेऽर्थे डिक । बहुहाडिणी । वध्वा उपरि परिणीयत इति वध्वा उक्तेऽर्थे हाडिणी । रूअरूइआ उत्कलिका । रूहरूहिकाशब्दे हकारयोर्लुक् । पिउसिआ, पिउच्चा पितृष्वसा । पितु परस्य स्वसु सिआ चौ । पुप्फी । पितु परस्य स्वसु फी च । अणुसूआ आसन्नप्रसवा । अनुसूते रासन्नप्रसवार्थे डा । भच्चो भगिनीसुत । भगिन्या सुतेऽर्थे च्च, भादेशश्च । ओहृल्ली अपसृति । सृतेर्हल्ली । मम्मक्को गर्व । मर्मण उक्तेऽर्थे क । मउप्परा मधुपर । उतोऽत्, धो उश्च । इत्यादि । कृष्टाऽनुपसर्गघृष्टवाक्यविद्वस्वाच स्पतिविष्टरश्रव प्रचेत प्रोक्तादीना क्विबादिप्रत्ययान्ताना च अग्निचित्सोमसुदित्या दीना सुग्लौसुम्लौ इत्यादीना च पूर्वविद्वद्भिरप्रयुक्ताना प्रतीतिवैषम्यकर प्रयोगो न कर्तव्य, शब्दान्तरैरेव तदर्थोऽभिधेय । यथा—कृष्ट कुशल । वाचस्पति गुरु । विष्टरश्रवा हरि । इत्यादि । घृष्टशब्दस्य सोपसर्गस्य प्रयोग इष्यत एव । मदरअडपरिघट्ट मन्दरतटपरिघृष्टम् । त दिअसणिघट्टाण । इत्यादि ॥

अव्ययम्(१) ॥ ३१ ॥

अधिकारोऽयम्, आपादपरिसमाप्ते । इत पर ये वक्ष्यन्ते ते अव्यय सज्ञका ज्ञातव्या ॥

आम अभ्युपगमे ॥ ३२ ॥

आम इत्यव्ययमभ्युपगमे प्रयोज्यम् । आम बहुला वणाली । आम सस्कृतेऽपीति केचित् ॥

त वाक्योपन्यासे ॥ ३३ ॥

त इत्यव्यय वाक्योपन्यासे प्रयोज्यम् । त दिअसवदिमेक्ख ॥

णइ चेअ चिअ च्च एवार्थे ॥ ३४ ॥

णइ चेअ चिअ च्च इत्येते अवधारणार्थे प्रयोज्या । गइओ णइ गदित एव । ज चेअ मुउलण लोअणाण अणुबध त चिअ कामिणीण यदेव मुकुलन लोचनानामनुबन्ध तदेव कामिनीनाम । दैवादिपाठात् द्वित्वम्—ते च्चिअ धण्णा, ते च्चिअ सुउरिसा त एव धन्यास्त एव सुपुरुषा । सो च्च वअरूवेण स एव वयोरूपेण । सो च्च सीले । स एव शीले ॥

हद्धि निर्वेदे ॥ ३५ ॥

हद्धि इति निर्वेदे प्रयोज्यम् । हाधिक्छब्दवत्–हद्धि । हद्धि णो धामह हा धिक् नो धावत ॥

दर अर्द्धेऽल्पे वा ॥ ३६ ॥

दर इत्यव्ययमर्धार्थे ईषदर्थे वा प्रयोज्यम् । दर विअसिअ अर्धमीषद्वा विकसितम् ॥

किणो प्रश्ने ॥ ३७ ॥

किणो इत्यव्यय प्रश्ने वा प्रयोज्यम् । किणो धुवसि किं धुवसि किं धूनोषि ॥

मिव पिव विव विअ व व्व इवार्थे ॥ ३८ ॥

मिव पिव विव विअ व व्व इति षडेते इवार्थे वा प्रयोज्या । कमल मिव । चदण पिव । हंसो विव । जीवो विअ । उअअस्स व ताविअसीलस्स उदकस्येव तापितशीलस्य । साअरो व्व गहिरो सागर इव गभीर । साअरो व्व खारओ सागर इव क्षार । पक्षे—णीलुप्पलमाला इव नीलोत्पलमालेव ॥

किर इर हिर किलार्थे ॥ ३९ ॥

किर इर हिर इति त्रय किलार्थे वा प्रयोज्या । काल्ल किर खलहिअओ । तस्स इर पिअवअस्सो । वाहित्ता हिर देवी । पक्षे–एव्व किल तेण सिविणए भणिअ ॥

अह्मो आश्चर्ये ॥ ४० ॥

आश्चर्ये अह्मो इति प्रयोज्यम् । अह्मो देवस्स गई । अम्हो परिणिज्ज खु ॥

अब्भो पश्चात्तापसूचनादुःखसम्भाषणापराधानन्दादरखेदविस्मयाविषादभये ॥ ४१ ॥

अब्भो इति पश्चात्तापादिषु प्रयोज्यम् । पश्चात्तापे—अब्भो तह तेण कआ अहसज्जअकस्स साहमि । सूचनायाम्–अब्भो दुक्खअर अब्भो आरद्धो । दुःखे–अब्भो दलइ हिअअ । सम्भाषणे–अब्भो किमिण । अपराधे–अब्भो हरति हिअअ कह वि न वा होन्ति जुवईण । आनन्दे–अब्भो सुप्पहाअमिण । आदरे–अब्भो मह सफल जीव । खेदे–अब्भो ण जाणामि च्छेत्त(१) । विस्मये–अब्भो किं वि रहस्स जाणति धुत्ता जणब्भहिआ किमपि रहस्य जानन्ति धूर्ता जनाभ्यधिका । विषादे–अब्भो णासेंति धिअ पुलिअ पत्थेंति देंति रणरणअ नाशयन्ति धृतिं पुलक वर्तयन्ते ददति रणरणकम् । भये—अब्भो गइअहि तुमेण वरज्जइसाण जोरिहइ ॥

हु पृच्छादाननिवारणे ॥ ४२ ॥

हु इति पृच्छादिषु प्रयोज्यम् । पृच्छायाम्–हुं साह सब्भाव । दाने–हुं गेह्णिअ पण्णविआ । निवारणे–हु णिल्लज्ज समोसरा ॥

वणे निश्चयानुकम्प्यविकल्पे ॥ ४३ ॥

वणे इति निश्चयादौ प्रयोज्यम् । निश्चये—वणे देमि निश्चय ददामि । विकल्पे–वणे ण होइ भवति वा न भवति । अनुकम्प्ये—होइ दासो वणे ण मुचइ भवति दासोऽनुकम्प्यो न मुच्यते ॥

सम्भावने अइ च ॥ ४४ ॥

अइ इति चकारात् वणे इति च सम्भावने प्रयोज्यम् । अइ दिअर किं ण पेच्छसि । णत्थि वणे ज ण देइ विपरिणामो ॥

आनन्तर्ये णवरिअ ॥ ४५ ॥

णवरिअ इत्यानन्तर्ये प्रयोज्यम् । णवरिअ से रघुवइणो अनन्तरमस्य रघुपते ॥

---

(१) चित्त—ख० ।

केवले णवर ॥ ४६ ॥

केवलेऽर्थे णवर इति प्रयोज्यम् । णवर पिआइ च्चिअ णिव्वतति केवल प्रियाण्येव निष्पतन्ति, पृथग्भवन्ति । केचित्तु—'केवलानन्तर्ययोर्णवरणवरिअ' इत्येकमेव सूत्रमाहु , त मते उभावप्युभयार्थौ ॥

भद ग्रहणार्थे ॥ ४७ ॥

भद इति ग्रहणार्थे प्रयोज्यम् । भद आलोएसुम । गृहाणेत्यर्थ ॥

भदि विकल्पविषादसत्यनिश्चयपश्चात्तापेषु च ॥ ४८ ॥

भदि इति विकल्पादिषु ग्रहणार्थे च प्रयोज्यम् । विकल्पे—भदि भोज्ज एत्ताहे भवेदिदानीम् । विषादे—भदि चरणे त ओसमाणिओ चरणौ तत सम्मानितौ । सत्ये-भदि तुह भणिओ । निश्चये-साहिज्जइ भदि तुह कज्जम् । पश्चात्तापे-भदि सहेहि धरिणि । ग्रहणार्थे—भदि आलोएसुम ॥

सम्भाषणरतिकलहे रे अरे ॥ ४९ ॥

सम्भाषणरतिकलहयोर्यथासख्य रे अरे इत्येतौ प्रयोज्यौ । सम्भाषणे—रे रे हिअअ मउअसरिसा । रतिकलहे—अरे बहुवल्लह मए सम मा करेसु अवभासि ॥

हरे क्षेपे च ॥ ५० ॥

क्षेपे चकारात् सभाषणरतिकलहयोश्च हरे इति प्रयोज्यम् । क्षेपे-हरे णिल्लज्ज । सभाषणे-हरे पुरिसा । रतिकलहे-हरे बहुवल्लह ॥

थू कुत्सायाम् ॥ ५१ ॥

कुत्साया थू इति प्रयोज्यम् । थू णिल्लज्जो लोओ ॥

ऊ गर्हाविस्मयसूचनाक्षेपे ॥ ५२ ॥

गर्हादिषु ऊ इति प्रयोज्यम् । गर्हायाम्-ऊ णिल्लज्ज । विस्मय-ऊ कह मुणिआअह । सूचने-ऊ केण वि ण विण्णाअ । प्रक्रान्तवाक्यस्य विपर्यास शङ्कया विनिवर्तनलक्षण आक्षेप , तत्र-ऊ किं मए भणिअ ॥

पुणरुत्त कृतकरणे ॥ ५३ ॥

पुणरुत्त इति कृतकरणे प्रयोज्यम् । अइ सुव्वइ पसुलिमणि सहेहि पुणरुत्त अयि सुव्रते पासुले सहस्व कृतकरणम् ॥

हु खु निश्चयविस्मयवितर्के ॥ ५४ ॥

हु खु इत्येतौ निश्चयादिषु प्रयोज्यौ । निश्चये–त विसुअ छिणसिर । तं खु सिरिए रभस्सि । विस्मये–को खु सहाससिरो । वितर्क ऊह सशयो वा । ऊहे–न हु नवरसग्गाहिआ एअ खु हसइ । सशये–जलहरो खु धूमो खु । सभावने चेष्यते–तरि उण हु ण वरउ म । एअ खु तुम हसइ । बहुला धिकारादनुस्वारात् परो हु न प्रयोक्तव्य ॥

णवि वैपरीत्ये ॥ ५५ ॥

णवि इति वैपरीत्ये प्रयोज्यम् । णवि लोअणो ॥

वेव्वे विषादभयवारणे ॥ ५६ ॥

वेव्वे इति विषादादौ प्रयोज्यम । वेव्वे तुए भणिअं ण विम्हरामो । कि मुल्लापयन्त्या उत्त खिद्यमानया त्वया वेव्वे इति भणित न विस्मराम । भये–वेव्वे पलाइद देण । वारणे–जूरणे अ वेव्वे इति । उल्लावरीइवि तु भ वेव्वे त्ति मअच्छिअं किणेद । उल्लावरीइवि इति स्वप्नायातम् ॥

आमन्त्रणे वेव्वे च ॥ ५७ ॥

वेव्वे इति चामन्त्रणे प्रयोज्यम् । वेव्वे गोलो । वव्वे मुकुर रेहसि पाणी क्लीबा (?) ॥

वा सख्या मामि हला हले ॥ ५८ ॥

आमन्त्रण इति वर्तते । सख्या आमन्त्रणेऽर्थे मामि हला हले इति प्रयोज्या । मामि सरिसक्खराणि पणमहमाण सहला । हला सउदले । हले हआसे । पक्षे–सहि एरिस च्चिअ गई ॥

दे समुखीकरणे च ॥ ५९ ॥

संमुखीकरणे सख्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोज्यम् । दे पसिअ णिव त्तइ सुदरि यावत्प्रसीद निवर्तस्व सुन्दरि । दे सहि ॥

ओ पश्चात्तापसूचने ॥ ६० ॥

पश्चात्तापे सूचनायां च ओ इति प्रयोज्यम् । पश्चात्तापे-ओ पत्ताअन्ति आए। सूचनायाम्-ओ अवि अणत्तिल्लो । परिकल्पार्थं उतादेशेन ओकारेणैव सिद्धम् । ओ विरएमिण हअले ॥

अण णाइ नञर्थे ॥ ६१ ॥

नञर्थे अण णाइ इत्येतौ प्रयोज्यौ । अण चिंतिअ मुणति न चिन्तित जानति । णाइ करेमि रोसं न करोमि रोषम् ॥

निश्चयनिर्धारणे वले ॥ ६० ॥

निश्चये निर्धारणे च वले इति प्रयोज्यम् । निश्चये—वले सीहो सिंह एवायम् । निर्धारणे-वले पुरिसो धणजओ खत्तिआणं पुरुषो धनञ्जय एव क्षत्रियाणाम् ॥

मणे विमर्शे ॥ ६३ ॥

विमर्शे मणे इति प्रयोक्तव्यम् । मणे सूरो किंस्वित् सूर । इत्थमपीच्छन्त्यन्ये ॥

माइ मार्थे ॥ ६४ ॥

माइ इति मार्थे प्रयोज्यम् । माइ कहिअ रोसं मा कार्षीद्रोषम् ॥

अलाहि निवारणे ॥ ६५ ॥

अलाहीति निवारणे प्रयोज्यम् । अलाहि विसाएण अल विषादेन ॥

लक्षणे जेण तेण ॥ ६६ ॥

लक्षणे जेण तेण इत्येतौ प्रयोज्यौ । भमररुअं जेण कमलवण । भमर भीसणमअं तेण कमलवण ॥

त्वोद्वापोताः ॥ ६७ ॥

अप अप इत्येतौ उपसर्गौ उत इति विकल्पार्थो निपातश्च आ इति तु प्रयोक्तव्या । ओआरो । अवतार अपकारो वा । ओ विरएमि णहत्थले उत विरचयामि नभ स्थले । पक्षे-अवआरो इत्यादि ॥

उ ओ उपेः ॥ ६८ ॥

उप इत्युपसर्ग उ ओ इति द्विधा प्रयोक्तव्य । उआरो, ओआरो उपकार ॥

प्रत्येकमः पाडिएक्क पाडिक्क ॥ ६९ ॥

प्रत्येकमित्यस्यार्थे पाडिएक्क पाडिक्क इति तु प्रयोक्तव्यम् । पाडिएक्क पाडिक्क । पक्षे-पत्तेअ ॥

स्वयमो (?) अप्पणा ॥ ७० ॥

स्वयमित्यस्यार्थे अप्पणा इति तु प्रयोक्तव्यम् । विसअ विसअति अप्पणा कमलवणा(१) । पक्षे-सअ चिअ मुणसि करणिज्ज स्वयमेव जानासि करणीयम् ॥

एक्कसरिअ झटिति सम्प्रति ॥ ७१ ॥

झटित्यथ सम्प्रत्यर्थे च एक्कसरिअ इति तु प्रयोज्यम् । एक्कसरिअ झटिति सम्प्रति वा । पक्षे-झत्ति । सपइ ॥

इहरा इतरथा ॥ ७२ ॥

इहरा इति इतरथार्थे प्रयोज्यम् । इहरा णिसामतेहि । पक्षे-इअरहा ॥

मुधा मोरउल्ला ॥ ७३ ॥

मुधार्थे मोरउल्ला इति तु प्रयोज्यम् । मोरउल्ला । पक्षे-मुहा ॥

अयि ऐ ॥ ७४ ॥

अयि इत्यर्थे ऐ इति तु प्रयोज्यम् । ऐ विहेइ । ऐ उम्मत्तिए । अतएव वचनादैकारस्यापि प्राकृते प्रयोग ॥

उअ पश्य ॥ ७५ ॥

पश्य इत्यर्थे उअ इति प्रयोज्यम् । उअ णिच्चलनिप्फन्दा । पक्षे-ओअच्छादय पश्यत इत्यर्थे । उवह इति च दृश्यते । उवह गोट्ठअमज्झम्मि ॥

इजेराः पादपूरणे ॥ ७६ ॥

---

(१) कमसरो—ख ।

इ जे र इत्येते पादपूरणे प्रयोज्या । णअरणा इ । अच्छी इ । अणोक इ । रूव तु जे गब्भइ । कमलगोवी र । अहो अहो हा नाम हे इत्यादय संस्कृत समत्वेन सिद्धा ॥

प्याद्याः ॥ ७७ ॥

प्यादयो नियतार्थवृत्तय प्राकृते प्रयोज्या । पि । अपीत्यर्थे ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य प्रथम पाद ॥

वीप्सार्थात्तद्चि सुपो मस्तु ॥ १ ॥

वीप्सार्थात् पदात्परस्य सुप स्थाने तदचि तस्य वीप्सार्थस्य सम्बन्धिन्यचि परे मो वा भवति । एकैकम् एक्कमेक्क । एकैकेन एक्कमेक्केण । अग्गे अग्गे अग्गमग्गम्मि । पक्षे-एक्केक्क इत्यादि ॥

अम' ॥ २ ॥

सुप इत्यनुवर्तते । नाम्न परस्य सुप सम्बन्धिनोऽम द्वितीयैकवचनस्य स्थाने मकारो भवति । वच्छं । माल । गिरिं । गोरिं । गामणिं । तरु । बहु ॥

श्लुग्जश्शसोः ॥ ३ ॥

नाम्न परयोर्जस् शस् इत्येतयोर्लुक् । शित्वात् पूर्वस्याऽचो दीर्घ । वच्छा । माला । गिरी । गोरी । गामणी । तरू । बहू । चिट्ठति पेच्छ वा ॥

णशाम ॥ ४ ॥

नाम्न परस्य षष्ठीबहुवचनस्य णश् इत्यादेशो भवति । शिवात्पूर्वस्य दीर्घ । वच्छाण । वणाण । मालाण । गङ्गाण । गिरीण । दहीण । बुद्धीण । गामणीण । सुधीण । गोरीण । तरूण । महूण । वहूण । 'क्त्वासुपोस्तु सुणात्' इति वा ऽनुस्वारे-वच्छाण गिरीणं, इत्यादि ॥

हिं हिँ हि भिस' ॥ ५ ॥

नाम्न परस्य भिस सबिन्दु सानुनासिक केवलश्च हिर्भवति । वच्छेहिं

वच्छेहिँ वच्छेहि । धणेहिं धणेहिँ धणेहि । मालाहिं मालाहिँ मालाहि । गिरीहिं गिरीहिँ गिरीहि । बुद्धीहिं बुद्धीहिँ बुद्धीहि । दहीहिं दहीहिँ दहीहि । गामणीहिं गामणीहिँ गामणीहि । गोरीहिं गोरीहिँ गोरीहि । तरूहिं तरूहिँ तरूहि । धेणूहिं धेणूहिँ धेणूहि । बहूहिं बहूहिँ बहूहि । महूहिं महूहिँ महूहि ॥

हिंतोत्तोदोदु ङसिस् ॥ ६ ॥

नाम्न परो ङसिस् पञ्चमीविभक्ति हिंतो द्विरुक्तस्तो दो दु इति चतुर आदेशानापद्यते । वच्छाहिंतो 'भिस्भ्यस्सुपी'त्येत्वे वच्छेहिंतो वच्छत्तो वच्छादो वच्छादु । वृक्षात् वृक्षेभ्यो वा । दहिहिंतो दहिहित्तो दहिदो दहीदु । गोरीहिंतो गोरित्तो गोरीदो गोरीदु । तरूहिंतो तरुत्तो तरूदो तरूदु । महूहिंतो महुत्तो महूदो महूदु । धेणूहिंतो धेणुत्तो धेणूदो धेणूदु । दो दु इत्यत्र दकारो भाषान्तरार्थं, तेन शौरसेनीमागध्यो मलअकेदूदो मलअकेदूदु मलयकेतो । पैशाच्या 'तलू तदो' इति तकारार्थम्–गिरीतो । एव धनमाला गिरिबुद्धिग्रामणीतरुवधूप्रभृतय ॥

सुतो भ्यसः ॥ ७ ॥

पञ्चमीबहुवचनस्य सुंतो इत्यादेशो भवति । वच्छासुतो वच्छेसुतो । धणासुतो धणसुतो । मालासुतो । गिरीसुतो । दहीसुतो । बुद्धीसुतो । गामणीसुतो इत्यादि ॥

दिर्दोत्तोदु ङसौ ॥ ८ ॥

पञ्चम्यादेशेषु दो त्तो दु इत्येषु ङसि पञ्चम्येकवचने च परे पूर्वस्याचो दीर्घो भवति । वच्छाओ वच्छत्तो । 'सयोग' इति दीर्घेऽपि ह्रस्व, तथापि तद्ग्रहण भ्यसि एत्वबाधनार्थम् । ङसिनैव सिद्धे दोदुग्रहणमप्येत्वापवादायैव । वच्छाउ वच्छाहिंतो वच्छाहि । धणाओ धणत्तो धणाउ धणाहिंतो धणाहि । गिरीओ गिरित्तो गिरीउ गिरीहिंतो गिरीहि । गोरीओ गोरित्तो गोरीउ गोरीहिंतो गोरीहि । दहीओ दहित्तो दहीउ दहीहि दहीहिंतो । बुद्धीओ बुद्धीउ बुद्धीहिंतो बुद्धित्तो बुद्धीहि । गामणीओ गामणीउ गामणित्तो गामणीहिंतो । तरूओ तरूउ तरुत्तो तरूहिंतो । महूओ महूउ महुत्तो महूहिंतो । धेणूओ धेणूउ धेणुत्तो धेणूहिंतो । बहूओ बहूउ बहूहिंतो बहुत्तो ॥

सोर्लुक् ॥ ९ ॥

नाम्न परस्य सो प्रथमैकवचनस्य लुग्भवति। हे देव। हे गगे। हे गोरि। हे लच्छि। हे गामणि। हे बहु॥

ङसोऽस्त्रिया सर् ॥ १० ॥

ङस षष्ठ्येकवचनस्य स इत्यादेशो भवति, अस्त्रिया स्त्रीलिङ्गे न भवति। रित्वात् द्वित्वम्। वच्छस्स। धणस्स। गिरिस्स। दहिस्स। गामणिस्स। तरुस्स। महुस्स। अस्त्रियामिति किम्? गगाए। गोरीए। धेणूए। बहूए॥

ङेर्मिर् ॥ ११ ॥

नाम्न परस्य सप्तम्येकवचनस्याऽस्त्रिया मिर् इत्यादेशो भवति। रित्वाद् द्वित्वम्। वच्छम्मि। धणम्मि। गिरिम्मि। दहिम्मि। तरुम्मि। बहुम्मि। अस्त्रियामित्येव-मलाए। बुद्धीए। धेणूए। बहूए॥

अतो डो विसर्गः ॥ १२ ॥

अकारान्तात् परो विसर्ग डिदोकारो भवति। सर्वत सव्वओ। पुरत पुरओ। अग्रत अग्गओ। एव सिद्धावस्थापेक्षया। भवत भवओ। भवन्त भवतो। सन्त सतो। कुत कुओ॥

सोः ॥ १३ ॥

अत इत्यनुवर्तते। अत परस्य सो स्थाने डो भवति। वच्छो। देव्वो॥

वैतत्तद ॥ १४ ॥

अदन्ताभ्यामेतत्तद्भ्या परस्य सो डो वा भवति। एसो एस। सो स॥

ङसेः श्लुक् ॥ १५ ॥

वेत्यनुवर्तते। अत परस्य ङसे श्लुग्वा भवति। शित्वात् पूर्वस्य दीर्घ वच्छा। धणा। पक्षे-वच्छाहिंतो वच्छत्तो वच्छाओ वच्छाउ॥

डेर्डे ॥ १६ ॥

अत परस्य सप्तम्येकवचनस्य डिदेत्व वा भवति। वच्छे। धणे

पक्षे—वच्छम्मि । धणम्मि ॥

ङसिसो हि ॥ १७ ॥

अत परस्य ङसिस पञ्चम्या हि इति वा भवति । वच्छाहि । धणाहि । भ्यस्येत्वे-वच्छेहि । धणेहि । पक्षे-हिंतोत्तोदोदु-इत्येते च ॥

टो डेणल् ॥ १८ ॥

अत परस्य टावचनस्य डिदेण इत्यादेशो भवति । लित्वान्नित्यम् । वच्छेण । धणेण । अनुस्वारे-वच्छेणं । धणेणं ॥

दिर्वा भ्यसि ॥ १९ ॥

अत इति पञ्चम्यन्तस्य षष्ठ्यन्तविभक्तिविपरिणाम । अतो भ्यसादेशे सति दि दीर्घो वा भवति । वच्छाहिंतो वच्छेहिंतो । वच्छासुंतो वच्छेसुंतो । वच्छाहि वच्छेहि । तोदोदुषु दीर्घ एव ॥

शस्येत् ॥ २० ॥

अत शसि परे एद्वा भवति । वच्छे वच्छा पेच्छ ॥

भिस्भ्यस्सुपि ॥ २१ ॥

भिस्-भ्यस्-सुप्-इत्येतेषु परेऽत एत्व भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । भिसि-वच्छेहिं । भ्यसि-वच्छेहिंतो वच्छेसुंतो वच्छेहि । तोदोदुषु दीर्घ एव । सुपि-वच्छेसु ।

इदुतोर्दि ॥ २२ ॥

भिस्-भ्यस्-सुपि परे इदुतो दि दीर्घो भवति । भिसि-गिरीहि गिरीहिं । एव-बुद्धीहिं । तरूहिं । धेणूहिं । महूहिं । भ्यसि-गिरीहिंतो गिरीओ गिरीउ गिरीसुंतो । एवं-बुद्धीओ । गामणीओ । तरूओ । महूओ आअअ । सुपि-गिरीसु । दहीसु । गामणीसु । तरूसु ठिअ । कचिन्न भवति-दिअभूमिसु दाणजलद्दिआइ द्विजभूमिषु दानजलार्द्रितानि । इदुतोरिति किम् ? वच्छेहि । वच्छेसुंतो । वच्छेसु ॥

चतुरो वा ॥ २३ ॥

चतु शब्दस्य उद् तस्य भिस्-भ्यस्-सुपि परे दीर्घो वा भवति । चउहि चऊहि । चउहिंतो चऊहिंतो । चउसु चऊसु ॥

पुंसो जसो डउडओ ॥ २४ ॥

इदुत इत्यस्य पञ्चम्यन्तपरिणाम । पुल्लिङ्गादिदुत परस्य जस अउ अओ इत्येतौ डितौ वा भवत । अग्गउ अग्गओ । वाअउ वाअओ । पक्षे-अग्गी अग्गिणो । वाऊ वाउणो । पुंसीति किम् ? बुद्धीइ । दहीइ । इदुत इत्येव-वच्छा ॥

डवो उतः ॥ २५ ॥

पुंस इति वर्तते, जस इति च । पुल्लिङ्गादुत परस्य जस डित् अवो इति वा भवति । वाअवो । पक्षे-वाअओ वाऊ वाउणो । उत इति किम् ? वच्छा । पुंस इति किम् ? धेणूउ । बहूउ ॥

णो शसश्च ॥ २६ ॥

योगविभागादिदुतौ गृह्येत । इदुत परस्य जस शसश्च णो इत्यादेशो भवति । गिरिणो । तरुणो चिट्ठन्ति पेच्छ वा । पक्षे—गिरी । तरू । पुंस इत्येव बुद्धी । धेणू । दहीइ । महूइ ॥

नृनपि ङसिङसोः ॥ २७ ॥

पुंल्लिङ्गे नपुंसकलिङ्गे च वर्तमानादिदुत परयोर्ङसिङसोर्णो इत्यादेशो वा भवति । गिरिणो । तरुणो आगओ विआरो वा । पक्षे ङसि-गिरीओ । तरूओ । दहीओ । महूओ । ङस्—गिरिस्स । तरुस्स । दहिस्स । महुस्स । नृनपीति किम् ? बुद्धीए । धेणूए । ङसिङसोरिति किम् ? रिद्धी । समिद्धी । दिट्ठ । इदुत इत्येव-कमले । कमलस्स ॥

टो णा ॥ २८ ॥

पुनपुंसके वर्तमानादिदुत परस्य टावचनस्य णा भवति । गिरिणा । दहिणा । गामणिणा । तरुणा । महुणा । खलपुणा । नृनपीत्येव—बुद्धीए । धेणूए । इदुत इत्येव-कमलेण ॥

श्नुगनपि सो ॥ २९ ॥

इदुत परस्य सो शानुबन्धो लुग्भवति, अनपि नपुसकलिङ्गे न भवति। गिरी। बुद्धी। तरू। धेणू। अनपीति किम्? दहिं। महु ॥

मङ् लुगसम्बुद्धेर्नपः ॥ ३० ॥

इदुत इति निवृत्तम्। नपो नपुसकलिङ्गात्परस्य सोर्मकारो ङानुबन्धो लुक् च भवति, असम्बुद्धे आमन्त्रणार्थस्य न भवति। वण। दहिं दहि। महु महु इति तु सिद्धावस्थापेक्षया। बहुलाधिकारादकारान्तान्न लुक् ॥

श्निशिंशिङ् जश्शसोः ॥ ३१ ॥

नप इत्यनुवर्तते। नपुसकात्परौ जस् शस् इत्यतौ श्नि शिं शिङ् इति त्री नादेशानापद्येते शानुब धान्। शकारो दीर्घार्थं। ङकार सानुनासिकोच्चारणार्थं। वणाणि वणाइ वणाइँ। गुणाणि गुणाइ गुणाइँ चिट्ठंति पेच्छ वा। एव दहिमहुविंद्रादि। नप इत्येव—वच्छा ॥

शोशु स्त्रिया तु ॥ ३२ ॥

जस्शसाविति वर्तते। स्त्रिया वतमानान्नाम्न परौ जस्शसौ ओत्वमुत्व च शितावापद्येते तु। मालाओ मालाउ। बुद्धीओ बुद्धीउ। एवम्—सहीधेणू बहूप्रभृतय। पक्षे—माला। बुद्धी। सही। धेणू। बहू। स्त्रियामिति किम्? वच्छा। जस्शसाविति किम्? मालाए कअ ॥

आदीत सोश्च ॥ ३३ ॥

स्त्रियामित्यनुवर्तते। स्त्रियामीकारान्तान्नाम्न परस्य सोश्चकाराज्जस्शसो श्च आत्व तु भवति। एसा हसतीआ। जस् शस्—गोरीआ रोहंति पेच्छ वा। पक्षे—हसतीओ। गोरीओ ॥

ङसे शशाशिशे ॥ ३४ ॥

स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न परस्य ङसे अ आ इ ए इति चत्वार आदेशा शितो भवन्ति तु। मालाअ मालाआ मालाइ मालाए। गोरीअ गोरीआ गोरीइ गोरीए। एवम्—धेणू। बहू। पक्षे—मालाहिंता मालत्तो मालाओ

मालाउ । एव—बुद्धीहितो इत्यादि ॥

टाङिङसाम् ॥ ३५ ॥

शशाशिशे इत्यनुवर्तते । स्त्रिया नाम्न परेषा टा ङि ङस् इत्येतेषा स्थाने अ आ इ ए इत्येते आदेशा शितो भवन्ति । योगविभागान्नित्यम् । जाआअ जाआआ जाआइ जाआए कअ, ठिअ, मुह वा । कप्रत्यये–जाइआअ जाइ–आआ जाइआइ जाइआए । बुद्धीआअ बुद्धीआआ बुद्धीआइ बुद्धी आए । कप्रत्ययाभावे–बुद्धीअ बुद्धीआ बुद्धीइ बुद्धीए कअ, ठिअ, अवण वा । स्त्रियामिति किम् ? वच्छेण । वच्छम्मि । वच्छस्स ॥

नात' शा ॥ ३६ ॥

स्त्रिया वर्तमानाना नाम्न परेषा टा ङि ङस् इत्येतेषा प्राप्त शा इति शिदा कार आकारान्तान्न भवति । मालाअ मालाइ मालाए कअ, ठिअ मुह वा ॥

पुसोऽजातेर्ङीत्रा ॥ ३७ ॥

अजातिवाचिन पुल्लिङ्गात् स्त्रिया वर्तमानात् ङीप्प्रत्ययो वा भवति । नीली नीला । काली काला । सहमाणी सहमाणा । सुप्पणही सुप्पणहा । इमीए इमाए । इमीण इमाण । एईए एआए । एईण एआणं । अजातेरिति किम् ? अआआ अआई अआए । अप्राप्ते विभाषाविधिरयम् , तेन गौरी, कुमारी इत्यादौ संस्कृतवदेव नित्यम् ॥

ङीप्(१) प्रत्यये ॥ ३८ ॥

वेत्यनुवर्तते । 'टिड्ढाणञ्' इत्यादिसूत्रेण प्रत्ययनिमित्तो यो ङीप्प्रत्ययो विहित स स्त्रिया वर्तमानान्नाम्नो वा भवति । सहमाणी । कुरुअरी । पक्षे विकल्पसामर्थ्यादेव टाप् । सहमाणा । कुरुअरा ॥

हरिद्राच्छाये ॥ ३९ ॥

अनयो ङीप् वा भवति । हलद्दी हलद्दा । छाही छाहा ॥

किंयत्तदोऽस्वमामि सुपि ॥ ४० ॥

(१) ङीप्–इति नास्ति ख ।

सु अम् आम् वर्जिते सुपि परे किंयत्तद्भ्य स्त्रिया ङीप् वा भवति । कीओ काओ । कीए काए । कीसु कासु । जीओ जाओ । जीए जाए । जीसु जासु । तीओ ताओ । तीए ताए । तीसु तासु । अस्वमामीति किम् ? का । जा । सा । क । ज । त । काण । जाण । ताण ॥

स्वसृगात् डाल् ॥ ४१ ॥

स्वस्रादे स्त्रिया वर्तमानात् आप्रत्ययो डिद्भवति । लित्वान्नित्यम् । ससा । णणदा । दुहिआ । दुहिआहि । दुहिआसु ॥

डोश्लुकौ तु सम्बुद्धे ॥ ४२ ॥

'सो' इति य प्राप्तो डो, यश्च 'श्लुगनपि सो' इति श्लुक् विहितौ तौ सम्बुद्धेरामन्त्रणार्थस्य सो तु भवत । हे देव हे देवो। हे अज्ज हे अज्जो ।श्लुक्- हे हरि हे हरी । हे गुरु हे गुरू । हे बुद्धि हे बुद्धी । हे बहु हे बहू । जाइविसु द्धेण पहू जातिविशुद्धेन प्रभो । सम्बुद्धेरिति किम् ? दे कासवा । दे गोअरा । रेरे पिलिआ । रेरे णिग्घणिआ ॥

ऋदन्ताड ॥ ४३ ॥

सम्बुद्धेरित्यनुवर्तते । ऋदन्तान्नाम्न परस्य सम्बुद्धे डित् अत्व तु भवति । हे पित हे पिअ । हे दात हे दाअ ॥

नाम्नि डरम् ॥ ४४ ॥

नाम्नि संज्ञायाम् ऋदन्तात्परस्य सम्बुद्धेर्डित् अरमिति तु भवति । हे पिअरं हे पिअ । नाम्नीति किम् ? हे कत्तार ॥

टापो डे ॥ ४५ ॥

टाबन्तात्परस्य सम्बुद्धेर्डित एत्व तु भवति । हे माले । हे अज्जे । पत्ते-हे माला । हे अज्जु । इत्यादि । टाप इति किम् ? हे पिउच्छा ।हे माउच्छा । बहुलाधिकारात् कचिदोत्वमपि । अम्मो भणामि भूणिए ॥

ह्रस्वलीदूतः ॥ ४६ ॥

सम्बुद्धिनिमित्तयोरीदूतोर्ह्रस्वो लिद्भवति । हे णइ । हे लच्छि । हे बहु ॥

क्विप ॥ ४७ ॥

सम्बुद्धेरिति निवृत्तम् । क्विबन्तयोरीदूतोर्ह्रस्वो भवति । गामणिणा । खल पुणा । गामणिणुतो । खलपुहिं ॥

उद्दता त्वस्वमामि ॥ ४८ ॥

ऋदन्तानामुत्व भवति तु, अस्वमामि सु–अम् आम्–वर्जिते अर्थात् सुपि परे । जसि–भत्तू भत्तुणो भत्तओ भत्तउ । पक्षे–भत्तारा । शसि–भत्तू भत्तुणो । पक्षे–भत्तारा । टा–भत्तुणा भत्तारेण । भिस्–भत्तूहिं । पक्षे–भत्तारेहिं । ङसि–भत्तूहिंतो भत्तत्तो भत्तूओ भत्तूउ भत्तुणो । पक्षे–भत्ताराहिंतो भत्तारत्तो भत्ताराओ भत्ताराउ भत्तारा भत्ताराहि । ङस्–भत्तुणो भत्तुस्स । पक्षे–भत्तारस्स । ङौ–भत्तुम्मि । पक्षे–भत्तारो । सुप्–भत्तुसु । पक्षे–भत्तारेसु । बहुवचन व्याप्त्यर्थं, तेन यथादर्शनं नाम्नि उत्व वा भवति । जस्शसङसिङस्सु–पिउणो । जामाउणो । टा–भाउणा । भिस्–पिऊहिं । सुप्–पिऊसु । पक्षे–पिआर इत्यादि । अस्वमामीति किम् ? सु–पिआ । अम्–पिअर । आम्–पिअराण ॥

आरः सुपि ४९ ॥

ऋदन्तस्य सुपि परे आर इत्यादेशो वा भवति । भत्तारो । भत्तारा । भत्तार । भत्तारे । भत्तारेण । भत्तारेहिं । एवम यत्राप्युदाहार्यम् । लुप्तविभक्त्यपेक्षया–भत्तारविहिअ ॥

मातुरा अरा ॥ ५० ॥

मातृशब्दस्य आ अरा इत्यादेशौ भवत । माआ माअरा । माआओ माअराओ । माआइ माअराइ । माअ माअर । बहुलाधिकाराज्जनन्यर्थस्य आ, देवतार्थस्य अरा । माआए । कुच्छिआए । णमो माअराण । 'इदुन्मातु–' रित्युत्वे, माउणि । उद्दता त्वस्वमामीत्युत्वे तु–माउण माउए । समेत्तिअ वदे । सुपीत्येव–माइदेवो । माइगणो ॥

सञ्ज्ञायामरः ॥ ५१ ॥

ऋतन्तस्य संज्ञाया सुपि परे अर इत्यादेशो भवति । पिअरा । पिअरा ।

पिअर । पिअरे । पिअरेण । पिअरेहिं । जामाअरो । जामाअरा । जामाअर । जामाअरे । जामाअरेण । जामाअरेहिं ॥

आ सौ वा ॥ ५२ ॥

ऋदन्तस्य सौ परे आत्व वा भवति । पिआ । माआ । जामाआ । भाआ । भत्ता । कत्ता । पक्षे–पिअरो । माअरो । जामाअरो । भाअरो । भत्तारो । कत्तारो ॥

राज्ञ ॥ ५३ ॥

वेत्यनुवर्तते । राजन्शब्दस्य नलोपे सति अ त्यस्य सौ परे आत्वं वा भवति । राआ । हे राआ । पक्षे आणादेशे–राआणो । हे राआणो । हे राअ–इति शौरसेन्याम् ॥

टो णा ॥ ५४ ॥

राज्ञ इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दात् परस्य टावचनस्य णा इत्यादेशो वा भवति । राइणा रण्णा । पक्षे राएण कअं ॥

जश्शस्ङसिङसा णोश् ॥ ५५ ॥

राज्ञ परेषा जस्शस्ङसिङस्–इत्येतेषा णो इत्यादेश शिद्भवति वा । जस्–राआणो चिट्ठन्ति । पक्षे–राआ । शस्–राआणो पेच्छ । पक्षे–राआ । ङसि–राइणो रण्णो आअओ । पक्षे–राआहिंतो राअत्तो राआओ राआउ राआ राआहिं । ङस्–राणो रण्णो धण । पक्षे–राअस्स ॥

णोणाङिष्विदना जः ॥ ५६ ॥

राजन्शब्दसम्बन्धिनो जकारस्य अनासहितस्य णो णा इत्यादेशयो ङिद्वचने च परे इकारो वा भवति । राइणो चिट्ठन्ति पेच्छ आअओ धण वा । राइणा कअं । राइम्मि ठिअं । पक्षे–राआणो । रण्णा । राएण । राअम्मि ॥

इणममामा ॥ ५७ ॥

अना ज इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दसम्बन्धिनो जकारस्य अनासहितस्य अम् आम् इत्येताभ्या सह इण इत्यादेशो वा भवति । राइण पेच्छ, राण वा । पक्षे–राअ राआण ॥

भिस्भ्यसाम्सुप्स्वीत् ॥ ५८ ॥

राजन्शब्दस्य अनासहितस्य जस्य भिस्भ्यस्आम्सुप्-इत्येतेषु परेषु ईकारो वा भवति। भिस्-राईहि। भ्यस्-राईहिंतो राईसुतो राईहि। आम्-राइण। सुप्-राईसु। पक्षे-राएहिं-इत्यादि ॥

ङसूङसिटा णोणोर्डण् ॥ ५९ ॥

राजन्शब्दस्य अनासहितस्य जस्य ङसूङसिटावचनाना यौ णो णा इत्यादेशौ तयो परयो डित् अण इत्यादेशो वा भवति। रण्णो राइणो धण आअओ वा। रण्णा राइणा कअ। ङसूङसिटामिति किम्? राआणो चिट्ठति पेच्छति वा। णोणोरिति किम्? राअस्स। राअओ। राएण ॥

पुस्याणो राजवच्चानः ॥ ६० ॥

पुल्लिङ्गे वर्तमानस्य अन्-इत्यस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति। पक्षे यथादर्शन राजवत् कार्यं च भवति। आणादेशे च 'सो' इत्यादय प्रवर्तन्ते। पक्षे तु राजवत् 'टोणा, जसूशसूङसिङसा णोश्, इणमामा' इति प्रवर्तन्ते। अप्पाणो। अप्पाणा। अप्पाण। अप्पाणे। अप्पाणेण। अप्पाणेहिं। अप्पाणाओ। अप्पाणासुतो। अप्पाणस्स। अप्पाणाण। अप्पाणम्मि। अप्पाणेसु। पक्षे राजवत्। अप्पा अप्पो। दे अप्पा दे अप्पो। अप्पाणो चिट्ठन्ति पेच्छ वा। अप्पणा। अप्पेहिं। अप्पाहितो। अप्पत्तो। अप्पाओ। अप्पाउ। अप्पा। अप्पाहि। अप्पासुतो आअओ। अप्पाणो। अप्पाण। अप्पम्मि। अप्पेसु। राआणो। राआणा राआण। राआणे। राआणेण। राआणाहिं। राआणाहिन्तो। राआणासुतो। राआणस्स। राआणाण। राआणम्मि। राआणेसु। पक्षे-राआ इत्यादि। एव-जुवाणो। जुवाणा। जुवा। ब्रह्मन्-बह्माणो बह्मा। अध्वन्-अद्धाणो अद्धा। उक्षन्-उच्छाणो उच्छा। ग्रावन्-गावाणो गावा। पूषन्-पूसाणो पूसा। तक्षन्-तक्खाणो तक्खा। मूर्धन्-मुद्धाणो मुद्धा। श्वन्-साणो सा। सुकर्मन्-सुकम्माणो सुकम्मा। पेच्छइ स कइ सुकम्माणो। पश्यति स कथ सुकर्मा। पुसीति किम्? शर्मन्-सम्म ॥

टो वात्मनो णिआणइआ ॥ ६१ ॥

आत्मन परस्य टावचनस्य णिआ णइआ इत्यादेशौ वा भवत । पुन र्वाग्रहणादुत्तरत्र न विकल्प । अप्पणिआ अप्पणइआ । पक्षे-अप्पाणेण । अप्पेण ॥

सर्वादेर्जसोऽतो डे ॥ ६२ ॥

सर्वादेरदन्तात्परस्य जस एत्व डिद्भवति । सव्वे । अण्णे । जे । ते । के । इअरे । अवरे । एए । अत इति किम् ? सव्वाओ ॥

डेस्त्थर्सिस्मि ॥ ६३ ॥

सर्वादेरित्यनुवर्तते, अत इति च । सर्वादेरद तात्परस्य ङे स्थाने त्थ सिं स्मि इति त्रय आदेशा भवन्ति । सव्वत्थ सव्वसिं सव्वम्मि । अण्णत्थ अण्णसिं अण्णम्मि । एव सर्वत्र । अत इत्येव—अमुम्मि ॥

अनिदमेतदस्तु कियत्तदः स्त्रिया च हिं ॥ ६४ ॥

इदमेतद्वर्जितात् सर्वादे परस्य ङे हिं-इत्यादेशा भवति तु कियत्तद्भ्य स्त्रियामपि । सव्वहिं । अण्णहिं । जहिं । तहिं । कहिं । पक्षे-सव्वत्थ सव्वसिं सव्वम्मि-इत्यादि । स्त्रिया किम् ? कियत्तद -काहि । जाहिं । ताहिं । बाहुल कादेव कियत्तदाऽस्वमामि, सुपीति ङीब् वा भवति । काए कीए । इत्यादि । अनिदमेतद इति किम् ? इमस्सि । अस्सि ॥

आमा डेसिं ॥ ६५ ॥

त्वित्यनुवर्तते । सर्वादे परस्याम डित् एसिं-इत्यादेशो भवति तु । सव्वेसिं । अण्णेसिं । इमेसिं । एसि । एएसिं । जेसिं । तेसिं । केसिं । पक्षे-सव्वाण । अण्णाण । इत्यादि । आमामिति बहुवचनात् स्त्रीविषयस्यापि सर्वासा सव्वेसिं । एवम्-अण्णेसिं । जेसिं । तेसिं ॥

कितद्भ्या सश् ॥ ६६ ॥

कितद्भ्या परस्याम शित् सकारो वा भवति । कास । तास । पक्षे-केसिं । तेसिं ॥

कियत्तद्भ्यो डस् ॥ ६७ ॥

सशू इत्यनुवर्तते । किंयत्तद्भ्य परो ङस् (तस्य) सशू इत्यादेशो वा भवति । कास । जास । तास । पक्षे—कस्स । जस्स । तस्स । बहुलाधिकारात् कियत्तद्भ्य स्त्रियामपि । कस्या कास । यस्या जास । तस्या तास । पक्षे—काए । जाए । ताए ॥

ईतः सेसार् ॥ ६८ ॥

ङसिति वर्तते । ईकारान्तेभ्य किंयत्तद्भ्य परस्य ङस से सा इति वा भवत । सा इत्यस्य रित्वात् द्वित्वम् । कीसे । किस्सा । पक्षे—कीअ । कीआ । कीइ । कीए । जीसे । जिस्सा । जीअ । जीआ । जीइ । जीए । तीसे । तिस्सा । तीअ । तीआ । तीइ । तीए ॥

डिरिआडाहेडाला काले ॥ ६९ ॥

कालेऽभिधेये किंयत्तद्भ्य परो ङि इआ इत्यादेशम्, आहे आला इत्येतौ च डितावापद्यते वा । कइआ काहे काला । जइआ जाहे जाला । तइआ ताहे ताला । ताला जाअति गुणा, जाला त सहिअएहिं घेप्पति । तदा जायन्ते गुणा, यदा ते सहृदयैर्गृह्यन्त । पक्षे—कहिं कत्थ कस्सिं कम्मि इत्यादि ॥

म्हा ङसेः ॥ ७० ॥

किंयत्तद्भ्य परस्य ङसे म्हा इत्यादेशो भवति तु । कम्हा । जम्हा । तम्हा । पक्षे—काओ । जाओ । ताओ ॥

किमो डीसडिणो ॥ ७१ ॥

किम परस्य ङसे ईस इणो इत्यादेशौ डितौ भवत । कीस किणो । पक्षे—कम्हा काओ ॥

डो तदस्तु ॥ ७२ ॥

तद् परस्य ङसे डिदोत्वं तु भवति । तो तम्हा तस्मात् ॥

इदमेतत्किंयत्तद्भ्यष्टो डिणा ॥ ७३ ॥

एभ्य सर्वादिभ्योऽदन्तेभ्य परस्य टावचनस्य इणा इति डिद्भवति तु । इमिणा इमेण । एदिणा एदेण । किणा केण । जिणा जेण । तिणा तेण ॥

क्वचित्सुपि तदो णः ॥ ७४ ॥

सुपि परे तच्छब्दे णो भवति तु, क्वचित्-लक्ष्यानुसारेण। ण पेच्छ त पश्य। स्त्रियामपि-हत्था णमिअमुही भणइ ण तिअडा। हस्तात् नमितमुखी भणति ता त्रिजटा। णेण भणिअ तेन भणितम्। णीए तया। णेहि कअ तै कृतम्। णाहि कअ ताभि कृतम् ॥

अतसि च किमो ल्कः ॥ ७५ ॥

सुपीत्यनुवर्तते। किंशब्दस्य त्रतसो सुपि च परे लित् को भवति। की। के। क। के। केण। केहिं। त्र-कत्थ कसिं। तस्—कत्तो कदो ॥

इदम इम ॥ ७६ ॥

इदम सुपि परे इम इत्यादेशो भवति। इमो। इमे। इम। इमे। इमेण। इमेहिं। स्त्रियामपि—इमा ॥

पुसि सुना त्वय स्त्रियामिमिआ ॥ ७७ ॥

इदम सुना सहितस्य पुलिङ्गे अयमिति स्त्रियाम्-इमिआ इति तु भवति। अय कअकज्जो। इमिआ सणिअमाआ। पक्षे—इमो। इमा ॥

अत्सुस्सिंहिस्से ॥ ७८ ॥

इदम सुप्ङिभिस्ङस्-इत्येतेषु सु स्सि हि स्स इत्यादेशेष्वापन्नेषु अत्व तु भवति। एसु। अस्सिं। एहि। अस्स। पक्षे-इमेसु। इमस्सिं। इमेहिं। इमाहिं। इमस्स ॥

टासासि णः ॥ ७९ ॥

टासति तृतीयाविभक्ति, अस्-इति द्वितीया विभक्ति, तयो परयोरिदम स्थाने ण इत्यादेशो भवति तु। णेण णेहि कअं। ण णे पेच्छ। पक्षे—इमेण। इमेहिं। इम। इमे ॥

इहेण ङ्यमः ॥ ८० ॥

ङि अम्-इत्याभ्या सहितस्य इदम स्थाने इह इण इत्येतौ क्रमेण तु भवत। ङि—इह। अम्—इण। पक्षे—इमस्सिं इमम्मि। इम ॥

न त्थ ॥ ८१ ॥

इदम परस्य ङिद्वचनस्य 'ङेस्त्थस्सिम्मि' इति प्राप्त त्थो न भवति। इह इमस्सि इमम्मि ॥

क्लीबे स्वमेदमिणमिणमो ॥ ८२ ॥

नपुसके वर्तमानस्य इदम सु अम् इत्याभ्या सहितस्य इद इण इणमो इति त्रय आदेशा भवन्ति। इद इण इणमो चिट्ठति पेच्छ वा ॥

किं किं ॥ ८३ ॥

क्लीबे, स्वमेति च वर्तते। क्लीबे वर्तमान किम्शब्द स्वमा सहित किं मेव भवति। किं कुल। किं भणासि ॥

तदिदमेतदा सेसिं तु ङसामा ॥ ८४ ॥

तद् इदम् एतद्–इत्येतेषा स्थाने ङस् आम् इत्याभ्या सह यथासख्य से सि इत्यादेशौ तु भवत। तद्–से गुणा। तस्य गुणा, तस्या वा। सिं उच्छासो। तेषामुत्साह, तासा वा। इदम्—से सिल। अस्य शीलम्, अस्या वा। सि गुणा। एषा गुणा, आसा वा। एतद्–से हिअअं। एतस्य हृदयम्, एतस्या वा। सिं गुणा। एषा गुणा, एतासा वा। पक्षे–तस्स। तेसि। ताण। इमस्स। इमस्सि। इमाण। एअस्स। एअस्सि। एआण। तदेतदोरमा सह से सि इति आदेश केचिदिच्छन्ति ॥

एत्तोएत्ताहे ङसिनैतद ॥ ८५ ॥

त्विल्यनुवर्तते। एतदो ङसिना सह एत्तो एत्ताहे इत्यादेशौ तु भवत। एत्तो एत्ताहे आगओ। पक्षे–एआहिंतो एअत्तो एआओ एआहि एआउ एआ ॥

थे डेल् ॥ ८६ ॥

एतद स्थाने रानुबन्धे थकारे परे डानुबन्धो लानुबन्धश्च एत् भवति। एत्थ ॥

एतो म्मावदितौ वा ॥ ८७ ॥

सप्तम्येकवचनादेशे म्मौ परे एतद एकारस्य अ इ इत्यादेशौ वा भवत। अअम्मि, इइम्मि। पक्षे—एअम्मि ॥

सुनैसइणमोइण ॥ ८८ ॥

एतद् सुना सह एस इणमो इण इत्यादेशा वा भवन्ति । एस सहाओ च्चिअ ससहरस्स । एष स्वभाव एव शशधरस्य । एस गई । एषा गति । सव्वस्स वि एस गई । सर्वस्याप्येषा गति । एस सर । एतच्छिर । इणमो । इण । पक्षे-एसा । एओ । एअ ॥

तस्सौ सोऽक्लीबे तदश्च ॥ ८९ ॥

तदश्चकारादेतदश्च तकारस्य सौ परे सकारो भवति, अक्लीबे अनपुसके । सो पुरिसो । सा महिला । एसो पिओ । एसा पिआ । एसा मुद्धा । सौ इत्येव ते, एए चिट्ठति । ताओ, एआओ महिलाओ । अक्लीब इति किम् ? त, एअ वण ॥

सुप्यदसोऽमु ॥ ९० ॥

अदसः स्थाने सुपि परे अमु इत्यादेशो भवति । अमू पुरिसो । अमुणो पुरिसा । अमु वण । अमूइ वणाइ । अमू महिला । अमूओ महिलाओ । टा-अमुणा । अमूहि । ङसि-अमूहिंतो अमूओ अमूहि अमूउ अमुत्तो । भ्यस्-अमूहिंतो अमूसुंतो । ङस्-अमुणो अमुस्स । आम्-अमूण । ङि-अमुम्मि । सुप्-अमूसु ॥

अहद्वा सुना ॥ ९१ ॥

अदस सुना सह अहदित्यादेशो भवति तु । तकारस्तावन्मात्रदर्शनार्थं, तेन स्त्रियामात्व न भवति । अह पुरिसो । अह महिला । अह वण । अह णे हसइ हिअएण मारुअतणओ । असावस्मान् हसति हृदयेन मारुततनय । पक्षे—अमू पुरिसो । अमू महिला । अमुं वण ॥

इआऔ म्मौ ॥ ९२ ॥

अदसो ङिद्वचनादेशे म्मौ परे इअ अअ इत्यादेशौ तु भवत । इअम्मि । अअम्मि ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य द्वितीय पाद

युष्मत्सुना तुवतुतुमतुह ॥ १ ॥

युष्मच्छब्द सुना सहित तुव तु तुम तुह इत्यादेशाश्चतुर प्राप्नोति। तुव तुं तुम तुह दिट्ठोसि। त-इति तु त्वामित्यस्य सिद्धावस्थाया वलोपे ह्रस्वे च ॥

अमा तुमेतुए च ॥ २ ॥

युष्मदित्यनुवर्तते। युष्मच्छब्दोऽमा सह तुमे तुए इत्येतौ चकारात्तवमादि चतुष्टय चापद्यते। तुमे तुए। पक्षे-तुव तु तुम तुह वदामि ॥

जसा भेतुब्भेतुय्हेउय्हेतुब्भ ॥ ३ ॥

युष्मच्छब्दो जसा सह भे तुब्भे तुय्हे उय्हे तुब्भ इति पञ्चादेशानापद्यते। भे तुब्भे तुय्हे उय्हे तुब्भ चिट्ठ वा भोम्ह। 'वा ब्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्हे तुज्झे तुम्ह तुज्झ इति नव रूपाणि ॥

शसा वो च ॥ ४ ॥

युष्मच्छब्द शसा सह वो इति चकारात् भे इत्यादींश्चादेशानापद्यते। वो भे तुब्भे तुय्हे उय्हे तुब्भ तुम्हे तुज्झे तुम्ह तुज्झ इति दश रूपाणि ॥

टा भेतेदेदितुमतुमइ ॥ ५ ॥

युष्मत् टावचनेन सह भे ते दे दि तुम तुमइ इति षडादेशानापद्यते। भे ते दे दि तुम तुमइ कअ ॥

ङिटाभ्या तुमएतुइतुएतुमाइतुमे ॥ ६ ॥

युष्मद् ङिटाभ्या सह तुमए तुइ तुए तुमाइ तुमे इति पञ्च रूपाण्याप्नोति। तुमए तुइ तुए तुमाइ तुमे ठिअ कअ वा ॥

तुब्भतुहिंतोतुय्ह ङसिना ॥ ७ ॥

युष्मत् ङसिना सह तुब्भ तुहिंतो तुय्ह इति त्रीणि रूपाण्यापद्यते। तुब्भ तुहिंतो तुय्ह आगओ वा। 'वा ब्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्ह तुज्झ इति पञ्च रूपाणि ॥

तुतुइ ङिपूङसौ ॥ ८ ॥

ङिप् सप्तमीविभक्ति, ङसि पञ्चम्येकवचनम्, तयो परयोर्युष्मच्छब्दो यथासख्य तु तुइ इत्येतावादेशौ वापद्यते । सप्तमीङस्योर्यथाप्राप्तमेव । सप्तम्या तु तुम्मि तुसु । ङसौ—तुइ तुइत्तो तुईहिंतो तुईओ तुईउ आगओ ॥

तुवतुमतुहतुब्भ ॥ ९ ॥

ङिप्ङसावित्यनुवर्तते । ङिपि ङसौ च परे युष्मद् तुव तुम तुह तुब्भ इति चत्वारि रूपाण्यापद्यते । ङिप्ङस्योर्यथाप्राप्तमेव । ङि–तुवम्मि तुमम्मि तुहम्मि तुब्भम्मि । 'वा ब्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्हम्मि तुज्झम्मि । सुपि–तुवेसु तुमेसु तुहेसु तुब्भेसु तुम्हेसु तुज्झेसु ठिअ । 'क्त्वासुपोस्तु सुणा'वित्यनुस्वारे तुवेसु इत्यादि । ङसौ–तुवाहिंतो तुमाहिंता तुहाहिंतो तुब्भाहिंतो । 'वा ब्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्हाहिंतो तुज्झाहिंतो । एव तुवत्तो तुमत्तो तुहत्तो तुब्भत्तो तुम्हत्तो तुज्झत्तो इति । दोदुहिंतसुतेष्वप्युदाहार्यम् । त्तो इति तु त्वत्त इत्यस्य वलोपे ॥

भिसा भेतुब्भेहिउब्भेहिउय्हेहितुय्हेहि ॥ १० ॥

युष्मद् भिसा सह भे तुब्भेहि उब्भेहि उय्हेहि तुय्हेहि इति पञ्च रूपाण्यापद्यते । भे तुब्भेहि उब्भेहि उय्हेहि तुय्हेहि कअ । 'वा ब्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्हेहि तुज्झेहि उम्हेहि उज्झेहि । एव नव रूपाणि ॥

उम्होय्हतुय्हतुब्भ भ्यसि ॥ ११ ॥

भ्यसि परे युष्मद् उम्ह उय्ह तुय्ह तुब्भ इति चत्वारि रूपाण्यापद्यते । भ्यस स्तु यथाप्राप्तमेव । उम्हाहिंतो उय्हाहिंतो तुय्हाहिंतो तुब्भाहिंतो आगओ । 'वा ब्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्हाहिंतो तुज्झाहिंतो । उम्हत्तो उय्हत्तो तुय्हत्तो तुब्भत्तो तुम्हत्तो तुज्झत्तो इत्यादि । एव दोदुहितसुतेष्वप्युदाहार्यम् ॥

तुब्भोब्भोय्हतइतुहतुहतुम्हतुवतुमतुमेतुमाइतुमोदे-तेदितुइए ङसा ॥ १२ ॥

युष्मद् ङसा सह तुब्भ उब्भ उय्ह तइ तुह तुह तुम्ह तुव तुम तुमे तुमाइ

तुमो दे ते दि तु इ ए इत्यष्टादशादेशानापद्यते । 'वा भ्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्ह तुज्झ उम्ह उज्झ इति द्वाविंशतिरूपाणि ॥

तुम्हाणतुब्भतुब्भाणतुमाणतुवाणतुहाण-तुब्भवोभेत्वाऽऽमा ॥ १३ ॥

युष्मद् आमा सह तुम्हाण तुब्भ तुब्भाण तुमाण तुवाण तुहाण तुब्भ वो भे त्वा इति दशादेशानापद्यते । तुम्हाण तुब्भ 'वा भ्भो म्हज्झा'विति वचनात् तुम्हं तुज्झ तुब्भाण तुम्हाण तुज्झाण तुब्भ तुम्ह तुज्झ । 'क्त्वासुपो स्तु सुणा'वित्यनुस्वारे तुम्हाण तुब्भाण तुम्हाण तुज्झाण तुमाण तुवाण तुहाण । एवं त्रयोविंशतिरूपाणि ॥

वा भ्भो म्हज्झौ ॥ १४ ॥

युष्मदादेशसम्बन्धिनो द्विरुक्तस्य भकारस्य ह्म ज्झ इत्यादेशौ वा भवत । तच्च यथास्थानमुदाहृतमेव ॥

अस्मत्सुना अम्हिहमहअमहमहम्म्यम्मि ॥ १५ ॥

अस्मच्छब्द सुना प्रथमैकवचनेन सह अम्हि हं अहअ अह अहम्मि अम्मि इति षडादेशानाप्नोति । अम्हि करेमि अहं करोमि । तेण हं दिट्ठो तेनाहं दृष्ट । अहअ जम्पामि अहं कथयामि । अह गमिस्स अहं गमिष्यामि । अज्ज अहम्मि हासिआ अद्याहं हासिता । न अम्मि कुविआ नाहं कुपिता ॥

मोभेवअ जसा ॥ १६ ॥

अस्मदित्यनुवर्तते । जसा सहाऽस्मच्छब्द मो भे वअ इति त्रीनादेशा नापद्यते । मो भणामो इत्यादि ॥

अम्हेअम्होअम्ह ॥ १७ ॥

अस्मत् जसा सह अम्हे अम्हो अम्ह इति त्रीनादेशानापद्यते । योगविभाग उत्तरार्थं । अम्हे इत्यादि ॥

णे च शसा ॥ १८ ॥

शसा सहाऽस्मच्छब्द णे इति चकारात् अम्हे इत्यादि त्रीनादेशाश्चा पद्यते । णे अम्हे पेच्छ इत्यादि ॥

मणेणमिमिममममम्यहमम्हाम्ह अमा ॥ १९ ॥

अस्मदमा सह म णे ण मि मिम मम अम्मि अह मम्ह अम्ह इति दशादेशानापद्यते । म पेच्छ इत्यादि ॥

मिमइममाइमएमे ङिटा ॥ २० ॥

ङिवचनेन टावचनेन सहाऽस्मद् मि मइ ममाइ मए मे इति पञ्चादेशा नापद्यते । मि ठिअ कअ वा इत्यादि ॥

ममणेमआइममए टा ॥ २१ ॥

टावचनेन सहाऽस्मद् मम णे मआइ ममए इति चतुर आदेशानापद्यते । मम कअ इत्यादि ॥

णेऽम्हेह्यम्हाह्यम्हेऽम्ह भिसा ॥ २२ ॥

भिसा सहाऽस्मद् णे अम्हेहि अम्हाहि अम्हे अम्ह इति पञ्चादेशानापद्यते । णे कअ इत्यादि ॥

मइममहमज्झ ङसौ ॥ २३ ॥

ङसौ पञ्चम्येकवचने परेऽस्मद् मइ मम मह मज्झ इति चतुर आदेशा नापद्यते । ङसेस्तु यथाप्राप्तमेव । मईहिंतो मइत्तो मईओ मईउ । एव ममा हिंतो ममत्तो ममाओ ममाउ ममाहि ममा । एवं महाहिंतो महत्तो मज्झा हिंतो मज्झत्तो । इत्यादि ॥

अह्ममम भ्यसि ॥ २४ ॥

भ्यसि पञ्चमीबहुवचने परेऽस्मद् अह्म मम इत्यादेशावापद्यते । अम्हा-हिंतो अम्हेहिता अम्हत्तो अम्हाओ अम्हाउ अम्हासुतो अम्हेसुतो अम्हाहि अम्हेहिं ममाहिंतो ममेहिंतो ममत्तो ममाओ ममाउ ममासुतो ममाहि ॥

अम्हमज्झंमज्झमइमहमहमे च ङसा ॥ २५ ॥

ङसा सह अस्मच्छब्द अम्ह मज्झ मज्झ मइ मह मह मे इति सप्तादेशान्

चकारात् अम्हममौ चापद्यते । अम्ह इत्यादि ॥

अम्हेअम्होअम्हाणममाणमहाणमज्झाण-

मज्झाह्माह्मणेणो आमा ॥ २६ ॥

आमा सह अस्मत् अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण मज्झा अम्ह अम्हं णे णो इति एकादशादेशानाप्नोति । अम्हे धण इत्यादि । 'क्त्वा-सुपोस्तु सुणा'दित्यनुस्वारे–अम्हाणं । एवं पञ्चदश रूपाणि ॥

अम्हममज्झमह ङिपि ॥ २७ ॥

सप्तमीविभक्तौ परतः अस्मद् अम्ह मम मज्झ मह इति चतुर आदेशा नापद्यते । ङिपो यथाप्राप्तमेव । ङि–अम्हम्मि ममम्मि मज्झम्मि महम्मि । सुप् अम्हेसु ममेसु मज्झेसु महेसु । एत्वविकल्पमते–अम्हसु ममसु मज्झसु महसु । आत्वमपीच्छन्त्यन्ये–अम्हासु ममासु मज्झासु महासु । 'क्त्वासुपोस्तु सुणा' दित्यनुस्वारे–अम्हेसुं ममेसुं मज्झेसुं महेसुं। अम्हसुं ममसुं मज्झसुं महसुं अह्मासुं ममासुं मज्झासुं महासुं। एवमष्टादशरूपाणि ॥

चतुरो जश्शस्भ्यां चउरोचत्तारोचत्तारि ॥ २८ ॥

चतु शब्दस्य जस्शस्भ्यां सह चउरो चत्तारो चत्तारि इति त्रय आदेशा भवन्ति । चउरो चत्तारो चत्तारि चिट्ठन्ति पेच्छ वा ॥

तिण्णि त्रेः ॥ २९ ॥

जश्शस्भ्यामिति वर्तते । त्रिशब्दस्य जस्शस्भ्यां सह तिण्णि इत्यादेशो भवति । तिण्णि पुरिसा महिला वणाणि वा चिट्ठन्ति पेच्छ वा ॥

दोण्णिदुवेवेण्णि द्वेः ॥ ३० ॥

द्विशब्दस्य जस्शस्भ्यां सह दोण्णि दुवे वेण्णि इति त्रय आदेशा भवन्ति । दोण्णि दुवे वेण्णि महिला चिट्ठन्ति पेच्छ वा । 'संयोग'इति ह्रस्वे दुण्णि विण्णि ॥

दोवे टादौ च ॥ ३१ ॥

द्वेरिति वर्तते । द्विशब्दस्य टादौ तृतीयादौ विभक्तौ परतः दो वे इत्यादेशौ

भवत , चकारात् जस्शस्भ्या सहितस्य च । दोहिं वेहि कअ । दोहिंतो वेहिंतो आगओ । दोरण वेरण धण । दोसु वेसु ठिअ । जस्शस्भ्या दो वे ठिआ पेच्छ वा ॥

ति त्रेः ॥ ३२ ॥

टादावित्यनुवर्तते । त्रिशब्दस्य टादौ परे ति इत्यादेशो भवति । ति कअ त्रिभि कृत तिसृभिर्वा । तिहिंतो आअओ त्रिभ्य तिसभ्यो वा आगत । तिण धण त्रयाणा तिसृणा वा धनम् । तिसु ठिअ त्रिषु तिसृषु वा स्थितम् ॥

ह्ण सख्याया आमोऽविंशतिगे ॥ ३३ ॥

सख्याशब्दात्परस्याम ह्ण ह्ण इत्यादेशौ भवत , अविशतिगे विंशत्यादीन् वर्जयित्वा । दोह्ण तिह्ण दोह्ण तिह्ण । चउह्ण चउह्ण । पचह्ण पचह्ण । छह्ण छह्ण । सत्तह्ण सत्तह्ण । अठह्ण अठह्ण । णवह्ण णवह्ण । दसह्ण दसह्ण । पण्हारह्ण पण्हारह्ण । अठ्ठारह्ण अठ्ठारह्ण । कइह्ण कइह्ण कतीनाम् । अविंशतिगे इति किम् ? विसाण । तिसाणं ॥

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ ३४ ॥

सर्वासा विभक्तीना स्वादीना तिङादीना च द्विवचनस्य स्थाने बहुवचनं भवति । दोण्णि कुणंति द्वौ कुरुत । दोहिं । दोसुतो । दोह्ण । दोसु । दो पाआ द्वौ पादौ । दोण्णि हत्था द्वौ हस्तौ । दुवे णअणा द्वे नयने । वेण्णि कण्णा द्वौ कर्णौ ॥

ङेसो ङम् ॥ ३५ ॥

ङेस् चतुर्थीविभक्ति , ङम् षष्ठीविभक्ति । ङेस स्थाने ङम् भवति । मुणिस्स, मुणीण भोअण देहि । णमो देवस्स, देवाणं ॥

तादर्थ्ये ङेस्तु ॥ ३६ ॥

तादर्थ्ये विहितस्य ङे चतुर्थ्येकवचनस्य स्थाने ङम् षष्ठी तु भवति । देवस्स देवाअ देवार्थमित्यर्थ । ङेरिति किम् ? देवाणं ॥

वधात् डाइ च ॥ ३७ ॥

त्वित्यनुवर्तते । वधशब्दात् परस्य ङे स्थाने डित् आइ इत्यादेश षष्ठी चतुर्थी च भवति । वहाइ वहस्स वधाय । वधार्थमित्यर्थ ॥

क्वचिद्साादे ॥ ३८ ॥

अस् द्वितीयाविभक्ति । असादीना विभक्तीना स्थाने षष्ठीविभक्ति क्वचिद्भवति । सिरिमधरस्स वदे श्रीम थर वन्दे । तेस्स मुहस्स सरिमो तस्या मुख स्मराम । अत्र द्वितीयाया । धणस्स लद्ध धनेन लब्धम् । तेहि एस आइएण तैरेतदाचीर्णम् । अत्र तृतीयाया । चोरस्स भिहइ चोराद्बिभेति । इमाए पाओतसहिआए इअराइ लहुअक्खराइति । एभ्य पादा त सहितेभ्य इतराणि लघ्वक्षराणीति । अत्र पञ्चम्या । वणसिरिवट्ठिए कबरीव्व वनश्रीपृष्ठे कबरीव । अत्र सप्तम्या ॥

असूटासोर्ङिप् ॥ ३९ ॥

अस् द्वितीया, टास् तृतीया, तयो स्थाने ङिप् सप्तमी क्वचिद्भवति तु । गामे वहामि । णअरे णजामि । ग्राम वहामि । नगर नयामि । अत्र द्वितीयाया । तेसु अलकआ पुहवी । तैरलङ्कृता पृथिवी । अत्र तृतीयाया ॥

ङसिसष्टाश्च ॥ ४० ॥

ङसिस पञ्चम्या स्थाने टास् तृतीया चकारात् सप्तमी च क्वचिद्भवति । चोरेण भिहइ चोराद्बिभेति । अतेउर रमिअ आगओ अन्त पुराद्रन्त्वागत ॥

ङिपोऽस् ॥ ४१ ॥

ङिप सप्तम्या स्थाने अस् द्वितीया क्वचिद्भवति । विज्जुज्जोअ भरइ रई विद्युद्द्याते स्मरति रतिम् ॥

लुक् क्यङोर्यस्य तु ॥ ४२ ॥

क्यङ तस्य द्विवचनात् षष्ठ्यन्तस्य च सम्बन्धिनो यस्य लुग् भवति तु । गुरूअइ गुरूइ । अगुरुर्गुरुर्भवति, गुरुरिवाचरति वा क्यङ् । धमधमाअइ धमधमाइ । लोहिआअइ लोहिआइ ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ द्वितीयस्याध्यायस्य तृतीय पाद ॥

लटस्तिताविजेंच् ॥ १ ॥

लट् वर्तमान तत्सम्बन्धिन प्रथमपुरुषस्य एकत्वे वर्तमानौ यौ परस्मैपदा त्मनेपदत्वेन विहितौ तिप् तङ् इत्येतौ प्रत्येकम् इच् एच् च इत्येतौ भवत । चकारौ 'हुरचिति' इति विशेषणार्थौ । हसइ हसए । रमइ रमए ॥

सिप्थास्सेसि ॥ २ ॥

लट इत्यनुवर्तते । परस्मैपदात्मनेपदयोर्मध्यमपुरुषस्य एकत्वे वर्तमानौ सिप् थास् इत्येतौ प्रत्यक से सि इत्येतौ तु भवत । हससे हससि । रमसे रमसि ॥

मिर्मिबिटौ ॥ ३ ॥

लट परस्मैपदात्मनेपदोत्तमपुरुषैकवचनत्वे वर्तमानौ मिप् इट् इत्येतौ प्रत्येक मि इति भवत । हसामि । रमामि । बहुलाधिकारात् मिबिटोरादेशस्य मेरिकारस्य लोपश्च । बहु वण्णिउ ण सक्क बहु वर्णितुं न शक्नोमि । ण मर न म्रिये ॥

झिझौ न्तिन्तेइरे ॥ ४ ॥

लट प्रथमपुरुषस्य बहुत्वे वर्तमानौ झि झ इत्येतौ प्रत्येक न्ति न्ते इरे इति त्रीनादेशानापद्येते । हसन्ति हसन्ते । रमन्ति रमन्ते । हसिज्जन्ति हसिज्जन्ते । रमिज्जन्ति रमिज्जन्ते । गज्जन्ते खे मेहा, उव्वज्जन्ते कइ हिअअसाअरे कव्वरअणाइ । हुप्पिरे बाहू प्रभवतो बाहू । क्वचिदेकत्वे इरे—सूसइरे ताण तारिसो कठो शुष्यति तासा तादृश कण्ठ ॥

थध्वमित्थाहचौ ॥ ५ ॥

लटो मध्यमपुरुषबहुत्वे वर्तमानौ थ ध्वम् इत्येतौ प्रत्येकम् इत्था हच् इत्या देशावापद्येते । हसित्था हसह । रमित्था रमह । बहुलाधिकारादित्थाऽन्यत्रापि— ज ते रोइत्था यत्ते रोचते । हजिति चकार 'इह हचो'रिति विशेषणार्थ ॥

मोममु मस्महिङ् ॥ ६ ॥

लट उत्तमपुरुषबहुत्वे वर्तमानौ मस् महिङ् इत्येतौ प्रत्येक मो म मु इति त्रीनादेशानापद्येते । हसामो हसाम हसामु । रमामो रमाम रमामु ॥

अत एवैच्से ॥ ७ ॥

लट प्रथमपुरुषस्य एकत्वे य एच्, यश्च मध्यमपुरुषैकत्वे विहित से तौ अकारान्तादेव भवत, नान्यस्मात्। हसए हससे। तुवरए तुवरसे। करए करसे। अत इति किम्? ठाइ ठासि। वसुआइ वसुआसि। होइ होसि ॥

त्वस्तेर्ह्मह्मोम्हि ममोमिना ॥ ८ ॥

अस्तेर्धातो स्थाने म मो मि इत्येतै सह यथासंख्य म्ह म्हो म्हि इत्यादेशा भवन्ति तु। गअह्म गअह्मो गअह्मि गता स्म। एसह्मि एषोऽस्मि। मुकारस्या ग्रहणादप्रयोग एव तस्येत्यवसीयते। पक्षे—अत्थि अह्मो। अत्थि अह् ॥

सिना स्सि ॥ ९ ॥

अस्तेरित्यनुवर्तते। अस्तेर्धातो सिना मध्यमपुरुषैकवचनादेशेन सह सि इत्यादेशो सिर्भवति। णिठ्ठुरो ज सि निष्ठुरो यदसि। सिनेति किम्? से-आदेशे सति—अत्थि तुम ॥

तिङात्थि ॥ १० ॥

अस्तेरितङा तिबादिना सह अत्थि इत्यादेशो भवति। अत्थि सो। अत्थि ते। अत्थि तुम। अत्थि तुम्हे। अत्थि अह। अत्थि अम्हे ॥

णिजदेदावावे ॥ ११ ॥

धातो प्रेरणार्थे विहितो यो णिच्प्रत्यय स अत् एत् आव आवे इति चतुर आदेशानाप्नोति। तकारस्तावन्मात्रत्वदर्शनार्थ। अत्-दरिसइ। एत्-कारेइ। आव—कारावइ। आवे-कारावेइ। हासावइ हासाइ हासावेइ हासेइ। उवसमावइ उवसमेइ। बहुलाधिकारात् कचिन्नास्ति-जाणइ जाणावइ जाणावेइ। कचिदावेर्नास्ति-यावइ यावेइ यावाइ ॥

शुष्यादेरविर्वा ॥ १२ ॥

णिजित्यनुवर्तते। शुष्यादिणिच अवि इति वा भवति। शोषित सोसाविअ सोसिअ। तोषित तोसाविअं तोसिअं ॥

भ्रमेराड ॥ १३ ॥

भ्रमेर्धातो परो णिच आड इति वा भवति । भमाडइ । पक्षे—भमावइ भमावेइ भामइ भामेइ ॥

लुगाविल् भावकर्मक्ते ॥ १४ ॥

भावकर्मविहिते प्रत्यये क्तप्रत्यये च परे णिच् लुक् आवि इत्यादेशावाप्नोति । लित्वा न विकल्प । भावकर्मणो—कारिअइ काराविअइ कारिज्जइ काराविज्जइ । हासिअइ हासाविअइ हासिज्जइ हासाविज्जइ । क्ते-कारिअ काराविअ । हासिअ हासाविअ । खामिअ खामाविअ ॥

अदेल्लुक्यात्खोरत ॥ १५ ॥

अत् एत् लुक् इत्येतेषु णिच स्थाने विहितेषु खोरादेरत अकारस्य आत् आत्व भवति । अत्—पाडइ । मारइ । एत्—कारेइ । मारेइ । खामेइ । लुक्—कारिअइ कारिज्जइ । खामिअइ खामिज्जइ । अदेल्लुगिति किम् ? काराविअं कारिअ । काराविअइ काराविज्जइ । खोरिति किम ? स गामइ, इह व्यवहितस्य मा भूत् । कारिअ, इहा त्यस्य मा भूत् । अत इति किम् ? आसेइ । केचित्तु आवे आवि इत्येतयोरपि आदेरत आत्वमिच्छन्ति—कारवेइ । हासाविओ जणो सामलगीए ॥

तु मौ ॥ १६ ॥

अत इत्यनुवर्तते, अदिति च । अद ताद्धातो मौ लडुत्तमपुरुषैकवचनादेशे परे सति आद्भवति तु । हसामि हसमि । जाणामि जाणमि । लिहामि लिहमि । अत इत्येव-होमि ॥

मोममुष्विच्च ॥ १७ ॥

त्वित्यनुवर्तते । अकारा ताद्धातो मो म मु इत्येतेषु परेषु अत इत्व चकारादात्व च भवति तु । भणिमो भणामो । भणिम भणाम । भणिमु भणामु । पक्षे—भणमो भणम भणमु । 'वा लड्लोट्छत्तृषु' इत्येत्वे तु-भणेमो भणेम भणेमु । अत इत्येव-मिअ । होमो ॥

क्ते ॥ १८ ॥

इदित्यनुवर्तते। क्तप्रत्यये परे अत इत्व भवति। हसिअ। पसिअं। नमिअ। हासिअ। पासिअ। नामिअ। नअअ, इत्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षया। अत इत्येव—लूअ। हूअ॥

एच्च क्त्वातुतव्यभविष्यति॥ १९॥

क्त्वातुतव्येषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परत अत एत्व चकारा दित्व च भवति। क्त्वा-हसेऊण हसिऊण। तुम्-हसेउ हसिउ। तव्य-हसेअव्व हसिअव्व। भविष्यत्-हसेहिइ हसिहिइ। अत इत्येव-जाऊण। काऊण॥

वा लड्लोट्छतृषु॥ २०॥

एदित्यनुवर्तते। लड् वर्तमान लोट् पञ्चमी तयो शतृप्रत्यये च परत अत एत्व वा भवति। हसेइ हसिइ। हसेम हसिम। लोट्-हसेउ हसिउ। सुणेउ सुणउ। शतृ-हसेंतो हसंतो। क्वचिन्न भवति-जअइ। क्वचिदात्वमपि-सुणाइ॥

ज्जाज्जे॥ २१॥

ज्जाज्ज इत्येतयोः परयोरत एत्व भवति। हसेज्जा हसेज्ज। अत इत्येव-होज्जा होज्ज॥

भूतार्थस्य सिहिअहि॥ २२॥

भूतार्थे विहितो योऽनद्यतनादि प्रत्यय स भूतार्थ लुङ् लङ् लिट् तस्य स्थाने सि हिअ हि इति त्रय आदेशा भवन्ति। उत्तरत्र 'हल ईअ' इति विधानात् स्वरान्तादेवाय विधि। कासि काहिअ काहि। अकार्षीत् अकरोत् चकार। एव-ठासि ठाहिअ ठाहि॥

हल ईअ॥ २३॥

भूतार्थस्येत्यनुवर्तते। हल ताद्धातो परस्य भूतार्थस्य लुङादिप्रत्ययस्य ईअ इत्यादेशो भवति। हुईअ। अभूत्, अभवत्, बभूव वा। एवम्-आसीअ। आसिष्ट, आस्त, आसाञ्चक्रे वा। गहीअ। अग्रहीत्, अगृह्णात्, जग्राह वा॥

अहेस्यासी तेनास्ते॥ २४॥

अस्तेर्धातो तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह अहेसि आसि इत्यादेशौ भवत । अहेसि सो तुम अह वा । जे अहेसि, ये आसन् । एवम्-आसि ॥

भविष्यति हिरादि. ॥ २५ ॥

भविष्यदर्थविहितप्रत्यये परत तस्यैवादि हि इति प्रयोक्तव्य । होहिइ । भविष्यति भविता वा । होहिंति । होहिसि । होहित्था । होहिमा । हसिहिइ । काहिइ ॥

हार्सा मिमोमुमे वा ॥ २६ ॥

भविष्यतीत्यनुवर्तते, आदिरिति च । भविष्यत्यर्थे उत्तमपुरुषादेशेपु मि मो मु म-इत्येतेषु परेषु तेषामेवादि हा र्सा इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ । पक्षे हिरपि । हाहामि होस्सामि । होहामो होस्सामो । होहामु होस्सामु । होहाम होस्साम । होहिमो होहिमि होहिमु होहिम । कचित्तु हा न भवति । हसिहिमो हसिस्सामो । हसिहिमु हसिस्सामु । हसिहम हसिस्साम ॥

हिस्साहित्था मुमोमस्य ॥ २७ ॥

वेत्यनुवर्तते । भविष्यति काले मु मो म-इत्येतेषा स्थाने हिस्सा हित्था इत्येतौ धातो परतो वा प्रयोक्तव्यौ । होहिस्सा होहित्था । पक्षे-होहिमु होहिमो होहिम । कचित्तथा न भवति-होस्सामो । इत्यादि ॥

डच्छ दृशिगम इजादौ हिलुक्च वा ॥ २८ ॥

दृश् गम् इत्याभ्या धातुभ्या भविष्यदादिषु इच् इत्यादिषु परेषु डित् अच्छ इत्यय वा भवति, हेश्च लुग्वा भवति । डित्वाद त्याजादेर्लुक् । दच्छिइ दच्छिहिइ । दच्छिति दच्छिहिंति । दच्छिसि दच्छिहिसि । दच्छित्था दच्छिहित्था । दच्छिह दच्छिहिह । दच्छिमि दच्छिहिमि । दच्छिहामि दच्छिस्सामि । दच्छिस्स दच्छिहिस्स । दच्छिमो दच्छिहिमो दच्छिहामो दच्छिस्सामो । दच्छिहिस्सा दच्छिहित्था । दच्छिम दच्छिहिम । दच्छिहाम दच्छिस्साम । दच्छिमु दच्छिहिमु । दच्छिहामु दच्छिस्सामु । एव-गच्छिइ गच्छिहिइ । गच्छिति गच्छिहिंति । गच्छिसि गच्छिहिसि । गच्छित्था गच्छिहित्था । गच्छिह गच्छिहिह । गच्छिमि गच्छिहिमि । गच्छिहामि गच्छिस्सामि । गच्छिस्स

गच्छिहिस्स । गच्छिमो गच्छिहिमो । गच्छिहामो गच्छिस्सामो । गच्छिहिस्सा गच्छिहित्था । गच्छिम गच्छिहिम । गच्छिहाम गच्छिस्साम । गच्छिमु गच्छिहिमु । गच्छिहामु गच्छिस्सामु ॥

भिदिविदिच्छिदो डेच्छ ॥ २९ ॥

हिलुक्च वेत्यनुवर्तते, इजादाविति च । भिद् विद् छद्-इत्येतेभ्यो धातुभ्यो भविष्यदर्थेषु तिप्राद्यादेशेषु इजादिषु परेषु डित् एच्छ इत्ययं वा भवति, हिलुक्च वा। भेच्छिइ भेच्छिहिइ। भेच्छिति भेच्छिहिंति। भेच्छिसि भेच्छिहिसि । भेच्छित्था भेच्छिहित्था। भेच्छिह भेच्छिहिह । भेच्छिम भेच्छिहिम । भेच्छिमि भेच्छिहिमि । भेच्छिहामि भेच्छिस्सामि । भेच्छिस्स भेच्छिहिस्स । भेच्छिमो भेच्छिहिमो । भेच्छिहामो भेच्छिस्सामो । भेच्छिहिस्सा भेच्छिहित्था । एव मम्वोरपि । विदि-वेच्छिइ वेच्छिहिइ । वेच्छिति वेच्छिहिंति । वेच्छिसि वेच्छिहिसि । वेच्छित्था वेच्छिहित्था । वेच्छिह वेच्छिहिह । वेच्छिमि वेच्छिहिमि । वेच्छिहामि वेच्छिस्सामि । वेच्छिस्स वेच्छिहिस्स । वेच्छिमो वेच्छिहिमो । वेच्छिहामो वेच्छिस्सामो । वेच्छिहिस्सा वेच्छिहित्था । एव मम्वोरपि । छिदिर्-छेच्छिइ छेच्छिहिइ । छेच्छिति छेच्छिहिति । छेच्छिसि छेच्छिहिसि । छेच्छित्था छेच्छिहित्था । छेच्छिह छेच्छिहिह । छेच्छिम चेच्छिहिम । छेच्छिमि छेच्छिहिमि । छेच्छिहामि छेच्छिस्सामि । छेच्छिस्स छेच्छिहिस्स । छेच्छिमो छेच्छिहिमो । छेच्छिहामो छेच्छिस्सामो । छेच्छिहिस्सा छेच्छिहित्था । एव मम्वोरपि ॥

डोच्छ वचिमुचिरुदिश्रुभुज ॥ ३० ॥

वचि मुचि रुदि श्रु भुजि-इत्येतेभ्यो धातुभ्यो भविष्यदर्थेषु तिबाद्यादेशेषु इजादिषु परेषु डित् ओच्छ इति वा भवति, हिलुक्च वा । वचि-वोच्छिइ वोच्छिहिइ । वोच्छिति वोच्छिहंति । वोच्छिसि वोच्छिहिसि । वोच्छित्था वोच्छिहित्था । वोच्छिह वोच्छिहिह । वोच्छिमि वोच्छिहिमि । वोच्छिहामि वोच्छिस्सामि । वोच्छिस्स वोच्छिहिस्सं । वोच्छिमो वोच्छिहिमो । वोच्छिहामा वोच्छिस्सामो । वोच्छित्था वोच्छिहित्था । एव मम्वोरपि । मुचि-मोच्छिइ मोच्छिहिइ । मोच्छिति मोच्छिहिति । मोच्छिसि मोच्छिहिसि । मोच्छित्था मोच्छिहित्था ।

मोच्छिइ मोच्छिहिइ । मोच्छिमि मोच्छिहिमि । मोच्छिहामि मोच्छिस्सामि । मोच्छिस्स मोच्छिहिस्स । मोच्छिमो मोच्छिहिमो । मोच्छिहामो मोच्छिस्सामो । मोच्छित्था मोच्छिहित्था । एव मन्वोरपि । रुदि–रोच्छिइ रोच्छिहिइ । रोच्छिति रोच्छिहिति । एव स्यादिष्वपि । श्रु–सोच्छिइ सोच्छिहिइ । सोच्छिति सोच्छिहिति । सोच्छिसि सोच्छिहिसि । एवमिडादिष्वपि । भुजि–भोच्छिइ भोच्छिहिइ । भोच्छिति भोच्छिहिंति । भोच्छिसि भोच्छिहिसि । एवमिडादिष्वपि ॥

ड मेश्छात्ततः ॥ ३१ ॥

भविष्यति दृशादिभ्यो धातुभ्य परत पूर्वसूत्रैस्त्रिभिरुक्ताना डच्छडेच्छ डोच्छाना यश्छकारस्तत परस्य मे उत्तमपुरुषकवचनादेशस्य स्थाने डित् अ इत्यादेशस्तु भवति । दच्छ द्रक्ष्यामि । गच्छ गमिष्यामि । सगच्छ सङ्गस्ये । भेच्छ भेत्स्यामि । वेच्छ वेदिष्यामि । छेच्छ छेत्स्यामि । वोच्छ वक्ष्यामि । मोच्छ मोक्ष्यामि । रोच्छ रोदिष्यामि । सोच्छ श्रोष्यामि । भोच्छ भोक्ष्ये । पक्षे—दच्छिमि दच्छिहिमि दच्छिहामि दच्छिस्सामि दच्छिस्स । एव गमादिष्वप्युदाहार्यम् । छात्तत इति किम् ? हिहास्सा इत्येतेभ्य परो मा भूत् । गच्छिहिमि, गच्छिहामि, गच्छिस्सामि ॥

कृदो ह ॥ ३२ ॥

मेरित्यनुवर्तते । करोतेर्ददातेश्च परतो भविष्यति विहितस्य मे स्थाने ह इति वा प्रयोक्तव्य । काह । दाहं । पक्षे–काहिमि । दाहिमि । इत्यादि ॥

सँ ॥ ३३ ॥

धातो परो भविष्यति काले मे स्थाने सँ इति वा भवति । रित्वाद् द्वित्वम् । होस्स हविस्स । । पक्षे–होहिमि । होहामि । होस्सामि । इत्यादि ॥

त्विज्जाल्लिङ ॥ ३४ ॥

लिङ सप्तम्यादेशात् जा इत्यस्मात्पर इकारस्तु प्रयोक्तव्य । होज्जा भवेत् । वाधिकारे पुनस्तुग्रहणादुत्तरत्र विकल्प ॥

एकस्मिन् प्रथमादेर्विध्यादिषु दुसुमु ॥ ३५ ॥

विध्यादिषु विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु वर्तमानाना प्रथमादे प्रथमादिपुरुषाणामेकत्वे वर्तमानाना प्रत्ययाना स्थाने यथासङ्ख्य दु सु मु-इत्यादेशा स्यु । हसउ सा । हससु तुम । हसामु अह । पेच्छउ । पेच्छसु । पेच्छामु । दकारोच्चारण भाषान्तरार्थम् ॥

बहौ न्तुहमो ॥ ३६ ॥

विध्यादिष्वर्थेषु विहिताना प्रथममध्यमोत्तमपुरुषाणा बहुत्वे वर्तमानाना प्रत्ययाना स्थाने यथासख्य न्तु ह मो इत्यादेशा भवन्ति । हसन्तु । हसन्तु हसेयुर्वा । हसह । हसत हसेत वा । हसामो । हसाम हसेम वा । एव तुवरन्तु तुवरह तुवरामो । एव सर्वधातुष्वप्युदाहार्यम् ॥

सोस्तु हि ॥ ३७ ॥

विध्यादिष्वर्थेषु सोर्मध्यमपुरुषैकवचनस्य स्थाने हि-इत्यादेश स्यात् तु । देहि देसु । होइ होसु ॥

लुगिज्जहीज्जस्विज्जेऽतः ॥ ३८ ॥

सोरित्यनुवर्तते, त्विति च । अत अकारात्परस्य से स्थाने लुक् इज्जहि इज्जसु इज्जे इति त्रयश्चादेशा भवन्ति तु । हस हसिज्जइ हसिज्जसु हसिज्जे । पक्षे-हससु । अत इति किम् ? होसु । ठाइ ॥

लड्लृटोश्च जज्जौ ॥ ३९ ॥

लड्लृटोर्वर्तमानभविष्यतोश्चकाराद्विध्यादिषु च विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने ज ज्जा इत्येतौ रितौ तु भवत । रित्वाद् द्वित्वम् । लट्-हसेज्ज हसेज्जा । पढेज्ज पढेज्जा । सुणेज्ज सुणेज्जा । पक्षे-हसइ । पढइ । सुणइ । लृट्-पढेज्ज पढेज्जा । सुणेज्ज सुणेज्जा । पक्षे-पढिहि । सुणिहि । विध्यादिषु-हसेज्ज हसेज्जा । हसतु हसेद्वा । पक्षे-हसउ । एव सर्वत्र पुरुषेषु वचनेषु च अन्येषामपि लकाराणामिच्छन्ति । होज्ज होज्जा । भवति, भवेत्, भवतु, अभवत्, अभूत्, बभूव, भूयात्, भविता, भविष्यति, अभविष्यत् वेत्यर्थ ॥

मध्ये चाजन्तात् ॥ ४० ॥

जर्जारावित्यनुवर्तते। अजन्ताद्धातो प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात् प्रत्ययाना च स्थाने जर् जार् इत्येतौ भवत, लड्लृटोर्विध्यादिषु च। होज्जइ होज्जाइ। होज्ज होज्जा। होज्जहिमि होज्जाहिमि। विध्यादिषु-होज्जइ होज्जाइ। होज्ज होज्जा। भवतु भवेद्वा। पक्षे-होइ। अजन्तादिति किम्? हसेज्ज हसेज्जा। तुवरिज्ज तुवरिज्जा॥

माणन्तौल् च लृङ ॥ ४१ ॥

लृङ क्रियादिवृत्ते यौ तिप्तौ तत्स्थाने माण न्त इत्येतौ चकारात् जर्जारौ च भवत। लित्वान्न विकल्प। होमाणो हो तो होज्ज होज्जा। अभविष्य दित्यर्थ॥

शतृशानचो ॥ ४२ ॥

माणन्तौ-इत्यनुवर्तते। शतृ शानच्-इत्येतयो प्रत्ययो स्थाने माण न्त इत्येतौ प्रत्येक भवत। शतृ-हसमाणो हसन्तो। शानच्-सहमाणो सहन्तो॥

स्त्रियामी च ॥ ४३ ॥

स्त्रिया वर्तमानयो शतृशानचो स्थाने ईत्व चकारान्माणन्तौ च भवत। हसई हसमाणा हस ती। वेवई वेवमाणा वेव ती॥

घेत्तुतव्यक्त्वासु ग्रहे ॥ ४४ ॥

तुतव्यक्त्वाप्रत्ययेषु परतो ग्रहेर्धातोर्घेत् इति भवति तुम्-घेत्तु। तव्य-घेत्तव्व। क्त्वा-घेत्तुआण घेत्तूण। क्वचिन्न भवति-गहिउ। गेण्हिअ॥

अन्त्यस्य वचिमुचिरुदिश्रुभुजा डोत् ॥ ४५ ॥

तुतव्यक्त्वास्वित्यनुवर्तते। वचि मुचि रुदि श्रु भुजि इत्येतेषा धातूना मन्त्यस्य तुतव्यक्त्वाप्रत्ययेषु ओत् इत्यादेशो डिद्भवति। वचि-वोत्तु। वोत्तव्व। वोत्तुआण वोत्तूण। मुचि-मोत्तु। मोत्तव्व। मोत्तुआण मोत्तूण। रुदि-रोत्तु रोत्तव्व। रोत्तुआण रोत्तूण। भुजि-भोत्तु। भोत्तव्व। भोत्तुआण भोत्तूण॥

ता द्रो दृश ॥ ४६ ॥

अन्त्यस्येत्यनुवर्तते। दृशो धातोरन्त्यस्य तुतव्यक्त्वासु परत तेषामेव प्रत्ययानामादिना तकारेण सह द्विरुक्तष्ठकारो भवति। दट्ठु। दट्ठव्व। दट्ठुआण दट्ठूण॥

आ भूतभविष्यति च कृञः॥ ४७॥

कृञोऽन्त्यस्य आ इत्यादेशो भवति, भूतभविष्यत्प्रत्यये चकारात् तुतव्य क्त्वासु च परत। काहिअ। अकार्षीत्, अकरोत्, चकार वा। काहिइ। करिष्यति कर्ता वा। तुम्–काउ। तव्य–काअव्व। क्त्वा–काउआण काऊण॥

नमोद्विजरुदा व॥ ४८॥

नमते उद्विजते रुदितेश्चाऽन्त्यस्य वकारो भवति। णवइ। उव्विवइ उव्वेइ। रुवइ रोवइ॥

चर्नृतिमदिव्रजाम्॥ ४९॥

नृत मद् व्रज–इत्येतेषा धातूनाम त्यस्य चकारो भवति। रित्वाद्-द्वित्वम्। णच्चइ। मच्चइ। वच्चइ॥

छर्गमिष्यमासाम्॥ ५०॥

गम् इष् यम् आस्–इत्येतेषामन्त्यस्य छो भवति। रित्वाद् द्वित्वम्। गच्छइ। इच्छइ। जच्छइ। अच्छइ॥

रुधो न्धम्भौ॥ ५१॥

रुधेरन्त्यस्य न्ध म्भ इत्यतौ भवत। रुन्धइ रुम्भइ॥

युधबुधगृधक्रुधसिधमुहा च ज्झ॥ ५२॥

युधबुधगृधक्रुधसिधमुह्–इत्येतेषा चकाराद्रुधेश्चान्त्यस्य द्विरुक्तो झकारो भवति। जुज्झइ। बुज्झइ। गिज्झइ। कुज्झइ। सिज्झइ। मुज्झइ। रुज्झइ॥

जर् स्विदाम्॥ ५३॥

स्विदिप्रकाराणा धातूनामन्त्यस्य जो भवति। रित्त्वाद् द्वित्वम्। सिज्जइ। सव्वगसिरिए सपज्जइ सर्वाङ्गश्रिया संपद्यते। खिज्जइ। बहुवचन प्रयोगा नुसरणार्थम्॥

छिदिभिदो न्द. ॥ ५४ ॥

छिदिभिदोरन्त्यस्य न्द् इत्यादेशो भवति । छिन्दइ । भिन्दइ ॥

ढः कथिवर्धाम् ॥ ५५ ॥

कथतेर्वर्धतेश्चान्त्यस्य ढत्व भवति । कढई । वड्ढइ । बहुवचनाद् वृधे कृतगुणस्य वर्धेश्चाऽविशेषेण ग्रहणम् ॥

वेष्टेः ॥ ५६ ॥

ढ इति वर्तते । वेष्ट वेष्टन इत्यस्य धातो 'कगटडे'त्यादिना षलोपे टस्य ढो भवति । वेढइ । वेढिज्जइ ॥

समुदो लर् ॥ ५७ ॥

सम् उद् इत्युपसर्गाभ्या परस्य वेष्टेरन्त्यस्य लकारो रिद्भवति । सवेल्लइ । उव्वेल्लइ । बहुलाधिकरादुत परस्यापि वा ढ —उव्वेल्लइ । उव्वेढइ ॥

खादधावि लुक् ॥ ५८ ॥

खादतौ धावतौ चान्त्यस्य लुग्भवति । खाइ, खाअइ । खाओ, खाइओ । धाइ, धाअइ । धाओ, धाइओ । बहुलाधिकाराद्वर्तमानभविष्यद्भ्याद्येकवचन एव भवति, तेनेह न भवति–खादन्ति । धावन्ति । क्वचित्—धावइ पुरओ इति च दृश्यते ॥

रः सृजि ॥ ५९ ॥

सृजिधातावन्त्यस्य रत्व भवति । विसरइ, ओसरइ । ओसरामि ॥

ड सीदपति ॥ ६० ॥

सीदतौ पततौ चान्त्यस्य डत्व भवति । सडइ । पडइ ॥

मीले. प्रादेर्द्वे तु ॥ ६१ ॥

प्रादेरुपसर्गात्परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वे रूपे तु भवत । पमिल्लइ, पमीलइ । निमिल्लइ, निमीलइ । समिल्लइ, सम्मीलइ । उम्मिल्लइ, उम्मीलइ । प्रादेरिति किम् ? मीलइ ॥

चलस्फुटे ॥ ६२ ॥

द्वे इत्युनुवर्तते। चलतौ स्फुटितौ चान्त्यस्य द्वे रूपे तु भवत। चल्लइ, चलइ। फुड्डइ, फुडइ॥

शकगे ॥ ६३ ॥

शकादिषु धातुष्वन्त्यस्य द्वे रूपे भवत। योगविभागान्नित्यम्। शक सक्कइ। मृग–मग्गइ। लग–लग्गइ। षिच–सिच्चइ। अट–अट्टइ। लुट–लुट्टइ। त्रुट–तुट्टइ। कुप–कुप्पइ। जिम–जिम्मइ। णश–णस्सइ। इत्यादि॥

उवर्णस्याव: ॥ ६४ ॥

धातोरन्त्यस्य उवर्णस्य अव इत्यादेशो भवति। न्हुङ्–निन्हवइ। च्यु–चवइ। रु–रवइ। क्लु–कवइ। सु–सवइ। पसवइ॥

योरेङ् ॥ ६५ ॥

इश्च उश्च यु तस्य, तयोर्धात्वोरिवर्णोवर्णयो एङ् एदोतौ यथासंख्य भवत। इवर्णस्य एकार, उवर्णस्य ओकार। जेऊण। जित्वा। नेऊण। नीत्वा। नेइ। नयति। उड्डेइ। उड्डेति। सोऊण। क्वचिन्न भवति–नीओ। उड्डीणो॥

अर उ ॥ ६६ ॥

ऋवर्णस्य धातोरन्त्यस्य अर इत्यादेशो भवति। करइ। धरइ। वरइ। सरइ। भरइ। मरइ। तरइ। जरइ॥

अरि वृषाम् ॥ ६७ ॥

वृषप्रकाराणा धातूनामृवर्णस्याऽरि इत्यादेशो भवति। वृष्—वरिसइ। मृष्–मरिसइ। कृष्–करिसइ। हृष्–हरिसइ। बहुवचन प्रयोगानुसरणार्थम्॥

रुषगेऽचो दि: ॥ ६८ ॥

रुषादिधातुष्वचो दीर्घो भवति। रुष–रूसइ। शुष–सूसइ। दुष–दूसइ। तुष—तूसइ। पुष–पूसइ। शिष–सीसइ। इत्यादि॥

हलोऽक् ॥ ६९ ॥

हलन्ताद्धातो पर अगागमो भवति । ककारोऽन्तविध्यर्थ । हसइ । भमइ । रमइ । गच्छइ । भुञ्जइ । उवसमइ । पावइ । सिंचइ । रुन्धइ । मुसइ । वहइ । सहइ । शसप्रभृतीना प्राय प्रयोगो न भवति ॥

त्वनत ॥ ७० ॥

अगिति वर्तते । अकारान्तवर्जिताद्धातो पर अगागमो भवति तु । पाअइ, पाइ । ठाअइ, ठाइ । वाअइ, वाइ । धाअइ, धाइ । जाअइ, जाइ । झाअइ, झाइ । भाअइ, भाइ । बिभेति, भाति वा । जभाअइ, जभाइ । जृम्भते । उव्वाअइ, उव्वाइ । उद्वाति । मिलाअइ, मिलाइ । म्लायते । विक्केअइ, विक्केइ । विक्रीणीते । अनत इति किम् ? चिइच्छइ । चिकित्सते ॥

अचोऽचाम् ॥ ७१ ॥

धातुषु अचा स्थाने अचो बहुल भवन्ति । हवइ, हिवइ । चिणइ, चुणइ । सद्दहण, सद्दहाण । धवइ, धुवइ । रुवइ, रोवइ । किंचिन्नित्यम्—जेइ । चेइ । देइ । लेइ । विहेइ । नासइ ॥

णो ह्रश्च चिजिपूश्रुधूस्तुहुलूभ्यः ॥ ७२ ॥

चिजिपूश्रुधूस्तुहुलू इत्येतेभ्य परो ण इत्यागमो भवति, तत्सनियोगेन ह्रश्च, दीर्घस्य च ह्रस्व । चिणइ । जिणइ । पुणइ । सुणइ । धुणइ । थुणइ । हुणइ । लुणइ । बहुलाधिकारात् कचिद्विकल्प । उच्चेणइ, ऊच्चेइ । जिणिऊण, जेऊण । जिणइ, जेणइ । सुणिऊण, सोऊण ॥

भावकर्मणि तु वर्यग्लुक् च ॥ ७३ ॥

भावे कर्मणि च वर्तमानेभ्य चिजिपूश्रुधूस्तुहुलूभ्य परो वकारागमो भवति तु, तत्सनियोगेन यक्प्रत्ययस्य लुक् । रित्वात् द्वित्वम् । चिव्वइ, चिणिज्जइ । जिव्वइ, जिणिज्जइ । पुव्वइ, पुणिज्जइ । सुव्वइ, सुणिज्जइ । धुव्वइ, धुणिज्जइ । एवं भविष्यति—चिंव्वहिइ, चिणिज्जहिइ । इत्यादि ॥

मर्चेः ॥ ७४ ॥

भावकर्मणीत्यनुवर्तते । चिनोते परो भावकर्मणि मागमो रिद्भवति, तत्संनियोगेन यग्लुक च । चिम्मइ । पक्षे—चिव्वइ, चिणिज्जइ । भविष्यति—

चिम्महिइ, चिव्वहिइ, चिणिज्जहिइ ॥

अन्त्यस्य हनखनो' ॥ ७५ ॥

मरिति वर्तते । हनखन इत्येतयो अन्त्यस्य भावकर्मणि मागमो रिद्भवति तु, तत्सनियोगेन यग्लुक् च । हम्मइ, हणिज्जइ । खम्मइ, खणिज्जइ । भविष्यति—हम्मिहिइ, हणिज्जहिइ । खम्मिहिइ, खणिज्जहिइ । बहुलाधिकारात् हन्ते कर्तर्यपि–हम्मइ । हन्तीत्यर्थं । क्वचिन्न भवति–हंतव्वं । हंतूण । हओ ॥

दुहलिहवहरुहा भरत उच्च ॥ ७६ ॥

दुहलिहवहरुह इत्येषामन्त्यस्य भकारो रिद्भवति तु, तत्सनियोगेन यग्लुक्च, वहेरत उकारश्च । दुम्भहि, दुहिज्जइ । लुम्भइ, लिहिज्जइ । वम्भइ, वहिज्जइ । रुम्भइ, रुहिज्जइ । भविष्यति–दुम्भिहिइ, दुहिज्जहिइ ॥ इत्यादि ॥

दहेर्झर् ॥ ७७ ॥

अन्त्यस्येत्यनुवर्तते । दहेरन्त्यस्य भावकर्मणि झकारो रिद्भवति तु, तत्सनियोगेन यग्लुक् च । डज्झइ, डहिज्झइ । भविष्यति–डज्जिहिइ, डहिज्जहिइ ॥

बन्धो न्ध ॥ ७८ ॥

झरित्यनुवर्तते । बन्धेर्धातो न्ध इत्यस्य भावकर्मणि झरित्यादेशो भवति तु, तत्संनियोगेन यग्लुक् च । बज्झइ, बन्धिज्झइ। भविष्यति–बन्धिहिइ, बन्धिज्जहिइ ।

रुध उपसमनोः ॥ ७९ ॥

उप सम् अनु इत्येतेभ्य परस्य रुधेरन्त्यस्य भावकर्मणि झर् भवति तु, तत्संनियोगेन यग्लुक् च । उवरुज्झइ । संरुज्झइ । अणुरुज्झइ । पक्षे–उवरुधिज्जइ । संरुंधिज्जइ । अणुरुंधिज्जइ । भविष्यति–उवरुज्झहिइ । संरुज्झहिइ । इत्यादि ॥

द्वे गमिगे ॥ ८० ॥

गमादौ धातोरन्त्यस्य भावकर्मणि द्वे रूपे भवत, तत्संनियोगेन यक्प्रत्ययस्य लुक् च । गम्–गम्मइ, गमिज्जइ । हस्–हस्सइ, हसिज्जइ । भण्–भण्णइ, भणिज्जइ । लुभ्–लुब्भइ, लुभिज्जइ । कथ्–कत्थइ, कहिज्जइ । कुप्–कुप्पइ,

कुपिज्जइ। भुज्-भुज्जइ, भुजिज्जइ। रुद्-रुव्वइ, रुविज्जइ। 'नमोद्विजरुद्' मिति कृतवकारादेशो रुदिरत्र। भविष्यति-गम्मिहिइ, गच्छिज्जहिइ। इत्यादि ॥

ईर हृकृतृज्राम् ॥ ८१ ॥

हृञ् कृञ् तॄ जॄ इत्येतेषाम न्त्यस्य भावकर्मणि ईर इत्यादेशो भवति तु, तत्सनियोगेन यग्लुक् च। हीरइ, हरिज्जइ। कीरइ, करिज्जइ। तीरइ, तरिज्जइ। जीरइ, जरिज्जइ ॥

अर्जेर्विडप्पः ॥ ८२ ॥

अन्त्यस्येति निवृत्तम्। अर्जेर्विडप्प इत्यादेशो भावकर्मणि भवति तु, तत्संनियोगेन यग्लुक् च। विडप्पइ। पक्षे-अज्जिज्जइ, विजप्पिज्जइ ॥

आरभ आढप्पः ॥ ८३ ॥

आरभतेर्भावकर्मणि आढप्प इत्यादेशो भवति तु, यग्लुक् च। आढप्पइ। पक्षे-आरभिज्जइ, आढप्पिज्जइ ॥

णप्पणज्जौ ज्ञः ॥ ८४ ॥

जानातेर्भावकर्मणि णप्प णज्ज इत्यादेशौ तु भवत, यग्लुक् च। णप्पइ। णज्जइ। पक्षे-जाणिज्जइ। मुणिज्जइ। 'ज्ञम्नो'रिति णत्वे-णाइज्जइ। नञ्पूर्वस्य-अणाइज्जइ ॥

सिप्पः सिचस्निहोः ॥ ८५ ॥

सिञ्चते स्निह्यतेश्च भावकर्मणि सिप्प इत्यादेशो भवति तु, यग्लुक् च। सिप्पइ। सिच्यते, स्निह्यते वा। पक्षे-सिंचिज्जइ। णिहहिज्जइ ॥

वाहिप्पो व्याहृः ॥ ८६ ॥

व्याहरतेर्भावकर्मणि वाहिप्प इत्यादेशो भवति तु, यग्लुक् च। वाहिप्पइ। पक्षे-वाहरिज्जइ ॥

ग्रहेर्घेप्पः ॥ ८७ ॥

ग्रहेर्भावकर्मणि घेप्प इत्यादेशो भवति तु, यग्लुक् च। घेप्पइ। पक्षे-गेण्हिज्जइ ॥

छिप्पः स्पृशतेः ॥ ८८ ॥

स्पृशतेर्भावकर्मणि छिप्प इत्यादेशो भवति तु, यग्लुक् च । छिप्पइ । पक्षे–छिविज्जइ ॥

दीसल् दृशेः ॥ ८९ ॥

दृशेर्भावकर्मणि दीस इत्यादेशो लिङ्गवति, यग्लुक् च । दीसइ ॥

वचेरुचः ॥ ९० ॥

वचेर्भावकर्मणि उच इत्यादेशो भवति तु, यग्लुक् च । उचइ । पक्षे–वइज्जइ ॥

ईअ(१)इज्जौ यक् ॥ ९१ ॥

अपवाद(२)निमित्तोऽय विधि । भावकर्मणि विहितो यो यक्प्रत्यय स ईअ इज्ज इत्यादेशावापद्यते । हसीअइ, हसिज्जइ । हसीअन्तो, हसिज्जन्तो । हसीअमाणो, हसिज्जमाणो । पटीअइ, पटिज्जइ । होईअइ, होइज्जइ । बहुलाधिकारात् क्वचिद् यगपि विकल्पेन भवति । तेण लहिज्ज । तेण लहिज्जज्ज । मए नवेज्ज । मए नविज्जेज्ज । तेण अच्छिज्ज । तेण अच्छिज्जेज्ज । तेण अच्छीअइ ॥

स्पृहदू(३)ञोः सिहदूमौ णिचोः ॥ ९२ ॥

णिजन्तयो स्पृहदूञो धात्वो सिह दूम इत्यादेशौ यथासख्य भवत । सिहइ । दूमइ ॥

निवृपतोर्णिहोडो वा ॥ ९३ ॥

णिचोरित्यनुवर्तते । निपूर्वस्य वृञ पतेश्च धात्वोर्णिजन्तयो स्थाने णिहोड इत्यादेशो वा भवति । णिहोडइ । निवारयति, पातयति वा । पक्षे–णिवारेइ । पाडेइ ॥

धवलोद्घटोर्दुमोग्गौ ॥ ९४ ॥

वेत्यनुवर्तते । धवलयतेरुत्पूर्वस्य घटयतेश्च णिजन्तयोर्दुम उग्ग इत्यादेशौ

(१) इज्ज–क. । (२) अपवादनिर्मुक्तोऽयं विधि –ख. पु ।
(३) धूञो–क. ।

यथासङ्ख्य भवतो वा । दुमइ । उग्गइ । पक्षे-धवलेइ । उग्घाडेइ । 'अचोऽचा' मिति दुमोऽत्वे-दमिअ । धवलिअ ॥

भ्रमवेष्टयोस्तालिअटपरिआलौ ॥ ९५ ॥

भ्रमयतिवेष्टयत्योर्णिजन्तयो तालिअट परिआल इत्येतौ यथासंख्यं वा भवत । तालिअंटइ । पक्षे-भमाडइ । भमाडेइ । भामइ । भामावइ । भामावेइ । वेष्टे-परिआलइ । पक्षे-वेडइ ॥

रावो रञ्जयतेः ॥ ९६ ॥

रञ्जयतेर्णिजन्तस्य राव इत्यादेशो वा भवति । रावेइ । पक्षे-रजेइ ॥

तुलिडोल्योरोहामरक्खोलौ ॥ ९७ ॥

णिजन्तयो तुलयतिदोलयत्योश्च नामधात्वोर्यथासङ्ख्यम् ओहाम रक्खोल इत्येतौ वा भवत । ओहामइ । रक्खोलइ । पक्षे—तुलइ । डोलइ ॥

आसघः सभावे ॥ ९८ ॥

सभावयतेर्णिजन्तस्य आसघ इति वा भवति । आसघइ । पक्षे-सभावेइ । सभावयति ॥

अर्पेरल्लिवपणामचच्चुप्पाः ॥ ९९ ॥

णिजन्तस्यार्पयते अल्लिव पणाम चच्चुप्प इति त्रय आदेशा वा भवन्ति । अल्लिवइ । पणामइ । चच्चुप्पइ । पक्षे—अप्पेइ । ओप्पेइ ॥

गुलुगुच्छोत्थंघोव्वेल्लोल्लाला उन्नमेः ॥ १०० ॥

णिजन्तस्य नशेरुत्पूर्वस्य गुलुगुच्छ उत्थघ उव्वेल्ल उल्लाल इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु । गुलुगुच्छइ । उत्थघइ । उव्वेल्लइ । उल्लालइ । पक्षे—उण्णवेइ ॥

प्रकाशेर्णुव्वः ॥ १०१ ॥

णिजन्तस्य प्रकाशेर्णुव्व इति वा भवति । णुव्वइ । पक्षे-पआसेइ ॥

णिहुवः कमेः ॥ १०२ ॥

कमे स्वार्थे णिजन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा भवति। णिहुवइ। पक्षे-कामेइ॥

नशेर्विप्पगालनासवपलावहारवविउडाः॥ १०३॥

नाशयतेर्णिजन्तस्य विप्पगाल नासव पलाव हारव विउड इति पञ्चादेशा वा भवन्ति। विप्पगालइ। नासवइ। पलावइ। हारवइ। विउडइ। पक्षे-णासेइ॥

वल आरोपेः॥ १०४॥

णिजन्तस्यारोपेर्वल इत्यादेशो वा भवति। वलइ। पक्षे-आरोवेइ॥

विरेचेरोल्लुडोल्लुडपल्लत्थाः॥ १०५॥

विरेचयतेर्णिजन्तस्य ओल्लुड उल्लुड पल्लत्थ इति त्रय आदेशा वा भवन्ति। ओल्लुडइ। उल्लुडइ। पल्लत्थइ। पक्षे-विरेचइ॥

कम्पेर्विच्छोलः॥ १०६॥

कम्पयतेर्णिजन्तस्य विच्छोल इति वा भवति। विच्छोलइ। पक्षे-कपेइ॥

रोमन्थेरोग्गालवग्गालौ॥ १०७॥

रोमन्थेर्नामधातोर्णिजन्तस्य ओग्गाल वग्गाल इत्यादेशौ वा भवत। ओग्गालइ। वग्गालइ। पक्षे-रोमथेइ॥

प्लावेरोव्वालपव्वालौ॥ १०८॥

प्लावयतेर्णिजन्तस्य ओव्वाल पव्वाल इत्यादेशौ वा भवत। ओव्वालइ। पव्वालइ। पक्षे-पावेइ॥

मिश्रेर्मीसाल(१)मेलवौ॥ १०९॥

मिश्रयतेर्णिजन्तस्य मीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवत। मीसालइ। मेलवइ। पक्षे-मीसेइ॥

छादेर्नूमनुमोव्वालडक्कपव्वालसन्तुमाः॥ ११०॥

---

(१) विकास-ख।

छादयतेर्णिजन्तस्य नूम नुम उव्वाल ढक्क पव्वाल सन्तुम इति षडादेशा वा भवन्ति । नूमइ । नुमइ । णत्वे-णूमइ । णुमइ । उव्वालेइ । ढक्केइ । पव्वालेइ । सन्तुमइ । पक्षे-छएइ ॥

अच्चुक्कवोक्कौ विज्ञापेः ॥ १११ ॥

विज्ञापेर्णिजन्तस्य अच्चुक्क वोक्क इत्यादेशौ वा भवतः । अच्चुक्कइ । वोक्कइ । पक्षे-विण्णावेइ ॥

परिवाडो घटेः ॥ ११२ ॥

घटयतेर्णिजन्तस्य परिवाड इत्यादेशो वा भवति । परिवाडेइ । पक्षे-घडेइ ॥

दृशेर्दावदक्खवदंसाः ॥ ११३ ॥

दर्शयतेर्णिजन्तस्य दाव दक्खव दंस इति त्रय आदेशा वा भवन्ति । दावइ । दक्खवइ । दंसइ । पक्षे-दरिसइ ॥

प्रस्थापेः पेठ्ठवपेड्डवौ ॥ ११४ ॥

प्रस्थापयतेर्णिजन्तस्य पेठ्ठव पेड्डव इत्यादेशौ वा भवतः । पेठ्ठवइ । पेड्डवइ । पक्षे-पट्ठावेइ ॥

यापेर्जवः ॥ ११५ ॥

यापयतेर्णिजन्तस्य जव इत्यादेशो वा भवति । जवइ । पक्षे-जावेइ ॥

विकोशेः पक्खोडः ॥ ११६ ॥

विकोशयतेर्नामधातोर्णिजन्तस्य पक्खोड इत्यादेशो वा भवति । पक्खोडइ । पक्षे—विओसेइ ॥

गुठ उद्धूलेः ॥ ११७ ॥

उद्धूलयतेर्णिजन्तस्य गुठ इत्यादेशो वा भवति । गुठइ । पक्षे—उद्धूलेइ ॥

तडेराहोडविहोडौ ॥ ११८ ॥

ताडयतेर्णिजन्तस्य आहोड विहोड इत्यादेशौ वा भवतः । आहोडइ । विहोडइ । पक्षे—ताडेइ ॥

ल्हादेरवअच्छलाणिचश्च ॥ ११९ ॥

ल्हादयतेर्णिजन्तस्याऽणिजन्तस्य च अवअच्छ इत्यादेशो लिङ्भवति। अवअच्छइ। ल्हादते, ल्हादयति वा॥

निर्मेर्निम्मवनिम्माणौ ॥ १२० ॥

निर्पूर्वस्य मिमीतेर्धातोर्निम्मव निम्माण इत्यादेशौ वा भवत। निम्मवइ। निम्माणइ। 'आदेस्तु' इति णत्वे—णिम्मवइ। णिम्माणइ। पक्षे—णिम्मइ॥

आल्लीङोऽल्लिः ॥ १२१ ॥

आङ्पूर्वस्य लीयते अल्लि इत्यादेशो भवति। अल्लिइ। अल्लिअइ। अल्लिणो॥

क्रिय कीण ॥ १२२ ॥

क्रीणाते कीण इत्यादेशो भवति। कीणइ॥

केर्च वे ॥ १२३ ॥

वीत्युपसर्गात् परस्य क्रीणाते केर् इति भवति, चकारात् कीणश्च। रित्वात् द्वित्वम्। विक्केइ। विक्कीणइ॥

स्त्यस्सम: खा ॥ १२४ ॥

स्त्यै ष्ट्यै शब्दसंघातयो इत्यस्य स्त्यायते सपूर्वस्य खा इत्यादेशो भवति। सखाइ। सखाअइ। सखाअ॥

ध्मो धुमोद: ॥ १२५ ॥

ध्मा शब्दाग्निसंयोगयो इत्यस्य धातो उद् परस्य धुमा इत्यादेशो भवति। उद्धुमाइ॥

स्थष्ठकुकुरौ ॥ १२६ ॥

उद् परस्य ष्ठा गतिनिवृत्तावित्यस्य धातो ठ कुकुर इत्यादेशौ भवत। उट्ठइ। उक्कुकुरइ॥

निरप्पथक्कठाचिट्ठाः ॥ १२७ ॥

स्थ इत्यनुवर्तते । तिष्ठते निरप्प थक्क ठा चिट्ठा इति चत्वार आदेशा भवन्ति । निरप्पइ । णत्वे—णिरप्पइ । थक्कइ । ठाइ । चिट्ठाइ । ठाण । पट्ठाओ । उट्ठीओ । पट्ठाविओ । उट्ठाविओ । चिट्ठिऊण । बहुलाधिकारात्—थिअ । थाण । पत्थिओ । उत्थिओ । थाऊण ॥

विस्मर पम्हसवीसरौ ॥ १२८ ॥

विस्मरते पम्हस वीसर इत्यादेशौ भवतः । पम्हसइ । वीसरइ । पक्षे—विम्हरइ । 'श्मष्म' इति स्मस्य म्हत्वे 'अर उ' इति ऋवर्णस्य रादेशे च सेत्स्यति ॥

कृपो णिजवहः ॥ १२९ ॥

कृप कृपायामित्यस्य धातो अवह इत्यादेशो णिजन्तो भवति । अवहावेइ । कृपा करोतीत्यर्थं ॥

जाणमुणौ ज्ञः ॥ १३० ॥

ज्ञा अवबोधने इत्यस्य धातो जाण मुण इत्यादेशौ भवत । जाणइ । मुणइ । बहुलाधिकारात् कचिद्विकल्प । जाणिअ । मुणिअ । णाअ । ज्ञातम् । जाणऊण । णाऊण । ज्ञात्वा । जाणण । णाण । ज्ञानम् । मणइ इति तु मन्यतेरेव ॥

धो दहश्रदः ॥ १३१ ॥

श्रदित्यव्ययात् परस्य डुधाञ् धारणपोषणयो इत्यस्य धातो दह इत्यादेशो भवति । सद्दहइ । सद्दहमाणो जीवो । सद्दहण होइ । सम्मतम् ॥

स्पृशिश्छिवालुक्खफरिसफासफसालिहच्छिहान् ॥१३२॥

स्पृश स्पर्शने इत्यय स्पृशति छिव आलुक्ख फरिस फास फस आलिह छिह इति सप्तादेशानापद्यते । छिवइ । आलुक्खइ । फरिसइ । फासइ । फसइ । आलिहइ ॥

फक्कस्थक्कः ॥ १३३ ॥

फक्कते थक्क इत्यादेशो भवति । थक्कइ ॥

श्लाघ सलाह. ॥ १३४ ॥

श्लाघृ कत्थन इत्यस्य धातो सलाह इत्यादेशो भवति। सलाहइ ॥

थिप्प(१)स्तृपः ॥ १३५ ॥

तृप प्रीणन इत्यस्माद्धातो थिप्प इत्यादेशो भवति। थिप्पइ ॥

भियो भाभिहौ ॥ १३६ ॥

ञिभी भय इत्यस्य धातोर्भा भिह इत्यादेशौ भवत। भाइ, भाअइ। भाइअ। भिहइ। भिहिअ। भीअ इति तु सिद्धावस्थायाम् ॥

भुजिरण्णभुञ्जकम्मसमाणचमडचड्डजेमजिमान् ॥१३७॥

भुज पालनाभ्यवहारयोरित्यय धातु अण्ण भुञ्ज कम्म समाण चमड चड्ड जेम जिम इत्यष्टादेशानापद्यते। अण्णइ। भुञ्जइ। कम्मइ। समाणइ। चमडइ। चड्डइ। जेमइ। जिमइ ॥

जृम्भेऽवेर्जम्भा ॥ १३८ ॥

जृभी गात्रविनाम इत्यस्य धातो जम्भा इत्यादेशो भवति, अवे वि इत्युपसर्गात् परस्य न भवति। जम्भाइ। जम्भाअइ। अवेरिति किम्? केलिपसरो विअभइ ॥

जुजजुज्जजुप्पा युजेः ॥ १३९ ॥

युजिर्योग इत्यस्य धातो जुज जुज्ज जुप्प इति त्रय आदेशा भवन्ति। जुजइ। जुज्जइ। जुप्पइ ॥

जनो जाजम्मौ ॥ १४० ॥

जनी प्रादुर्भाव इत्यस्य जा जम्म इत्यादेशौ भवत। जाइ। जाअइ जम्मइ ॥

उत्थल उच्छले. ॥ १४१ ॥

उत्पूर्वस्य चल गतावित्यस्य धातो उत्थल इत्यादेशो भवति। उत्थलइ ॥

---

(१) छिप्प—इति ख.।

घूर्णेर्घुम्मपहल्लघोलघुलाः ॥ १४२ ॥

घूर्ण भ्रमण इत्यस्य धातो घुम्म पहल्ल घोल घुल इति चत्वार आदेशा भवन्ति। घुम्मइ। पहल्लइ। घोलइ। घुलइ ॥

लिंपो लिपः ॥ १४३ ॥

लिपेर्धातोर्लिप इत्यादेशो भवति। लिंपइ ॥

शदेर्झडपक्खोडौ ॥ १४४ ॥

शद्लृ शातन इत्यस्य झड पक्खोड इत्यादेशौ भवत। झडइ। पक्खोडइ ॥

नेः सदेर्मज्जः ॥ १४५ ॥

अप्रत्थ णुमज्जइ। स्वरत्र निषीदति ॥

पुच्छः पृच्छेः(१) ॥ १४६ ॥

पृच्छते पुच्छ इत्यादेशो भवति। पुच्छइ ॥

गण्ठो ग्रन्थे ॥ १४७ ॥

ग्रन्थेर्गण्ठ इत्यादेशो भवति। गण्ठइ ॥

तुवरजअडौ त्वरे ॥ १४८ ॥

त्वरेस्तुवर जअड इत्यादेशौ भवत। तुवरइ। जअडइ। तुवरन्तो। जअडन्तो ॥

अतिङि तुर ॥ १४९ ॥

त्वरेरित्यनुवर्तते। तिङ्वर्जिते प्रत्यये परत त्वरेस्तुर इत्यादेशो भवति। तुरिओ। तुरन्तो। अतिङीति किम्? तुवरइ ॥

तूरः शतृतिङि ॥ १५० ॥

शतृप्रत्यये तिङि च परे त्वरतेस्तुर इत्यादेशो भवति। तूर तो। तूरइ ॥

पर्यसेः पल्लट्टपलोट्टपल्हत्थाः ॥ १५१ ॥

परिपूर्व असु क्षेपण इत्यय धातु पल्लट्ट पल्लोट्ट पल्हत्थ इति त्रीनादेशा

(१) प्रच्छ—ख।

नापद्यते । पल्लट्टइ । पल्लोट्टइ । पल्लत्थइ ॥

मृद्नातेर्मलपरिहट्टखुड्डपन्नाडचड्डमड्डमडाः ॥ १५२॥

मृद्नातेर्मल परिहट्ट खुड्ड पन्नाड चड्ड मड्ड मड इति सप्तादेशा भवन्ति। मलइ । परिहट्टइ । खुड्डइ पन्नाडइ । चड्डइ । मड्डइ । मडइ ॥

दृशिरोअक्खणिअच्छावअच्छचज्जावअज्झपुलअपुलोअदे-क्खावअक्खपेच्छावआसपासणिअसच्चवावक्खान् ॥१५३॥

दृशिर् प्रेक्षणे इत्यय धातु ओअक्ख णिअच्छ अवअच्छ अवच्छ चज्ज अवअज्झ पुलअ पुलोअ देक्ख अवअक्ख पेच्छ अवआस पास णिअ सच्चव अवक्ख इति पञ्चदशादेशानापद्यते । ओअक्खइ । णिअच्छइ । अवअच्छइ । चज्जइ । अवज्झइ । पुलअइ । पुलोअइ । देक्खइ । अवअक्खइ । पेच्छइ । अवआसइ । पासइ । सच्चवइ । अवअक्खइ । णिज्झअइ इति तु निपूर्वस्य ध्यायतेर्दर्शनार्थस्य ॥

झरपज्झरपच्चड्डखिरणिड्डुअ(१)णिव्वलाः क्षरे. ॥ १५४ ॥

क्षरते झर पज्झर पच्चड्ड खिर णिड्डुअ णिव्वल इति षडादेशा भवन्ति । झरइ । पज्झरइ । पच्चड्डइ । खिरइ । णिड्डुअइ । णिव्वलइ ।

कासेरवाद्वास ॥ १५५ ॥

अवात् परस्य कासेर्वास इत्यादेशो भवति । ओवासइ ॥

न्यसेर्णिमणुमौ ॥ १५६ ॥

अस्यतेर्निपूर्वस्य णिम णुम इत्यादेशौ भवत । णिमइ । णुमइ ॥

ग्रहेर्णिरुवारगेण्हवलहरपग्गाहिपच्चुआः ॥ १५७ ॥

ग्रह् उपादान इत्यस्य धातो णिरुवार गेण्ह बल हर पग्ग अहिपच्चुअ इति षडादेशा भवन्ति । णिरुवारइ । गेण्हइ । बलइ । हरइ । पग्गइ । अहिपच्चुअइ ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ
द्वितीयाध्यायस्य चतुर्थ पाद ॥

---

(१) णिद्दुअ—ख ।

तृतीयोऽध्यायः ।

होहुवहुवा भुवेस्तु ॥ १ ॥

भुवेर्धातोर्हो हुव हव इति त्रय आदेशा भवन्ति तु । होइ । होन्ति । हुवइ । हुवन्ति । हवइ । हवन्ति । पक्षे—भवइ । हरिहीणविभवो भविउ परभइ । परिभवइ । सभवइ । कन्चिद् यदपि—उभइहुत्त ॥

पृथक् स्पष्टे णिव्वडः ॥ २ ॥

भुवेरित्यनुवर्तते । पृथग्भूते स्पष्टे च कर्तरि भुवेर्णिव्वड इत्यादेशो भवति । णिव्वडइ । पृथक्, स्पष्टो वा भवतीत्यर्थ ॥

प्रभौ हुप्पः ॥ ३ ॥

त्वित्यनुवर्तते । प्रभुकर्तृकस्य भुवो हुप्प इत्यादेशो भवति तु । अङ्गेवि अ न वहुप्पइ । पक्षे—पहवइ । प्रभवति ॥

हु क्ते ॥ ४ ॥

भुव क्तप्रत्यये परे हु इत्यादेशो भवति । हुअ ॥

हुरचिति ॥ ५ ॥

चिद्वर्जिते प्रत्यये परे हु इत्यादेशो रिद्भवति तु । हुन्ति । होन्ते । हुओ । अचितीति किम् ? होइ ॥

आघ्राक्षिस्नामाइग्घणिज्झराब्वुत्ता ॥ ६ ॥

आजिघ्रतिक्षयतिस्नातीना धातूनाम् आइग्घ णिज्झर अब्वुत्त इत्यादेशा यथासख्य भवन्ति तु । आइग्घइ । आजिघ्रति । णिज्झरइ । क्षयति । अब्वुत्तइ । स्नाति । पक्षे-अग्घाइ । खअइ । एहाइ ॥

रा वेर्लियः ॥ ७ ॥

लीङ् श्लेषणे इत्यस्य धातो वीत्युपसर्गात्परस्य रा इत्यादेशो भवति तु। विराइ। विराअइ। विलिज्जइ॥

निना ल्हिक्कणिलुक्कणिलिअलिक्कलुक्कणिरुग्घाः ॥८॥

लिय इत्यनुवर्तते। नि-इत्युपसर्गेण सह लीयते ल्हिक्क णिलुक्क णिलिअ लिक्क लुक्क णिरग्घ इति षडादेशा भवन्ति तु। ल्हिक्कइ। णिलुक्कइ। णिलिअइ। लिक्कइ। लुक्कइ। णिरग्घइ। पक्षे—णिलिज्जइ॥

सारः प्रहृ ॥ ९ ॥

प्रहरते सार इत्यादेशो भवति तु। सारइ। पक्षे—पहरइ॥

प्रसुरुवेल्लवअल्लौ ॥ १० ॥

प्रसरते उवेल्ल वअल्ल इत्यादेशौ भवत। उवेल्लइ। वअल्लइ। पसरइ॥

महमहो गन्धे ॥ ११ ॥

प्रसरतेर्गन्धविषये महमह इत्यादेशो भवति तु। महमहइ मालईगन्धो। गन्ध इति किम्? पसरइ॥

झरझूर(१)सुमरविम्हरहरहलल्लुढपअरपम्हुहाः स्मरतेः ॥ १२ ॥

स्मरते झर झूर सुमर विम्हर हर हल लुढ पअर पम्हुह इति नवादेशा भवन्ति तु। झरइ। झूरइ। सुमरइ। विम्हरइ। हरइ। हलइ। लुढइ। पअरइ। पम्हुहइ। पक्षे—सरइ॥

व्याप्रेराअड्डः ॥ १३ ॥

व्याप्रियते आअड्ड इत्यादेशो भवति तु। आअड्डइ। वाविरइ॥

निस्सुर्निहरनिलदाढवरहाढाः ॥ १४ ॥

निस्सरते निहर निल दाढ वरहाढ इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु। निहरइ। निलइ। दाढइ। वरहाढइ। नीसरइ॥

---

(१) जूर—ख।

जाग्रेर्जग्गः ॥ १५ ॥

जागृ निद्राक्षये इत्यस्य धातो जग्ग इत्यादेशो भवति तु । जग्गइ । जागरइ ॥

पट्टघोट्टडल्लपिज्जा पिबेः ॥ १६ ॥

पिब इति विहितादेशस्य पा पान इत्यस्य धातो पट्ट घोट्ट डल्ल पिज्ज इत्यादेशाश्चत्वारो भवन्ति तु । पट्टइ । घोट्टइ । डल्लइ । पिज्जइ । पक्षे-पिबइ ॥

धुवो धूञः ॥ १७ ॥

धूञ् कम्पन इत्यस्य धातो धुव इत्यादेशो भवति तु । धुवइ । धुणइ ॥

हुण शृणोतेः ॥ १८ ॥

श्रु श्रवण इत्यस्य हुण इत्यादेशो भवति तु । हुणइ । सुणइ ॥

म्लैर्वापव्वाऔ ॥ १९ ॥

म्लै गात्रविनाम इत्यय धातु वा पव्वाअ इत्यादेशावापद्यते तु । वाइ । पव्वाअइ । मिलाइ ॥

कृञ कुणः ॥ २० ॥

डुकृञ् करण इत्यस्य धातो कुण इत्यादेशो भवति तु । कुणइ । करइ ॥

काणेक्षिते णिआर.(१) ॥ २१ ॥

कृञ इत्यनुवर्त्तते । कृञ काणेक्षितविषये णिआर इत्यादेशो भवति तु । णिआरइ । काणेक्षित करोतीत्यर्थ ॥

निष्टम्भे णिट्ठुह ॥ २२ ॥

निष्टम्भविषयस्य कृञ णिट्ठुह इत्यादेशो भवति तु । णिट्ठुहइ । णिष्टम्भ करोति ॥

श्रमे वापफः ॥ २३ ॥

श्रमविषयस्य कृञ वापफ इत्यादेशो भवति तु । वापफइ । श्रम करोति ॥

---

(१) णिअर —ख ।

सद्दाणोऽवष्टम्भे ॥ २४ ॥

अवष्टम्भविषयस्य कृञ सद्दाण इत्यादेशो भवति तु । सद्दाणइ । अव ष्टम्भ करोति ॥

णिव्वोलो मन्युनौष्ठमालिन्ये ॥ २५ ॥

मन्युना करणेन यदोष्ठमालिन्य कराति तद्विषयस्य कृञो णिव्वोल इत्या देशो भवति । णिव्वोलइ । मन्युना ओष्ठ मलिन करोति ॥

गुललश्चाटौ ॥ २६ ॥

चाटुविषयस्य कृञो गुलल इत्यादेशो भवति । गुललइ । चाटु–करोतीत्यर्थ ॥

पअल्लो लम्बनशैथिल्ययोः ॥ २७ ॥

लम्बनशैथिल्यविषयस्य कृञ पअल्ल इत्यादेशो भवति । पअल्लइ । लम्ब यति शैथिल्य कराति वा ॥

क्षुरे कम्मः ॥ २८ ॥

क्षुरविषयस्य कृञ कम्म इ यादेशो भवति तु । कम्मइ । क्षुर करोतीत्यर्थ ॥

णिलुञ्छो निष्पाताच्छोटे ॥ २९ ॥

निष्पतनविषयस्याच्छोटनविषयस्य च कृञ णिलुञ्छ इत्यादेशो भवति तु । णिलुञ्छइ । निष्पतति, आच्छोटयति वा ॥

साहट्टसाहरौ सवृः ॥ ३० ॥

सपूर्वस्य वृणोते साहट्ट साहर इत्यादेशौ तु भवत । साहट्टइ । सहरइ । सवरइ ॥

ओहिरोङ्घौ निद्रः ॥ ३१ ॥

निपूर्वस्य द्रै स्वप्न इत्यस्य धातो ओहिर उङ्घ इत्यादेशौ तु भवत । ओहिरइ । उङ्घइ । णिद्दाइ ॥

उद्ध ओरुम्मावसुऔ ॥ ३२ ॥

उत्पूर्वस्य वा गतिगन्धनयोरित्यस्य धातो ओरुम्मा वसुआ इत्यादेशौ तु भवत । ओरुम्माइ । वसुआइ । उव्वाइ ॥

रुवो रुज(१)रुटौ ॥ ३३ ॥

रु शब्दे इत्येतस्य रौतेर्धातो रुज रुंट इत्यादेशौ तु भवत । रुंजइ । रुटइ । रुवइ ॥

कोक्कवोक्कौ व्याहृ ॥ ३४ ॥

व्याहरते कोक्क वोक्क इत्यादेशौ तु भवत । कोक्कइ । वोक्कइ । वाहरइ ॥

सन्नाम आदृङः ॥ ३५ ॥

आद्रियते सन्नाम इत्यादेशो भवति तु । सन्नामइ । आदरइ ॥

ओहरोसरावक्तरेस्तु ॥ ३६ ॥

अवपूर्वस्य तॄ प्लवनतरणयोरित्यस्य धातो ओहर ओसर इत्यादेशौ तु भवत । ओहरइ । ओसरइ । त्वधिकारे पुनस्तुग्रहणमधिकारस्याऽनुस्मरणार्थम्(२)॥

शकेस्तरतीरपारचआः ॥ ३७ ॥

शक्लृ शक्तावित्यस्य धातो तर तीर पार चअ इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु । तरइ । तीरइ । पारइ । चअइ । पक्षे–सक्कइ । तरतेरपि–तरइ । तीर पार कर्मसमाप्तावित्यनयोरपि—तीरइ । पारइ । त्यजेरपि—चअइ । 'त्योऽचैत्ये' इति त्यस्य च, जलोपश्च ॥

सोल्लपउल्लौ पचेः ॥ ३८ ॥

डुपचष् पाक इत्यस्य धातो सोल्ल पउल्ल इत्यादेशौ तु भवत । सोल्लइ । पउल्लइ । पअइ ॥

वेअडः खचे ॥ ३९ ॥

खचतेर्वेअड इत्यादेशो भवति तु । वेअडइ । खअइ ॥

णिव्वलो मुचेर्दु खे ॥ ४० ॥

---

(१) रुञ्ज—ख ।　　　(२) ऽनुकर्षणार्थम्—ख ।

दु खविषयस्य मुच्लृ मोक्षणे इत्यस्य धातो णिव्वल इत्यादेशो भवति तु । णिव्वलइ । दु खं मुञ्चतीत्यर्थ ॥

अवहेडमोल्लणिल्लुछो(१)सिक्कदिसडरेअवछडा ॥४१॥

मुचेरित्यनुवर्तते । मुञ्चते अवहेड मोल्ल णिल्लुछ उसिक्क दिसड रेअव छड इति सप्तादेशा भवन्ति वा । अवहेडइ । मोल्लइ । णिल्लुछइ । उसिक्कइ । दिसडइ । रेअवइ । छडइ । पक्षे-मुअइ ॥

सिंचसिप्पौ सिचेः ॥ ४२ ॥

सिञ्चते सिच सिप्प इत्यादेशौ तु भवत । सिंचइ । सिप्पइ । सेअइ ॥

रचेर्विडविड्डावहोग्गहा.(२) ॥ ४३ ॥

रचि प्रतियत्न इत्यस्य धातो विडविड्ड अवह उग्गह इति त्रय आदेशा भवन्ति तु । विडविड्डइ । अवहइ । उग्गहइ । रअइ ॥

केवलाअसारवसमारोवहत्थाः समारचेः ॥ ४४ ॥

समारचे केवलाअ सारव समार उवहत्थ इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु । केवलाअइ । सारवइ । समारइ । उवहत्थइ । समारअइ ॥

मस्जेराउड्डणिउड्डवुड्डखुप्पाः ॥ ४५ ॥

टुमस्जो शुद्धावित्यस्य धातो आउड्ड णिउड्ड वुड्ड खुप्प इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु । आउड्डइ । णिउड्डइ । वुड्डइ । खुप्पइ । मज्जइ ॥

अनुव्रजते' पडिअग्गः ॥ ४६ ॥

व्रज गतावित्यस्य धातोरनुपूर्वस्य पडिअग्ग इत्यादेशो भवति तु । पडिअग्गइ । अणुवअइ ॥

वञ्चेर्वेहवनेलवजूरवोम्मच्छा ॥ ४७ ॥

वञ्चते वेहव वेलव जूरव उम्मच्छ इति चत्वार आदेशा भवन्ति । वेहवइ । वेलवइ । जूरवइ । उम्मच्छइ । वचइ ॥

(१) णिलुच्छो—ख । (२) होइहा—ख ।

रोसाणोबुसलुहलुच्छपुच्छफुसफुस्सघसहुला मार्ष्टे॰ ॥ ४८ ॥

मृजू शुद्धावित्यस्य धातो रोसाण उबुस लुच्छ पुच्छ फुस फुस्स घस हुल इति नवादेशा भवन्ति। रोसाणइ। उबुसइ। लुहइ। लुच्छइ। पुच्छइ। फुसइ। फुस्सइ। घसइ। हुलइ। पक्षे–मज्जइ ॥

भञ्जेर्वेमअमुसुमूरमूरपविरज्जसूरसूडकरजनिरजविराः॥४९॥

भञ्जो आमर्दन इत्यस्य धातो वेमअ मुसुमूर मूर पविरज्ज सूर सूड करज निरज विर इति नवादेशा भवन्ति तु। वेमअइ। मुसुमूरइ। मूरइ। पविरज्जइ। सूरइ। सूडइ। करजइ। निरजइ। विरइ। पक्षे–भजइ ॥

गर्जेर्बुक्कः ॥ ५० ॥

गर्जुतेर्बुक्क इत्यादेशो वा भवति। बुक्कइ। गज्जइ ॥

डिक्को वृषे ॥ ५१ ॥

वृषकर्तृकस्य गर्जते डिक्क इत्यादेशो वा भवति। डिक्कइ। वृषा गर्जतीत्यर्थ ॥

तिजेरोसुक्कः ॥ ५२ ॥

तिज निशान(१) इत्यस्य धातो ओसुक्क इत्यादेशो भवति तु। ओसुक्कइ। तेअइ। तेअण ॥

आरोलवमालौ(२) पुञ्जेः ॥ ५३ ॥

पुञ्जे आरोल वमाल इत्यादेशौ वा भवत। आरोलइ। वमालइ। पुजइ ॥

कम्मवमुपभुजि ॥ ५४ ॥

उपपूर्वको भुजि कम्मव इत्यादेशमापद्यते तु। कम्मवइ। उवभुजइ ॥

पिडवमर्जि ॥ ५५ ॥

अर्जि पिडवमित्यादेशमापद्यते तु। पिडवइ। अज्जइ ॥

लज्जेर्जीह ॥ ५६ ॥

---

(१) निशातन–क। (२) वमूलौ–ख।

ओलस्जी व्रीडायामित्यस्य धातोर्जीह इत्यादेशो भवति तु। जीहइ। लज्जइ॥

राजेः सहरेहच्छज्जरिराग्घा. ॥ ५७ ॥

राजृ दीप्तावित्यस्य धातो सह रह छज्ज रिर अग्घ इति पञ्चादेशा भवति तु। सहइ। रेहइ। छज्जइ। रिरइ। अग्घइ। राअइ॥

घटेर्गड ॥ ५८ ॥

घटतेर्गड इत्यादेशो भवति तु। गडइ। घडइ॥

समो गलः ॥ ५९ ॥

सम परस्य घटतेर्गल इत्यादेशो भवति तु। सगलइ। सघडइ॥

हासेन स्फुटतेर्मुरः ॥ ६० ॥

हासेन करणेन प्रयुज्यमानो य स्फुट विकसन इति धातुस्तस्य मुर इत्यादेशो भवति तु। मुरइ। हासेन स्फुटतीत्यर्थ॥

मण्डेष्टिविडिक्करिडचिंचचिंचिल्लचिंचआः ॥ ६१ ॥

मडि भूषायामित्यस्य धातो विविडिक्क रिड चिंच चिंचिल्ल चिंचअ इति पञ्चादेशा वा भवन्ति। टिविडिक्कइ। रिडइ। चिंचइ। चिंचिल्लइ। चिंचअइ। पक्षे-मडइ॥

तुडिरुल्लुकणिल्लुकोल्लूरोक्खुडलुक्कतोडखुट्टखुडान्॥६२॥

तुड तोडन इत्यय धातु उल्लुक्क णिल्लुक उल्लूर उक्खुड लुक्क तोड खुट्ट खुड इत्यष्टादेशानापद्यते। उल्लुक्कइ। णिल्लुक्कइ। उल्लूरइ। उक्खुडइ। लुक्कइ। तोडइ। खुट्टइ। खुडइ। पक्षे-तुरइ। तुट्टइ इति तु त्रुटे शकादिद्वित्वे भविष्यति॥

घुसलविरोलौ मन्थे ॥ ६३ ॥

मन्थ विलोडन इत्यस्य धाता घुसल विरोल इत्यादेशौ तु भवत। घुसलइ। विरोलइ। मथइ॥

ढसोत्थघौ विवृतिरुध्योः ॥ ६४ ॥

विपूर्वस्य वृतु वर्तन इत्यस्य, रुधिरावरण इत्यस्य च धातो क्रमेण ढस उत्थघ इत्यादेशौ तु भवत । ढसइ । पक्षे-विवट्टइ । उत्थघइ । पक्षे-रुधइ ॥

णिहुर आक्रन्देः ॥ ६५ ॥

आङ्पूर्वस्य क्रन्देर्णिहुर इत्यादेशो भवति तु । णिहुरइ । अक्कदइ ॥

ओअदोद्दालौ छिदेराङा ॥ ६६ ॥

छिदिर्द्वैधीकरण इत्यस्य धातो आङा सहितस्य ओअद उद्दाल इत्यादेशौ तु भवत । ओअदइ । उद्दालइ । आच्छिदइ ॥

णिल्लूरलूरणिव्वर(१)णिच्छल्लदुहावणिज्झोडाः ॥ ६७ ॥

छिदेरिति वर्तते । छिदेर्णिल्लूर लूर णिव्वर णिच्छल्ल दुहाव णिज्झोड इति षडदेशा वा भवन्ति । णिल्लूरइ । लूरइ । णिव्वरइ । णिच्छल्लइ । दुहावइ । णिज्झोडइ । पक्षे-छिंदइ ॥

अट्टः कथेः ॥ ६८ ॥

कथ निष्पाक इत्यस्य धातो अट्ट इत्यादेशो भवति तु । अट्टइ । कहइ ॥

कथेर्वज्जरपज्जरसग्घसाससाहचवजप्पपिसुण-वोल्लोव्वाला ॥ ६९ ॥

कथयते वज्जर पज्जर सग्घ सास साह चव जप्प पिसुण वोल्ल उव्वाल, इति दशादेशा वा भवन्ति । वज्जरइ । पज्जरइ । सग्घइ । सासइ । साहइ । चवइ । जप्पइ । पिसुणइ । वोल्लइ । उव्वालइ । पक्षे-कहइ ॥

दु खे णिव्वर ॥ ७० ॥

दु खविषयस्य कथयतेर्णिव्वर इत्यादेशो भवति तु । णिव्वरइ । दु ख कथयतीत्यर्थ ॥

निषेधेर्हक्कः ॥ ७१ ॥

निपूर्वस्य षिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च इत्यस्य धातो हक्क इत्यादेशो भवति तु ।

(१) णिप्पर-क ।

हुक्कइ । णिसेहइ ॥

जूर क्रुधे ॥ ७२ ॥

कुप क्रुध रुष इति त्रय क्रुध्यति, तस्य जूर इत्यादेशो भवति । जूरइ । कुज्झइ ॥

विसूरश्च खिदे ॥ ७३ ॥

खिद् दैन्य इत्यस्य धातो विसूर इत्यादेश, चकारात् जूरश्च वा भवति । विसूरइ । जूरइ । खिज्जइ ॥

तड्डवविरल्लतडतड्डास्तनेः ॥ ७४ ॥

तनु विस्तारे इत्यस्य धातो तड्डव विरल्ल तड तड्ड इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु । तड्डवइ । विरल्लइ । तडइ । तड्डइ । तणइ ॥

निरः पद्यतेर्वलः ॥ ७५ ॥

निर्पूर्वस्य पद गतावित्यस्य धातोर्वल इत्यादेशो भवति वा । णिव्वलइ । णिवज्जइ ॥

सतपा झखः ॥ ७६ ॥

सपूर्वस्य तप्यते झख इत्यादेशो भवति तु । बहुवचनात् निश्वसिति, विलपत्युपालभतीना च । झखइ । सतप्यते, नि श्वसिति, विलपति, उपालभते वा । पक्षे-संतवइ । णीससइ । विलवइ । उवालहइ ॥

ओअग्गसमाणौ व्यापिसमाप्योः ॥ ७७ ॥

व्याप्नोति समाप्नोतीत्यनयोर्यथासख्यम् ओअग्ग समाण इत्यादेशौ तु भवत । ओअग्गइ । समाणइ । पक्षे-वावेइ । व्याप्नोति । समावेइ । समाप्नोति ॥

णिरवो बुभुक्ष्याक्षिप्यो· ॥ ७८ ॥

बुभुक्षेराचारे क्विबन्तस्य आङ्पूर्वस्य च क्षिपते णिरव इत्यादेशो भवति तु । णिरवइ । बुभुक्षते, आक्षिपति वा । बुभुक्खइ । अक्खिवइ ॥

क्षिपिरड्डक्खपरिहुलघत्तछुहफेल्लणोल्लसोल्लगल्लत्थान् ॥ ७९ ॥

क्षिप प्रेरणे इत्यस्य धातु अड्डक्ख परि हुल घत्त छुह फेल्ल णोल्ल सोल्ल गल्लत्थ इति नवादेशानापद्यते तु । अड्डक्खइ । परिइ । हुलइ । घत्तइ । छुहइ । फेल्लइ । णोल्लइ । सोल्लइ । गल्लत्थइ । पक्षे-खिवइ ॥

उत्क्षिपिरुत्थग्घोसिक्कहक्खुवाल्लत्थगुलुगुछाब्भुत्तान् ॥८०॥

उत्क्षिपति उत्थग्घ उसिक्क हक्खुव अल्लत्थ गुलुगुछ अब्भुत्त इति षडादेशानापद्यते तु । उत्थग्घइ । उसिक्कइ । हक्खुवइ । अल्लित्थइ । गुलुगुछइ । अब्भुत्तइ । पक्षे-उक्खिवइ ॥

वेपेराअब्बाअज्झौ ॥ ८१ ॥

टुवेपृ कम्पन इत्यस्य धातो आअब्ब आअज्झ इत्यादेशौ तु भवत । आअब्बइ । आअज्झइ । वेवइ ॥

विरणडौ गुपे ॥ ८२ ॥

गुप व्याकुलत्व इत्यस्य धातो विर णड इत्यादेशौ तु भवत । विरइ । णडइ । गुप्पइ ॥

चच्चारवेलवावुपालभे ॥ ८३ ॥

उपाङ्पूर्वस्य डुलभष् प्राप्ताविस्यस्य धातो चच्चार वेलव इत्यादेशौ तु भवत । चच्चारइ । वेलवइ । उवालभइ ॥

खउरपड्डुहौ क्षुभे. ॥८४ ॥

क्षुभ्यते खउर पड्डुह इत्यादेशौ तु भवत । खउरइ । पड्डुहइ । खुब्भइ ॥

प्रदीपे सधुक्काब्बुत्ततेअवसधुमा ॥ ८५ ॥

प्रपूर्वस्य दीप्यते सधुक्क अब्बुत्त तेअव सधुम इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु । सधुक्कइ । अब्बुत्तइ । तेअवइ । सधुमइ । पक्षे-पलीवइ ॥

अल्लिअ उपसर्पेः ॥ ८६ ॥

उपपूर्वस्य सृप गतावित्यस्य धातो अल्लिअ इत्यादेशो भवति तु । अल्लिअइ । उवसप्पइ ॥

कमवसलिसलोट्टाः स्वपेः ॥ ८७ ॥

ञिष्वप् शयेइत्यस्य धातो कमवस लिस लोट्ट इति त्रय आदेशा भवन्ति तु । कमवसइ । लिसइ । लोट्टइ । पक्षे–सुवइ । सोवइ ॥

बडवडो विलपेः ॥ ८८ ॥

लप व्यक्ताया वाचीत्यस्य धातोर्विपूर्वस्य बडवड इत्यादेशो भवति तु । बडवडइ । विलवइ । 'सतपा झख' इति विनिश्वसित्यादीना बहुवचनग्रहणात्–झखइ ॥

राभिराडो रभडवौ ॥ ८९ ॥

आङ परो रभ राभस्य इत्यय धातु रभ डव इत्यादेशावापद्यते तु । आरभइ । आडवइ । आरहइ ॥

भाराक्रान्ते नमेर्निसुडः ॥ ९० ॥

णमु प्रह्वत्वे शब्दे इत्यस्य धातोर्भाराक्रा ते कर्तरि निसुड इत्यादेशो भवति तु । निसुडइ । भाराक्रा तो नमतीत्यर्थ ॥

उब्भाववेल्लणिसरकोड्डुमसक्खुडखेड्डमोट्टाअ-
किलिकिंचा रमतेः ॥ ९१ ॥

रमु क्रीडायाम् इत्यस्य धातो उब्भाव वेल्ल णिसर कोड्डुम सक्खुड खेड्ड मोट्टाअ किलिकिंच इत्यष्टादेशा भवन्ति तु । उब्भावइ । वेल्लइ । णिसरइ । कोड्डुमइ । सक्खुडइ । मोट्टाअइ । किलिकिंचइ । पक्षे–रमइ ॥

पडिसापरिसामौ शमेः ॥ ९२ ॥

शमु उपशम इत्यस्य धातो पडिसा परिसाम इत्यादेशौ वा भवत । पडिसाइ । परिसामइ । समइ ॥

लुभेः सभावः ॥ ९३ ॥

लुभ गार्ध्ये इत्यस्य धातो सभाव इत्यादेशो भवति तु । सभवइ । लुब्भइ ॥

आक्रमिरोहावोत्थारच्छुदान् ॥ ९४ ॥

आङ्पूर्व क्रमु पादविक्षेप इत्यय धातु ओहाव उत्थार छुन्द इत्यादेश स्त्रीनापद्यते । ओहावइ । उत्थारइ । छुन्दइ । अक्कमइ ॥

विश्रमेर्णिव्वा ॥ ९५ ॥

श्रमु तपसि खेदे चेत्यस्य धातो विपूर्वस्य णिव्वा इत्यादेशो भवति तु । णिव्वाइ । वीसमइ ॥

झुण्टुल्लझुमडडल्लभमाडभमभमुडतलअटझटगुमटिरिटिल्ल-परिपरघमचक्कमुभमडघसझपडुसा भमेः ॥ ९६ ॥

भ्रमु अनवस्थान इत्यस्य झुण्टुल्ल झुम डडल्ल भमाड भम भमुड तलअट झट गुम टिरिटिल्ल परि पर घम चक्कमु भमड घस झप डुस इत्यष्टादशादेशा वा भवन्ति । झुण्टुल्लइ । झुमइ । डडल्लइ । भमाडइ । भमइ । भमुडइ । तलअटइ । झटइ । गुमइ । टिरिटिल्लइ । परिइ । परइ । चक्कमुइ । भमडइ । घसइ । झपइ । डुसइ । पक्षे–भमइ ॥

गमिरणुवज्जावज्जसाक्कुसोक्कुसाइच्छअईअवहरअवसेह-वडअवरिअलवरिअल्लवोल्लणिरिणासवच्छइडाणिणाणिम्मह-पच्छदणिलुक्करभणिणिवहान् ॥ ९७ ॥

गम्लृ गतावित्यय धातु अणुवज्ज अवज्जस अक्कुस उक्कुस अइच्छ अई अवहर अवसेह वडअ वरिअल वरिअल्ल वोल्ल णिरिणास वच्छइ णिण णिम्मह पच्छद णिलुक्क रभ णि णिवह इत्येकविंशतिमादेशानापद्यते वा । अणुवज्जइ । अवज्जसइ । अक्कुसइ । उक्कुसइ । अइच्छइ । अईइ । अवहरइ । अवसेहइ । वडअइ । वरिअलइ । वरिअल्लइ । वोल्लइ । णिरिणासइ । वच्छइइ । णिणइ । णिम्महइ । पच्छदइ । णिलुक्कइ । रहइ । णिइ । णिवहइ । पक्षे–गच्छइ । हम्मइ, णिम्महइ, आहम्मइ इत्यादि तु हम्म गतावित्यस्य भविष्यति ॥

प्रत्यागमागमाभ्यागमा पल्लोट्टाहिपच्चुओम्मच्छाः ॥९८॥

प्रत्यागमे आगमे अभ्यागमेश्च यथासंख्य पल्लोट्ट अहिपच्चुअ उम्मच्छ

इत्यादेशा भवन्ति तु । पच्चोड्डइ । पच्चागमइ । प्रत्यागच्छति । अहिपच्चुअइ । अअच्छइ । आगच्छति । उम्मच्छइ । अब्भागच्छइ । अभ्यागच्छति ॥

रिहरिग्गौ प्रविशेः ॥ ९९ ॥

प्रविशते रिह रिग्ग इत्यादेशौ तु भवत । रिहइ । रिग्गइ । पविसइ ॥

सगमोऽब्भिड. ॥१०० ॥

संगच्छतेरब्भिड इत्यादेशो भवति तु । अब्भिडइ । सगच्छइ ॥

डिप्पणिड्डुहौ विगलेः ॥ १०१ ॥

विपूर्वस्य गलते डिप्प णिड्डुह इत्यादेशौ तु भवत । डिप्पइ । णिड्डुहइ । विगलइ ॥

णिवहणिरिणासणिरिणिज्जरोञ्चचड्डा पिषेः ॥ १०२ ॥

पिष्लृ सञ्चूर्णन इत्यस्य धातो णिवह णिरिणास णिरिणिज्ज रोञ्च चड्ड इति पञ्चादेशा भवन्ति तु । णिवहइ । णिरिणासइ । णिरिणिज्जइ । रोञ्चइ । चड्डइ । पक्षे-पिसइ ॥

बलेर्वफः ॥ १०३ ॥

बलतेर्वफ इत्यादेशो भवति तु । वफइ । बलइ ॥

भ्रशेः पिड्डपिट्टछुक्कछुल्लपुट्टपुडाः(१) ॥ १०४ ॥

भ्रशेरित्यस्य धातो पिड्ड पिट्ट छुक्क छुल्ल पुट्ट पुड (२) इत्येते षडादेशा भवन्ति तु । पिड्डइ । पिट्टइ । (३)छुक्कइ । छुल्लइ । पुट्टइ । पुडइ । पक्षे-भसइ ॥

भषेर्बुक्कः ॥ १०५ ॥

भषतेर्बुक्क इत्यादेशो भवति तु । बुक्कइ । भसइ ॥

पुरग्घवाग्घोडाहिरेमाग्गुमाद्धुमाः ॥ १०६ ॥

पृ पालनपूरणयोरित्यस्य धातो अग्घव अग्घोड अहिरेम अग्गुम अद्धुम

(१) छुक्कछुल्लवट्टवाडाः—ख । (२) छुक्क छुल्ल वट्ट वाड—ख ।

(३) छुक्कइ । छुल्लइ । वट्टइ । वाडइ । ख ।

इति पञ्चादेशा भवन्ति तु । अग्घवइ । अग्घोडइ । अहिरेमइ । अग्गुमइ । अद्धुमइ । पक्षे-पूरइ ॥

आहाहिलघवज्भचाहिलक्खमहसिहचिल्लुंपचपाः काङ्क्षे ।१०७॥

काङ्क्षते आह अहिलघ वञ्भ अहिलक्ख मह सिह चिल्लुप चंप इत्यष्टा देशा वा भवन्ति । आहइ । अहिलघइ । वञ्भइ । अहिलक्खइ । महइ । सिहइ । चिल्लुपइ । चपइ । पक्षे-कखइ ॥

नशिरवहरावसेहणिवहपडिसासेहणिरिणासान् ॥ १०८ ॥

नश्यति अवहर अवसेह णिवह पडिसा सेह णिरिणास इति षडादेशा नापद्यते वा । अवहरइ । अवसेहइ । णिवहइ । पडिसाइ । सेहइ । णिरिणासइ । पक्षे-णासइ ॥

साअड्ढाणञ्छकड्ढाञ्छाअञ्छाणञ्छाः कृषे. ॥१०९॥

कृष विलेखन इत्यस्य धातो साअड्ढ अणञ्छ कड्ढ अञ्छ आअञ्छ आणञ्छ इति षडादेशा वा भवन्ति । साअड्ढइ । अणञ्छइ । कड्ढइ । अञ्छइ । आअञ्छइ । आणंञ्छइ । पक्षे—करिसइ ॥

असावक्खोड ॥ ११० ॥

असिविषयस्य कर्षते अक्खोड इत्यादेशो वा भवति । अक्खोडइ । असिं कोशात् कर्षति ॥

उल्लषेरूसलोसुभारोअणिल्लसगुंजोल्लपुलआआः ॥१११॥

उत्पूर्वस्य लष कान्तावित्यस्य धातो ऊसल ऊसुभ आरोअ णिल्लस गुंजोल्ल पुलआअ इति षडादेशा वा भवन्ति । ऊसलइ । ऊसुभइ । आरोअइ । णिल्लसइ । गुंजोल्लइ । ह्रस्वे-गुंजल्लइ । पुलआअइ । पक्षे—उल्लसइ ॥

सदिशोऽप्पाहः ॥ ११२ ॥

सपूर्वस्य दिश अतिसर्जन इत्यस्य धातो अप्पाह इत्यादेशो वा अप्पाहइ । संदिसइ ॥

ग्रसेर्घिसः ॥ ११३ ॥

ग्रस अदन इत्यस्य धातो घिस इत्यादेशो भवति । घिसइ । गसइ ॥

भासेर्भिसः(१) ॥ ११४ ॥

भासृ दीप्तावित्यस्य धातो भिस इत्यादेशो भवति । भिसइ । भासइ ॥

प्रतीक्षेर्विहिरविरमालसामआः ॥ ११५ ॥

प्रतिपूर्वस्य ईक्ष दर्शन इत्यस्य धातो विहिर विरमाल सामअ इति त्रय आदेशा भवन्ति तु । विहिरइ । विरमालइ । सामअइ । पक्षे—पडिक्खइ ॥

स्रसेर्ल्हसडिंभौ ॥ ११६ ॥

स्रंसु अवस्रंसन इत्यस्य धातो ल्हस डिंभ इत्यादेशौ तु भवत । ल्हसइ । परिल्हसइ । परिल्हसण । डिंभइ । ससइ ॥

मृक्षे(२)श्चोव्वडः॥ ११७ ॥

मृक्षतेश्चोव्वड इत्यादेशस्तु भवति । चोव्वडइ । मक्खइ ॥

विसट्टो दलेः ॥ ११८ ॥

दलते विसट्ट इत्यादेशस्तु भवति । विसट्टइ । दलइ ॥

त्रसेर्वज्जडरौ ॥ ११९ ॥

त्रसते वज्ज डर इत्यादेशौ तु भवत । वज्जइ । डरइ । तसइ ॥

वोज्जो वीजेश्च ॥ १२० ॥

वीज व्यजन इत्यस्य धातो चकारात् त्रसेश्च वोज्ज इत्यादेशो भवति तु । वोज्जइ । पक्षे-वीजइ । तसइ ॥

गवेषेर्घत्तगमेसडुडुल्लडडोलाः ॥ १२१ ॥

गवेषे घत्त गमेस डुडुल्ल डडोल इति चत्वार आदेशा भवन्ति तु । घत्तइ । गमेसइ । डुडुल्लइ । डडोलइ । पक्षे—गवेसइ ॥

---

(१) भासुर्भिस—ख । (२) विसइ—ख ।

(३) मृक्षे—ख ।

तक्षेश्चछरपरफाः ॥ १२२ ॥

तक्ष् तनूकरण इत्यस्य धातो चछ रप रफ इति त्रय आदेशा भवन्ति तु। चछइ । रपइ । रफइ । स्पृहादिपाठाच्छत्वे च–चच्छइ । तक्खइ ॥

हसेर्गुंज ॥ १२३ ॥

हसतेर्गुंज इत्यादेशो भवति तु । गुजइ । हसइ ॥

दहिरहिऊलालुक्खौ ॥ १२४ ॥

दह् भस्मीकरण इत्ययम् अहिऊल आलुक्ख इत्यादेशौ वाप्नोति । अहिऊलइ । आलुक्खइ । दहइ ॥

विकसे कोआसवोसग्गौ ॥ १२५ ॥

विकसते कोआस वोसग्ग इत्यादेशौ तु भवत । कोआसइ । वोसग्गइ। विअसइ ॥

श्लिषोऽवआससामग्गपरिअन्ताः ॥ १२६ ॥

श्लिष आलिङ्गन इत्यस्य धातो अवआस सामग्ग परिअन्त इति त्रय आदेशा भवति तु । अवआसइ । सामग्गइ । परिअ तइ । सिलिसइ ॥

जुगुप्सतेर्दुगुछझूणदुगुच्छा ॥ १२७ ॥

जुगुप्सते दुगुछ झूण दुगुच्छ इति त्रय आदेशा भवन्ति तु । दुगुछइ । झूणइ । दुगुच्छइ । जुउच्छइ ॥

वलग्गचडमारुहेः ॥ १२८ ॥

रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे चेत्यस्य धातो आङ्पूर्वस्य वलग्ग चड इत्यादेशौ तु भवत । वलग्गइ । चडइ । आरुहइ ॥

हुल्लो लक्ष्यात् स्खलेः ॥ १२९ ॥

लक्ष्यविषयस्य स्खलते हुल्ल इत्यादेशो वा भवति । हुल्लइ । लक्ष्यात् स्खलतीत्यर्थ ॥

गाहोऽवाद्गाहः ॥ १३० ॥

अवात् परस्य गाहू विलोडन इत्यस्य धातो वाह इत्यादेशो भवति तु। ओवाहइ। ओगाहइ॥

गुमगुमडौ मुहे ॥ १३१ ॥

मुह वैचित्य इत्यस्य धातो गुंम गुमड इत्यादेशौ तु भवत। गुमइ। गुमडइ। मुज्झइ॥

अपुण्णगा क्तेन ॥ १३२ ॥

अपुण्णादय शब्दा क्तप्रत्ययेन सह निपात्यन्ते। अपुण्ण आक्रान्तम्। अम्मच्छ असम्बद्ध क्रोधेन भङ्ग्या च यद्भणितम्। उल्लुक्को, आसण्णो, मूरुओ(१)—त्रुटित। पहट्ट=अविरतदष्टम्। गुज्जलिअ, पेज्जलिअ स घटितम्। सउल्लिओ, गल्लडिलिओ, उक्कसोल्लो प्रेरित। उक्खिण अव कीर्णम्। ओसट्टो, विहिमिहिओ विकसित। उद्धरिअ अर्दित। कमिओ उपसर्पित। कडत्तरिअ छिन्न, छिद्रित च। सुदिओ श्रान्त। परहाइअ परिक्षीणम्। णिक्कज्जो, अणिक्कज्जो, मुक्कवग्गो, तडहडिओ अनवस्थित (२)। एढुओ शान्त। उव्वगो मुण्डित। उच्चुल्लो(३) उद्विग्न। उच्चुरण उच्छिष्टम्। उव्विल चकित, क्लान्त वा। पहोइअ, अकारिअ पर्याप्तम्। णाल, गोरडित, हिडूडो, डडूडो त्रस्त। उव्विडूडो क्रुद्धश्च। णिविट्ठो(४) सुप्तोत्थित। ओमिस अप्रवृत्तम्। उग्घक्क प्रलपितम्। उप्पिअ हृत, रोपित, विमुक्त च। ओहरण, णिग्घिअ, ओअघिअं आघ्रातम्। ऊसविअं उद्भ्रान्तम्। आहिद्धो रुद्धो, गलितश्च। णिसुद्धो निपातित। णिच्चूडो, उम्मडो उद्धृत। उडूडिअ, जूसअ क्षिप्तम्। णिज्जो, लवओ, णिहुओ, लुक्को सुप्त। उज्झणिअ वञ्चित, निम्नीकृत च। ऊढ त्यक्तम्। उज्झरिअ शुष्क, निम्नीकृत च। पुडूड स्पृष्टम्। डिढओ जलान्त पतित। ओसरिओ आकीर्ण, अक्षिनिकोचात् सङ्कुचितश्च। गुलिअ मथितम्। उम्मरिअ, गुत्थिअ उन्मूलितम्। उडाहिअं, परिच्चूड, उग्गाहिअ उत्क्षिप्तम्।

---

(१) गुरुवो—ख। (२) अनुत्थित—ख।

(३) उच्चुग्गो—ख। (४) णिव्विडो—ख।

आसिअं दृप्तम् । हेसिअं, दुदुमिअं रसितम् । चित्तविओ परितोषित । पल्लोट्ट, भसिअ, पल्लत्थ पर्यस्तम् । पम्हुट्ठो प्रमुषित, प्रमृष्टश्च । आवेड्डो प्रवृद्ध, अन्यसक्तश्च । ओट्टल, (१)ओआमिअं अभिभूतम् । रुमिल्ल अभिलषितम् । उक्कुडरिअं प्रत्युद्गतम् । अकन्तो प्रवृद्ध । ओअल्लो छन्न । करमो क्षीण । कथो उपरत, क्षीणश्च । पेक्किअं वृषरटितम् । अंकिअं आलिङ्गितम् । अविअं उक्तम् । उद्धुसिअ, उल्लुसिअ, चिमिण, उल्लुकुसिअ, ऊसलिअ रोमाञ्चितम् । अस्सगिओ सक्त । आरेइअ मुकुलित, मुक्त, भ्रान्त, पुलकित च । ओच्छुडिअ शरीरादिव्यथितम्, आपहृत च । छुडिअं छन्नम् । ऊससिअ, ऊसअ उपधानीकृतम् । आलिअं प्रोतम् । अवहिट्ठो दर्पित । आरद्धो वृद्धिं गत, गृहायातश्च । उडिअं, घसणिअ अन्विष्टम् । घुग्घुस्सुअ अशङ्कभणितम् । उल्लूडो, उच्छूडो आरुढ । आविलिओ कुपित । कडिअ प्रीणितम् । उप्पत्तो गलित, विरक्तश्च । गुडिओ सनद्ध । गुम्मइओ आपूरित, स्खलित, आमूलात् संवलित, मूढ, विघटितश्च । पडिरिग्गअ भग्नम् । परिअट्टिअ प्रकटितम् । परिअंट्टलिअ परिच्छन्नम् । ओप्प मृष्टम् । कोज्जरिअ पूरितम् । उम्मलं घनीभूतम् । वेल्लइअ, घडइअं स कुचितम् । फटिअ प्रहृतम् । अणुअज्झिओ प्रयात प्रतिजागरितश्च । णज्झर दलितम् । उल्लुहुलिओ अवितृप्त । वप्पिअ, आरोग्गिरिअ भुक्तम् । उग्गालण, उघण, अहिरोइअ, उद्दुमाअ, अप्पुण्ण परिपूर्णम् । पच्चावेणिओ संमुख मागत । दुगुच्छ(३) भ्रमितम् । वट्टाविअ समापितम् । पारद्ध अभिपीडितम् । उद्दालिअ रणद्रुतम् । उज्झमाणं पलायितम् । विट्ठित अर्जितम् । छिक्क स्पृष्टम् । वेणिल्लअ हृतम् । विडलो आविग्न । साणिअ, णिक्खालिअ शा*तम् । सोहिल्ल, वक्क, समराइअ, आइप्पण पिष्टम् । ओत्थअ, ओसप्पिअ अवसन्नम् । पडिसारिअं स्मृतम् । वेग्गटइअ पीडितम् । उग्गहिओ निपुण गृहीत, विरचितश्च । गमिअं अवधृतम् । उद्दुच्छिओ निषिद्ध । णिग्गिणो निर्गत । किवाडो स्खलित । लोट्टो अत्यासक्त, स्मृतश्च । पविरजवो स्निग्ध । उवडिअ, उद्दूलिअं, ओणअ अवनतम् । ओज्झरिअ प्रक्षिप्त, विक्षिप्त च ।

---

(१) ओजअं—क० । (२) कुरोग्गिअं-क० । (३) दुम्मुच्छं-ख० ।

विस्सुओ, अविहिओ उन्मत्त । परिक्खाइअअ परिक्षीणम् । छिक्क, पिलुअ क्षुतम् । पविग्घ विस्मृतम् । अज्झसिअ, अवडाहिअ, उक्कोस उत्कृष्टम् । हल्लपविअ त्वरितम् । उद्दारिअ उत्खातम् । अट्टट्टो यात । उल्लिक्क दुश्चेष्टितम । उच्छड्डिअं मुषितम् । ऊगिअ, पठिअ मिअ अलङ्कृतम् । उक्किअ प्रसृतम् गत्तो, ल्हिक्को, सत्तो गत । खसिअ विच्छुरिअ । पडिहत्थ अपूर्वम् । णिज्जर जीर्णं, खिन्नं च । उब्बलो, उप्पलो, उव्वालो, अजडिओ, उत्तत्तो अध्यासितम् । ओइल्लअ, उपकुड्ड विप्रलब्ध । उद्दच्छो लिप्तम् । छूहिअ, पार्श्वपरावृत्तम । अणग्गपहट्टं पुनरुक्तम् । अणासिअ आस्तृतम् । उप्पड्डिअ अनष्टम् । अणहवणअ भर्त्सितम् । उज्झरिओ, उग्घओ, विमइओ, मइओ, पइओ विस्तीर्णं । कुद्दो, वामो, अवगदो, पइण्णो, घुत्तो आक्रान्तम् । ओक्खलिअ, ओरपिअ, उवस्खडिअ त्रुटित खण्डितमित्यर्थं । अण्ण, कव्वरिअ आरोपितम् । अहविओ चूर्णितम् । उल्लुट्ठिअ, दुहअ, उत्थिअ, उक्कासिअ, ओदरिअ रणलब्धम् । ओमहिअ पुरस्कृतम् । वक्खलिअ उत्सङ्गितम् । उअङ्किअ पुञ्जीकृतम । पिण्डइअ ऽशातम । उल्लुहुडिअ हेषिअ, हेक्किअ, हिसमण उन्नतम्, उत्तम, चुम्बित च । मुम्मिअ, मुह्लिअ शीलितम् । महुरालिअ णिस्सिमिओ निर्वासित । विक्खिण्णो अवकीर्णं । णिरित्तो नृत्त । गुम्मुओ मूलोत्पन्नम् । णिरुत्तं निश्चितम् । पक्कड्डिअ प्रस्फुरितम् । ओणिडओ मद्यासक्त (१) । वेट्ठिओ वेष्टित । वोरिणो अतिक्रान्त । जणिम्मिओ स्थापित । लक्खओ, मिओ विघटित । णिव्वणिओ जलधौत । चक्खिअ आस्वादितम् । तुत्थअ रञ्जितम् । किक्किअ (२)आक्षिप्तम् । परट्टो भीत, पतित, पीडितश्च । पडिअग्गिअ वर्धापित, परिभुक्त च । उच्छुल्लो विधारित । णिडिओ वञ्चित । छूसक्किओ, सग्गओ, पुसुलो मुक्त । मुमिलो मूढ, स्खलित, आपूर्णश्च । संसाओ चूर्णित, भीत, आरूढ उद्विग्नश्च । उज्झसिअ । इत्यादि ॥

धातवोऽर्थान्तरेष्वपि ॥ १३३ ॥

उक्तेभ्योऽर्थेभ्योऽर्थान्तरेष्वपि धातवो वर्तन्ते । वलि प्राणने पठित

---

(१) खंडिओ अभ्यासक्त —क० । (२) रेक्किअं—क० ।

खादनेऽपि वर्तते-वलइ खादति, प्राणन करोति वा। एव कलि संख्याने सज्ञाने च—कलइ जानाति, सख्यान करोति वा। गिरिर्गतौ प्रवेशे च—गिरइ प्रविशति, गच्छति वा। काङ्क्षते पफआदेश प्राकृते—पंफइ इच्छति, खादति वा। पकते (?) थक्कआदेश -थक्कइ नीचा(१) गतिं करोति, विलम्बयति, वा। विलप्युपालम्भिसन्तपिनि श्वसा झंखादेश —झखइ विलपति, उपालभते, सन्तपति, नि श्वसिति वा । केचित् कैश्चिदुपसर्गैर्नित्यम्- पहरइ युध्यते। सहरइ सवृणोति। अणुहरइ सदृशी भवति। णिहरइ पुरीषोत्सर्गं करोति। विहरइ क्रीडति। आहरइ खादति। पडिहरइ पुन पूरयति। परिहरइ त्यजति। उपहरइ पूजयति। वाहरइ आह्वयति। पवसइ देशान्तर गच्छति। उन्छुवइ चोरयति। उल्लुहरइ निस्सरति ॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवविरचितव्याकरणवृत्तौ तृतीयाध्यायस्य प्रथम पाद ॥

दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोऽस्तोः ॥ १ ॥

शौरसेन्या भाषायामखौ अनादौ वर्तमानस्याच परस्य अस्तो असयुक्तस्य तकारस्य दकारो भवति। तदो पूरिदपडिण्णेण मारुदिणा मन्तिदो। एतस्मात् एदाहि। सततम् सदद। अखाविति किम्? तथा तहा करेथा तरइ। अच इति किम्? चिन्ता। मन्तिदं। अस्तोरिति किम्? मत्तो। अय्यउत्तो। असभाविदसक्कार। हला सउन्दले ॥

सयोगेऽधः क्वचित् ॥ २ ॥

तस्येत्यनुवर्तते। शौरसेन्या सयोगे अधो वर्तमानस्य तस्य दकारो भवति, क्वचिल्लक्ष्यानुसारेण। महंदा। महंदो। अदेउर ॥

तावति खोर्वा ॥ ३ ॥

शौरसेन्या तावच्छब्दे खो आदेस्तकारस्य दो वा भवति। दावा तावा॥

थो धः ॥ ४ ॥

वेत्यनुवर्तते। शौरसे या थस्य धो वा भवति। कधेति कहेति कथयति। कधं कहं कथम्। पिध पिह पृथक्। कधा कहा कथा। अखावित्येव—

(१) निर्जा—ख० ।

थाम। थेव। अच इत्येव—किंथा। अखोरित्येव—तित्थ तीर्थम्॥

इहहचोर्हस्य ॥ ५ ॥

शौरसेन्यामिहशब्दस्य 'थध्वमित्थाहचौ' इति विहितस्य हच्प्रत्ययस्य च हकारस्य धकारो वा भवति। इध इह। होध होह। परित्ताअध परित्ताअह॥

भुवो भः ॥ ६ ॥

हस्येत्यनुवर्तते। शौरसेन्या भुवादेशस्य हकारस्य भकारो वा भवति। भोदि, होदि, भुवदि, हुवदि भवति॥

अन्त्यादिदेति मो णः ॥ ७ ॥

शौरसेन्यामन्त्यान् मकारात् परो णकारागमो वा भवति, इदेति इकारे एकारे च परे। जुत्तंणिम जुत्तमिण युक्तमिदम्। सरिसणिम सरिसमिण सदृशमिदम्। किंणेद किमेद किमेतत्। एवणेद एवमेद एवमेतत्॥

र्यो य्य ॥ ८ ॥

शौरसेन्या र्यस्य स्थाने य्य इत्यय वा भवति। अय्यउत्तो। पय्याउली किदम्हि। सुय्यो। कय्यपरवसो। पक्षे—अज्जउत्तो। पज्जाउलीकिदम्हि। सुज्जो। कज्जपरवसो॥

पूर्वस्य पुरवः ॥ ९ ॥

शौरसन्या पूर्वशब्दस्य पुरव इत्यादेशो वा भवति। पुरवमेद। पक्षे—पुव्वमेद॥

इअदूणौ क्त्वः ॥ १० ॥

शौरसेन्या क्त्वाप्रत्ययस्य इअ दूण इत्यादेशौ वा भवत। भविअ होदूण। पढिअ पढिदूण। रमिअ रमिदूण। होत्ता भोत्ता पठिता रता इति सिद्धावस्थाया वलोपे॥

कृगमोडेदुअः ॥ ११ ॥

कृञ् गम् इत्याभ्या परस्य क्त्वाप्रत्ययस्य डित् अदुअ इत्यादेशो वा भवति। कदुअ। गदुअ। करिअ। गमिअ। करिदूण। गमिदूण॥

इदानीमो ल्दाणिं ॥ १२ ॥

शौरसेन्यामिदानीम स्थाने दाणिं इत्यादेशो लिद् भवति। लित्वान्न विकल्प । अनन्तरकरणिज्ज दाणिं आणवेदु अय्यो। 'तद्वत्यत्ययश्चे'ति सूत्रात् प्राकृतेऽपि-अणन्तर दाणिं होइ ॥

तस्मात्ता ॥ १३ ॥

शौरसेन्या तस्माच्छब्द ता इत्यादेशमापद्यते। ता जाव पविसामि। ता अल एदिणा माणेण ॥

ण नन्वर्थे ॥ १४ ॥

शौरसे या न वर्थे ण इति निपात प्रयोक्तव्य । ण अफलोदआ । ण अय्य मिस्सेहिं पढम एव्व आणत्त । ण भव मे अग्गदो चलदि ॥

अम्हहे हर्षे ॥ १५ ॥

शौरसेन्याम् अम्हहे इति निपातो हर्षे प्रयोज्य । अम्हहे इदाए उम्मिलाए सुपरिघडिदो भव ॥

हीही वैदूषके ॥ १६ ॥

शौरसेन्या विदूषकसम्बन्धिनि हर्षे हीही इति निपात प्रयोक्तव्य । हीही सपण्णा मणोरहा पिअवअस्सस्स ॥

हीमाणहे निर्वेदविस्मये ॥ १७ ॥

शौरसेन्या हीमाणहे इति निपात निर्वेदे विस्मये च प्रयोक्तव्य । निर्वेदे-हीमाणहे परिस्संता अम्हे एदेण णिअविहिणो दुव्विलसिदेण। परिश्रान्ता वय मेतेन निजविधेर्दुर्विलसितेन । विस्मये-हीमाणहे जीवतवच्छा मे जणणी ॥

एवार्थे एव्व ॥ १८ ॥

शौरसेन्यामेवार्थे एव्व इति निपात प्रयोज्य । मह एव्व भणतस्स सो एव्व वेसो ॥

हञ्जे चेट्याह्वाने ॥ १९ ॥

शौरसे या हजे इति निपात चेट्याह्वाने प्रयोज्य । हजे चदुरिए ॥

अतो ङसेर्दुदोश् ॥ २० ॥

शौरसे यामकारात् परस्य ङसे दु दा इत्येतौ शितौ भवत । दूराद्दु, दूरादो एव्व ॥

आत् सावामन्त्र्य इनो नः ॥ २१ ॥

शौरसे यामिनो नकारस्य आमन्त्र्ये सौ परे आत्व वा भवति। हे कञ्चुइआ हे कञ्चुकिन् । हे तपस्सिआ । हे मणस्सिआ ॥

म ॥ २२ ॥

शौरसे यामामन्त्र्ये सौपरे नकारस्य मकारो वा भवति । हे राअ । हे पिअ वम । भअव कुसुमाउह । पक्षे-सअलोअ अहिभवन् हुदवह ॥

भवताम् ॥ २३ ॥

आमन्त्र्येति निवृत्तम् । शौरसे या भवत्प्रकाराणा सौ परे नकारस्य मो भवति । किं भव हिअएण चिंतेदि । किं भवान् हृदयेन चिन्तयति । एदु भव, पज्जलिदो भअव हुदासणो । एतु भवाम्, प्रज्वलितो भगवान् हुताशन । मघव पाअसासणो । मघवान् पाकशासन । कअव, करोमि, काहु च । कृतवान्, करोमि, करिष्यामि च ॥

भविष्यति स्सि ॥ २४ ॥

शौरसे या भविष्यदर्थे विहिते प्रत्यये परे स्सि इति भवति । हिस्सादीना मपवाद । भविस्सिदि । करिस्सिदि । गच्छिस्सिदि ॥

इजेचोर्दट् ॥ २५ ॥

लग्स्तिप्ताविजेच्'इति वर्तमाने प्रथमपुरुषैकवचनस्थाने विहितयोरिजेचो र्दकारागमो भवति । टित्त्वादनुक्त न्यायेनाऽऽद्ये । रमदि रमदे । हसदि हसदे । गच्छदि गच्छदे । होदि । देदि । णेदि ॥

शेष प्राकृतवत ॥ २६ ॥

शौरसेन्यामिह प्रकरणे यत्कार्यमुक्तं ततोऽन्यत् प्राकृतवदेव भवति । 'दिह्नौ मिथ से'रित्यारभ्य 'दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तो'रिति सूत्रात् प्राग् यानि सूत्राणि, तेषु यान्युदाहरणानि तानि तदवस्थान्येव शौरसेन्या भवन्तीति विभाग प्रतिसूत्रमभ्यूह्य दर्शनीय । यथा—अ तावेई । जुवईजणो । मणसिला । इत्यादि ॥

मागध्या शौरसेनीवत् ॥ २७ ॥

शेषमिति वर्तते । मागध्या यद्वक्ष्यते ततोऽन्यच्छौरसेनीवद् द्रष्टव्यम् । तत्र 'दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तो'—पशीददु भावमिश्शे । 'सयोगेऽध कश्चित्'—अले किं एशे महदे कलकले किमेष महा कलकल । 'तावति खोवा'—माले दावा, मुचे दावा, ज दाव से आगमे । 'थो ध –'अले कुभालअ कथेहि । 'इहहचोर्हस्य'—ओशलध अय्या ओशलध । 'भुवो भ '–भोदि । 'अन्यादिदेति मो ण '—जुत्तणिम । शालिशणिम । 'र्यो य्य '—अय्य एशे खु कुमाले मलअकेदु । 'पूर्वस्य पुरव '—एशे पुरवे । 'इअदूणौ क्त्व '—कि खु शोहणे वम्हणे शेत्तिकलिअ लव जापदिग्गहे दिण्णे । 'कृगमोर्डदुअ '—कदुअ । गदुअ । 'इदानीमो दाणिं'—शुणध दाणिं, हगे शक्कावदालब्भतलवाशी धीवले । 'तस्मात्ता'—ता जाव उव विसामि । 'ण न वर्थे'—ण अवशलोपशप्पणीआ लाआणो शुणीअन्ते । 'अम्महे हर्षे'—अम्महे एदाए उम्मिलाए शुपलिघडिदे भव । 'हीही वैदूषके'—हीही भो संवाअणअरी एशा । 'हीमाणहे निर्वेदविस्मये'—निर्वेदे यथा राक्षस–हीमाणहे पलिश्शता हगे एदेण णिअविहिणो दुव्विलशिदेण । विस्मये यथा उदात्तराघवे राक्षस–हीमाणहे जीवतवच्छा मे जणणी । 'एवार्थे एव्व'—मए एव्व । 'हजे चेट्याह्वाने'—हजे चदुलिए । 'अतो ङसेर्दुदोशू–' हगे विआउला अणादो सुह पावेदि । 'आत्सावामन्त्र्य इनो न '–हे कचुइआ । 'म '–हे लाअ । 'भवताम्'–एदु भव शमले, भव महाबले । 'भविष्यति स्सि'–कहिं नु एदे लुहिलप्पिए भविश्शशि । 'इजेचोर्दद्' अम्हे चलम्ह पेक्खिकदु इदे एव्व आअच्छदि । अले किं एशे महदे कलकले शुणीअदि । 'शेष प्राकृतवत्'—मागध्यामपि 'दिह्नौ मिथ से '–इत्यारभ्य 'दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तो' इत्यस्य प्राक् यानि सूत्राणि तेषु यान्युदाहरणानि सन्ति तेषु मध्ये अमूनि

तद्वस्थान्येवेति विभाग स्वयमभ्यूह्य दर्शनीय ॥

त्वाडाहो ङसः ॥ २८ ॥

मागध्यामित्यनुवर्तते । मागध्याम् आत् अवर्णात् परस्य ङस डित् आह इत्यादेशो भवति तु । हगे न एलिशाह कम्माह काली । अह न ईदृशस्य कर्मण कारी । भअदत्त शोणिदाह कुंभे । भगदत्त शोणितस्य कुम्भ । पक्षे—भीम-शेणश्श पश्चादो आहिण्डीअदि । हिडिंवाए कुडुम्बअशोकेण उपशमदि ॥

आमो डाहङ् ॥ २९ ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य आमो डाहादेशो ङिद्वा भवति । ङित्वात्सानुनासिक उकार । शअणाहँ सुख स्वजनाना सुखम् । पक्षे न डाहङ्—सअणाण । व्यत्ययात्प्राकृतेऽपि डाहङ्—तुम्हाहँ । अम्हाहँ । सरिसाहँ । कम्माहँ ॥

सौ पुस्येलतः ॥ ३० ॥

मागध्या पुँल्लिङ्गे अकारस्य एकारो भवति सौ परे । लित्वान्न विकल्प । एष मेष एशे मेशे । एष पुरुष एशे पुलिशे । अत इति किम् ? निधि णिही । पुसीति किम् ? ज । जल ॥

हगेऽहंवयमोः ॥ ३१ ॥

मागध्यामहंवयमो स्थाने हगे इत्यादेशो भवति । हगे शक्कावदालब्भतल वाशी धीवले । हगे शंपत्ता । वय सम्प्राप्ता ॥

छोऽनादौ श्चः ॥ ३२ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य छकारस्य शकाराक्रान्तचकारो भवति । गच्छ गच्छ गश्च गश्च । उच्छलति उश्चलदि । पिच्छिल पिश्चिलो । लाक्ष णिकस्यापि–आपन्नवत्सल आवण्णवच्छलो, आवण्णवश्चलो । तिर्यक् प्रेक्षते तिरिच्छि पेच्छइ, तिलिश्चि पेश्चिदि । अनादाविति किम् ? छाले ॥

क्षः ᳵकः ॥ ३३ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षकारस्य जिह्वामूलीयाक्रान्तककारो भवति । यक्ष यᳵके । राक्षस लᳵकशो । अनादावित्येव-खले ॥

स्क प्रेक्षाचक्षेः ॥ ३४ ॥

मागध्या प्रेक्षतेराचक्षतेश्च सकाराक्रान्त ककारो भवति । 'क्ष ㄨक' इत्य स्यापवाद । पेस्कदि । आअस्कदि ॥

स सषोः सयोगेऽग्रीष्मे ॥ ३५ ॥

मागध्या सकारषकारयो सयोगे वर्तमानयो सकारो भवति, अग्रीष्मे ग्रीष्मशब्दे न भवति । ऊर्ध्वलोपाद्यपवाद । परस्खलदि हस्ती । बहस्पदी । मस्कली । विस्मये । ष —शुष्कदारु शुस्कदालु । कष्टम् कस्त । शष्पकवल शस्पकवले । धनुष्कुराड धनुस्कुड । अग्रीष्म इति किम् ? गिह्मवाशले ॥

स्रोः श्लौ ॥ ३६ ॥

मागध्या स्रो सकाररेफयो शकारलकारौ यथासंख्य भवत । सम शुमे । हसः हशे । स्तुति शुदी । शोभन सोहण । र —नर नले । कर कले । उभये-सारस शालशे । पुरुष पुलिशे ॥

न्यण्यज्ञञ्जां ञ्ञः ॥ ३७ ॥

मागध्या न्य ण्य ज्ञ ञ्ज इत्येषा ञ्ञ ञ्ञकारो भवति । रित्वात् द्वित्वम् । अभि मन्युकुमार अहिमञ्ञुकुमाले । कन्यका कञ्ञका । सामान्य शामञ्ञ । ण्य-पुण्यवान् पुञ्ञवते । अब्रह्मण्यम् अबम्हञ्ञ । ज्ञ-प्रज्ञा पञ्ञा । ञ्ज-अञ्जलि अञ्ञली । धनञ्जय धणञ्ञये । पातञ्जल पातञ्ञले ॥

जो व्रजेः ॥ ३८ ॥

मागध्या व्रजतेर्जकारस्य ञ्ञः भवति । यस्यापवाद । वञ्ञदि । वञ्ञदे ॥

जयद्या यः ॥ ३९ ॥

मागध्या जकारयकारद्यकाराणा यकारो भवति । ज—जानाति याणादि । जनपद यणपद । दुर्जन दुय्यणे । गर्जति गय्यति । य-याणवत्त यानपात्रम् । द्य-मद्य मय्य । अद्य किल विद्याधर आगतः अय्य किल विय्याहरे आअदे । यस्य वत्वविधानम् 'आदेर्ज' इत्यस्य बाधनार्थम् ॥

ष्टट्टौ स्थम् ॥ ४० ॥

मागध्या षकाराक्रान्त ठकारो द्विरुक्त टकारश्च सकाराक्रान्त थकारमापद्यते। ष्ठ–शुस्थु कद सुष्ठु कृतम् । कोस्थागाल कोष्ठागारम् । ट्ट–पट्ट पस्थ । भस्थारिआ । भट्टारिका । भट्ट भस्थे । भट्टिनी भस्थिणी ।

स्थर्थौ स्तम् ॥ ४१ ॥

मागध्या स्थ र्थ इत्येतौ सकाराक्रान्त तकारमापद्येते । स्थ–उवस्तिदे उप स्थित । शुस्तिदे सुस्थित । र्थ—अस्तवदी अर्थपति । शस्तवाहे सार्थवाह ॥

चिट्ठस्तिष्ठस्य ॥ ४२ ॥

मागध्या स्थाधातोर्य तिष्ठ इत्यादेशस्तस्य चिट्ठ इत्यादेशो भवति । चिट्ठदि । चिट्ठदे ॥

नो नणोः पैशाच्याम् ॥ ४३ ॥

पैशाच्या भाषाया नकारणकारयोर्नकारो भवति । पनमत पनयप्पकुवित प्रणमत प्रणयप्रकुपितम् । गुनगनजुत्तो गुणगणयुक्त । गुणेन गुनेन । नकारस्य नकारकरण णत्वबाधनार्थम् ॥

न्यण्यज्ञा ञ्ञर् ॥ ४४ ॥

पैशाच्या न्य ण्य ज्ञ इत्येतेषा ञकारो भवति । रित्वाद् द्वित्वम् । न्य–कञ्ञका कन्यका । अभिमञ्ञू अभिमन्यु । ण्य—पुञ्ञकम्मो पुण्यकर्मा । पुञ्ञाह पुण्याहम् । ज्ञ—पञ्ञा प्रज्ञा । सव्वञ्ञो सर्वज्ञ । सञ्ञा सज्ञा । विञ्ञो विज्ञ । संञ्ञाण सज्ञानम् ॥

राज्ञो ज्ञो वा चिञ् ॥ ४५ ॥

पैशाच्या राजन्शब्दसम्बन्धिनो ज्ञकारस्य चिञ् इत्यादेशो वा भवति । राचिञा लपित रञ्ञा लपित । राचिञो धन रञ्ञो धनं । ज्ञ इति किम् ? राजा ॥

तल्तदोः ॥ ४६ ॥

पैशाच्या तकारदकारयोस्तकारो भवति । लित्वान्न विकल्प । त–भगवती

भअवती । सतत सततम् । द्-मतनपरवसो । तामोतरो । वतनक । मालातो मालातु । शिरीतो शिरीतु । तरीतो तरीतु । तरूतो तरूतु । वधूतो वधूतु । होतु । रमतु । तकारस्य तकारविधानमादेशान्तरबाधनार्थम् । तेन—पताका, वेतिसो इत्यादि सिद्ध भवति ॥

शषोः सः ॥ ४७ ॥

पैशाच्या शकारषकारयो सो भवति । सोभन । ससी । सखो । सका । सक्को । ष—विसमो । किसनो कृष्ण । विसेसो । 'न प्रायो लुक्कादिच्छलुषट्—छम्यन्तसूत्रोक्त'मित्यस्य बाधकस्य बाधनार्थोऽस्य योग ॥

लो ळः ॥ ४८ ॥

पैशाच्या लकारस्य ळकारो भवति । सीळ । कुळ । जळ । फळ । कमळ ॥

दृस्तियादृशगे ॥ ४९ ॥

पैशाच्या यादृश इत्यादिषु दृश इत्यस्य स्थाने ति इत्यादेशा भवति । यातिसो यादृश । भवातिसो भवादृश । तातिसो तादृश । अह्मातिसो अस्मादृश । अन्व्यातिसो अन्यादृश । ईतिसा ईदृश । केतिसो कीदृश । एतातिसो एतादृश । इत्यादि ॥

र्यस्नष्टा रिअसिनसिटाः क्वचित् ॥ ५० ॥

पैशाच्या र्य स्न ष्ट इत्येतेषा यथासख्य रिअ सिन सिट इत्यादेशा क्वचिद्भवन्ति । भार्या भारिआ । स्नान सिनान । कष्ट कसिट । क्वचिदिति किम् ? अय्यो । सुसा । भट्टो ॥

टोस्तु तु ॥ ५१ ॥

पैशाच्या टु इत्यस्य तु इति भवति तु । कुटुम्बक कुतुंबक ॥

यः पो हृदये ॥ ५२ ॥

पैशाच्या हृदयशब्दे यस्य पो भवति । हितपक । किं वि किं वि हितपके अत्थ चिंतयमानी ॥

टा नेन तदिदमोः ॥ ५३ ॥

पैशाच्या तदिदमो स्थाने टावचनेन सह नेन इत्यादेशो भवति । नेन । तेन अनेन वा ॥

नाये स्त्रियाम् ॥ ५४ ॥

पैशाच्या तदिदमो टावचनेन सह नाये इत्यादेश स्त्रिया भवति । नाये । तया अनया वा ॥

ङसेस्तोतुशतः ॥ ५५ ॥

पैशाच्याम् अकारात्परस्य ङसे तो तु इत्येतौ भवत । शित्वात्पूर्वस्य दीर्घ । तुवातो तुवातु । ममातो ममातु ॥

तडिजेच ॥ ५६ ॥

पैशाच्या लट प्रथमपुरुषैकवचनादेशयो इच् एच् इत्येतया तकारागम टिद्भवति । टकार आदिविध्यर्थ । रमति रमते । हसति हसते । गच्छति गच्छते । होति ॥

एय्य एव भविष्यति ॥ ५७ ॥

पैशाच्यामिजेचो स्थान भविष्यति एय्य एत्ययमव भवति, नतु सि । त तथ्थून चिंतित रञ्ञा का एसा हुएय्य । ता दृष्ट्वा चिन्तित राज्ञा कैषा भविष्यति ॥

इय्यो यक. ॥ ५८ ॥

पैशाच्या यक्प्रत्ययस्य इय्य इत्यादेशा भवति । नीइय्यते । गाइय्यत । रमिय्यत । पडिय्यते ॥

कृञो डीर. ॥ ५९ ॥

पैशाच्या कृञ परस्य यक डित् ईर इत्यादेशो भवति । पढमदसनेन सव्वस्सेव समान कीरते । प्रथमदर्शनेन सर्वस्यैव सम्मान क्रियते ॥

क्त्वा तून ॥ ६० ॥

पैशाच्यां क्त्वाप्रत्यय तून इत्यादेशमापद्यते । गंतून । रतून । मतून । हशितून । पठितून । कथितून ॥

ष्ट्वः ट्टूनत्थूनौ ॥ ६१ ॥

पैशाच्यां षत्वे कृते ष्ट्वेतिसिद्धस्य क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने ट्टून त्थून इत्यादेशौ भवत । तट्टून तत्थून । नट्टून नत्थून ॥

शेष शौरसेनीवत् ॥ ६२ ॥

पैशाच्यां यदुक्त ततोऽयत् शौरसेनीवद्भवति । अथ ससरीरो भगव मकरद्धजो एत्थ परिभमन्तो एव्व एवविधाए भगवतीए कथ ताए सातेसगहन क क एतातिस, अतित्थपुरव महाधन तट्टून ॥

न प्रायो लुक्कादिच्छलूषट्छम्यन्तसूत्रोक्तम् ॥ ६३ ॥

पैशाच्यां 'प्रायो लुक्कगचजतदपयवाम्' इत्यारभ्य 'छलूषट्छमीसुधा शावसप्तपर्णे' इति यावत् यानि सूत्राणि तैर्यदुक्त कार्य तन्न भवति । मकर केतू । मगधपुत्तवचन । विजयसेनेन लपित । मत । पाप । आयुध । देवरो । एवमन्यसूत्राणामप्युदाहरणानि द्रष्टव्यानि ॥

रो लस्तु चूलिकापैशाच्याम् ॥ ६४ ॥

चूलिकापैशाच्यां भाषायां रेफस्य लकारो भवति तु । पनमत पनयप्पकुपितकालीचलनग्गलग्गपतिबिंब तस्स तु न उतप्पनेसु एक्कातसतनु थल लुत्त । नलो नरो । सलो सरो ॥

गजडदबघझढधभा कचटतपखछठथफाः ॥ ६५ ॥

चूलिकापैशाचिके गजडदबघझढधभ इत्येतेषां यथासंख्य कचटतप खछ ठथफ इत्येते लितो भवन्ति । नगर नकल । मार्गण मक्कनो । मेघ मेखो । घन खनो । व्याघ्र वक्खो । राजा राचा । जीमूत चीमूतो । जर्जर चच्चल । निर्झर निच्छलो । झर्झर छच्छलो । तडाग तटाकं । डमरुक टमरुको । मण्डल मटल । गाढ काठ । ढक्का ठक्का । षण्ड सटो । मदन मतनो । दामोदर

तामोतरो। मन्दर मतरो। मधुर मथुल। धारा थारा। बान्धव बथवो। बालक पालको। रभस रफसा। रम्भा रफा। भगवती फकवती। नियोजित नियोचित। क्वचिल्लाक्षणिकस्यापि-प्रतिमा पडिमा पटिमा। दंष्ट्रा दाढा ताठा॥

अन्येषामादियुजि न ॥ ६६ ॥

अन्येषामाचार्याणा मते गजडदबघझढधभ इत्येषामादौ स्थिताना युजि धातौ च कचटतपखछठथफा न भवन्ति। गती। घम्मो। जनो। झल्लरी। डमरुक। ढक्का। दान। धूळी। बालो। पाल। युज्-नियोजितम्। अन्येषा मिति किम्? कती। नियोचित॥

शेष प्राग्वत् ॥ ६७ ॥

चूलिकापैशाचिके 'रो लस्तु' इत्यादि यदुक्त, ततोऽयत् प्राग्वत् प्राक्तन पैशाचीवद्भवति। 'नो णनो'—नयन। फनी। एवमन्यदपि॥

इति श्रीत्रिविक्रमदेवकृतप्राकृतव्याकरणवृत्तौ तृतीयस्याध्यायस्य द्वितीय पाद ॥

प्रायोऽपभ्रंशेऽचोऽच् ॥ १ ॥

अपभ्रंशेऽच स्थाने प्राय अच् अ·यो भवति। कच्च काच। वेणा वेणी। बाह् बाहा बाहु। पट्ठ पुट्ठ(१) पृष्ठम्। तणु तिणु तुण तृणम्। सुकिदु सुकुदु सिकिउ सुकृतम। लिह् लिहा लेह् लेखा। गउर गार। प्रायोग्रहणात् यश्चापभ्रंशे शेषा वक्ष्यते, तस्यापि क्वचित्प्राकृतवत् शौरसेनीवच्च कार्य भवति॥

अचोऽस्तवोऽखौ कखतथपफा गघदधबभान् ॥ २ ॥

अपभ्रंश इत्यनुवर्तते। अपभ्रंशे अच परे अस्तव असयुक्ता अखौ अनादौ वर्तमाना कखतथपफ इत्येते वर्णा गघदधबभ इत्येतान् प्रायो यथा संख्यमापद्य ते। कस्य ग -

जं दिट्ठउ सोमग्गहणु-असइहिँ हसिउ निसकु।
पिअमाणुसविच्छोहगरु गिलि गिलि राहु मियकु॥

---

(१) पिट्ठी ख०।

यदू दृष्ट सोमग्रहणमसतीभिर्हसित निःशङ्कम् ।
प्रियमानसविक्षोभकर गिल गिल राहो मृगाङ्कम् ॥

खस्य घ –

अम्मीए सत्थावत्थेहिं सुधिं चिन्तिज्जइ माणु ।
पिए दिट्ठे हल्लोहलेण को चेअइ अप्पाणु ॥
अम्ब ! स्वस्थावस्थै सुखेन चिन्त्यते मान ।
प्रिये दृष्टे हल्लोहल्लेन कश्चेतयत्यात्मानम् ॥

तथफफाना दधबभा –

सबधु करेप्पिणु कधिदु मइ तसु पर सभलउ जम्मु ।
जासु न चाउ न चारहडि न य पम्हट्ठउ धम्मु ॥
शपथ कृत्वा कथित मया तस्य पर सफल जन्म ।
यस्य न त्यागो न चारभटी न यस्य प्रमुष्टो धर्म ॥

अच इति किम् ? गिलि गिलि राहु मयकु । अस्तव इति किम् ? एक्कु हिं अक्खिहिं सावणु । एकस्मिन्नक्षिणि श्रावण । अखाविति किम् ? सबधु प्पिणु करेप्पिणु । प्रायोधिकारात् क्वचिन्न भवति—

(१)जइ केवँइ पावीसु पिउ अकिआ कोड्डु करीसु ।
पाणीउ नवइ सरावि जिवँ सव्वगे पइसीसु ॥
यदि कथञ्चित् प्राप्स्ये प्रियमकृत कौतुक करिष्यामि ।
पानीय नवे शरावे यथा सर्वाङ्गेण प्रविशति ॥
उअ कणिआरु पफुल्लिअउ कचणकातिपयासु ।
गोरीवयणविणिज्जिअउ न सेवइ वणवासु ॥
पश्य कर्णिकार प्रफुल्लित काञ्चनकान्तिप्रकाश ।
गौरीवदनविनिर्जित इव सेवते वनवासम् ॥

तु मो ड्वम् ॥ ३ ॥

अपभ्रंशेऽच परोऽसयुक्तोऽनादौ वर्तमानो मकारो वत्वमापद्यते तु । ङित्वात् सानुनासिक । कवँलु कमलु । भवँरु भमरु । लाक्षणिकस्यापि–जीवँ । आवँ ।

(१) इदमुदाहरणं ख० पुस्तके नास्ति ।

तिवँ। अच इत्येव-समारोइ लोउ। असयुक्त इत्येव-तसु परसुलभउ जम्मु। अखावित्येव मअणु॥

ह्मो म्हम् ॥ ४ ॥

अपभ्रंशे ह्म इत्यय मकाराक्रान्तहकारमापद्यते तु। म्ह इति 'श्मष्मस्मह्मा मस्मरररश्मौ म्ह' इति प्राकृतलक्षणविहितोऽत्र गृह्यते, संस्कृते तस्यासभवात्। गिम्हा गिह्मो। बम्हणो ब्रह्मणो।

> बम्ह ते विरला केवि नर जे सव्वग छइल्ल।
> जे वका ते बचयर जे उज्जुअ ते वइल्ल॥
> ब्रह्मन्! ते विरला केपि नरा ये सर्वाङ्गदक्षा।
> ये वक्रास्ते वञ्चकतरा य ऋजवस्ते बलीवर्दा॥

रो लुकमधः ॥ ५ ॥

अपभ्रंशे सयोगस्याधो वर्तमानो रेफो लुक लोपमाप्नोति तु। पिउ प्रिऊ प्रिय।

> जइ केवइ पावीसु पिउ अकिआ काड्ड करीसु।
> पाणीउ नवइ सरावि जिवँ सव्वगे पइसीसु॥
> यदि कथञ्चित् प्राप्स्ये प्रियमकृत कौतुकं करिष्यामि।
> पानीय नवे शरावे यथा सर्वाङ्गेण प्रविशति॥

पक्षे—

> जइ भग्गा पारक्कडा तो सहि मज्झु पिएण।
> अह भग्गा अम्हहतणा तो ते मारिअडेण॥
> यदि भग्ना परकीयास्तत सखि! मम प्रियेण।
> अथ भग्ना अस्मदीयास्ततस्तेन मारितेन॥

क्वचिदभूतोऽपि ॥ ६ ॥

अपभ्रंशे क्वचिदविद्यमानोऽपि रेफो भवति। व्रासू व्यास।

> व्रासु महरिसि एउ भणइ जइ सुइ सत्थ पमाणु।
> मायह चलण णवताह दिवे दिवे गगण्हाणु॥

व्यासो महर्षिरेतद्भणति यदि श्रुति शास्त्र प्रमाणम् ।
मातृणा चरणौ नमता दिवा दिवा गङ्गास्नानम् ॥

कश्चिदिति किम् ? वासेण वि भारअखभि बद्ध । व्यासेनापि भारत स्तम्भे बद्धम् ॥

विपदापत्सम्पदि द इ ॥ ७ ॥

अपभ्रंशे विपद् आपद् सपद् इत्येतेषा दकारस्य इकारो भवति । विवइ । आवइ । सपइ । प्रायोऽधिकारात्—गुणेहिं न संपइ कित्ति । गुणैर्न सम्पत्कीर्तिः ॥

कथयथातथा डिहडिथडिमडेमास्थादे ॥ ८ ॥

अपभ्रंशे कथ यथा तथा इत्येतेषु थादेरवयवस्य इह इथ इम एम इत्येते चत्वार आदेशा डितो भवन्ति(१) । किह किथ किम केम कथम् । जिह जिथ जिम जेम यथा । तिह तिथ तिम तेम तथा ।

बिम्बाहरि तणुरअणवणु किह ठिउ सिरिआणदु ।
निरुवमरसु पिए पिअविजणु सेसहो दिगणी मुद्दु ॥
बिम्बाधरे तनुरदनव्रण कथ स्थित श्रीआनन्द ! ।
निरुपमरस प्रियेण पीत्वेव शेषस्य दत्ता मुद्रा ॥
केम समप्पउ दुट्ठु दिणु किध रअणी चुडु होइ ।
णववहुदसणलालसउ वहइ मणोरहसोइ ॥
कथ समाप्यता दुष्ट दिन कथ रजनी यदि भवतु ।
नववधूदर्शनलालसो वहति मनोरथान् सोऽपि ॥
ओ गोरीमुहणिज्जिअउ वद्दलि लुक्कु मिअङ्कु ।
अन्नु वि जो परिहविअतणु सो किम भमइ निसङ्कु ॥
ओ गौरीमुखनिर्जितो दुर्दिने लीनो मृगाङ्क ।
अन्योऽपि य परिभूततनु स कथ भ्रमति नि शङ्कम् ॥
भण सहि निहुअउ तेम मइ जइ पिउ दिट्ठु सदोसु ।
जेम न जाणइ मज्झु मणु पक्खावडिअ तासु ॥

---

(१) इत पर प्राय ख०पुस्तके केवलं शब्दरूपाण्येवोदाहरणेषु दत्तानि, क०पुस्तके तु पद्यगतान्येव । द्विविधान्यपि सद्गृहीतान्यत्र पुस्तके ।

भण सखि ! निभृत तथा मा यदि प्रियो दृष्ट सदोष ।
यथा न जानाति मम मन पक्षायित तस्य ॥
जिम जिम वंकिम लोअणहं णिरि सावलि सिक्खेइ ।
तिम तिम वम्महु अप्पिअ सरा खरपत्थरी तिक्खेइ ॥
यथा यथा वक्रिमाण लोचनयोर्नितरा श्यामला शिक्षयति ।
तथा तथा मन्मथो निजान् शरान् खरप्रस्तरे तीक्ष्णयति ॥
णवर मिअङ्कु वि तिह तवइ जिह दिणअरु खअगालि ।
मइ जाणिउ पिअविरहिअह कवि धर होइ विआलि ॥
केवल मृगाङ्कोऽपि तथा तपति यथा दिनकर क्षयकाले ।
मया ज्ञात प्रियविरहिताना कापि धरा भवत्यपराह्णे ॥

एवं जिथतिथौ उदाहार्यौ ॥

दादेर्डेहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम् ॥ ९ ॥

अपभ्रंशे यादृगादीना दादेरवयवस्य डित् एह इत्यादेशो भवति । सर्वत्र डित्वाट्टिलोप ।

मइ भणिअउ बलिराउ तुहु केहउ मग्गणु एहु ।
जेहु तेहु नवि होइ वढ सइ नाराअणु एहु ॥
मया भणितो बलिराज ! त्व कीदृङ्, मार्गण ईदृक् ।
यादृक्तादृङ् न भवति मूढ ! स्वय नारायण एष ॥

डइसोऽताम् ॥ १० ॥

अपभ्रंशे यादृशादीनामकारान्ताना यादृश–तादृश–कीदृश–ईदृश–इति रूपाणां दादेरवयवस्य डित् अइस इत्यादेशो भवति । जइसु । तइसु । कइसु । अइसु ॥

यावत्तावत्युमहिंमा वादेः ॥ ११ ॥

अपभ्रंशे यावत्तावदित्यव्यययोर्वकारादेरवयवस्य उं महिं म इति त्रय आदेशा भवन्ति ।

तिलह तिलत्तणु ताउ पर जाउ न नेह गलन्ति ।
नेहि पणट्ठहि तेज्जि तिल तिल फिट्टवि खल होन्ति ॥

तिलाना तिलत्व तावत्पर यावन्न स्नेहा गलन्ति ।
स्नेहे प्रनष्टे त एव तिलास्तिला भ्रष्ट्वा खला भवन्ति ॥
जामहिं विसमी कज्जगइ जीवहं मज्झे एइ ।
तामहिं अच्छउ इअरु जणु सुअणुवि अंतरु देइ ॥
यावद्विषमा कार्यगतिर्जीवाना मध्य एति ।
तावदास्तामितरो जन सुजन एवान्तर ददाति ॥
जाम न निवडइ कुम्भअडि सीहचवेडचडक्क ।
ताम समत्तहं मयगलहं पइ पइ वज्जइ ढक्क ॥
यावन्न निपतति कुम्भतटे सिंहचपेटादढाघात ।
तावत् समस्ताना मदकलाना पदे पदे वाद्यते ढक्का ॥

डेत्तुलडेवडावियत्कियति च व्यादेर्वतुप ॥ १२ ॥

इयत्कियदित्येतयोश्चकाराद्यावत्तावतोश्च परिमाणार्थे विहितो यो वतुप्प्रत्यय तस्य व्यादेर्वकारादेर्यकारादेश्चावयवस्य एत्तुल एवड इत्यादेशौ डितौ भवत । एत्तुला । केत्तुलो । एवडो । केवडो ।

जेवडु अंतरु रावणरामहं तेवडु अंतरु पट्टणगामहं ।
यावदन्तर रावणरामयो , तावदन्तर पत्तनग्रामयो ।

डेत्तहे त्रलः ॥ १३ ॥

अपभ्रंशे सर्वादे सप्तम्यर्थे त्रल्प्रत्ययस्य डित् एत्तहे इत्यादेशो भवति । जेत्तहे । तेत्तहे ।

जेत्तहे तेत्तहे वारि घरि लच्छि विसंठुल धाइ ।
पिअपब्भट्टव गोरडि निच्चल कहिं वि न ठाइ ॥
यत्र तत्र द्वारे गृहे लक्ष्मीर्विसंस्थुला भवति ।
प्रियभ्रष्टेव गौरी निश्चला कुत्रापि न तिष्ठति ॥

यत्तदोर्डेत्तु ॥ १४ ॥

त्रल इत्यनुवर्तते । यत् तत्-आभ्या परस्य त्रल्प्रत्ययस्य डित् एत्तु इत्ययमादेशो भवति । जेत्तु ठिदो । यत्र स्थित । तेत्तु ठिदो । तत्र स्थित ॥

कुत्रात्रे च डेत्थु ॥ १५ ॥

अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येतयो स्थितस्य चकारात् यत्तदो परस्य त्रल् प्रत्ययस्य डित् एत्थु इत्यादेशो भवति। केत्थु। एत्थु। जेत्थु। तेत्थु।

जइ सो घडिदि प्रयावदी केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु।
जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि भण तो तहि सारिक्खु ॥
यदि स घटयति प्रजापति कुत्रापि लात्वा शिक्षाम्।
यत्रापि तत्राप्यत्र जगति भण तर्हि तस्या सदृक्ष ॥

त्वतलौ प्पणम् ॥ १६ ॥

अपभ्रंशे भावेऽर्थे विहितौ त्वतल्प्रत्ययौ प्पण इत्यादेशमापद्येते। पड्डुप्पण पटुत्व पटुता वा। सुक्कप्पण शुक्लत्व शुक्लता वा।

साहुवि लोउ तडप्फडइ वड्डत्तणहो तणेण।
वड्डुप्पणु परिपाविअइ हत्थि मोक्कलडेण ॥
सर्वोऽपि लोक उत्ताम्यति बृहत्त्वस्यार्थे।
महत्त्व पर प्राप्यते हस्तेन मुक्तेन ॥

तडप्फडइ इति तु औत्सुक्ये शब्दानुशासने देशीयात् ॥

तव्यस्य एव्वइएव्वउएव्वा. ॥ १७ ॥

अपभ्रंशे तव्यप्रत्ययस्य एव्वइ एव्वउ एव्व इति त्रय आदेशा भवन्ति। जेव्वइ, जेव्वउ, जेव्व जेतव्य।

एउ गृण्हेप्पिणु ध्रु मइ जइ प्रिउ उव्वारिज्जइ।
महु करिएव्वउ किंपि नवि मरिएव्वउ पर देज्जइ ॥
एतद् गृहीत्वा यन्मया यदि प्रिय उद्धार्यते।
मम कर्तव्य किमपि नापि मर्तव्य पर दीयते ॥
देसुच्चाडणु सिहिकढणु घणकुट्टणु जं लोइ।
मंजिट्ठए अइरत्तिए सव्वु सहेव्वउ होइ ॥
देशोच्चाटन शिखिक्वथनं घनकुट्टन यल्लोके।
मञ्जिष्ठयाऽतिरक्तया सर्वं सोढव्यं भवति ॥
सोएव्वा पर वारिआ पुप्फवईहिं समाणु।

जग्गेव्व पुणु को धरइ जइ सो वेउ पमाणु ॥
स्वपितव्य पर वारित पुष्पवतीभि समम् ।
जागर्तव्य पुन को बिभर्ति यदि स वेद प्रमाणम् ॥

क्त्व इइउइविअवि ॥ १८ ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ इवि अवि इति चत्वार आदेशा भवन्ति। करइ, करइउ, करइवि, करअवि कृत्वा । इ–

हिअडा जइ वेरिअ घणा तो किं अब्भि चडाहु ।
अम्हहं बे हत्थडा जइ पुणु मारि मराहु ॥
हृदय ! यदि वैरिणो घनास्तत किमाकाश आरोहाम ।
अस्माक द्वौ हस्तौ यदि पुनर्मारयित्वा म्रियामहे ॥

इउ—

पओहर वज्जडा निच्चु जे समुह चिटठन्ति।
महु थक्कहा समरगणि गयघड भज्जिउ जति ॥
पयोधरौ वज्रमयौ नित्य यौ समुख तिष्ठत ।
मम ता तस्य समराङ्गणे गजघटा भङ्क्त्वा यान्ति ॥

इवि—

रक्खइ सा विसहारिणी बे कर चुम्बिवि जीउ ।
पडिबिम्बिअमुजालु जलु जेहिं अडोहिउ पीउ ॥
रक्षति सा विषहारिणी द्वौ करौ चुम्बित्वा जीवम् ।
प्रतिबिम्बितमुञ्जाल जल याभ्यामनवगाह्य पीतम् ॥

अवि—

बाह विछोडवि जाहि तुहु हउ तेवँइ को दोसु।
हिअअट्ठिउ जइ नीसरहि जाणउ मुज स रोसु ॥
बाहू विच्छोड्य यासि त्व भवतु तथा को दोष ।
हृदयस्थितो यदि निस्सरसि जानामि मुञ्ज ! स रोष ॥

एप्प्येप्पिण्वेव्येविणु ॥ १९ ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य एप्पि एप्पिण एवि एविण इति चत्वार

आदेशा भवन्ति। करएप्पि, करएप्पिणु, करएपि, करएपिणु कृत्वा।

जेप्पि असेसु कसाअबलु देप्पिणु अभउ जअस्सु।
लेवि महव्वअ सिवु लहहि झाएपिणु तत्तस्सु॥
जित्वाऽशेष कषायबल दत्त्वाऽभय जगत।
लात्वा महाव्रतानि शिव लभन्ते ध्यात्वा तत्त्वम्॥

पृथग्योग उत्तरार्थ॥

तुम एवमणाणहमणहिं च॥ २०॥

अपभ्रंशे तुमुन्प्रत्ययस्य एव अण अणह अणहिं इत्येते चत्वार, चकारात् एप्पि एप्पिणु एपि एपिणु इत्येते च चत्वार एवमष्टादेशा भवन्ति। करएव, करअण, करअणह, करअणहिं, करएप्पि, करएप्पिणु, करएपि करएपिणु कर्तुम्।

देव दुक्करु निअयधणु करअण न तउ पडिहाइ।
एमइ सुहु भुञ्जणह मणु पर भुजणहिं न जाइ॥
दातु दुष्कर निजधन कर्तुं न तप प्रतिभाति।
एवमेव सुख भाक्तु मन पर भोक्तु न याति॥
जेप्पि चएप्पिणु सअल धर लेपिणु तवु पालेवि।
विणु सते तित्थेसरेण को सक्कइ भुवणेवि॥
जेतु त्यक्तु सकल, धरा लातु तप पालयितुम्।
विना शान्त्या तीर्थेश्वरेण क शक्नोति भुवनेऽपि॥

गमेस्त्वेप्येपिण्वोरेलुक्॥ २१॥

अपभ्रंशे गमेर्धातो परयो एपि एपिणु इत्यादेशयोरेकारस्य लुग्भवति तु। गंपि, गंपिणु, गमेप्पि, गमेप्पिणु गत्वा।

गपिणु वाराणसिहि नर अह उज्जइणिहि गपि।
मुआ पप्पुवन्ति परम पउ दिव्वन्तरइ न जपि॥
गत्वा वाराणस्या नरा अथ उज्जयिन्या गत्वा।
मृता प्राप्नुवन्ति परम पदं दिव्यन्तरे न यदपि॥

पक्षे–

गग गमेप्पिणु जो क्खु अभु जो सिवतित्थु गमेप्पि।

कीडदि तिदसावास गइ सोज्ज लोउ जएप्पि ।
गङ्गा गत्वा य खलु अन्यत् य शिवतीर्थं गत्वा ॥
क्रीडति त्रिदशावास गत सोऽद्य लोक जित्वा ॥

तृनो णअल् ॥ २२ ॥

अपभ्रशे तृन प्रत्ययस्य लित् णअ इत्यादेशो भवति । होणउ भविता । सुणउ श्रोता ।

हत्थि मारणउ लोउ बोल्लणउ ।
पडहु वज्जणउ सुनउ भसणउ ॥
हस्ती मारयिता, लोक कथयिता ।
पटहो वदिता, शुनको भषिता ॥

छस्य युष्मदादेर्डारः ॥ २३ ॥

अपभ्रशे युष्मदादिभ्य परस्य छस्य डित् आर इत्यादेशो भवति । तुम्हारु युष्मदीय । अम्हारु अस्मदीय ।

सदेसें काइ तुम्हारेण ज सगहो न मिलिज्जइ ।
सुविणतरि न पाणिएण पिअ पिआस किं छिज्जइ ॥
संदेशेन किं त्वदीयेन यत् सङ्गस्य (सङ्गो) न मिलयते ।
स्वप्नान्तरेऽपि तेन पानीयेन प्रिय ! पिपासा किं छिद्यते ॥

दिक्खि अम्हार क तु । पश्य मदीय का तम् । बहिणि अम्हार कन्तु । भगिनि ! मदीय कान्त ॥

जणिजणुननइनावइनाइ इवार्थे ॥ २४ ॥

अपभ्रशे इवार्थे जणि जणु न नइ नावइ नाइ इति षडादेशा भवन्ति । चदु जणि, चदु जणु, चदु न, चदु नइ, चदु नावइ, चदु नाइ चन्द्र इव । जणि—

चम्पअकुम्भमज्झि सहि सहलु पइट्ठउ ।
सोहइ इन्दणील जणि कणइ उविट्ठउ ॥
चम्पककुम्भमध्ये सखि ! भ्रमर प्रविष्ट ।
शोभते इन्द्रनील इव कनक उपविष्ट ॥

जणु—

निरुवमरसु पिए पिअविजणु । प्रागेव व्याख्यातम् ।

न—

मुहकबरिबन्ध तहे सोह धरहि न मल्लजुज्भु ससिराहु करहिं ।
तहे सोहहिं कुरल भमरउलतुलिअ न तिमिरडिंभ खेल्लन्ति मिलिअ ॥
मुखकबरीबन्धौ तस्याः शोभा धरत इव मल्लयुद्ध शशिराहू कुरुत ।
तस्याः शोभन्ते कुरला भ्रमरकुलतुलिता इव तिमिरडिम्भा क्रीडन्ति मिलित्वा ॥

नइ—

रविअत्थमणसमाउलें कंठट्ठिअ न छिन्नु ।
चक्कें खण्डु मुणालिअहे नइ जीवग्गलु दिन्नु ॥
रव्यस्तमनसमाकुलेन कण्ठस्थितो न च्छिन्नः ।
चक्रेण खण्डो मृणालिकाया इव जम्बार्गलो दत्तः ॥

नावइ—

पेक्खीविणु जिणवरह अदीरहघणसलोणु ।
नावइ गरुमच्छहरिउ जलणि पवीसइ लोणु ॥
दृष्ट्वा जिनवराणामदीर्घधनसलावण्यम् ।
इव गुरुमत्स्यहरित ज्वलने प्रविशति लवणम् ॥

नाइ—

वलआवलिनिवडणवलआ धण्णी उद्धभुअ जाइ ।
वल्लहविरहधूमह अस्स गाहप्पण गवेसइ नाइ ॥
वलयावलिनिपतनवलया धन्या उर्ध्वभुजा याति ।
वल्लभविरहधूमादस्य गाधत्व गवेषयत इव ॥

तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ्ये ॥ २५ ॥

अपभ्रंशे तादर्थ्ये द्योत्ये तणेण तेसिं तेसि तेहि केहिं इति पञ्च निपाता प्रयोक्तव्याः । रामतणेण, रामतेसिं, रामतेसि, रामतेहिं, रामकेहिं णमोक्कारो रामार्थं नमस्कारः ।

ढोल्ला एह परिहासडी अइ भन कवणहिं देसि ।

इउ झिज्जउ तउकेहि पिअ तुहु पुणु अन्नहितेसि ॥
विट ! एता परिहासिकामयि भण कस्मै न ददासि ।
अहं क्षीये तवार्थे प्रिय ! त्वं पुनरन्यस्यार्थे ॥
वड्डत्तणहोतणेण महत्त्वस्यार्थे । एव तेहिंतेसिमावुदाहार्यौ ॥

स्वार्थे डुः पुनर्विनाध्रुवम ॥ २६ ॥

अपभ्रंशे पुन विना ध्रुवम् इत्येतेभ्य पर स्वार्थे डित् उप्रत्ययो भवति । पुणु होइ पुनर्भव । पावु विनु पाप विना । ध्रुवु जम्मु ध्रुवं जन्म।

सुमरिज्जइ त वल्लहउ ज वीसरइ मणाउ ।
जहिं पुणु सुमरणु जाउ गउ तहो नेहहो काइ नाउ ॥
स्मर्यते तद्वल्लभ यद्विस्मरति मनाक् ।
यस्मिन् पुन स्मरण यावद्गत तस्य स्नेहस्य किं नाम ॥
चचलु जीविउ ध्रुवु मरणु पिअ रूसिज्जइ काइं ।
होसइ दिअहा रूसणा दिव्वइ वरिससआइ ॥
चञ्चल जीवित ध्रुव मरण प्रिय ! रुष्यते कथम् ।
भविष्यन्ति दिवसा रोषणस्य दिव्यानि वर्षशतानि ॥

डेंडाववश्यमः ॥ २७ ॥

स्वार्थ इत्यनुवर्तते । अपभ्रंशे अवश्यम परौ ए अ इत्येतौ डितौ प्रत्ययौ भवत । अवसें, अवस अवश्यम् ।

जिब्भिन्दिउ नायउ वसि करहु जसु अधिन्नइ अन्नइ ।
मूलि विणट्ठइ तुंबिणिहे अवसें सुक्कइ पण्णइ ॥
जिह्वेन्द्रिय नायक वशे कुरुत यस्याधीनान्यन्यानि ।
मूले विनष्टे तुम्बिन्या अवश्य शुष्यन्ति पर्णानि ॥
अवस न सुअहि सुहच्छिअहिं । अवश्यं न स्वपन्ति सुखासिकायाम् ॥

परमेकशसोर्डडि ॥ २८ ॥

अपभ्रंश परम् एकशस् इत्याभ्या परौ स्वार्थे डितौ अ इ इत्येतौ यथा सख्य भवत । पर परम् । एक्कसि एकश ।

उणहि न सपइ कित्ति पर फल लिहिआ भुञ्जन्ति ।
केसरि न लहइ बोड्डिअवि गय लक्खेहि घेप्पन्ति ॥

गुणैर्न सम्पत् कीर्ति पर फलानि लिखितानि भुञ्जते ।
केसरी न लभते कपर्दिकामपि गजा लक्षैर्गृह्यन्ते ॥
एक्कसि सीलकलंकिअह् देज्जहिं पच्छित्ताइं ।
जो पुणु खण्डइ अणुदिअहु तसु पच्छित्तें काइं ॥
एकश शीलकलङ्किताना दीयन्ते प्रायश्चित्तानि(१) ।
य पुन खण्डयत्यनुदिवस तस्य पश्चात्तापेन(२) किम् ॥

अडडडुल्लाः स्वार्थिककलुक् च ॥ २९ ॥

अपभ्रंशे नामत परत अ इति अड उल्ल इत्येतौ च डितौ प्रत्ययौ भवत, तत्संनियोगेन स्वार्थिकस्य कप्रत्ययस्य लोपश्च । बलउ, बलडु, बलुल्लु बलम् ।

विरहानलजालकरालिअउ पहिउ पन्थि ज दिट्ठउ ।
त मेलवि सव्वहिं पन्थिअहिं सोजि किअउ अग्गिट्ठउ ॥
विरहानलज्वालाकरालित पथिक पथि यद् दृष्ट ।
तन्मिलित्वा सर्वै पान्थै स एव कृतोऽग्निष्ठ ॥
महु कन्तहो बे दोसडा हेल्लि म झङ्खहि आलु ।
देन्तहो हउ पर उव्वरिअ जुज्झन्तहो करवालु ॥
मम कान्तस्य द्वौ दोषौ हे सखि ! मा जल्पाऽनर्थकम् ।
ददतोऽहं परमुद्धरिता युध्यमानस्य करवालम् ॥

एक्क कुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धी । एका कुटी पञ्चभी रुद्धा ॥

तद्योगजाश्च ॥ ३० ॥

अपभ्रंशे अडडडुल्लाना योगभेदेभ्यो ये जायन्ते अडडुल्लअडुल्लड इत्यादय प्रत्यया तेऽपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति । अड-

फोडेन्ति जे हिअडउ अप्पणउ ताहं पराई कवण घिणु ।
रक्खेज्जउ तरुणहो अप्पणा बालहे जाया विसम थणु ॥
स्फोटयन्ति ये हृदयमात्मीय तेषां परकीया का घृणा ।
रक्षतं तरुणा ! आत्मानं बालाया जातौ विषमौ स्तनौ ॥

डुल्लअ—चूडुल्लअउ चुण्णीहोसइ । चूडा चूर्णीभविष्यति ।

---

(१) पश्चात्तापा —क० । (२) प्रायश्चित्तेन—ख० ।

डुल्लइ-देक्खिअ बाहुबलुल्लडुडउ मुबइ नीसास । दृष्ट्वा बाहुबल मुञ्चति नि श्वासम् । एव बाहुबलुल्ल इत्यादि ॥

डीत स्त्रियाम् ॥ ३१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न इत प्राक्तनसूत्रद्वयविहितप्रत्ययान्तात् परा डीप्रत्ययो भवति ।

वहिआ दिट्ठा गोरडी तुट्ठा मग्गु निअत ।
असुसाए क चूआ ? तोतुवाण कर त ॥
दृष्टा दृष्टा गौरी तुष्टा मार्गं पश्यन्ती ।
अश्रूच्छ्वासै क चकन्ति ? मितशुष्क कुर्वती ॥

अदन्तात डा ॥ ३२ ॥

अपभ्रंशे अडडडुल्लाना मध्ये य अकारान्त प्रत्यय तदन्तान्नाम्न स्त्रिया वर्तमानात् डाप्रत्ययो भवति । ङ्यपवाद, ।

पिउ आअगउ पत्तडिम्झुणि कण्णइ पइट्ठु ।
तहो विरहहो नासन्तहो धूलडिआवि न दिट्ठ ॥
प्रिय आगत पत्रध्वनि कर्णे प्रविष्ट ।
तस्य विरहस्य नश्यतो धूलिरपि न दृष्टा ॥

इदतोऽति ॥ ३३ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानस्य नाम्नो योऽकारस्तस्य अति अकारे प्रत्यये परे इकारो भवति । धूलडिआवि न दिट्ठ । स्त्रियामित्येव-झुणि कण्णइ पइट्ठ ॥

इदानीमेव्वहि ॥ ३४ ॥

अपभ्रंशे इदानीम स्थाने एव्वहि इति भवति । एव्वहि होइ । इदानीं भवतु

हरि नच्चावउ पगणइ विम्हइ पाडिउ लोउ ।
एव्वहि राहपओहरह ज भावइ त होउ ॥
हरिर्नर्तित प्राङ्गणे विस्मये पातितो लोक ।
इदानीं राधापयोधरयोर्यद्भविता तद्भवतु ॥

एव जि ॥ ३५ ॥

अपभ्रंशे एवशब्दस्थाने जि इति भवति । रामु जि राम एव ।

जाउ म जतउ पल्लवह देक्खउ कइ पय देइ ।

हिअइ तिरिच्छी हउ जि पर पिउ डम्बरइ करेइ ॥

यातु मा यात पल्लवत पश्यामि कति पदानि ददाति ।

हृदये तिर्यग्भूताऽहमेव पर प्रियो डम्बराणि करोति ॥

एवमेम ॥ ३६ ॥

एवम्—इत्यव्यये एम इति भवति । एम राम कुणइ । एव राम करोति ।

पियसगमि कउ निद्दडी पिअहो परोक्खहो केम ।

मइ वेन्निवि विन्नासिअ निद्द न एम न तेम ॥

प्रियसङ्गमे कुतो निद्रा प्रियस्य परोक्षस्य कथम् ।

मया द्वे अपि नाशिते निद्रा नैव न तथा ॥

नहि नाहि ॥ ३७ ॥

नहि इत्यव्यय नाहि इति भवति । नाहि धम्मु नहि धर्म ।

एत्तहे मेह पिअन्ति जलु एत्तहे वडवाणलु आवट्टइ ।

पेक्खु गहीरिम साअरहो एक्कवि कणिअ नाहि ओहट्टइ ॥

इतो मेघा पिबन्ति जलमितो वडवानल आवर्तयति ।

पश्य गभीरत्वं सागरस्य एकापि कणिका नहि हीयते ॥

प्रत्युत पच्छलिउ ॥ ३८ ॥

प्रत्युत इत्यव्यय पच्छलिउ इति भवति । पच्छलिउ सुघु । प्रत्युत सुखम् ।

सावसलोणी गोरडी नवखी कवि विसगठि ।

भड्डु पच्छलिउ सो मरइ जासु न लग्गइ कठि ॥

सर्वस्वलावण्या गौरी नवीना कापि विषग्रन्थि ।

भट प्रत्युत स म्रियते यस्य न लगति कण्ठे ॥

ग्रन्थिरित्यत्र 'लिङ्गमतन्त्र'मिति सूत्रात् स्त्रीलिङ्गता ॥

एवमेव एमइ ॥ ३९ ॥

एवमेव इत्यव्ययम् एमइ इति भवति । एमइ लोगु एवमेव लोक ।

अगहिं अग न मिलिउ अहरे अहरु न पत्तु ।
पिअ जोअन्तिहे मुहकवँलु एमइ सुरउ समत्तु ॥
अङ्गैरङ्ग न मिलित सखि ! अधरेणाऽधरो न प्राप्त ।
प्रियस्य पश्यन्त्या मुखकमलमेवमेव सुरत समाप्तम् ॥

सम समाणु ॥ ४० ॥

समम्-इत्यव्यय समाणु इति भवति । रामाण समाणु । रामेण समम् ।

कतु ज सीहहो उवमिअइ त महु खण्डिउ माणु ।
सीहु अरक्खअ गअ हणइ पिउ पयरक्ख समाणु ॥
कान्तो यत् सिंहस्योपमीयते तन्मम खण्डितो मान ।
सिंहोऽरक्षकान् गजान् हन्ति प्रिय पदरक्षै समम् ॥

किल किर ॥ ४१ ॥

अपभ्रंशे किल इत्यव्यय किर भवति । न किर खाइ । न किल खादति ।

न किर खाइ न पिअइ न विद्दवइ धम्मि न वेच्चइ रूअडउ ।
इह किवणु न जाणइ जह जमहो खणेण पहुच्चइ दूअडउ ॥
न किल खादति न पिबति न विद्रवति धर्मे न व्ययति रूपकम् ।
इह कृपणो न जानाति यथा यमस्य क्षणेन पर्याप्नोति दूत ॥

पग्गिमप्राइमप्राउप्राइव प्रायसः ॥ ४२ ॥

प्रायस्—इत्यव्ययम् अपभ्रंशे पग्गिम प्राइम प्राउ प्राइव इति चतुर्धा प्रयोज्यम् । पग्गिम चवलु । प्रायश्चपल इत्यादि ।

एसी पिउ रूसेसु हउ रुट्ठी मइ अणुणेइ ।
पग्गिम एइ मणोरहइ दुक्करु दइउ करेइ ॥
एष्यति प्रियो रुष्याम्यह रुष्टा मामनुनयति ।
प्राय एतान्मनोरथान् दुष्करान् दैव करोति ॥
प्राइव मुणिहवि भतडी ते मणिअडा गणन्ति ।
अक्खइ निरामइ परमपइ अज्जवि पउ न लहन्ति ॥
प्रायो मुनीनामपि भ्रान्ति ते मणीन् गणयन्ति ।
अक्षये निरामये परमपदेऽद्यापि पद न लभन्ते ॥

अन्ने ते दीहर लोअण अन्नु त भुअजुअलु ।
अन्नु सु घण थणहारु त अ नु जि मुहकमलु ॥
अन्ये ते दीर्घे लोचने अन्यत्तद्भुजयुगलम् ।
अन्य स घन स्तनभार तदन्यदेव मुखकमलम् ॥
अन्न सु केसकलापु सु अन्नजि प्राउ विहि ।
जेण णिअबिणि घडिअ सुगुणलाअण्णणिहि ॥
अन्य स केशकलाप सोऽन्य एव प्रायो विधि ।
येन नितम्बिनी घटिता स गुणलावण्यनिधि ॥
अंसुजलें प्राइव गोरिअहे सहि उव्वत्ता नअणसर ।
तें समुह सपेसिआ देंति तिरिच्छी घत्त पर ॥
अश्रुजलेन प्रायो गौर्या सखि! उद्वान्ते नयनसरसी ।
ते सम्मुखे सप्रेषिते ददतस्तिर्यग्घात परम् ॥

दिवा दिवे ॥ ४३ ॥

दिवा इत्यव्यय दिवे इति भवति । दिव दिवे गगण्हाणु । दिवा दिवा गङ्गा स्नानम् ॥

सह सहु ॥ ४४ ॥

सह इत्यव्यय सहु इति भवति ।

जइ पवसन्ते सहु न गयअ न मुअ विओएँ तस्सु ।
लज्जिज्जइ सदेहसडा दिन्तेहिं सुहअजणस्सु ॥
यदि प्रसवता सह न गता न मृता वियोगेन तस्य ।
लज्जते सन्देशान् ददतीभिस्सुभगजनस्य ॥

मा मं ॥ ४५ ॥

मा इत्यव्य मं इति भवति । म धणि करहिं विसाउ । मा धन्ये! कुरु विषादम् । प्रायोग्रहणात्—

माणि पणट्ठइ जइ न तणु तो देसडा चइज्ज ।
मा दुज्जणकरपल्लवेहिं दीसिज्जन्तु भमेज्ज ॥
माने प्रणष्टे यदि न तनु, ततो देशान् त्यजेत् ।

मा दुर्जनकरपल्लवैर्दृश्यमानो भ्रमेत् ॥

कुतः कउकहुतिहु ॥ ४६ ॥

अपभ्रंशे कुत इत्यव्यय कउ कहु तिहु इति च भवति । कउ गदु, कहु गदु, तिहु गदु । कुतो गत ।

महु कतहो गुट्ठट्ठिअहो कउ झुम्पडा वलन्ति ।
अह रिउरुहिरे उल्लवइ अह अप्पणेन भन्ति ॥
मम कान्तस्य गोष्ठस्थितस्य कुत कुटीरकानि ज्वलन्ति ।
अथ रिपुरुधिरेण विध्मापयत्यथात्मीयेन न भ्रान्ति ॥

धुमु कहु तिहु उट्ठिअओ । धूम कुत कुत उत्थित ॥

अथवामनागहवइमणाउं ॥ ४७ ॥

अथवा मनाक् इत्येतौ अहवइ मणाउ इति भवत । अहवइ ण सुहं ताहु । अथवा न सुख तासाम् । किंपि मणाउ मह पिअस्स । किमपि मनाक् मम प्रियस्य ।

जाइज्जइ तहिं देसडइ लब्भइ पिअहो पमाणु ।
जइ आवइ तो आणिअइ अहवइ त जि निवाणु ॥
गम्यते तत्र देशे लभ्यते प्रियस्य प्रमाणम् ।
यद्यागच्छति तत आनीयतेऽथवा तदेव निर्वाणम् ॥
विहवि पणट्ठइ वकडउ रिद्धी जणसामन्नु ।
किंपि मणाउ महु पिअहो ससि अणुहरइ न अन्नु ॥
विभवे प्रनष्टे वक्र ऋद्धौ जनसामान्य ।
किमपि मनाक् मम प्रियस्य शशी अनुहरति नान्य ॥

इतसेत्तहे ॥ ४८ ॥

इतस् इत्यव्ययम् एत्तहे इति भवति । एत्तहे मेह पिअन्ति जलु । इतो मेघा पिबन्ति जलम् ॥

पश्चात्पच्छइ ॥ ४९ ॥

अपभ्रंशे पश्चादित्यव्यय पच्छइ इति भवति । पच्छइ होइ विहाणु । पश्चा द्भवति विभातम् ॥

ततस्तदा तो ॥ ५० ॥

ततस् तदा इत्येतौ तो इति भवत । तो गदु । ततो गतस्तदा गतो वा ।

जइ भग्गा पारक्कडा ता सहि मज्झु पिएण ।
अह भग्गा अम्हहतणा तो तें मारिअडेण ॥
यदि भग्ना परकीयास्तत सखि ! मम प्रियेण ।
अथ भग्ना अस्मदीयास्तदा तेन मारितेन ॥

त्वनुसाहावन्यथासर्वौ ॥ ५१ ॥

अन्यथा सर्व इत्येतौ अनु साह इति यथासख्य तु भवत । अनु कदु । अन्यथा कृतम् ।

विरहानलजालकरालिअउ पहिउ कोवि बुड्डिवि ठिअओ ।
अनु सिसिरकालि सीअलजलु धुमु कहँ तिहु उट्ठिअओ ॥
विरहानलज्वालाकरालित पथिक कोऽपि निमज्य स्थित ।
अन्यथा शिशिरकाले शीतलजलाद्धूम कथ कुत उत्थित ॥

पक्षे—अन्नहा साहुवि लोउ तडप्फडइ । अन्यथा साधुरपि तडफडा यते (ताम्यति) ॥

किं काइकवणौ ॥ ५२ ॥

अपभ्रंशे किंशब्द काइ कवण इत्यादशौ आपद्यते ।

जइ सु न आवइ दूइ घरु काइ अहामुहु तुज्झु ।
वअणु जु खण्डइ तउ सहि एसो पिउ होइ न मज्झु ॥
यदि स नायाति दूति ! गृह किमधोमुख तव ।
वचन य खण्डयति तव सखि ! एष प्रियो भवति न मम ॥

काइ न दूरे पेक्खइ । किं न दूरे पश्यसि ? ताहं पराइ कवण घिणु । तेषां परकीया का घृणा ।

उन्नविच्छवुत्ता विषण्णवर्त्मोक्ताः ॥ ५३ ॥

विषण्ण वर्त्म उक्त इत्येते वन्न विच्छ वुत्त इति यथासख्यं भवन्ति ।

मइ वुत्तउ तुहुं धुरु धरहि कसरेहिं विगुत्ताइ ।

पइ विणु धवल न चडइ भरु एमइ उन्नउ काइं ॥
मयोक्त त्व धुर विभूहि कसरैर्विगोपित ।
त्वया विना धवल ! न चटति भर एवमेव विषण्ण किम् ॥
ज मणुविच्छि न माइ । य मनोवर्त्मनि न माति ॥

अत् खुः परस्परस्य ॥ ५४ ॥

अपभ्रंशे परस्परशब्दस्य खु आदि अद्भवति ।

ते मुग्गडा हराविआ जे परिविट्ठा ताहं ।
अवरोप्परु जोअताह सामिउ गंजिउ जाह ॥
ते मुद्गा हारिता ये परिवेष्टितास्तेषाम् ।
परस्पर पश्यता(१) स्वामी परिभूतो(२) येषाम् ॥

अन्यादृशस्याण्णाइसावराइसौ ॥ ५५ ॥

अपभ्रंशे अन्यादृशस्य अन्नाइस अवराइस इत्यादेशौ भवत । अण्णाइसु । अवराइसु ॥

बहिल्लगा शीघ्रादीनाम् ॥ ५६ ॥

अपभ्रंशे शीघ्रादीना बहिल्लादय आदेशा प्रायो भवन्ति । शीघ्रस्य बहिल्ल —

एक्कु कइअहवि न आवही अन्नु बहिल्लउ जाहि ।
मइ मित्तडा प्रमाणिअउ पइं जेहउ खलु नाहि ॥
एक कदाचिदपि नायासि अन्यत् शीघ्र यासि ।
मया मित्र ! प्रमाणितस्त्वया यादृश खलो नहि ॥

अस्मिन् गणे कस्य किं भवति ? तथाहि, झकटकस्य घगघल —

जिम सुपुरिस तिम घग्घलइ जिम नइ तिम वलणाइं ।
जिम डोंगर तिम कोट्टरइं हिआ विसूरहि काइ ॥
यथा सुपुरुषास्तथा झकटका यथा नद्यस्तथा वलनानि ।
यथा पर्वतास्तथा कोटराणि हृदय ! खिद्यसे कथम् ॥

(१) पुष्यतां—मु० पु० । (२) गञ्जितो—मु० पु० ।

रम्यस्य रवण्ण —

सरिहिं न सरेहिं न सखरेहिं नवि उज्जाणवणेहिं ।
देस रवण्णा होन्ति वढ निवसन्तेहि सुअणेहिं ॥
सरिद्भिर्न सरोभिर्न सरोवरैर्नाप्युद्यानवनै ।
देशा रम्या भवन्ति मूढ ! निवसद्भि सुजनै ॥

यद्यद् दृष्ट तत्तदित्यस्य जाइट्ठिआ—

अइ रचसि जाइट्ठिअए हिअडा मुद्धसहाव ।
लोहें पुट्टणएण जिम घणा सहेसहि ताव ॥
अथ रज्यसि यद्यद् दृष्ट तत्तत् हृदय ! मुग्धस्वभाव ! ।
लोहेन स्फुटता यथा घन सहिष्यते ताप ॥

पृथक्पृथगित्यस्य अंजुअ —

एक कुडुली पश्वहिं रुद्धी तह पश्वहवि जुअजुअ बुद्धिइ ।
बहिणुए त घरु कहि किंव नन्दउ जेत्थ कुडुबउ अप्पणच्छदइ ॥
एक कुटी पश्चभी रुद्धा तेषा पश्चानामपि पृथक्पृथग्बुद्धि ।
भगिनि ! तद् गृहं कथय कथ नन्दतु यत्र कुटुम्बकमात्मच्छन्दकम् ॥

भयस्य द्रवक्क (१)—

दिवेहिं विढत्तउ खाहि वढ सचि म एक्कुवि द्रम्मु ।
कोवि द्रवक्कउ सो पडइ जेण समप्पइ जम्मु ॥
देवैरर्जित खादय मूढ ! संचिनु मा एकमपि द्रम्मम् ।
किमपि भय तत्पतति येन समाप्यते जन्म ॥

मा भैषीरित्यस्य स्त्रीवत् मब्भिसडी—

सत्थावत्थहं आलवणु साहुवि लोउ करेइ ।
आदन्नह मब्भिसडी जो सज्जणु सो देइ ॥
स्वस्थावस्थानामालपन सर्वोऽपि लोक करोति ।
आर्त्तांना मा भैषीर्य सज्जन स ददाति ॥

अवस्कन्दस्य दडवड —

चलेहिं चलन्तेहिं लोअणेहिं जे तइ दिट्ठा बालि ।

---

(१) द्रवक—इति ख० ।

तहिँ मअरद्धअदडवडउ पडइ अपूरइ कालि ॥
चलैश्चलद्भिर्लोचनैर्ये त्वया दृष्टा बाले ! ।
तेषु मकरध्वजावस्कन्दा पतन्त्यपूर्णे काले ॥

आत्मीयस्य अप्पण —

फोडेन्ति जे हिअडउ अप्पणउ । स्फोटयन्ति ये हृदयमात्मन ॥

गाढस्य निच्चट्ट —

विहवे कस्सु थिरत्तणउ जोव्वणि कस्सु मरट्टु ।
सो लेखडउ पठाविअउ जो लग्गइ निच्चट्टु ॥
विभवे कस्य स्थिरत्व यौवने कस्य गर्व ।
स लेख प्रस्थाप्यते यो लगति गाढम् ॥

क्रीडाया खेड्ड —

खेड्डअ कयमम्हेहिँ निच्छय किं पयम्पह ।
अणुरत्ताउ भत्ताउ अम्हे मा चअ सामिअ ॥
क्रीडा कृतास्माभिर्निश्चय किं प्रवदथ ।
अनुरक्तान् भक्तानस्मान् मा त्यज स्वामिन् ! ॥

असाधारणस्य असड्ढल —

कहिँ ससहरु कहिँ मअरहरु कहिँ बरिहिणु कहिँ मेहु ।
दूरठिआहवि सज्जणह होइ असड्ढलु नेहु ॥
कुत्र शशधर कुत्र मकरगृह कुत्र बर्हिण कुत्र मेघ ।
दूरस्थितानामपि सज्जनाना भवत्यसाधारण स्नेह ॥

नवस्य नवखी—

नवखी कवि विसगठि । नवा कापि विषग्रन्थि ॥

मूढस्य नालिअवढौ—

जो पुणु मणि जि खसिफसिहूअव चिन्तइ देइ न दम्मु न रूअव ।
रइवसभमिरु करग्गुल्लालिउ घरहिँ जि कोन्तु गणइ सो नालिउ ॥
य पुनर्मनस्येव व्याकुलीभूतश्चिन्तयति ददाति न द्रम्म न रूपकम् ।
रतिवशाभ्रमणशील कराग्रोल्लालित गृह एव कुन्त गणयति स मूढ ॥
दिवेहिँ विढत्तउ खाहि वढ । दैवैरर्जित खादय मूढ ! ॥

अस्पृश्यसंसर्गस्य विट्टाल —

जे छड्डेविणु रअणनिहिं अप्पउ तडि घल्लन्ति ।
तहं सङ्खहं विट्टालु पर फुक्किज्जन्त भमन्ति ॥
ये मुक्त्वा रत्ननिधिमात्मानं तटे क्षिपन्ति ।
तेषां शङ्खानामस्पृश्यसंसर्गः परं फूत्क्रियमाणा भ्रमन्ति ॥

अद्भुतस्य ढक्करि —

हिअडा पइं बहु बोल्लिअउ महु अग्गइ सअवार ।
फुट्टिसु पिए पवसन्ति हउं भण्डय ढक्करिसार ॥
हृदय ! त्वया बहूक्तं ममाग्रे शतवारम् ।
स्फुटिष्यामि प्रियेण प्रवसताऽहं भण्डयाद्भुतसार ! ॥

कौतुकस्य कोड्ड —

कुञ्जरु अन्नहं तरुवरहं कोड्डेण घल्लइ हत्थु ।
मणु पुणु एक्कहिं सल्लइहिं जइ पुच्छह परमत्थु ॥
कुञ्जरोऽन्येषु तरुवरेषु कौतुकेन क्षिपति हस्तम् ।
मनः पुनरेकस्यां सल्लक्यां यदि पृच्छथ परमार्थम् ॥

हे सखीत्यस्य हेल्लि —

हेल्लि म झङ्खहि आलु देत्थु सु विहिवि न सइ ।
विडअतु गहिमि वि णिरहु विसाउ सव्वइ कड्ढइ ॥
हे सखि ! मा जल्पानर्थकं दृष्ट्वा स विधिरपि नास्ति ।
पीडयतु गृह्णाम्यपि नित्यं विषादं सर्वमाकर्षामि ॥

यदेश्छुड्डु —

वेस जि छुड्डु अग्घइ ववसाउ ॥
वेश्यैव यदि अर्घति व्यवसायम् ॥

सम्बन्धिन केरतणो—

गअउ सु केसरि पिअहु जलु निच्चिन्तइं हरिणाइं ।
जसु केरए हुंकारडए मुहहु पडन्ति तिणाइं ॥
गतः स केसरी पिबत जलं निश्चिन्ता हरिणाः ।
यस्य सम्बन्धिना हुङ्कारेण मुखेभ्यः पतन्ति तृणानि ॥

जइ भग्गा अम्हहं तणा । यदि भग्ना अस्माकं सम्बन्धिन ॥

दृष्टेर्द्रेहि —

एकमेक्कउ जइवि पेक्खइ हरि सुट्ठु सव्वाअरेण, तो वि द्रेहि जहिं कहिं वि राही को सक्कइ संवरेवि दड्ढनअणा नेहिं पलुट्टा ।

एकैक यद्यपि पश्यति हरि सुष्ठु सर्वादरेण, ततोऽपि दृष्टिर्यत्र कुत्रापि राधा, क शक्नोति संवरितु दग्धनयने स्नेहन पर्यस्ते । इत्यादि ॥

हुहुरुघिग्घिगा शब्दचेष्टानुकृत्यो ॥ ५७ ॥

अपभ्रंशे हुहुर्वादय शब्दानुकरणे घिग्दयादयश्चेष्टानुकरणे यथासख्य प्रयोक्तव्या ।

मई जाणिउ बुड्डीसु हउ पेमद्रहिं हुहुरुत्ति ।
णवरि अचिन्तिअ सपडिय विप्पिय नवि झडत्ति ॥
मया ज्ञात मज्जिष्याम्यहं प्रेमहृदे हुहुरु इति ।
केवलमचिन्तिता सम्पत्तिर्विप्रिया नापि झटिति ॥

आदिग्रहणात्—

खज्जइ न कसरक्केहिं पिज्जइ न घुटेहिं ।
एमइ होइ सुहच्छडी पिए दिट्ठे नअणेहिं ॥
खाद्यते न कसरत्कै पीयते न घुण्टै ।
एवमेव भवति सुखास्या प्रिये दृष्टे नयनाभ्याम् ॥

इति शब्दानुकरणम् ।

अज्जुवि नाहु महुज्जि घरि सिद्धत्था वदेइ ।
ताउजि विरहु गवक्खेहिं मक्कडुघिग्घिउ देइ ॥
अद्यापि नाथो ममैव गृहे सिद्धार्थान् वन्दते ।
तावदेव विरहो गवाक्षेभ्यो मर्कटविभीषिका ददाति ॥

आदिग्रहणात्—

सिरि जर खडी लोअडी गलि मणियडा न वीस ।
तोवि गोट्ठडा कराविआ मुद्धए उट्ठ बईस ॥
शिरसि जरा खण्डिता लोमपुटी गले, मणयो न विंशति ।

ततोऽपि गोष्ठा कारिता मुग्धया उत्तिष्ठोपविश ॥

इति चेष्टानुकरणमित्यादि ॥

अनर्थका घइमादयः ॥ ५८ ॥

अपभ्रंशे घइ इत्यादयो निपाता अनर्थका प्रयुज्यन्ते ।

पेम्मडि पच्छायावडा पिउ कलहिअउ विआलि ।
घइ विवरीडी बुद्धडी होइ विणासहो कालि ॥
प्रेम्णि पश्चात्ताप प्रिय कलहायितो विकाले ।
विपरीता बुद्धिर्भवति विनाशस्य काले ॥

आदिग्रहणात् खाइ–इत्यादि ॥

इति श्रीत्रिविक्रमकृतप्राकृतव्याकरणवृत्तौ तृतीयाध्यायस्य तृतीय पाद ॥

---

(१)प्राकृत, शौरसेनी, मागधी, पैशाची, चूलिकापैशाची, अपभ्रंश इति षड् भाषा, आसामित्थङ्कार शेषातिदेश –शौरसेनीशेष प्राकृतवत्, मागधीशेष शौरसेनीवत्, पैशाचीशेषमपि शौरसेनीवत्, चूलिकापैशाचीशेष पैशाचीवत्, अपभ्रंशे तु प्राय शौरसेनीवत् कार्य, लिङ्गात-त्रता च, शेष प्राकृतवत्। शौर सेन्यामिह प्रकरणे यत्कार्यमुक्तं, ततोऽन्यत् प्राकृतवदेव भवति। 'दिहौ मिथस्से' इत्यारभ्य 'दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोऽस्तो'रिति सूत्रात् प्राग् यानि सूत्राणि, तेषु यान्युदाहरणानि तान्येव शौरसे या भवन्तीति विभाग प्रतिसूत्रमभ्यूह्य दर्शनीय ॥

दिहौ सुपि ॥ १ ॥

अपभ्रंश इत्यनुवर्तते। अपभ्रंशे सुपि पर नाम्नोऽन्त्यस्य स्वरस्य दिहौ दीर्घ ह्रस्वौ प्रायो भवत । रामु, रामू, राम । सौ—

ढाल्ला सावला धण चपअवण्णी ।
णाइ सुवण्णरेह कसवट्टइ दिण्णी ॥
विट श्यामलो धन्या चम्पकवर्णी ।
इव सुवर्णरेखा कषपट्टे दत्ता ॥

---

(१) 'प्राकृत'—इत्यारभ्य 'दर्शनीयः'—इत्यन्तं नास्ति ख० पुस्तके ।

आमन्त्र्ये—

ढोल्ला मइं तुहुं वारिआ मा करु दीहा माणु ।
णिद्दए गमिही रत्तडी दडवड होइ विहाणु ॥
हे विट ! मया त्वं वारितो मा कुरु दीर्घं मानम् ।
निद्रया गमिष्यति रात्रिः शीघ्रं भवति प्रभातम् ॥

स्त्रियाम्—

बिट्टीए मइं भणिय तुहुं मा करु वङ्की दिट्ठि ।
पुत्ति सकण्णी भल्लि जिम मारइ हिअइ पइट्ठि ।
हे शिशो ! मया भणिता त्वं मा कुरु वक्रां दृष्टिम् ।
पुत्रि ! सकर्णा भल्लिर्यथा मारयति हृदये प्रविष्टा ॥

जसि—

एइ ति घोडा एह थली एइ ति निसिआ खग्ग ।
एत्थु, मुणिसिम जाणीअइ जेणवि वालइ वग्ग ॥
एते ते घोटका एषा स्थली एते ते निशिताः खड्गाः ।
अत्र मनुष्यत्वं ज्ञायते येनापि वालयति वल्गाः ॥

एवं विभक्त्यन्तरेष्वप्युदाहार्यम् ॥

स्यम्यत उत् ॥ २ ॥

अपभ्रंशे स्यमोः परयोरुकारो भवति । रामु । घडु । पडु ।

दहमुहु भुवणभअकरु तोसिअसकरु णिग्गउ रहवरि चडिअउ ।
चउमुहु छम्मुहु झाइवि एक्कहि लाइविणावइ दइवें वडिअउ ॥
दशमुखो भुवनभयङ्करस्तोषितशङ्करो निर्गतो रथोपरि आरूढः ।
चतुर्मुखं षण्मुखं ध्यात्वापि एकत्र लगित्वेव दैवेन घटितः ॥

ओत् सौ पुंसि तु ॥ ३ ॥

अपभ्रंशे पुंसि वर्तमानस्य नाम्नोऽकारस्य सौ परे ओत्वं वा भवति । रामो । घडो । पडो ।

अगलिअनेहनिवट्टाहं जोअणलक्खुवि जाउ ।
वरिससएणवि जो मिलइ सहि सो सोक्खहं ठाउ ॥

अगलितस्नेहनिवृत्ताना योजनलक्षमपि यातु ।
वर्षशतेनापि यो मिलति सखि ! स सौख्याना स्थानम् ॥

पुसीति किम् ?

अगहि अग्गु न मिलिउ हलि अहरे अहरु न पत्तु ।
पिअ जोअतिहे मुहकमलु एमहि सुरउ समत्तु ॥
अङ्गैरङ्ग न मिलित सखि ! अधरेणाऽधरो न प्राप्त ।
प्रियस्य पश्यन्त्या मुखकमलमेवमेव सुरत समाप्तम् ॥

ए भिसि ॥ ४ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य भिसि परे एत्व तु भवति । रामेहिं । घडेहिं ।

गुणहिं न संपइकित्ति पर फल लिहिआ भुजंति ।
केसरि न लहइ वोड्डिअवि गअ लक्खेहिं घेप्पति ॥
गुणैर्न सम्पत्कीर्ति पर फलानि लिखितानि भुञ्जते ।
केसरी न लभते कपर्दिकामपि गजा लक्षैर्गृह्यन्ते ॥

टि ॥ ५ ॥

अपभ्रंशे अत टावचने परे एकारो भवति । पृथग्योगान्न विकल्प । रामेण । घडेण ।

जे महु दिण्णा दिअहडा दइए पवसन्तेण ।
ताण गणतिए अंगुलिउ जज्जरिआउ नहेण ॥
ये मम दत्ता दिवसा दयितेन प्रवसता ।
तान् गणयन्त्या अङ्गुल्यो जर्जरिता नखेन ॥

ङिनेच्च ॥ ६ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य ङिना सह इकार एकारश्च भवति । रामि, रामे । घडि, घडे ।

साअरु उप्परि तणु धरइ तलि घल्लइ रयणाइं ।
सामि सुभिच्चुवि परिहरइ संमाणेइ खलाइं ॥
सागर उपरि तृणानि धरति तले क्षिपति रत्नानि ।
स्वामी सद्भृत्यमपि परिहरति सम्मानयति खलान् ॥

ङसेर्हेहु ॥ ७ ॥

अत इति पञ्चम्यन्तविपरिणाम । अपभ्रंशे अकारात् परस्य ङसे हे इत्यादेशौ भवत ।

वच्छहे गेण्हइ फलाइ जणु कडु पल्लव वज्जेइ ।
तोवि महद्दुमु सुअणु जिम ते उच्छगि करेइ ॥
वृक्षाद् गृह्णाति फलानि जन कटून् पल्लवान् वर्जयति ।
ततोऽपि महाद्रुम सुजनो यथा तानुत्सङ्गे करोति ॥

वच्छहु गेण्हइ । वृक्षाद् गृह्णाति ॥

भ्यसो हुं ॥ ८ ॥

अपभ्रंशे अकारान् परस्य भ्यस पञ्चमीबहुवचनस्य हु इत्यादेशो भवति

दुरुड्डाणें पडिउ खलु अप्पणु जणु मारेइ ।
जिह गिरिसिंगहु पडिअ सिल अनुवि चूरु करेइ ॥
दूरोड्डानेन पतित खल आत्मान जन मारयति ।
यथा गिरिशृङ्गेभ्य पतिता शिलान्यदपि चूर्ण करोति ॥

सुस्सुहो ङसः ॥ ९ ॥

अपभ्रंशे अत परस्य ङस सु स्सु हो इति त्रय आदेशा भवन्ति । रामसु रामासु । रामस्सु । रामहो, रामाहो ।

जो गुण गोवइ अप्पणा पअडा करइ परस्सु ।
तसु हउ कलिजुगि दुल्लहहो बलि किज्जउ सुअणस्सु ॥
यो गुणान् गोपायत्यात्मन प्रकटान् करोति परस्य ।
तस्याह कलियुगे दुर्लभस्य बलि करोमि सुजनस्य ॥

आमो ह ॥ १० ॥

अपभ्रंशे अकारात् परस्य आम ह इत्यादेशो भवति ।

तणह तइज्जी भगि नवि तें अवडयडि वसंति ।
अह जणु लग्गिवि उत्तरइ अह सह सइ मज्जति ॥
तृणाना तृतीया भङ्गिर्नापि तेनावटतटे वसन्ति ।

अथ जनो लगित्वा उत्तरति अथ सह स्वय मज्जन्ति ॥

टा णानुस्वारौ ॥ ११ ॥

अपभ्रंशे अत परस्य टावचनस्य णत्वमनुस्वारश्च भवत । दइएं पवस-न्तेण । दयितेन प्रवसता ॥

ए चेदुतः ॥ १२ ॥

अपभ्रशे इकारादुकाराच्च परस्य टावचनस्य एं इति, चकारात् णानुस्वारौ च भवन्ति । ए—

अग्गिए उण्हउ होइ जग वाए सीअलु तेव ।
जो पुणु अग्गिए सीअला तसु उण्हत्तणु केव ॥
अग्निनोष्ण भवति जगद् वातेन शीतल तथा ।
य पुनरग्निना शीतलस्तस्योष्णत्व कथम् ॥

णानुस्वारौ—

विप्पिअआरउ जइवि पिउ तोवि त आणहिं अज्जु ।
अग्गिण दड्ढा जइवि घरु तो ते अग्गिं कज्जु ॥
विप्रियकारको यद्यपि प्रियस्तथापि तमानयाद्य ।
अग्निना दग्ध यद्यपि गृह ततस्तेनाऽग्निना कार्यम् ॥

एवमुकारा तादप्युदाहार्यम् ॥

हिहे ङिङस्योः ॥ १३ ॥

अपभ्रशे इदुद्भ्या परयो ङि ङसि इत्येतयो हिं हे इत्यादेशौ क्रमेण भवत । ङेर्हिं—

अह विरलपहाउ जि कलिहिं धम्मु । अथ विरलप्रभाव एव कलौ धर्म ॥

ङसेर्हें—

गिरिहे सिलायलु तरुहे फलु घेप्पइ नीसावन्नु ।
घरु मेल्लेप्पिणु माणुसहं तोवि न रुच्चइ रन्नु ॥
गिरे शिलातल तरो फल गृह्णाति निस्सामान्यम् ।
गृह मुक्त्वा मानुषाणा तथापि न रोचतेऽरण्यम् ॥

हुं भ्यसः ॥ १४ ॥

इदुत परस्य भ्यस हुं इत्यादेशो भवति ।

तरुहुंवि वक्कलु फलु मुणिवि परिहणु असणु लहंति ।
सामिहु एत्तिउ अग्गलउ आअरु भिच्चु गृहन्ति ॥
तरुभ्योऽपि वल्कल फल मुनयोऽपि परिधानमशन लभन्ते ।
स्वामिभ्य एतावदर्गलमादर भृत्या गृह्णन्ति ॥

आमो हं च ॥ १५ ॥

अपभ्रंशे इदुद्भ्या परस्य आमो हं इति, चकारात् हुं इति चादेशौ भवत ।

दइवु घडावइ वणि तरुहुं सउणिहं पक्कफलाइं ।
सो वरि सुक्खु पइट्ठ णवि कण्णहिं खलवअणाइं ॥
दैव घटयति वने तरूणा शकुनीना पक्वफलानि ।
तद् वर सौख्य, प्रविष्टानि किन्तु कर्णयो खलवचनानि ॥

प्रायोग्रहणात् क्वचित् सुपोऽपि हुं—

धवलु विसूरइ सामिअहो गरुआ भरु पिक्खेवि ।
हउ कि न जुत्तउ दुहु दिसिहिं खण्डइं दोण्णि करेवि ॥
धवलो विषीदति स्वामिनो गुरुं भार प्रेक्ष्य ।
अहं किं न योजितो द्वयोर्दिशो खण्डे द्वे कृत्वा ॥

ङसो लुक् ॥ १६ ॥

अपभ्रंशे ङस षष्ठीविभक्ते प्रायो लुक् भवति । राम । रामा । रामस्य रामाणा वा ।

सगरसएहिंवि जो वण्णिअइ देक्खु अम्हारा कन्तु ।
अइमत्तहं चत्तकुसहं गअ कुम्भइं दारन्तु ॥
सङ्गरशतेष्वपि यो वर्ण्यते पश्यस्माक कान्तम् ।
अतिमत्ताना त्यक्ताङ्कुशाना गजना कुम्भान् दारयन्तम् ॥

सुससो ॥ १७ ॥

सुस् प्रथमा, अस् द्वितीया, तयोरपभ्रंशे नित्य लुक भवति । राम रामा ।

राम , रामा , राम, रामानिति वा ।

एइ ति घोडा एइ थलि एइ ति निसिआ खग्ग ।

एत्थु मुणीसिम जाणीअइ जेनवि वालइ वग्ग ॥

एते ते घोटका एषा स्थली एते ते निशिता खड्गा ।

अत्र मनुष्यत्व ज्ञायते येनापि वालयति वल्गा ॥

अत्र स्वम्जसा लोप ।

जिम जिम वकिम लोअणाह णिरु सामलि सिक्खेइ ।

तिम तिम वम्महु निअय सरु खरपत्थरि तिक्खेइ ॥

यथा यथा वक्रत्व लोचनयोर्निश्चित श्यामला शिक्षते ।

तथा तथा मन्मथो निजान् शरान् खरप्रस्तरे तीक्ष्णयति ॥

अत्र स्वमशसा लोप ।

हो जसामन्त्र्ये ॥ १८ ॥

अपभ्रंशे आमन्त्र्येऽर्थे वर्तमानान्नाम्न परो जस् हो इति भवति । लोपापवाद । हे रामहो, दे रामाहो। हेरामा ।

तरुणहो तरुणिहो मुणिउ मइ करहु म अप्पहो घाउ ।

हे तरुणा ! हे तरुण्यो ! ज्ञात मया कुरुत माऽऽत्मनो घातम् ॥

हिं भिस्सुपोः ॥ १९ ॥

अपभ्रंशे भिस्सुपो हिं इत्यादेशो भवति । गुणहिं न सपइ । गुणैर्न सम्पत् इत्यादि । सुप्—

भाईरहि जिम भारइ मग्गेहि तिहिंवि पअट्टइ ।

भागीरथीव भारती मार्गेषु त्रिष्वपि प्रवर्तते ॥

स्त्रिया ङे' ॥ २० ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानान्नाम्ना परस्य ङिवचनस्य हि भवति ।

वायसु उड्डावन्तिअए पिउ दिट्ठउ सहसत्ति ।

अद्धा वलया महिहि गअ अद्धा फुट्ट तडत्ति ॥

वायसमुड्डापयन्त्या प्रियो दृष्ट सहसेति ।

अर्धानि वलयानि मह्या गतान्यर्धानि स्फुटितानि तडिति ॥

ङस्ङस्योर्हे (?) ॥ २१ ॥

स्त्रियामित्यनुवर्तते । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्न परं ङस् ङसि षष्ठ्येकवचन पञ्चम्येकवचन च हे इत्यादेशमापद्येते । ङस्—

तुच्छमज्झहे तुच्छरोमावलिहे तुच्छराअतुच्छयरहासहे ।
पिअवअणु अलहंतिअहे तुच्छकाअवम्महनिवासहे ॥
अन्नु जु तुच्छउ तहे धणहे त अक्खणह न जाइ ।
कडरि थणतरु मुद्धडहे जे मणुविच्चि न माइ ॥
तुच्छमध्यायास्तुच्छरोमावल्यास्तुच्छरागतुच्छतरहासाया ।
प्रियवचनमलभमानायास्तुच्छकायमन्मथनिवासाया ॥
अन्यद्यत्तुच्छ तस्या धन्यायास्तदाख्यातु न याति ।
कूटे स्तनान्तर मुग्धाया येन मनोवर्त्मनि न माति ॥

ङसे—

फोडेन्ति जे हिअडउ अप्पणउ ताह पराई कवण घणु ।
रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा बालहे जाआहि विसम थण ॥
स्फाटयन्ति ये हृदयमात्मनस्तेषा परकीया का घृणा ।
रक्षत लोका ! आत्मान बालाया जायेते विषमौ स्तनौ ॥

हुमाम्भ्यसोः ॥ २२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न परयो आम् भ्यस्-इत्येतयो हुं इत्यादेशो भवति । वअसाहु जइ भट्टू । वयस्याना यदि भर्ता, वयस्याभ्यो वा ।

भल्ला हुआ जु मारिआ बहिणि महारा कन्तु ।
लज्जिज्ज तु वअसिअहु जइ भग्गा घरु एन्तु ॥
सम्यग्भूत यन्मारितो भगिनि ! मदीय कान्त ।
लज्जिष्ये तर्हि वयस्याभ्यो यदि भग्ना गृहमैष्यत् ॥

उदोतौ जश्शसः ॥ २३ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न परस्य जस शसश्च प्रत्येकम उदोतौ भवत ।

लोपापवादः । जस —

अंगुलिउ जज्जरिआओ नहेण । अङ्गुल्यो जर्जरिता नखेन ॥

शस —

सुन्देरसव्वगाउ विलासिणीओ पेच्छन्ताण ।

सुन्दरसर्वाङ्गा विलासिनी पश्यताम् ॥

वचनभेदान्न यथासंख्यम् , उदोताविति द्विवचनात् जश्शस इति षष्ठ्येक वचनाच्च ॥

इ नपि ॥ २४ ॥

जश्शस इति वर्तते । अपभ्रंशे नपि नपुंसके वर्तमाना नाम्न परयो जश्शसो इ इत्यादेशो भवति ।

कमलइ मेल्लवि अलिउलइ करिगण्डाइ महन्ति ।

असुलहमेच्छण जाहं भलि ते णवि दूर गणन्ति ॥

कमलानि मुक्त्वाऽलिकुलानि करिगण्डान् काङ्क्षन्ति ।

असुलभा वाञ्छितु येषामभ्यास ते नापि दूर गणयन्ति ॥

कान्तस्यात उ स्वमोः ॥ २५ ॥

नपीति वर्तते । अपभ्रंशे नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्य नाम्नो य ककारस्तदन्त्यस्याकारस्य स्वमो परयो उ इत्यादेशो भवति ।

अन्नु जु तुच्छउ तहे । अन्यद्यत्तुच्छ तस्या ॥

भग्गउ देक्खिवि निअय बलु बलु पसरिअउ परस्सु ।

उम्मिल्लइ ससिरेह जिम करि करवालु पिअस्सु ॥

भग्न दृष्ट्वा निजक बलं बल प्रसृत परस्य ।

उन्मीलति शशिरेखा यथा करे करवाल प्रियस्य ॥

सर्वगात् ङि हिं ॥ २६ ॥

अपभ्रंशे सर्वगात् सर्वादेरकारा तात् पर ङिवचन हिं इति भवति ।

जहिं खण्डिज्जइ सरिण सरु छिज्जइ खग्गिण खग्गु ।

तहिं तइसिइ भडघडनिवहि किंतु पआसइ मग्गु ॥

यस्मिन् खण्ड्यते शरेण शरो छिद्यते खड्गेन खड्ग ।

तस्मिंस्तथाविधे भटघटानिवहे कान्त प्रकाशयति मार्गम् ॥

ङसिर्हं ॥ २७ ॥

सर्वादेरकारान्तात् परस्मिन् ङसि पञ्चम्येकवचने हं इति भवति । जहं होन्तउ आगओ, तहं होन्तउ आगदो । यस्माद्भवानागतस्तस्माद्भवानागत ॥

तु किमो डिह ॥ २८ ॥

अपभ्रंशे किंशब्दादकारान्तात् पर ङसिवचन डित् इह इति भवति तु । किह आगओ । पक्षे-कह आगओ । कस्मादागत ।

जइ तुहु तुट्टउ नेहडा मइ सहु नवि तिलतार ।
तं किह वकेहिं लोअणेहिं जोइज्जउ सअवार ॥
यदि तव त्रुटित स्नेहो मया सह नापि तिलतार ! ।
तत्कस्माद्वक्राभ्या लोचनाभ्या विलोक्ये शतवारम् ॥

ङस. सुश् यत्तत्किंभ्यः ॥ २९ ॥

अपभ्रंशे यत् तत् किं-इत्येतेभ्य अकारान्तेभ्य परस्य ङस स्थाने सुश् इत्यादेशो भवति तु । शित्वात्पूर्वस्य दीर्घ ।

कतु महारउ हलि सहिए निच्छइ रूसइ जासु ।
अत्थिहिं सत्थिहिं हत्थिहिंवि ठाउवि फेडइ तासु ॥
कान्तोऽस्माक हे सखि ! निश्चयेन रुष्यति यस्य ।
अस्त्रै शस्त्रैर्हस्तैरपि स्थानमपि स्फोटयति तस्य ॥
जीविउ कासु न वल्लहउ धणु पुणु कासु ण इट्ठु ।
दोण्णिवि अवसरनिवडिआइ तिणसम गणइ विसिट्ठु ॥
जीवित कस्य न वल्लभ धन पुन कस्य नेष्टम् ।
द्वे अप्यवसरपतिते तृणसमे गणयति विशिष्ट ॥

पक्षे-तसु हउ कलिजुगि-इत्यादि ॥

स्त्रिया डहे ॥ ३० ॥

अपभ्रंशे स्त्रीलिङ्गे वर्तमानेभ्यो यत्तत्किंभ्य परस्य ङसो डित् अहे इत्यादेशो भवति तु । जहे केरउ । यस्या सम्बन्धी ॥

यत्तद् ध्रुत्रु स्वमोः ॥ ३१ ॥

अपभ्रंशे यत्तदित्येतौ यथासंख्य ध्रु त्रु इत्यादेशावापद्येते स्वमो परयो ।

प्रङ्गणि चिट्ठदि नाहु ध्रु त्रु रणि करदि न भ्रन्त्रि ।

प्राङ्गणे तिष्ठति नाथो यत्तद्रणे करोति न भ्रान्तिम् ॥

पक्षे—त बोल्लिअइ जु निव्वहइ । तदुच्यते यन्निर्वहति ॥

इदम इमु नपुंसके ॥ ३२ ॥

अपभ्रंशे नपुंसके वर्तमानस्य इदंशब्दस्य स्वमो परयो इमु इत्यादेशो भवति । इमु कुलु तुह तणउ । इमु कुलु देक्ख । इदं कुलं तव सम्बन्धि । इदं कुलं पश्य ॥

एतदेहएहोएहु स्त्रीनॄनपि ॥ ३३ ॥

अपभ्रंशे स्त्रीनॄनपि स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे नपुंसकलिङ्गे वर्तमान एतच्छब्द स्वमो परयो यथासंख्यम् एह एहो एहु इति भवति ।

एह कुमारी, एहो नरु, एहु मणोरहठाणु ।

एह वढहं चिन्तताहं पच्छइ होइ विहाणु ॥

एषा कुमारी, एष नर, एतन्मनोरथस्थानम् ।

एतन्मूढाना चिन्तयता पश्चाद्भवति विभातम् ॥

जश्शसोरेइ ॥ ३४ ॥

अपभ्रंशे एतदो जश्शसो परयो एइ इति भवति । एइ ति घोडा । एते ते घोटा । एइ पेच्छ । एतान् पश्य ॥

ओइ अदस. ॥ ३५ ॥

अपभ्रंशे अदश्शब्दस्य जश्शसो परयो ओइ इत्यादेशो भवति । ओइ । अमी अमून् वा ।

जइ पुच्छह घर वड्डाइ तो वड्डा घर ओइ ।

विहलिअजणअब्भुद्धरणु कन्तु कुडीरइ जोइ ॥

यदि पृच्छथ गृहान् बृहतस्ततो बृहन्तो गृहा अमी ।

विह्वलितजनाभ्युद्धरण कान्तं कुटीरके पश्य ॥

इदम आअः ॥ ३६ ॥

अपभ्रंशे इदम सुपि परे आअ इत्यादेशो भवति । आउ पुरिसु । अय पुरुष ।

आअइ लोअहो लोअणइ जाइ सरइ न भन्ति ।
अप्पिए दिट्ठइ मउलिअहि पिए दिट्ठइ विहसन्ति ॥
अमूनि लोकस्य लोचनानि जाति स्मरन्ति न भ्रान्ति ।
अप्रिये दृष्टे मुकुलन्ति प्रिये दृष्टे विहसन्ति ॥
सासउ म सोसउ च्चिअ उअही वडवानलस्स किं तेण ।
ज जलइ जले जलणो आएणवि कि न पज्जत ॥
शुष्यतु मा शुष्यतु निश्चयेनोदधिर्वडवानलस्य किं तेन ।
यत् ज्वलति जले ज्वनलोऽनेनापि कि न पर्याप्तम् ॥
आअहो दड्ढकलेवरहो जं वाहिउ त सारु ।
जइ उट्ठब्भइ तो कुहइ अह डज्झइ तो छारु ॥
अमुष्य दग्धकलेवरस्य यद्वाहित तत् सारम् ।
यदुत्तभ्यते तत कुथ्यति अथ दह्यते तत क्षार ॥

सौ युष्मदस्तुहु ॥ ३७ ॥

अपभ्रंशे युष्मद सौ परे तुहु इत्यादेशो भवति । तुहु । त्वम् ।

भमरु म रुणझुणि रण्णडइ सा दिसि जोइ म रोइ ।
सा मालइ देसतरिअ जसु तुहु मरहि विओइ ॥
भ्रमर ! मा रव कुरु अरण्ये, ता दिश पश्य मा रोदी ।
सा मालती देशा तरिता यस्यास्त्व म्रियसे वियोगे ॥

तुम्हेतुम्हइ जश्शसो ॥ ३८ ॥

अपभ्रंशे युष्मद जश्शसो परयो तुम्हे तुम्हइ इत्यादेशौ भवत । वचन भेदात्र यथासख्यम् । तुम्हे तुम्हइ जाणह । यूय युष्मान् जानीथ । तुम्हे तुम्हइ पच्छइ । यूय युष्मान पश्यत ॥

भिसा तुम्हेहिं ॥ ३९ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इत्यादेशो भवति ।

तुम्हेहि अम्हेहिं ज किअउ दिट्ठउ बहुअजणेण ।
त तेवड्डउ समरभरु णिज्जिउ एक्कखणेण ॥
युष्माभिरस्माभिर्यत्कृत दृष्ट बहुलजनेन ।
तत् तावान् समरभरो निर्जित एकक्षणेन ॥

ङ्यम्टा पइतइ ॥ ४० ॥

अपभ्रंशे युष्मदो ङि अम् टा इत्येतै सह पइ तइ इत्यादेशौ भवत । पइ, तइं । त्वा त्वया त्वयि वा । ङिना—

मइ पइ बेहिंवि रणगयहि को जयसिरि तक्केइ ।
केसहि लेप्पिणु जमघरिणि भण सुहु को थक्केइ ॥
मयि त्वयि द्वयोरपि रणगतयो को जयश्रिय तर्कयति ।
केशैर्लात्वा यमगृहिणीं भण सुखं कस्तिष्ठति ॥

अमा—

पइ मेल्लन्तिहे महु मरणु मइ मेल्लन्तहो तुज्झु ।
सारस जसु जो वेग्गला सोवि किदन्तहो सज्झु ॥
त्वा मुञ्चन्त्या मम मरण मा मुञ्चतस्तव ।
सारसो यस्य यो दूर सोऽपि कृतान्तस्य साध्य ॥

एव तइ । टा—

पइ मुक्काहवि वरतरु फिट्टइ पत्तत्तण न पत्ताण ।
तुह पुणु छाया जइ होज्ज कहवि ता तेहि पत्तेहिं ॥
त्वया मुक्तानामपि वरतरुर्भ्रंश्यति पत्रत्व न पत्राणाम् ।
तव पुनश्छाया यदि भविष्यति कथमपि तत्तै पत्रै ॥
महु हिअउ तइ ताए सवि अन्नें विनडिज्जइ ।
पिअ काइ करउ हउ काइ तुहु मच्छें मच्छु गिलिज्जइ ॥
मम हृदय त्वया तया साप्यन्येन विनाट्यते ।
प्रिय ! किं करोम्यह किं त्व मत्स्येन मत्स्यो गिल्यते ॥

तुज्झतुध्रतउ ङसिङसा ॥ ४१ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो ङसिना ङसा च सह तुज्झ तुध्र तउ इति त्रय आदेशा भवति । तुज्झउ तइ आअदो । तुध्रउ तइ आअदो । तउहु तइ आगदा । ङसा—

तउ गुणसपइ तुज्झ मदि तुध्र अणुत्तर खन्ति ।
जइ उप्पत्ति अन्न जण महिमडलि सिक्खन्ति ॥
तव गुणसम्पद् तव मति तवानुत्तरा चान्तिम् ।
यद्युपेत्याऽन्ये जना महीमण्डले शिक्षन्ते ॥

सुपा तुम्हासु ॥ ४२ ॥

युष्मद् सुपा सह तुम्हासु इत्यादेशो भवति । तुम्हासु ठिअ । युष्मासु स्थितम् ॥

तुम्हहमाम्भ्यस्भ्याम् ॥ ४३ ॥

युष्मद् आमा भ्यसा च सह तुम्हह इत्यादेशो भवति । तुम्हह केरउ धणु । युष्माक सम्बन्धि धनम् । तुम्हह होन्तउ आगदो । युष्मभ्य भवज्ञागत ॥

अस्मदोऽम्हह ॥ ४४ ॥

अपभ्रशे अस्मद् आम्-भ्यसुभ्या सह अम्हह इत्यादेशो भवति । अह भग्गा अम्हह तणा । अथ भग्ना अस्माक सम्बन्धिन । अम्हह होन्तउ आगदो । अस्मद् भवन् आगत ॥

सौ हउ ॥ ४५ ॥

अस्मद इत्यनुवर्तते । अपभ्रशे अस्मद सौ परे हउ इत्यादेशो भवति । तसु हउ कलिजुगि दुल्लहहो । तस्याह कलियुगे दुर्लभ ॥

मइ ङ्यम्टा ॥ ४६ ॥

अस्मद ङि अम् टा इत्येतै सह मइ इत्यादेशो भवति । मइ । मयि मा मया वा । ङिना-एइ मइ बेहिवि रणगयहि । अमा-मइ मेल्लतन्हो तुज्झु । टा—

मइ जाणिउ पिअ विरहिअह कवि धर होइ विआलि ।
णवर मिअकुवि तिह तवइ जिह दिणअर खयगालि ॥
मया ज्ञातं प्रिय ! विरहिताना कापि धरा भवति विकाले ।

केवल मृगाङ्कोऽपि तदा तपति यदा दिनकर क्षयकाले ॥

ङसृङसिना महुमज्झु(१) ॥ ४७ ॥

अपभ्रंशे अस्मद ङसा ङसिना च सह महु मज्झु इत्यादेशौ भवत । वचनभेदान्न यथासख्यम् । महु कन्तहो बे दोसडा । जइ भग्गा पारकडा तो सहि मज्झु पिएण । महु कतउ आगदो । मम कान्त आगत । मज्झु होन्तउ आगदो । मत् भवन्नागत ॥

अम्हइअम्हे जश्शसोः ॥ ४८ ॥

अपभ्रंश अस्मद जशशसो परयो अम्हइ अम्हे इत्यादेशौ प्रत्येक भवत ।

अम्बणु लाइवि जे गआ पहिअ पराआ केवि ।
अवस न सुअहिं सुहच्छिअहिं जिम अम्हइ तिम तेवि ॥
आम्लत्व लागयित्वा य गता पथिका परकीया केऽपि ।
अवश्य न स्वपन्ति सुखासिकाया यथा वय तथा तेऽपि ॥
अम्हे थावा रिउ बहुअ कायर एम भणन्ति ।
मुद्धि निहालहि गअणअलु कइ जण जोण्ह करन्ति ॥
वय स्तोका रिपवा बहव कातरा एव भणन्ति ।
मुग्धे ! निभालय गगनतल कति जना ज्योत्स्ना कुर्वन्ति ॥

अम्हे देक्खइ । अम्हइं देक्खइ । वय पश्याम ॥

भिसाम्हेहिं ॥ ४९ ॥

अस्मदो भिसा सह अम्हेहिं इत्यादेशो भवति । तुम्हेहि अम्हेहि ज किअउ । युष्माभिरस्माभिर्यत्कृतम् ॥

सुपाम्हासु ॥ ५० ॥

अपभ्रंशे अस्मद सुपा सह अम्हासु इत्यादेशो भवति । अम्हासु ठिअ । अस्मासु स्थितम् ॥

लटो हिं वा झइयोः ॥ ५१ ॥

लटो वर्तमानाया विभक्ते प्रथमपुरुषबहुवचनयो परस्मैपदात्मनेपदयो स्थाने अपभ्रंशे हिं इत्यादेशो वा भवति । होहिं, हुवहिं, हवहिं । भवन्ति । पक्षे न्ति ते इरे च ।

मुहकबरिबंध तहे सोह धरहिं न मल्लजुज्झु ससिराहु करहिं ।
तहे सहहिं कुरल भमरउलतुलिअ न तिमिरडिम्भ खेल्लन्ति मिलिअ ॥
मुखकबरीबन्धौ तस्या शोभा धरत इव मल्लयुद्ध शशिराहू कुरुत ।
तस्या शोभन्ते कुरला भ्रमरकुलतुलिता इव तिमिरडिम्भा क्रीडन्ति मिलित्वा ॥

हि थास्सिपोः ५२ ॥

लटो मध्यमपुरुषैकवचनयो थास्सिपो अपभ्रंशे हि इत्यादेशो वा भवति । होहि, हवहि, हुवहि । भवसि । पक्षे–से सि च ।

बप्पीहा पिउ पिउ भणवि कित्तिउ रुअहि हआस ।
तुह जलि महु पुणु वल्लहइ बिहुं वि न पूरिअ आस ॥
चातक ! पिउ पिउ इत्यनुकार कृत्वा कियद्रोदिषि हताश ! ।
तव जलेन मम पुनर्वल्लभेन द्वयोरपि न पूरिताशा ॥

पिउ पिउ इति तु पिबामीत्यस्य वा, प्रिय प्रिय इत्यस्य वा सिद्धमपभ्रंशे । आत्मनेपदे–

बप्पीहा काइ बोल्लिएण निग्घिण वार इ वार ।
साअरि भरिअइ विमलजलि लहहि न एक्कइ धार ॥
हे चातक ! किमुक्तेन निर्घृण ! वारवारम् ।
सागरे भृते विमलजलेन लभसे नैकामपि धाराम् ॥

सप्तम्या च—

आअहि जम्महिं अन्नहिं वि गोरि सु दिज्जहि कन्तु ।
गअ मत्तहं चत्तङ्कुसहं जो अब्भिडइ हसन्तु ॥
अस्मिन् जन्मन्यन्यस्मिन्नपि गौरि ! त दद्या कान्तम् ।
गजाना मत्ताना त्यक्ताङ्कुशाना य संमुख गच्छति हसन् ।

पक्षे–हससि इत्यादि ॥

हु थध्वमोः ॥ ५३ ॥

लटो मध्यमपुरुषस्य बहुत्वे वर्तमानयो परस्मैपदात्मनेपदयो थ ध्वम्-इत्येतयो हु इत्यादेशो भवति । होहु, हवहु, हुवहु । भवथ ।

बलिअब्भत्थणि महुमहणु लहुईहूआ सोइ ।
जइ इच्छहु वड्डत्तणउ देहु म मग्गहु कोइ ॥
बल्यभ्यर्थने मधुमथनो लघुकीभूत सोऽपि ।
यदीच्छथ बृहत्त्व दत्थ मा याचध्व कमपि ॥

पक्षे–इच्छहे इत्यादि ॥

उ मिबिटोः ॥ ५४ ॥

लट उत्तमपुरुषस्यैकत्वे वर्तमानयो परस्मैपदात्मनेपदयो मिप् इट्–इत्येतयो उ इत्यादेशो वा भवति । होउ, हवउ, हुवउ । भवामि ।

विहि विनिडउ पीड तु गह म धणि करहि विसाउ ।
संपइ कड्ढउ वेस जिम छुडु अग्घइ ववसाउ ॥
विधिर्विनटयतु पीडयन्तु ग्रहा मा प्रिये ! कुरु विषादम् ।
सम्पदं कर्षामि वेषमिव यद्यर्घति व्यवसाय ॥

बलि किज्जउ सुअणस्सु । बलिं करोमि सुजनस्य । पक्षे–कड्ढमीत्यादि ॥

हु मस्महिङोः ॥ ५५ ॥

लट उत्तमपुरुषस्य बहुत्वे वर्तमानयो मस् महिङ् इत्येतया हु इत्यादेशो वा भवति । होहु, हवहुं, हुवहु । भवाम ।

खग्गविसाहिउ जहिं लहहुं पिअ तहिं देसहिं जाहु ।
रणदुब्भिक्खें भग्गाइ विणु जुज्झें न वलाहु ॥
खङ्गविसाधित यस्मिँल्लभामहे प्रिये ! तस्मिन् देशे याम ।
रणादुर्भिक्षेण भग्ना विना युद्धेन न बलामहे ॥

पक्षे—लहिमु इत्यादि ॥

इदुदेत्स्वहे ॥ ५६ ॥

पञ्चम्या हि स्व इति यौ मध्यमपुरुषैकवचनादेशौ तयोरपभ्रंशे इ उ ए इत्येते त्रय आदेशा वा भवन्ति । होइ, होउ, होए इत्यादि । भव ।

इ—

कुञ्जर सुमरि म सल्लइउ सरला सास म मेल्लि ।
कवल जि पाविअ वहिवसिण ते चरि माणु म मेल्लि ॥
कुञ्जर ! स्मर मा सल्लकी सरलान् श्वासान् मा मुञ्च ।
कवला ये प्राप्ता विधिवशेन तान् चर मानं मा मुञ्च ॥

उ—

भमरा एत्थुवि लिम्बडइ केवि दियहडा विलम्बु ।
घणपत्तलु छायाबहुलु फुल्लइ जाम कलम्बु ॥
भ्रमर ! अत्रापि निम्बे कानपि दिवसान् विलम्बस्व ।
घनपत्रवाश्छायाबहुल फुल्लति यावत् कदम्ब ॥

ए—

प्रिअ एव्वहिं करे सेल्लु करि छड्डहि तुहु करवालु ।
ज कावालिय बप्पुडा लेहिं अभग्गु कवालु ॥
प्रिय ! इदानीं कुरु सेल्ल करे मुञ्च त्व करवालम् ।
यत् कापालिका वराका ला त्यभग्न कपालम् ॥

पक्षे—सुमहि इत्यादि ॥

स्यस्य सो लृटि ॥ ५७ ॥

लृटि भविष्यति तस्या परतो यो विहित स्यप् तस्य स इत्यादेशो भवति । होसइ ।भविष्यति ।

दिअहा जन्ति झडप्पडहिं पडहिं मणोरह पच्छि ।
ज अच्छइ त माणिअइ होसइ करतु म अच्छि ॥
दिवसा यान्ति झटिति पतन्ति मनोरथा पश्चात् ।
यदस्ति तन्मान्यते भविष्यति कुर्वन् मा स्व ॥

पक्षे—होहिइ ॥

पर्याप्तौ भुवो बहुच्छः ॥५८॥

अपभ्रंशे भुवा धातो पर्याप्त्यर्थे वर्तमानस्य बहुच्छ इत्यादेशो भवति ।

अइतुगत्तणु ज थणह सो छेयउ न हु लाहु ।

सहि जइ केवइ तुडिवसेण अहरि वहु‍च्छइ नाहु ॥
अतितुङ्गत्वं यत् स्तनयो स छेदको न खलु लाभ ।
सखि ! यदि कथमपि त्रुटिवशेनाधरे प्रभवति नाथ ॥

व्रजेर्वञ्ज ॥ ५९ ॥

अपभ्रंशे व्रजेर्धातोर्वञ्ज इत्यादेशो भवति । वञ्जइ । वञ्जेप्पि । वञ्जेप्पिणु ।

ब्रूञो बुव ॥ ६० ॥

अपभ्रंशे ब्रूञो धातो बुव इत्यादेशो वा भवति । न सुहासिउ कवि बुवइ । न सुभाषित किमपि ब्रवीति । पक्षे—

एत्तउ बोप्पिणु सउणि ट्ठिउ दूसासणु बोप्पि ।
तो हउ जाणउ एहो हरि जइ महु अग्गइ बोप्पि ॥
एतावदुक्त्वा शकुनि स्थित पुनर्दु शासन उक्त्वा ।
ततोऽहं जानाम्येष हरिर्यदि ममाग्रे उक्त्वा ॥

क्रियेः कीसु ॥ ६१ ॥

क्रिये इत्यस्य क्रियापदस्यापभ्रंशे कीसु इत्यादेशो भवति ।

सन्ता भोग जु परिहरइ तसु कंतहो बलि कीसु ।
तसु दइवेणवि मुण्डियउ जसु खल्लिहडउ सीसु ॥
सतो भोगान् य परिहरति तस्य कान्तस्य बलिं क्रिये (करोमि) ।
तस्य दैवेनैव मुण्डित यस्य खल्वाट शीर्षम् ॥

पक्षे साध्यमानावस्थात । अय प्रयोग क्रिये इति संस्कृतपदादेव । बलि किज्जइ सुजणस्सु । बलिं करोमि सुजनस्य ॥

पस्सगण्हौ दृशिग्रहोः ॥ ६२ ॥

अपभ्रंशे दृशिर् ग्रह इत्येतयोर्धात्वो पस्स गण्ह इत्यादेशौ यथासख्यं भवत । पस्सदि । पश्यति । पढ गण्हेप्पिणु व्रतु । पठ गृहीत्वा व्रतम् ॥

तक्षाद्यास्छोल्लादीन् ॥ ६३ ॥

अपभ्रंशे तक्षिप्रभृतयो धातव छोल्ल इत्यादीनादेशानापद्यन्ते ।

जिम तिम तिक्खालेवि कर जइ ससि छोल्लिज्जन्तु ।
तो जइ गोरिहे मुहकमलि सरीसिम कावि लहन्तु ॥
यथा तथा तीक्ष्णयित्वा करान् यदि शश्यतक्ष्यित ।
ततो जगति गौर्या मुखकमलेन सदृशता कामप्यलस्यत ॥

आदिग्रहणात् देशीषु ये क्रियाशब्दा उपलभ्यन्ते, त उदाहार्याः —

चूडुल्लउ चुण्णीहोइसइ मुद्धि कवोलि निहित्तउ ।
सासानलजालझलक्किअउ वाहसलिलससित्तउ ॥
चूडकश्चूर्णीभविष्यति मुग्धे ! कपोले निहित ।
श्वासानलज्वालादग्धो बाष्पसलिलससिक्त ॥

हिअइ खुडुक्कइ गोरडी गयणि घुडुक्कइ मेहु ।
वासारत्तिपवासुअह विसमा सकडु एहु ॥
हृदये कुडुत्करोति गौरी गगने घडघडायते मेघ ।
वर्षारात्रिप्रवासिकाना विषम सङ्कटमेतत् ॥

अम्मी पओहर वज्जमा निच्चुजि समुह ठन्ति ।
महु कन्तहो समरगणइ गअघड भज्जिउ जन्ति ॥
अम्ब ! पयोधरौ वज्रमयौ नित्यमेव सम्मुखौ तिष्ठत ।
मम कान्तस्य समराङ्गणे गजघटा भग्ना यान्ति ॥

पुत्तें जाए कवणु गुणु अवगुणु कवणु मुएण ।
जा बप्पीकी भुहडी चपिज्जइ अवरेण ॥
पुत्रेण जातेन को गुणोऽवगुण को मृतेन ।
या पैतृकी भूमिराक्रम्यतेऽपरेण ॥

त तेत्तिउ जलु सायरहो सो तेवड्डु वित्थारु ।
तिसहे निवारणु पलुवि नवि पर धुट्ठुअइ असारु ॥
तत्तावज्जल सागरस्य स तावान् विस्तार ।
तृषाया निवारण पलमपि नैव पर धूमायतेऽसार ॥

अत्रादिशब्दसिद्धानि ॥

ह्रोः स्तोरुच्चारलाघवम् ॥६४॥

हो हकाररेफयो स्तो संयुक्तस्य उच्चारलाघवमपभ्रंशे प्रायो भवति। बहिणि अम्हारु तु सिरुल्लसि अयउ कधसु जइ सो घटदिति प्रधावति(?) ॥

बिन्दोरन्ते ॥ ६५ ॥

अपभ्रंशे पदान्ते वर्तमानस्य बिन्दोरुच्चारलाघव प्रायो भवति।

अन्नु जु तुच्छउ तहे धणहे। अन्यद्यत्तुच्छ तस्या नायिकाया ॥

बलि किज्जउ सुअणस्सु, दइउ घडाविइ वणि तरुहु।

तरुहुवि वक्कलु, खग्गविसाहिउ जहिं लहहु ॥

बलिं करोमि सुजनस्य, देवो घटयति वने तरूणाम्।

तरुभ्योऽपि वल्कल, खड्गविसाधित यस्मिंल्लभामहे ॥

तणह तइज्जी भङ्गि नवि। तृणाना तृतीया भङ्गिर्नापि ॥

हलस्थैङः ॥ ६६ ॥

अपभ्रंशे व्यञ्जनेषु स्थितस्य एङ एदोतो उच्चारलाघव प्रायो भवति।

सुघें चिंतिज्जइ माणु। तसु हउ कलिजुगि दुल्लहहो ॥

सुखेन चिन्त्यते मान। तस्याहं कलियुगे दुर्लभस्य ॥

लिङ्गमतन्त्रम् ॥ ६७ ॥

अपभ्रंशे लिङ्गमतन्त्र व्यभिचारि प्रायो भवति। गअकुम्भइ दारन्तु गजकुम्भान् दारयन्तम्। अत्र पुल्लिङ्गस्य नपुसकत्वम्।

अब्भा लग्गा डुङ्गरिहिं पहिउ रडन्तउ जाइ।

जो एहा गिरिगिलणमणु सो किं धणहे धणाइ ॥

अभ्राणि लग्नानि पर्वतेषु पथिको रुदन् याति।

य ईदृक् गिरिगिलनमना स किं धन्या धनायते ॥

अत्र अब्भा इति नपुंसकस्य पुस्त्वम्।

पाइ विलग्गी अन्त्रडी सिरु ल्हसिउ खधस्सु।

तोवि कडारइ हत्थडउ बलि किज्जउ कन्तस्सु ॥

पादे विलग्नमन्त्र शिरस्स्रस्त स्कन्धस्य।

ततोऽपि कटारे हस्तो बलिं क्रियते कान्तस्य ॥

अत्र अन्त्रडी इति नपुंसकस्य स्त्रीत्वम् ।

सिरि चडिआ खन्ति फलइ पुणु डालइं मोडन्ति ।
तोवि महद्दुम सउणाह अवराहिउ न करन्ति ॥
शिरसि चटिता खादन्ति फलानि पुन शाखा मोटयन्ति ।
ततोऽपि महाद्रुमा शकुनानामपराध न कुर्वन्ति ॥

अत्र डालइ इत्यत्र स्त्रीलिङ्गस्य नपुसकत्वम् ।

शौरसेनीवत् ॥ ६८ ॥

अपभ्रंशे प्राय शौरसेनीवत् कार्यं भवति । ससि सेहरु खणु विणिम्मविदु खणु कण्ठि पालम्बु किदु रदिए विहिदु खणु मुडमालिए ज पणएण त न महु कुसुमदामकोदण्डु कामहो । शीर्षे शेखरे क्षण विनिर्मापित क्षण कण्ठे प्रालम्ब कृतो रत्या विहित क्षण मुण्डमालिकाया यत्प्रणयेन तत् न मे कुसुम दामकोदण्ड कामस्य ॥

तद्व्यत्ययश्च ॥ ६९ ॥

तदिति प्राकृतादीना द्योतकम् । तेषा प्राकृतादिभाषालक्षणाना प्रायो व्यत्ययश्च भवति । यथा मागध्या तिष्ठश्चिष्ठ इत्युक्तम् , तथा प्राकृतपैशाचीशौरसेनीष्वपि भवति । चिष्ठदि । अपभ्रंशे रेफस्याधो लोपो वोक्त , मागध्यामपि भवति । शद्माणुशमशभालके(१) कुम्भशहश्रवशाहे शचिदे । शतमानुषमास भारक कुम्भसहस्रवशाया सञ्चित । इत्याद्यन्यदपि द्रष्टव्यम् । केवल भाषा लक्षणाना तिङाद्यादेशानामपि व्यत्ययो भवति । ये वर्तमानकाले प्रसिद्धास्ते भूतेऽपि भवन्ति । अह पेच्छइ रहुतणओ । अथ प्रेक्षाञ्चक्रे रघुतनय । आभासइ रयणीअरे । आबभाषे रजनीचरान् । भूते प्रसिद्धा वर्तमानेऽपि भवन्ति । सोहीअ एस चण्डो । शृणोत्येष चण्ड ॥

शेष संस्कृतवत् ॥ ७० ॥

शेष यदत्र प्राकृतादिभाषालक्षणा द्वादशपदीनिबद्धं ततोऽन्यत् संस्कृतवदेव भवति । रामाश्र पोप्फाणि । रामाय पुष्पाणि ।

हेट्ठट्ठियसूरनिवारणाय छत्त अहो इव वहन्ति ।

(१) माशभालके = मासभाजन, वशाहि = वशाभि —ख ।

जअइ ससेसा वराहसासदुरुक्खुया पुहुवी ॥
अथ स्थितसूर्यनिवारणाय छत्रमह इव वहन्ती ।
जयति सशेषा वराहश्वासदुरीक्षिता पृथिवी ॥

अत्र चतुर्थ्या आदेशो नोक्त, सच संस्कृतदेव। तरुसरसि–इत्यादय सिद्धावस्थायाम् ॥

झाडगास्तु देश्या. सिद्धा॰ ॥ ७१ ॥

झाडादय शब्दा देश्या देशविशेषव्यवहारादुपलभ्यमाना सिद्धा निष्पन्ना प्रसिद्धा वा वेदितव्या । झाडं लतादिगहनम् । गोप्पी, सप्पत्तिआ । बाला । गोंडी, गाडी, गोंजी । मञ्जरी । एक्कग्ग, ओहस्स, भद्दसरी । चन्दनम् । आडोरो, मोरत्तओ, मारो, पणाअओ । श्वपच । दुलरम । भूषा कपर्दा नाम्, कपर्दं कृतमाभरणम्–इत्यर्थ । सोमाल, सोल्ल । मासम् । छट्टो । मर्म । छोट्टणो । धूतक । गोड्ड । स्तनयो(१)रुपरि रचितो वासाग्रन्थि । भावई । गृहिणी । दुक्खित्तं । कम्प । परिहालो । जलनिर्गम । पड । ग्रामसीमास्थानम् । गोजा । कलशी । पडिपल्लिलो । विहितपूज । गन्धपिसाओ । ग्रान्थिक । ओहिअं । अधोमुखम् । असारा । कदली । करइल्लो । शुष्कमहीज । वेज्झ(२)ओ । भार । उप्परिअल्ल । अशक्यम् । वेड्डणा । पिच्छिल पन्था । रासारोवहो सिणी, वेल्लुरा, मन्तत्तखर । लज्जा । कोणाअ । मान । खन्दजी । स्थूलेन्धनवन्हि । दुक्खाअन्तो । खेदेन शिथिल । उत्ताणफल । एरण्ड । चउरइडो, हालो । शातवाहन । पउलिअ । शूलप्रोत मासम् । माडा । समकालम् । खडरिअं । कलुषम् । बहुराणो । असिधारा । बप्पोट्टेड । दक्षिणो हस्त । खव्वणो । दन्त । खड्ड,वेडो, वोद्दर । श्मश्रु । उद्वत्तणं । निवसनम् । सअराह । झटिति । खल्लिरी, खिल्लिरिआ । सकेत । रज्जी । वद्धअं । प्रधानम् । गअणाई । मेघ । तिगच्छी, तिग्गआ । पुष्परज । तड, शिरो हीनम् । पाडुग्गो । सभ्यः । तिविडी । सूची । पत्तल । तीक्ष्णम् । कूर । भक्तम् । गोड्डं । विक्खिल । कब्बरम् । महिड्ड, बलाह, रेण, पणाओ, डड्ढरिआ डड्ढा, दोहणी । पङ्क । कर्दम इत्यर्थ । चिक्खिओ, छोहो, पग्गेज्झो,

(१) वासोग्रन्थिरुपरि कुचयोः—ख । (२) वपझओ—ख ।

विज्झडा । चय । समूह इत्यर्थं । निअडी । स्नानम् । नड्डुरिआ । भाद्रपद सितदशम्या कश्चिदुत्सवविशेष ।सोड्डी, ताणफली । दासी । चिच्छिणरमणं, ओलुको, हविण । चत्तु स्थगनक्रीडा । पुसुल । विसवाद । अवअण्ह । उल्लू खलम् । सराहओ, किक्किडी । सर्प । सइलत, सइदड्ड । मनोरथैनैव सघ टना । ओसा, ओग्गिवो, सिण्हा । नीहार । णिअसण । परिधानम् । क्रुत्ति । स्रोत । सिट्टा, सिहिडो । सुप्तनासिकानाद । दिवच्छण, णिवच्छण । अवतारणम् । लम्बओ । कृतपरिचय । अडा, सडा । प्रलम्बकेशा । घग्घ घण । खेद । वड्डवड्डाआ । अर्धप्रावृतदेहा (१) ।तलप्फल । शालि । तरिडी । अनुण्णो वायु । वेप्पो, संपुओ । पिशाचाक्रान्त । किलाक्कुलकुला, अद्ध रणा । बहुधारिणी नववधू । वत्ती, वईवेल । मर्यादा । णिग्घट्टो । कौशलो पेत ।वज्जा, पज्जा । अधिकार । झडी, झल्लरी । गुल्म । मुकुडी, मुचुमुत्तो । कूट । णिक्कसरिओ । गलितसार । झट्टिलिआ । चक्रमणम् । सुखोडी । व्यतिकर । सिलिप्पो, चिल्लो, चुल्लो, जेडो, लिक्को, डहरो । जाल । णहं । दूरम् । विट्टिठरिआ, तुन्नी । रात्रि । कुहिण । कूर्परम् । चिआलो, वेल्लू, दुइहणो, अम्मिक्को, कमलो, कुबिलो, णिरिक्को, वच्छल्लो, कुसुमालो । दस्यु । चोर(२) इत्यर्थं । अहल्लो । ईश्वर । घणी । पर्याप्ति गुत्तिर्वा । कंकअसुकओ । अल्पसुकृतलभ्य । पम्हासुरो । प्रवया । वृद्ध इत्यर्थं । पुण्डरिआ । उत्कलिका । हद । शीघ्रम् । पिडिल्लिका । क्रूर । सचुल्लो । पिशुन । जोव्वणजोअं, जोव्वणिणी, जोणिर । जर (?) । थिडिणि असण । निशि प्रावरणम् । पडिवेसो । (३) विक्षेप । पडिक्किआ । प्रति कृति । पडुज्जइणी । तरुणी । कुणिआ, कुविआ, कुच्छिणी, कडडिणारो । प्रतिविवरम् । देवरिअ । सुतजन्मनि तूर्यम् । पुत्रोत्सवे वाद्यमानं तूर्यमित्यर्थं । अक्खवाआ । दिक् । भिक्ख । पार्श्वक्षेत्राद्यम् । पाहिआवडा । ललना । पिड रइ । चौर्येण वधू । चौर्येण स्वीकृताभार्येत्यर्थं । आरल्ली । गभीरदीर्घरव । पोअग्गो । निर्भय । वक्कट्टीणलञ्छिआ , डोको । कूपतूला । निपानादेर्जलो न्नयनयन्त्रम् । काअवी, काणई, वक्करो । परिहास । खाडो । धार्मिक ।

---

(१) अधप्राकृतदेहा—ख ।

(२) वैरी—ख　　(३)विकोप —ख

उच्छलओ, पउड, मेठिअं, अप्पद, थेट्ठो । गृहम् । वलुहत्तो, डक्को, वसुतुट्टो, बुक्कणो । काक । मामा , मामी । मातुलभार्या । चचुप्पर । मिथ्या । चुक्को, चित्ती । व्याघ्र । चणअणा, लुच्छी । कुन्तला । गणसमा । रतो गोष्ठ्याम् । तित्ती । मुष्टि । पुत्ती, अल्ली । सार । डाली । शाखा । ठाणा । अहङ्कार । णामुक्कसिअ । कार्यम् । पेआल । प्रमाणम् । गहणी, गहेरो, मुहुलो । बन्दी । वाइल्लो । बलीवर्द । मुकुरुडो, मुगुरुडो, घुग्घुरुडो । राशि । आवसण, आअलण । रतिगृहम् । उवसट्टो । सारथि । उवसेरा । रथाई । उणिआ । कुसरा । इत्तिरिअं, अणि रिक्क । अक्खिणि । कहवेलीसाव । भोजनम् । अइरिवो । कथाबन्ध । बेड उओ । तैलादीना विक्रेता वणिक् । असदुम्मणिआ । रूपवती । उम्मल्ला । तृष्णा । उवक्को । पिण्डम् । सुवा । पिष्टम् । चडिआसो । आटोप । माला । ज्योत्स्ना । दरदरो । उल्लास । उव्वल । कौशलम् । ओमाओ । पीडा । प्रहारेण जाता पीडेत्यर्थ । णिवडो, णिग्घोरो । निर्दय । आरन्तिओ । मालाकार । सअविम्हओ, सिणठो, आलत्थओ । केकी । उड्डो । कूपादि(१)खनक । इसारो । गर्त । उवलहतो । चूडावलयम् । हिल्ला । सिकता । हिक्का(२) । उप्पक्किआ । रजकी । हिङ्गोली । रक्षणयन्त्र केदारस्य । आसलो, अलिरोए । वृश्चिक । जरिल्लो । बन्ध । जमण । बालशिखा । मरट्टो । गर्व । किरिणी,कुहणी,साही, पाणल्ली, पत्तणी । प्रतोली । रथ्येत्यर्थ । मलओ । गिर्येकदेश । उग्गालो, छिव्वोली । तनुस्रोत । सुस्वल्पजलस्रवणमित्यर्थ । कटप्पडोहर । पश्चिमा ङ्गणम् । णरिवाओ, सरेवाओ । हस । कुट्टमिओ । महिष (३) । पहणी । सं मुखागतिनिरोध । केअ । केली । तिती, कील । स्तोकम् । उक्कासारो । भीरुः । भाउलं । आषाढे कात्यायन्या उत्सवविशेष । भग्गलअं । अप्रियम् । कोत्थु हवत्थ, कोसलो, कणआ । नीवी । छिहट्टहिल्लो, आअ(४) । दधि । हइव । कलह । छवडी । चर्म । कहोडो, पिणवडो । बरुण । वअहारी । दोहनकारी । खट्टगो । छाया । वोइओ । व्याध (५) । कोलव । पिठरम् । वेखासो, तेखा सओ । विरूप । सरली, अरल, चीरी, सग्गासडी । वल्का । प्रग्रह इत्यर्थ ।

---

(१) कूपादिकारकः–ख । (२) किक्का–ख ।
(३) मूषिकः–ख । (४) पूजा–क । (५) व्याधि.–क ।

राइणी, णिउत्तउ । शाल्मलिरित्यर्थ । मोडी । भगिनी । कुन्तो । शुक (१) । णिडो, विच्छुओ । पिशाच । काह । नित्यम् । वसडुडी । कनकम् । अलुम ज्जालो, चुचुमालिओ, मडो । अलस । सिअणअ, कडसी । पितृवनम् । श्मशानमित्यर्थ । अपडओ, अडो । आराम । वाडुव्वी । भूषाऽश्वस्य । हलुकी, कुविक्खिणी, चुरुडुडी, भसआ, बहुरा, सलरी । क्रोष्टी । अई, मब्भक्खर, मई, सबिस, पचुट्टाहणा । मदिरा । सुरेत्यर्थ । पडिच्छको, सच्छिओ । सदृश । तारत्तरो । मुहूर्त । पडझाली, डेडुरी । क्रीडा । पडारा । गोप । पेडुलो । रस । पसवडक्क । अवलोक, जोल्लो, हललो, रोलो, शोअलो, मलहलो, मअल । कलकल । दैवादिपाठाद् द्वित्वे-हल्लिबोलो, एक्कपलिल्लो । देवर । ओसिक्खओ । गतिविघात । खड्डी । धारा । अत्युष्णोदकधारा । पडुडसुगा, पत्थर, वलिअ, विहलो । ज्या । मौर्वीत्यर्थ । पाणालो । पाणिद्वया(२)खात । णिहसो । वल्मीकम् । पत्थत्थो । अघन । वल विओ, वलडसरो । जपवान् । विज्जुरओ । तेरुएड । णिहल । कूलम् । अल अल्लिका । कस्तूरी । अणरामअ । अरति । छिवअ, अगलिअ । इत्तशक लम् । अणोलो । दिनमुखम् । अवणिओ । अन्त्यः । सढअं, गदहो, सफ । कुमुदम् । गमरोट्ट, छुप्पलअ । शेखरकम् । पिहुण । पुच्छम् । अंजणिआ, अजणइसिआ । तापिच्छम् । करल्लु । अवशुष्कम् । डसिओ । ग्रामतरु । पव्व, चलक्को । अशक्त । उच्च तो । गाढ । गोरप्पडिआ, रम्भडिआ, बम्हणी । गोधा । छाहो । गगनम् । अगणत्त । निर्माल्यम् । पत्थण, करअडी । स्थूलवस्त्रम् । अडडाग्गिअ । विपरीतरतम् । णब्भर । विमलम् । अलिसार, पिडलिं । क्षीरम् । चुचिलिअ, चुचुलिआरो । चुलुकम् । मोरइ, मोरअं, आवगो, अपामार्ग । पच्चुर । अपमृत्यु । कामकिसोरो । गर्दभ । छाइल्लो, जुल्लो । वैदग्ध्यवान् । छेओ इति तु विदग्धार्थकस्य छेकशब्दस्य भविष्यति । सुलोसो । कौसुम्भनिवसनम् । अहिरिओ । विच्छाय । फलस । कार्पास । चुल्लोडओ । ज्येष्ठ । ताओ, सुघओ । रजक । आअर, कडत्त, अवहड । मुसलम् । णिहुण । व्यापार । हित्त, पित्तर । गृहद्वारम् । चक्कग्गहो । मकर । हंहलअ,

---

(१) शक-ख ।	(२) प्राणिद्वयाघात-ख ।
(३) भिरिअं-ख ।	(४) कपित्थम्-ख ।

जड्लो, परिअडी । मूर्ख । अक्को । दूत । कल्लो । ह्री । कएणारामं । अवतस । सरिवाओ । आसार । मादलिआ, सुविज्जा । माता । सोअ । स्वाप । सोआलो । उभयाचितक(१)सिद्धये दत्तम् । ममास्मि मनोरथार्थे सति पूजादिकमिद विधास्यामीत्युद्दिष्टार्थप्राप्तिपर्यं त यत्किञ्चित् द्रविणादिकम यस्य हस्ते दत्तं तदित्यर्थ । अड्डिम्म । अतिरिक्तम । वडवलओ । विषरहितो भुजग । सिंहलओ । यन्त्र वस्त्रादेर्धूपस्य । सोअणो । मरल । तिन्दूरिआ । राज्यम् । सोवएर्ण । अन्तःपुरम् । असग्गअ । प्रावरणम् । उब्बड । शौर्येण(२) क्रियते यच्चरितम् । डड्डवण । आढ्यम् । उप्पिंगरिआ । हस्तोत्क्षेप । भगोउण । प्रणितम्(३) । उप्पा । मरयादेर्मार्जनम् । उप्पुलपोलिअ । त्वरा , कौतुकेन । अहिहरअ । देवगृहम् । सविड्डाणा । आभिजात्यम् । अगिला । हेला । उच्चत्ताल । अविच्छिन्नस्वररोदनम् । अवसरिओ । विरह । उप्पालओ । रणरणकम । माला । डाकिनी । पिडप्पो । राहु । अब्भपिसाओ , गहकल्लोलो- इत्येतावभ्रपिशाचगृहकल्लोलयोर्भवत । उक्करिविडिअ । उपर्युपरि स्थानम् । सगिणअ, विरगिणअ । आर्द्रम् । पणपक्कसावओ । शरभ । पिच्छेओ । विलास । उस्सा । गाव । लसुअ । तैलम् । वावत्तो । विट । उप्पिणिर । शून्यम् । उएहोदयगएडो । भ्रमर । मुहिअ । यन्मृषा क्रियते । आमेलो, आअल्लो, आलाल । कोशबन्धनम् । चालच्चं । पुच्छम् । कइलवइल्लो स्वेच्छोत्थायी बलीवर्द । उडर । ईर्ष्याकलह । कोचप्पी । अलकहितकरणम् । पेट्टं , मज्झिमडाएड । उदरम् । झरको । तृणमनुष्य । खोहत्त । आहत पाणिभ्या जलम् । अट्टलो । अनपराध । उरणी । पशु । खरुएणा । विषमा भू । खप्परो, खरडिओ । रूक्ष । कुम्भी । पोट्टलिकम् । सुवर्णादिकमन्त निधाय बहिर्बद्ध कर्पटकखएडमित्यर्थ । गज्जणसद्दो । मृगनिषेधरव । चुच्चो । मेदुर । उज्जु । अरएयम् । पारमरो । रत्त । उत्तातो, वालिओ, णाओ, मडुलो, पित्तेई, यूणो । गर्वित । चुड्डली । उल्का । महई । पितृमन्दिरम् । झएडुली, झएडली, हित्त, मुरई । असती(४) । कुई, डोडी । बलाका ।

---

(१) उपचित-ख । (२) चौर्येण-क ।

(३) प्रणीतम्-ख । (४) इत आरभ्याऽस्य सूत्रस्याऽवशिष्टा वृत्तिः ख० पुस्तके नास्ति ।

णसारा, धलओ । मण्डप । पली, मोलो, णिवाओ । प्रस्वेद । ठरआरो । केशसञ्चय । चरवाओ । ग्रीष्मवात । गिड्डिली । ऐन्नव दलम् । इदंगिली । धूम, तुहिनम् । पशाडुक्की, रोहिआउ । प्राणिशिबिका । रोरी । कृष्णश्रावण चतुर्दशी । हाअलो । जात्यतुरग । वेढिओ, वहओ । मणिकार । रोप्पलो, वारावरो । वातायनम् । तलपत्त । योनि । वराङ्गम् । छच्छअणो । असोढा । अणिभ । मुखम् । दिरिलेआ, जीविअमई(४) । कामुकाकर्षिणी मृगी । समय । 'समय पुरुष दुर्गापुरो हत्वाऽसृजो बली' । दुर्गापुरत पुरुषं कृत्वा विधीयमानो रक्तबलिरित्यर्थ । लुगुओ, लुग्गुसो, वग्गोवओ । नकुल । उसली । उद्वेग । वप्पली, मित्थ । मिथ्यावच । उज्जोगल । भट । घाघरी । जघने वस्त्रविशेष । घुणिवाओ । इन्द्र । सेआलिआ । दूर्वा । राडी, वम्मडिअं, रणमुडीणीरङ्गी, अवकुम्भाणिका, धमो । विशाल । खिन्धुवणओ । हुताश । तोमारी । लता । वक्कड, वट्टल । मेघतिमिरम् । हेरण, महारअण । वस्त्रम् । आणक्को । तिर्यक् । हणडो । सुतासुत । दौहित्र । णिआणि, पूणिन्दणिआ । कुतृणू । लुञ्चन यस्य ससक्तकुतृणाप नयनमित्यर्थ । छेलिआ । अल्पपुष्पा स्रक् । अक्कोडो । अज । छाग । कुल्लो । शृगाल । सणिओ । साक्षी । पडअसाइआ, पटी । पत्रपुटी शबर मूर्धनि । अबरो । निष्ठुर । जपो, कालो, वोलेण । पुमान् । पलस्सेवा, राअल्लो, रल्लरा, राडा, प्रियग्गवा, वीलणि । पिच्छिलम् । खेआ, णुअ, भासो । हासे सति हसितमित्यर्थ । सारो । रणमुखम् । गेड्डा । यव । थक्को । प्रभञ्जनम् । अइराणी, घुमारा, एकेराणी । शक्रवल्लभा । इन्द्राणीत्यर्थ । अवआरो । लोकयात्रा । गोविओ । अल्पजल्पन । तामरो । सुन्दर । गोत्तणहाणी । पित्रोर्जलाञ्जलि । खट्टिको, पोलिओ, सौरि । सौनिक । वऊढ । दीर्घमन्दिरम् । सेआलो । कुसिओ, सेट्टी । ग्रामेश । चिरीअकुटी, पुअई, पुइओ, पाणो, बाणो । चाण्डाल । इकसी । नीलाब्जम् । नीलो त्पलमित्यर्थ । थसल, थासो, यसल, धुरीअ । पृथु । पच्चुहो । णेसरो । सूर्य । गोहो । ग्राम्यजनाग्रणी । अगुत्थल, अगुलीत्थलं, अअहथो । स्नेहवर्जित । वप्पिवअ, वल्लवाअ । क्षेत्रम् । अम्भोज्झलिओ । पुन पुनर्या लभ्यते । खुड्ड, खुडिआ । स्वल्पकम् । रत, चिरिका, चाम्मण, चारि

२७ प्रा०

भाण्ड, डोवरुओ । गुरुहारिक । वप्पुअ । दीर्घम् । वोद्दओ । ज्योतिरि
ङ्गण । मलतिमिलाओ, मड्डूपिणाठई, अणुओ, दरमत्ता, अक्कसालो ।
बलात्कार । बअलणी । वृत्ति । पडिग्गहो, पोरवग्गो । विश्राम । णन्दणो,
अओ । कर्मकृत् । अवज्झसो, दोहासलं । कटि । पाडिअज्झो । पतिगृहान्नेता
पितृगृहं वधूम् । धूत्ती । रजस्वला । तग्ग । सूत्रम् । गुड्डीहू । आश्रम ।
मुलुवीआ । प्रसवपरा । विओ । कुल्या । अल्पा कृत्रिमा सरित् । हेआल ।
अभिभोग । हस्तेन विनिवारणम् । गहणी । निर्जलस्थानम् । वलुक्की ।
कक्कंटी । कली । शात्रव । अमलो । ध्वस्ततेजा । ववडओ । द्विज ।
विप्र । रोलो । दरिद्र । पेआल । अन्धकार । हरिं । तृणम् । हलक ।
भीषणम् । गिग्गो । प्रवेश । बअलो । वट । वल्ल । स्पर्शान्वितम् । पट्ट ।
अंशुकम् । सेओ । विनायक । रसीअ । विटपिच्चीरम् । पडिहत्थो । प्रति
क्रिया । कारा । रेखा । सुई । बुद्धि । काहिलो । वत्सपालक । दाणीणा,
सोसिओ । पताका । हुडुमा । पश्चात् । मग्गो, ओरिल्ल । य स
मुषित । एकसाहिल्लो । यत्रैक पदमुत्क्षिप्य शिशु क्रीडति । हिंविआ । या
वध्वा उपरि परिणीयते । वहुमाडिणी । कुमारी । घुन्दिणी । घर्म । विलरी ।
यौवनोत्कटः । अगणिडगोगोहो । सुरतम् । तत्तुडिल्ल । पतद्गृहम् । णिलापा,
णिल्लको । चेत्रजागर । छेत्तसोपणी, सप्पओ, सप्पिओ । चातके ।
कुमारो, चडत्थरो, सइसिद्धिओ । यूनि, तरुणे । तहडो । महालके ।
खावाट्टहि, दुहणडो, पेणडओ, पआलो । नूपुरे । आमल्लअ, सिन्दीरी ।
धम्मिल्लरचनायाम् । उण्डल, बब्बरी । चर्मकारे । चट्टइओ, कुठारो ।
चुल्लम् । वासी । शिखाया, विज्ञाने च । कम्पर, कोद्दुधुरी, णिक्खो ।
जारे सुवर्णे च । चडिओ । वन्दिनि आचार्ये च । कमठो । दधिकलशी
पिठरयो । अवहुअ । उलूखलविसस्थुलयो । गोला । गोनद्यो । अत्खण
वेली । निधुवने प्रदोषे च । णिव्वजओ । उपकारे पुष्पप्रकारे च । काहिल्ली ।
व्ययकरणे भ्राष्ट्रे च । करण्डो । शार्दूलवायसयो । एकसंहो । निर्घर्मासनयो,
कूर्मी उभिसध्ये च । अन्तल्ली, उअआरो । ग्रामे सघे च । महल्लो, मुखरो ।
कृशो विस्तीर्णे च । अप्पाल । कर्मस्थाने वेश्मनि च । बेल्लव । विलासे लल
बीभत्से च । आअड्डिआ । परायत्ताया नववध्वा च । सकण्प । आर्द्रे अल्पे चापे

पुरे च। करोडो । काके नालिकेरे वृषे च। रोह,रोहण्ड । इच्छामस्यो । कालि म्बम्र । शरीराम्बुदयो । केन्धू । रज्जवाम् असत्या कन्दे च । णिम्रार । रिपौ अच्छौ प्रकटे च । कुरुलो, कुरुढो । द्वावप्यद्रवे त्रपुणि च । भाम्र । अतिदीर्घे विषमे मुसले,कालायसे च। किरणो । सितेऽशुके सूक्ष्मे च। लाइम्र । अजिरार्धे भूषणे गृहीते च । कालिम्रा । ऋणवृद्धौ काये अम्बुदे च । (?)कण्ठे कर्णिकाया च । उद्दाणो । कुररे सगर्वे प्रतिशब्दे च । ओलधणी । दधिनि भूताया नव वध्वा च । खप्पो । वामहस्तं गर्दभे च । डोंग । रथ्यास्थासकयो । चेण्डासी, हली । शिखानवमालिकयो । दद्दो । ककुदे जलपुसि दान्तपृष्ठे च । कोल्ली । खलनाया दोहविषमाया च । नमणी । लताया व्यधिकरणे च । सत्ती । बन्धने वचने च । इच्छरु । लताया शिर स्रजि च । उपिञ्जल । रते काके रजसि च । णमडल । विततै दुर्दिने च । उब्बाडन, णाउ । उपवने शीते च । दधो । हास गर्दभयो । पोन्दी । रूपवचनयो । उम्मल्लो । सान्द्रे भूपतौ च । बोधो । धार्मिके यूनि च । उब्बिहो । अशिका(?)माने नि सीम्नि च । वल्लीवफ । त्राणे व्याघ्रे सिंहे च । पत्तणं । बाणफले शरपुखे च । अकण्डमलिमो । अपरिणीततिष्प्रवाण्यो । उम्र । उदकशोकयो । योलिम्र । शिलातले हठात्कृते च । जवण । हये शशिवदने च । खञ्जनो । खञ्जरीटे कर्दमे च। कलिमो। गृहे बद्धभूमौ पाशगृहे कुट्टिमे आद्रे शय्याया च। कम्फद्धा। गम्भीरे तटस्थे अयशसि दीर्घे च। वपो। भूतगृहीते सभिके च। वल्लरो। मरौ महिषे तरुणे क्षेत्रे तरण्ये च। मराली। सुन्दरे अलसे मसृणे च। चम्मको। गर्वे उत्कण्ठाया च। विसिडो। विरते विसस्थुले च। बलवडी। व्यायामे सभाया सख्या च। सिम्फिम्रो । रजतनापितयो । वेइट्टो। तनौ शिथिले आविद्धे उर्ध्वीकृते विसस्थुले च । मलइम्रो । हृते तीक्ष्णे च । वडप्प । लतागृहे सततपवने हिमवर्षे च । राहो । प्रिये शोभिते मलिने सनाथे विसस्थुले च । वण्ठो । नि स्नेहे अकृतविवाहे भ्रमे च । मत्थर । कुटिले वह्नौ कुटुम्बे च । लम्रन । तनुकोमल यो । मम्मण । अव्यक्तवचसि सरोषे च। तुण्हीकी। मुतुम्रिश्वलयो (?)। छोणो । स्थासके चरे चोरे च । तुम्विल्लि । मधुपटले उलूखले च । पत्थरी । शयने स्वमतौ च । णिब्बविड । रत्यारभटे समुचिते च । दुम्रगे । पिशाचे ईर्ष्याया च । फखुरा । ताम्बूले अर्थेच । विप्परो, पाटलो । हसविषयो । विम्बोवणम्र । क्षोभे उपधाने

विकारे च। कुल्लोअ। समर्थे ग्रीवाया विच्छिन्नपुच्छे वा। चुच्चुणिआ। सुष्टिके ष्टकायाम्। समर्थे, छिद्को। खड्गे छिन्ने जङ्घापाते तटे खनित्रे च। छिराणे। गच्छिते(?) निर्दये च। गोलच्छो। दा ते पण्डिते च। खुलुखी। मिथ्यायाम् अघटमाने च। अणणओ। धूर्ते यूनि देवरे च। पेढ। अशक्ये तडागे च। अरलो, अरालाओ। चिरिकाया मरकते च। अच्छ। अत्यर्थे शीघ्रे च। अल्लिआ। पितृष्वसरि कनिष्ठसोदरस्य वध्वा च। कक्कण। अतिरोभाववति भग्ने स्फुटणे च। बब्भारो। सघाते गिरिगुहाया च। पत्तुज्जो। काण्डे नखे शिशुमृगे च। वाअणो। वेश्मद्वारे तिरश्चीने च। विप्पओ। उन्मत्ते पीर्या च। कोप्परो। वर्णसङ्करे जालके च। केड्डो। व्यापने फेने श्याले दुर्बले च। ओहम। नीव्याम् अवगुण्ठने च। ओहक्कू। रभसे विषादे च। तोलो, तोड्डो। पिशाचे शलभे च। डसरी। उष्णजले स्थाल्या च। छणी। उक्कुणे कार्मुके च। वक्क। एकान्ते पृथगित्यस्मिन्नर्थे शून्ये च। तुर। उपकरणे कलिकाया शून्ये च वोकअ। अनिमित्ते तात्पर्यासके (?)च। पसुलो। काकोले जारे च। किवटी। पार्श्वद्वारे पश्चिमाङ्गणे च। छाआ, भ्रमरीन्द्रो, ह्योसिप्पति। वक्रे शिरसो भूषण विशेषे च। णलुअ। वृतिविवरे कर्दमिते च। (?)निमित्ते प्रयोजने च। णाबाउत्तो। नियोगिनीसुते ईश्वरे च। पहेणअ। उत्सवे भोज्ये च। चारो। इच्छाबन्धन यो। जय दण। अगुरुकुङ्कुमयो। डिंखा। आतङ्के त्रासे च। दलिअ। अङ्कुलौ दारुणि कूणिताक्षे च। चिप्पंडी, विप्पत्ती। व्रते उत्सवविशेषे च। बचाडइओ। हुङ्कृतगर्जनयो। पच्चल। असहने समर्थे च। साहुली। वस्त्रशाखाभूसखीसदृश बाहुषु। लुबी। लतास्तवकयो। रत्थण। घटकुण्डलयो। धुङ्की। मुखसभेदे मौने च। छुहइढिआ। द्वेष्यायामस्पृश्याया च। सरी। प्रशस्ताकृतौ दीर्घे च। गोरो। ग्रीवायाम् अक्ष्णि सिताया च। भसत्तो। वन्हिदीप्तयो। गोली। वेद्याम् आज्ञाया च। कण्णोविआ। चश्चौ अवतसे च। अलिद्धी। अङ्गदे जलार्द्राया च। अमारो। नदीमध्यद्वीपे कमठे च। उक्खो। भीतौ सद्भावे च। इत्यादि॥

अथ—आडबरो। पटह। ओंदुरो। मूषिक। वामलूरो। वल्मीकम्। किरो। वराह। लहरी। तरङ्ग, प्रवाहो वा। तल्ल। कासार। महाबिल। गगनम्। पाढा। शोभा। खेड। ग्रामस्थानम्। महानडो। रुद्र। पुडइणी नलिनी। जयणं। भयसनहनम्। पाडल। कमलम्। कमडो। भिक्षापात्रम्

कल्ल, गन्धुत्तमा, सुरा-इत्यादय शब्दा तत्समतद्भवात्मना प्रयोगपदवीमासादयन्ति । सिद्धा इति पद मङ्गलार्थम् ॥

इति श्रीत्रिविक्रमविरचितप्राकृतव्याकरणवृत्तौ तृतीयाध्यायस्य चतुर्थ पाद ॥

---

(१)सप्रत्ययप्रकृतिसिद्धमदीर्घसूत्र
सत्कारक बहुविधक्रियमाप्तदेश्यम् ।
शब्दानुशासनमिदं प्रगुणप्रयोग
त्रैविक्रम जपत मन्त्रमिवार्थसिद्ध्यै ॥
विश्राम्यन्त श्रोत्र पदमधुरिमा मेदुरयति
प्रणेता नूनोऽर्थ प्रतिपदमहो साधुवचनम् ।
रस पात्रीकुर्याद् भुवनमनुभावादिव कृते-
र्यदि श्राव्य काव्य मम रसिकनैयायिकजनै ॥
वक्तार सन्तु सर्वेऽपि स्वाभिप्रायप्रकाशने ।
स्वपराशयसवेदी कथास्वेकस्त्रिविक्रम ॥

॥ प्राकृतव्याकरण समाप्तम् ॥

---

(१) इदमन्तिमं पद्यत्रयं क० पुस्तके नास्ति ।

प्राकृतसूत्रानुक्रमणिका।

इति ।

प्राकृतसूत्रवृत्तिगतानां पद्यानाम्

अकाराद्यनुक्रमणिका ।

(१) एतानि प्राकृतपद्यानि वृत्तिकृतोदाहरणत्वेन समुपन्यस्तानि ।
(२) पद्यानि ( ) एतच्चिन्हान्तर्गतानि प्राकृतपद्यच्छायारूपाणि ।
(३) वृत्तिकृन्निर्मितानि पद्यानि स्थूलाक्षरेषु मुद्रितानि ।
(४) *एतच्चिन्हाङ्कितानि तु वृत्तिकृत्सङ्गृहीतानि पद्यानि ।

इति ।

॥ श्री ॥

प्राकृतव्याकरणसूत्रवृत्तौ समागतानामुदाहरणभूतानां

प्राकृतशब्दानामकाराद्यनुक्रमणिका ।

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अ	
अअच्छइ	आगच्छति
अअम्मि	एतस्मिन्
अंअहथो (दे०)	स्नेहवर्जितः
अआआ	अजायाः
अआई	अजायाः
अआए	अजायाः
अइ	सम्भावने (अइ दियर किं ण पेच्छसि)
अइंमुत्तअं	अतिमुक्तकम्
अइउत्तअं	अतिमुक्तकम्
अइच्छइ	गच्छति
अइमुत्तअं	अतिमुक्तकम्
अइसरिअं	ऐश्वर्यम्
अइसु (अ०)	ईदृशः
अइरजुवई	अचिरयुवतिः
अइराणी (दे०)	शक्रवल्लभा (इन्द्राणी)
अईरिओ (दे)	कथाबन्ध
अई (दे)	मदिरा
अईइ	गच्छति
अउज्झहरो	गुह्यहरः (रहस्यभेदी)
अओ (दे)	कर्मकृत्
अकण्डमलिओ (दे)	अपरिणीत, निष्प्रयाणि च
अकारिअं	पर्याप्तम्
अकिआ (अ)	अकृतम्
अंकिअं	आलिङ्गितम्
अंकोल्लतेल्लं	अङ्कोल्लतैलम्
अंकोल्लं	अङ्कोलः
अक्कन्तो	प्रवृद्धः
अक्कंदइ	आक्रन्दति
अक्कमइ	आक्रमते
अक्कसालो (दे)	बलात्कारः
अक्कुसइ	गच्छति
अक्को	अर्क
अक्को (दे)	दूत
अक्कोडो (दे)	अजः
अक्खइ	आख्याति
अक्खवाआ (दे)	त्वक्
अक्खिवइ	आक्षिपति
अक्खोडइ	कर्षति कोशादसिम्
अगणी	अग्नि
अगण्डिगोगोहो (दे)	सुरतम्
अगरइ	अगरतिः ?
अगरू	अगुरुः
अगिका (दे)	हेला
अंगणं	अङ्गणम्
अंगलिअं (दे)	इक्षुशकलम्
अगारो	अङ्गारः
अगुअं	इङ्गुदम्
अंगुत्थलं (दे)	स्नेहवर्जितः
अंगुलिउ (अ)	अङ्गुल्यः
अंगुलोत्थलं (दे)	स्नेहवर्जितः
अग्गउ	अग्रतः
अग्गओ	अग्रतः
अग्गओ	अग्रत
अग्गसग्गम्मि	अग्रऽग्रे
अग्गिआयो	अग्निकायः (इन्द्रगोप)

*सङ्केतार्थाः—(अ) अपभ्रंश, (दे) देशी, (मा) मागधी, (पै) पैशाची, (शौ) शौरसेनी, (चू पै) चूलिकापैशाची, (प्रा) प्राकृतम्—इति भाषाभेदाः ।

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अग्गिए (अ)	अग्निना
अग्गिण(अ)	अग्निना
अग्गिणो	अग्नय
अग्गो	अग्नयः
अग्गी	अग्नि
अग्गुमइ	पिपर्ति
अग्गे अग्गे	अग्रेऽग्रे
अग्घइ	अर्घति
अग्घइ	राजते
अग्घवइ	पिपर्ति
अग्घाइ	आजिघ्रति
अग्घो	अघः
अग्घोडइ	पिपर्ति
अङ्को	अङ्क
अङ्कोल्लं	अङ्कोठम्
अङ्कणं	अङ्कणम्
अङ्गारो	अङ्गार
अङ्गे वि अ न बहुप्पइ	अङ्गेपि च न प्रभवति
अच्चअरं	आश्चर्यम्
अच्चरसा	अप्सरसः
अच्चरा	अप्सरस
अच्चरिअं	आश्चर्यम्
अच्चरिज्जं	आश्चर्यम्
अच्चुक्कइ	विज्ञपयति
अच्चेरं	आश्चर्यम्
अच्छ(दे)	अत्यर्थम्, शीघ्रं च
अच्छइ	आस्ते
अच्छइ	कर्षति
अच्छरा	अप्सरस
अच्छिज्ज	(?)
अच्छिज्जेज्ज	(?)
अच्छिवडणं	निमीलनम्
अच्छिविअच्छी	परस्पराकृष्टिः
अच्छिहरुल्लो	द्वेष्य (अक्ष्णोर्हरः)
अच्छी	अक्षि
अच्छी	अक्षिणी
अच्छीअइ	(?)
अच्छीए	अक्षि
अच्छीणि	अक्षीणि
अच्छीणो	अक्षि
अच्छेरं	आश्चर्यम्
अजडो	अजड (शीघ्रकारित्वात्)
अंजडिओ	अभ्यासितम्
अंजणइसिआ(दे)	तापिच्छम्
अंजणिआ(दे)	तापिच्छम्
अंजुअ(अ)	पृथक्पृथक्
अज्जइ।	अजयति
अज्जउत्तो	आर्यपुत्रः
अज्जमो	ऋजुः
अज्जा	आज्ञा
अज्जा	आर्या
अज्जिज्जइ	अर्ज्यते
अज्जुणो	अर्जुन
अज्जू	आर्या (श्वश्रू)
अज्झअणं	अध्ययनम्
अज्झसिअ	उत्कृष्टम्
अज्झोज्झकिओ(दे०)	पुनःपुनर्या लभ्यते
अञ्जली(मा०)	अञ्जलि
अञ्जातिसो(पै)	अन्यादृशः
अटइ	अटति
अट्टइ	अटति
अट्टइ	क्वथति
अट्टो	यात
अट्टणो	आर्तिज्ञ
अट्टलो(दे)	अनपराध
अट्ठारह	अष्टादश
अट्ठारहण्ह	अष्टादशानाम्
अट्ठारहण्हं	अष्टादशानाम्
अट्ठी	अस्थि
अट्ठो	अर्थः (प्रयोजनम्, अधने)
अट्ठण्ह	अष्टानाम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अठ्ठं	अष्टानाम्
अडअणा	अटनशीला (असती)
अड्डाविअ(दे)	विपरीतरतम्
अडा(दे)	प्रलम्बकेशा
अडो	अवट
अडो(दे)	आराम
अड्डुक्खइ	क्षिपति
अड्डिम्म(दे)	अतिरिक्तम्
अड्ढं	अधम्
अण	नञर्थे (अण चिंतिअ मुणंति=न चिन्तितं जानन्ति)
अणग्गपल्लट्टं	पुनरुक्तम्
अणच्छइ	कषति
अणडो	अमृतम्
अणांतर दाणिं होइ	अनन्तरमिदानीं भवति
अणदूरकरणिज्जं दाणिं आणवेदु	अनन्तरकरणीयमिदानीमाज्ञापयतु
अय्यो(शौ)	आय
अणरहू	नववधू
अणरामअं(दे)	अरति
अणहवणअ	भर्त्सितम्
अणाइज्जइ	अज्ञायते
अणिउत्तअ	अतिमुक्तम्
अणिउंतअ	अतिमुक्तम्
अणिकज्जो	अनवस्थित
अणिअं(दे)	मुखम्
अणिरिक्क(दे)	अक्षि
अणुअज्झिअओ	प्रतिजागरित, प्रयातश्च
अणुओ(दे)	बलात्कार
अणुदिवं	अनुदिनम् (दिनमुखम्)
अणुरुज्झइ	अनुरुध्यते
अणुरुंधिज्जइ	अनुरुध्यते
अणुवअइ	अनुव्रजति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अणुवज्जइ	गच्छति
अणुसूआ	आसन्नप्रसवा
अणुहरइ	सदृशीभवति
अणोक्को(दे)	दिनमुखम्
अण्ण	आरोपितम्
अण्णइ	भुङ्क्ते
अण्णइओ	सर्वज्ञार्थे तृप्त
अण्णओ(दे)	धूर्तो, युवा, देवरश्च
अण्णण्णं	अन्योन्यम्
अण्णोण्णं	अन्योन्यम्
अण्णत्त(दे)	निर्माल्यम्
अण्णत्तो	अन्यत
अण्णदो	अन्यत
अण्णत्थं	अन्यत्र
अण्णस्थ	अ यस्मिन्
अण्णम्मि	अन्यस्मिन्
अण्णस्सि	अन्यस्मिन्
अण्णह	अन्यत्र
अण्णहि	अन्यत्र
अण्णहिं	अन्यस्मिन्
अण्णा	आज्ञा
अण्णाइसु(अ)	अन्यादृशः
अण्णाणं	अन्येषाम्
अण्णासअं	आस्तृतम्
अण्णे	अन्ये
अण्णेसिं	अन्येषाम्, अन्यासाम्
अत्थणवेल्ली(दे)	निधुवनं, प्रदोषश्च
अत्तमाणं	आवर्तमानम्
अत्ता	आत्मा
अत्ताणो	आत्मा
अत्तिहरी	आर्तिहरी (दूती)
अत्ती	आर्ति
अत्थक्क	अकाण्डम्
अत्थि	अस्ति, सन्ति, असि' स्थ, अस्मि, स्मः
अत्थिरो	अस्थिर
अत्थी	अर्थी

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अत्थो	अर्थ (धने)
अत्तगओ	अन्तगतम्
अंतरं	अन्तरम्
अंतरंगो	अन्तरङ्ग
अंतवेई	अन्तर्वेदि
अतव्वीसम्भ०	अन्तर्विश्रम्भ०
अंता उवरिं	अन्तरुपरि
अंतावेई	अन्तर्वेदि
अंतेआरी	अन्तश्चारी
अंतेउरं	अन्तःपुरम्
अंतेउरे रमिअ आगओ	अन्तःपुरान्त्वा आगत
अंतेसहं	अन्तःसहम्
अथ ससरीरो भगवं मकरद्धजो एत्थ परिभम तो एव्व एवंविधाए भगव वतीए कथं ताए सातेसगहन कं क एतातिसं अतित्थ पुरव महावन तटठन(प)	अथ सशरीरो भगवान् मकर ध्वजोऽत्र परिभ्र मन्नेव एवंविधया भगवत्या कथं तया गहन क कमेता हशमातिथ्यपूर्वं महावनं दृष्ट्वा
अद्दसणं	अदर्शनम्
अद्दं	आर्द्रम्
अद्दंसण	अदर्शनम्
अद्दो	अब्दः
अधलो	अन्ध
अधो	अन्ध
अद्धं	अधम्
अद्धुरणा(दे)	बहुधारिणी नववधू
अद्धि	अस्ति
अद्धुमइ	पिपर्ति
अनु(अ)	अन्यथा
अन्तप्पाओ	अन्तःपातः
अंतरं	अन्तरम्
अन्तरिज्जं	रशना:, कटिसूत्रम्
अन्तल्ली(दे)	ग्रामः, संघश्च

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अन्तावेई(शौ)	अन्तर्वेदि
अन्नडी(अ)	अन्नम्
अन्देउर	अन्तःपुरम्
अन्नहा(अ)	अन्यथा
अन्नहिं(अ)	अन्यस्मिन्
अन्नहितेसि(अ)	अन्यस्यार्थे
अपजसो	अपयश
अपडओ(दे)	आराम
अपरिहासो	अपरिहासः
अपसो	अस्पर्शः
अप्पुण्णं	आक्रान्तम्
अप्पज्ञो	आत्मज्ञः
अप्पणअं	आत्मीयम्
अप्पणइआ	आत्मना
अप्पणउं(अ)	आत्मीयम् (आत्मन)
अप्पणा	स्वयम् (विसअं विसअंति अप्पणा कमलवणा)
अप्पणिआ	आत्मना
अप्पण्णो	आत्मज्ञ
अप्पदं(दे)	गृहम्
अप्परिहासो	अपरिहास
अप्पा	आत्मा
अप्पाणेण	आत्मना
अप्पाणो	आत्मा
अप्पाहं(दे)	कर्मस्थान, वेश्म च
अप्पाहइ	संदिशति
अप्पिअं	अर्पितम्
अप्पुण्णं	परिपूर्णम्
अप्पुल्लं	आत्मभवम्
अप्पेइ	अर्पयति
अप्पेण	आत्मना
अप्फासो	अस्पर्शः
अम्बं	आम्रम्
अम्बरो(दे)	निष्ठुर
अब्बम्हण्णं(मा)	अब्रह्मण्यम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अब्बा	अम्बा
अम्बिल	अम्लम्
अम्बुत्तइ	प्रदीप्यति
अम्बुत्तइ	स्नाति
अब्बुद्धसिरी	अबुद्धश्रीः (मनोरथाधिकफलप्राप्तिः)
अब्भपिसाओ(दे)	अभ्रपिशाच
अब्भा(अ)	अभ्राणि
अब्भागच्छइ	अभ्यागच्छति
अब्भुत्तइ	उत्क्षिपति
अब्भो	अपराधे (अब्भो हरंति हिअअं कइ वि न वा होंति जुबईण)
अब्भो	आदरे (अब्भो मह सफलं जीवं)
अब्भो	आनन्दे (अब्भो सुप्पहाअमिण)
अब्भो	खेदे (अब्भो ण जाणामि च्छेत्त)
अब्भो	दु खे (अब्भो दलइ हिअअं)
अब्भो	पश्चात्तापे(अब्भो तह तेण कआ अहस ज्जअकस्स साहसि)
अब्भो	भये (अब्भो गइअहि तुमेण वरज्जाइसाण जोरिहइ)
अब्भो	विषादे (अब्भो णासेंति धिअं पुलिअं पत्थेन्ति देंति रणरणअं = नाशयन्ति धृतिं पुलकं वर्धयन्ते ददति रणरणकम्)
	विस्मये (अब्भो किं वि रहस्सं जाणन्ति धुत्ता जणब्भहिआ = किमपि रहस्यं जानन्त्यधूर्ता जनाभ्यधिका)
अब्भो	सम्भाषणे (अब्भो किमिणं)
अब्भो	सूचनायाम् (अब्भो दुक्खअर, अब्भो आरद्धो)
अभासइ	आवभाषे
अभिआई	अभिजाति
अभिण्णू	अभिज्ञः
अभिमञ्जू(पुँ)	अभिमन्यु
अमआ	असुराः
अमच्चो	अमात्यः
अमच्छो	अमात्य
अमरिसो	अमर्षः
अमलो(दे)	ऽबललतेजा
अमारो(दे)	नदीमध्यद्वीप, कमठश्च
अमु	अदः
अमुओ	अमुकः
अमुगो	अमुकः
अमुणा	अमुना।
अमुणो	अमी, अमुष्य
अमुत्तो	अमुष्मात्
अमुम्मि	अमुष्मिन्
अमुस्स	अमुष्य
अमू	असौ
अमूइं	अमूनि
अमूउ	अमुष्मात
अमूओ	अमू, अमुष्मात्
अमूण	अमीषाम्
अमूसु	अमीषु
अमूसुंतो	अमीभ्य
अमूहि	अमुष्मात्
अमूहिं	अमीभि
अमूहिंतो	अमीभ्य, अमुष्मात्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अम्ब	आम्रम्
अम्बीरं	आम्रम्
अम्मकेरं	अस्मदीयम्
अम्मच्छं	असम्बद्ध, क्रोधेन भङ्गया च यद्भणितम्
अम्मि	अहम्, अस्मान्
अम्मिक्को(दे)	दस्यु
अम्मो भणामि भूणिए	(?)
अम्ह	वयम्, अस्मान्, अस्माभिः, मम, अस्माकम्
अम्हं	मम, अस्माकम्
अम्हइं(अ)	अस्मान्, वयम्
अम्हकेरो	अस्मदीय
अम्हत्तो	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हम्मि	मयि
अम्हसु	अस्मासु
अम्हसुं	अस्मासु
अम्हहं(अ)	अस्मत्, अस्मभ्यम्, अस्माकम्
अम्हहंतणा(अ)	अस्माकंसम्बन्धिनः
अम्हहे(शौ)	हर्षे (इदाए उम्मिलाए सुपरिघडिदो भवं=अनया ऊर्मिलया सुपरिघटितो भवान्)
अम्हहे(मा)	हर्षे(एदाए उम्मिलाए सुपलिघडिदे भवं=एतया ऊर्मिलया सुपरिघटितो भवान्)
अम्हाउ	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हाओ	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हाण	अस्माकम्
अम्हाणं	अस्माकम्
अम्हातिसो(पै)	अस्मादृशः
अम्हारा(अ)	अस्माकम्
अम्हारिसो	अस्मादृशः
अम्हारु(अ)	अस्मदीयः
अम्हासु(अ)	अस्मासु
अम्हासु	अस्मासु
अम्हासु	अस्मासु
अम्हासुंतो	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हाहं	अस्माकम्
अम्हाहि	अस्माभिः, अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हाहिंतो	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हि	अहम्
अम्हे एत्थ	वयमत्र
अम्हे	वयम्, अस्मान्, अस्माभि, अस्माकम्
अम्हे(अ)	अस्मान्, वयम्
अम्हे चलम्ह पेक्खिदुं इदे एव्व आअछदि(मा)	वयं चलाम प्रेक्षितुम्, इत एव आगच्छति
अम्हेच्चअ	अस्माकम्
अम्हेत्थ	वयमत्र
अम्हेसु	अस्मासु
अम्हेसु	अस्मासु
अम्हेसुंतो	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हेहि	अस्माभि
अम्हेहिं	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हेहिं(अ)	अस्माभिः
अम्हेहिंतो	अस्मभ्यम्, अस्मत्
अम्हो	वयम्, अस्मान्, अस्माकम्
अम्हो देवस्स गई	अहो(आश्चर्ये) दैवस्य गति
अम्हो परिणिज्ज खु	अहो परिणेयः खलु
अय	अयम्
अय्यउत्तो	आर्यपुत्रः
अय्यउत्तो(शौ)	आर्यपुत्र
अय्ये एशे खु कुमाले मलअकेदु(मा)	आर्य ! एष खलु कुमारो मलयकेतुः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अय्य किल विय्याहले आअदे(मा)	अद्य किल विद्याधर आगत
अय्यो(पै)	आद्य
अरणी	सरणि
अरण्णं	अरण्यम्
अरल(दे)	उल्का
अरलो(दे)	चिरिका, मरकतं च
अरहितो	अर्हन्
अरहो	अर्हः
अरालाओ(दे)	चिरिका, मरकत च
अरिट्ठो	अरिष्ट, दैत्य, काको वा
अरिहितो	अर्हन्
अरिहो	अर्हं
अरुहितो	अर्हन्
अरुहो	अर्हः
अरे	रतिकलहे (अरे बहुव ल्लह मए सम मा कारेसु मवभासि)
अलअउरं	अचलपुरम्
अलअल्लिका(दे०)	कस्तूरी
अलवलवसहो	धूर्तो, दुष्ट, पृष्टवाही बलीवर्दः
अलसी	अतसी
अलहंतिओहे(अ)	अलभमानाया
अलाऊ	अलाबू
अलावू	अलाबुः
अलाहि	निवारणे (अलाहि विसाएण = अल विषादेन)
अलिअं	अलीकम्
अलिउलाइं(अ)	अलिकुलानि
अलिणेए(दे)	वृश्चिक
अलिसारं(दे)	क्षीरम्
अलुमज्जालो(दे)	अलसः
अलीअ	अलीकम्
अले किं एशे महन्दे	अरे किमेष महान्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कलकले(मा)	कलकल
अले किं एशे महन्दे	अरे किमेष महान्
कलकले शुणीअदि(मा)	कलकल श्रूयते
अले कुम्भालअ	अरे कुम्भकार
कधेहि(मा)	कथय
अल्लं	आर्द्रम्
अल्लिअइ	आलीयते
अल्लिअइ	उपसर्पति
अल्लिआ(दे)	पितृष्वसा कनिष्ठ सोदरवधूश्च
अल्लिइ	आलीयते
अल्लिणो	आलीन
अल्लित्थइ	उत्क्षिपति
अल्लिद्धी(दे)	अङ्कदे, जलार्द्रां च
अल्लिल्लो	अलि (भ्रमर)
अल्लिवइ	अर्पयति
अल्लो(दे)	सार
अवअक्खइ	पश्यति
अवअच्छइ	पश्यति
अवअच्छइ	ह्लादते, ह्लादयति
अवअण्हं	उलूखलम्
अवअवो	अवयव
अवआरो	अपकारः, अवतारः
अवआरो(दे)	लोकयात्रा
अवआसइ	पश्यति
अवआसइ	श्लिष्यति
अवकुम्माणिका(दे)	विशाल
अवक्खइ	पश्यति
अवक्खन्दो	अवस्कन्द
अवगदो	आक्रान्तम्
अवज्ज	अवद्यम्
अवज्जसइ	गच्छति
अवज्झइ	पश्यति
अवज्झसो(दे)	कटि
अवडाहिअ	उत्कृष्टम्
अवडुक्किकअं	निपतितं कूपाद्यवटेषु
अवडो	अवटः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अवक्षुअ(दे)	उलूखल, विसस्थुलं च
अवणिओ(दे)	अन्त्य
अविणअवई	अविनयपतिः
अवद्दाल	अपद्वारम्
अवरण्हो	अपराह्णः
अवराइसु(अ)	अन्यादृश
अवरि	उपरि
अवरिज्जं	अद्वितीयम्
अवरे	अपरे
अवरोप्पर(अ)	परस्परम्
अवस(अ)	अवश्यम्
अवसरिओ(दे)	विरहः
अवसे (अ)	अवश्यम्
अवसेहइ	गच्छति
अवसेहइ	नश्यति
अवहं	उभयम्
अवहइ	रचति
अवहडं(दे)	मुसलम्
अवहरइ	गच्छति
अवहरइ	नश्यति
अवहावेइ	कृपयति
अवहिट्ठो	दर्पित
अवहेडइ	मुञ्चति
अवहोओ	विरहः, अपभोग
अविअ	उक्तम्
अवि णाम	अपि नाम
अविहिओ	उन्मत्तः
अव्विहइ	सङ्गच्छते
असग्गअ(दे)	प्रावरणम्
असढलु(अ)	असाधारणः
असवुम्मणिआ(दे)	रूपवती
असंभाविदसक्कारं	असम्भावितसत्कारम्
असारा(दे)	कदली
असुओ	असुकः
असुगो	असुकः
अत्थवदी(मा)	अर्थपतिः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अस्स	अस्थ
अस्सगिओ	सक्त
अस्सिं	अस्मिन्
अह	अधः
अह	असौ, अद
अह	अहम्, अस्मान्
अहअ	अहम्
अहभग्गो	अधोभागः
अहम्मि	अहम्
अहरुट्ठो	अधरोष्ठम्
अहल्लो(दे)	ईश्वरः
अहव	अथवा
अहवइ(अ)	अथवा
अहवा	अथवा
अहविओ	चूर्णितम्
अहिअलो	अहिवलः (क्रोधः)
अहिऊलइ	दहति
अहिज्जो	अभिज्ञ
अहिण्णो	अभिज्ञ
अहिपच्चुअइ	आगच्छति
अहिपच्चुअइ	गृह्णाति
अहिमजू	अभिमन्यु
अहिमज्जू	अभिमन्यु
अहिमञ्जुकुमाले(मा)	अभिमन्युकुमार
अहिमण्णू	अभिमन्यु
अहिरिओ	अह्रीकः
अहिरिओ(दे)	विच्छायः
अहिरेमइ	पिपर्ति
अहिरोइअ	परिपूर्णम्
अहिलक्खइ	कांक्षति
अहिलंघइ	कांक्षति
अहिवण्णू	अभिमन्यु
अहिसिओ	ग्रहशङ्कया हदित
अहिहरअं(दे)	देवगृहम्
अहेसि	आसीत्, आसन्, आसीः, आस्त, आसम्, आस्म

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अंहो	अंहो
अहो	अहो
अहो अच्चरिअं	अहो आश्चर्यम्

आ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
आ	अपार्थे (ओआरो = अपकार)
आ	अवार्थे (ओआरो = अवतार)
आ	उत इत्यर्थे (आ विरएमि णाहत्थले = उत विरचयामि नभःस्थले)
आअ(दे)	अतिदीर्घ, विषम मुसल, कालायसं च
आअं(दे)	दधि
आअइं(अ)	इमानि
आअओ	आगतः
आअछइ	कर्षति
आअज्झइ	वेपते
आअड्डिआ(दे)	परायत्ता, नववधूश्च
आअड्डइ	व्याप्रियते
आअम्बइ	वेपते
आअमण्णू	आगमज्ञ
आअमिओ	आगमिक
आअर(दे)	मुसलम्
आअरिओ	आचार्य
आअरिसो	आकर्ष
आअरिसो	आदर्श
आअल्लण(दे)	रतिगृहम्
आअल्लो(दे)	कोशबन्धनम्
आअस्कदि (मा)	आचक्षते
आअस्सो	आदर्श
आअहि(अ)	अस्मिन्
आअहो(अ)	अमुष्य
आआरो	आकार
आआरो	आचारः
आआसतलं	आकाशतलम् (हर्म्यपृष्ठम्)
आआसो	आकाश
आइग्घइ	आजिघ्रति
आइप्पणं	पिष्टम्
आइरिओ	आचार्यः
आउ(अ)	अयम्
आउड्डइ	मज्जति
आएण(अ)	अनेन
आओ	आगतः
आओ	आपः
आओज्ज	आतोद्यम्
आगओ	आगत
आगमिओ	आगमिक
आगरिसो	आकर्ष
आगारो	आकारः
आच्छिंदइ	आच्छिनत्ति
आडंबरो(दे)	पटह
आडवइ	आरभते
आडोरो(दे)	श्वपच
आढत्तो	आरब्धः
आढप्पइ	आरभ्यते
आढप्पिज्जइ	आरभ्यते
आढिओ	आदृतः
आणक्को(दे)	तिर्यक्
आणत्ती	आज्ञप्ति
आणछइ	कर्षति
आणंदवसो	नववध्वा रक्तारुणं वस्त्रम्, प्रथमरजस्वलारक्ताक्त पट
आणा	आज्ञा
आणालक्खम्भो	आलानस्तम्भ
आणालक्खम्भो	आलानस्तम्भः
आणालो	आलान
आणावणं	आज्ञापनम्
आणिअ	आनीतम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
आणीदा भुअणक्कु एक्कजणणी	आनीता भुवनाद्ध लैकजननी
आणुअं	आननम्
आन्तरं	आन्तरम्
आतोज्ज	आतोद्यम्
आद्रइ	आद्रियते
आपंसो	अस्पर्शी
आभिआई	अभिजातिः
आमओ	आमयः
आम बहुला वणाली	आम् अभ्युपगमे बहुका वनालि
आमहुअं (दे)	धम्मिल्लरचना
आमेडो	आपीडः
आमेळो	आपीडः
आमेलो(द)	कोशबन्धनम्
आयरो	आकरः
आयुधं(पै)	आयुधम्
आरद्धो	आरब्धः
आरद्धो	गृहायात, वृद्धिं गतश्च
आरनालं	अम्बुजे
आरन्तिओ(दे)	मालाकारः
आरभिज्जइ	आरभ्यते
आरंभइ	आरभते
आरंभो	आरम्भः
आरम्भो	आरम्भः
आरल्ली(दे)	गभीरदीर्घरवः
आरहइ	आरभते
आरुहइ	आरोहति
आरेइअं	पुलकित, आन्तं, मुकुलित, मुक्त च
आरोलइ	उल्लषति
आरोलइ	पुञ्जति
आरोवेइ	आरोपयति
आरुत्थओ(दे)	केकी
आलिअं	प्रीतम्
आलिआ	आली

प्राकृतम्	संस्कृतम्
आलिद्धं	आश्लिष्टम्
आलिद्धो	आश्लिष्टः
आलिहइ	स्पृशति
आलुक्खइ	दहति
आलुक्खइ	स्पृशति
आली	आली (सखी)
आलोलं(दे)	कोशबन्धनम्
आवँ(अ)	हृत्थम्
आवइ(अ)	आपद्
आवगो(दे)	अपामार्गः
आवज्जं	आतोद्यम्
आवण्णवच्छलो(मा)	आपन्नवत्सलः
आवण्णवच्छलो(मा)	आपन्नवत्सलः
आवत्तओ	आवर्तकः
आवत्तणं	आवर्तनम्
आवत्तमाणं	आवर्तमानम्
आवसणं(दे)	रतिगृहम्
आवासअं	आवश्यकम्
आविलिओ	कुपित
आवेडो	आपीडः
आवेहडो	अन्यसक्तः, प्रवृद्धश्च
आस	आस्यम्
आसंघइ	सम्भावयति
आसंघो	आस्था
आसण्णो	त्रुटित
आसलो(दे)	वृश्चिक
आसारो	आसार
आसि	आसीत्, आसन्, आसी, आस्त, आसम्, आस्म
आसिअ	हृतम्
आसी	आशीः
आसीअ	आसाञ्चक्रे, आस्त, आसिष्ट
आसीसा	आशी
आसेइ	(?)
आसो	अश्व

प्राकृतम्	संस्कृतम्
आहइ	कांक्षति
आहइ	सीत्कार
आहम्मइ	आहम्मति
आहरइ	खादति
आहिद्धो	गलित, रुद्धश्च
आहोडइ	ताडयति

इ

इ	तव
इ	पादपूरणे (जअणा इ, अच्छो इ, अणेक इ)
इअम्मि	अमुष्मिन्
इअरे	इतरे
इअ विअसिअ कुसुअसरो	इति विकसित कुसुमसरः
इअ विम०	इति विस्मय०
इआणि	इदानीम्
इआणिं	इदानीम्
इइम्मि	एतस्मिन्
इकसी(दे)	नीलाब्जम्
इंगारो	अङ्गार
इंगिअज्जो	इङ्गितज्ञ
इङ्गिअण्णो	इङ्गितज्ञ
इङ्गुअ	इङ्गुदम्
इङ्गालो	अङ्गारः
इच्छइ	इच्छति
इच्छरु(दे)	लता, शिरःस्रक् च
इच्छहु(अ)	इच्छथ
इच्छहे(अ)	इच्छथ
इच्छू	इक्षु
इज्जा	(?)
इट्टा	इष्टा
इड्ढी	ऋद्धि
इणं	इमम्, इदम्, एष, एषा, एतत्
इणमो	एष, एषा एतत्
इण्ह	चिह्नम्
इत्तिरिअ(दे)	अक्षि

प्राकृतम्	संस्कृतम्
इत्तिलं	एतावत्
इत्तो	इत
इत्थी	स्त्री
इद	इदम्
इदंगिला(दे)	धूमः, तुहिनम्
इदो	इतः
इदग्गिधूम	इन्द्राग्निधूम (तुहिनम्)
इद्धी	ऋद्धि
इध(शौ)	इह
इन्दणील जणि(अ)	इन्द्रनील इव
इन्धं	चिह्नम्
इमं	इमम्
इमम्मि	अस्मिन्
इमस्स	अस्य
इमस्सि	अस्मिन्
इमा	इयम्
इमाए	अनया
इमाण	एषाम्
इमाणं	आसाम्
इमाण पाआंतस हिआण इअराइ लहुअक्खराइ ति	एभ्य पादान्तसहि तेभ्य इतराणि लघ्वक्षराणीति
इमाहिं	एभि
इमिआ	इयम्
इमिणा	अनेन
इमीए	अनया
इमीणं	आसाम्
इमु(अ)	इदम्
इमेण	अनेन
इमेसिं	एषाम्, आसाम्
इमेसु	एषु
इमेहिं	एभि
इमो	अयम्
इसारो(दे)	गतः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
इसी	ऋषिः
इह	अस्मिन्
इहअ	इह
इहरा	इतरथा
ई	
ईतिसो(पै)	ईदृशः
ईसरो	ईश्वर
ईसरो	स्मर
ईसालू	ईर्ष्यालुः
ईसि	ईषत्
उ	
उ	उप (उआरो= उपकारः)
उअ	पश्य (उअ णिच्चल निष्पन्दा)
उअं(दे)	उदकं, शोकश्च
उअअस्स व ताविअ सीलस्स	उदकस्येव तापित शीलस्य
उअआरो(दे)	ग्रामः, सेवश्च
उअक्किअं	पुञ्जीकृतम्
उअणिआ	उन्मत्ता, दु शीला च
उअहारी(दे)	दोहनकारी
उइत्तणं(दे)	निवसनम्
उउक्को(दे)	पिण्डम्
उउम्बरो	उदुम्बर
उऊ	ऋतुः
उऊहल	उलूखलम्
उक्कहीणकच्छिआ(दे)	कूपतुला (निपाना देजलोन्नयनयन्त्रम्)
उक्कंठा	उत्कण्ठा
उक्करिविडिअं(दे)	उपर्युपरि स्थानम्
उक्करो	उत्कर
उक्का	उल्का
उक्कासारो(दे)	भीरुः
उक्कासिअं	एणकच्चम्
उक्किअं	प्रसृतम्
उक्किसिआ	उत्कीर्तिता

प्राकृतम्	संस्कृतम्
उक्कुक्कुरइ	उत्तिष्ठात
उक्कुसइ	गच्छति
उक्केरो	उत्कर
उक्कोस	उत्कृष्टम्
उक्खअं	उत्खातम्
उक्खंडिअ	त्रुटितम्
उक्खाअ	उत्खातम्
उक्खिट्ठं	उत्कृष्टम्
उक्खिण	अवकीर्णम्
उक्खिवइ	उत्क्षिपति
उक्खुडइ	तोडयति
उक्खो(दे)	भीतिः, सद्भावश्च
उग्गअं	उद्गतम्
उग्गइ	उद्घाटयति
उग्गहइ	रचति
उग्गहिओ	निपुणगृहीतः, विरचितश्च
उग्गालणं	परिपूणम्
उग्गालो(दे)	तनुस्रोतः
उग्गाहिअं	उत्क्षिप्तम्
उग्घइ	निद्राति
उग्घओ	विस्तीर्णः
उग्घक्कं	प्रलपितम्
उग्घाडेइ	उद्घाटयति
उघण	परिपूर्णम्
उंचइ	उच्यते
उंचाडइओ(दे)	हुङ्कृतं, गर्जनं च
उच्चअ	उच्चै
उच्चडं(दे)	चौर्येण क्रियते य चरितम्
उच्चत्ताल(दे)	अविच्छिन्नस्वरशादनम्
उच्चल्लो(दे)	गाढः
उच्चल्लो	अध्यासितम्
उच्चविडो(दे)	अशिकामान, निःसीमा च
उच्चाडनं(दे)	उपवनं, शीतं च

प्राकृतम्	संस्कृतम्
उच्चुरिअं	प्रत्युद्गतम्
उच्चुरण	उच्छिष्टम्
उच्चुल्लो	उद्विग्न
उच्चेइ	उच्चिनोति
उच्चेणइ	उच्चिनोति
उच्छओ	उत्सव
उच्छड्डिअं	मुषितम्
उच्छण्णो	उत्सन्न
उच्छलओ(दे)	गृहम्
उच्छा	उक्षा
उच्छासो	उच्छ्वास
उच्छाहो	उत्साह
उच्छुओ	उत्सुक
उच्छुल्लो	विधारित
उच्छुवइ	चोरयति
उच्छू	इक्षु
उज्जल्लो	बहुबलवान्
उज्जू	ऋजु
उज्जोअअरो	उद्योतकरः
उज्जोअगरो	उद्योतकर
उज्जोगल्लं(दे)	भट
उज्झ	तव
उज्झमिअं	निम्नीकृतं, वञ्चित च
उज्झमाणं	पलायितम्
उज्झरिअं	निम्नीकृतं, शुष्कं च
उज्झरिओ	विस्तीर्ण
उज्झंसिअं	(?)
उज्झु(दे)	अरण्यम्
उज्झेहि	युष्माभि
उट्टो	उष्ट्र
उट्ठइ	उद्तिष्ठति
उट्ठाविओ	उत्थापितः
उट्ठीओ	उत्थितः
उड्डाहिअं	उत्क्षिप्तम्
उड्डिअं	अन्विष्टम्
उडु	उडु (नक्षत्रम्)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
उड्डिअं	क्षिप्तम्
उड्डीणो	उड्डीनः
उड्डेइ	उड्डयते
उड्डो(दे)	कूपादिखनक
उणं	ऋणम्
उणन्दिअं	आनन्दितम्
उणिआ(दे)	कुसरा
उण्डल्लं(दे)	चर्मकार
उण्णअं	उन्नतम्
उण्णवेइ	उन्नमयति
उण्हीस	उष्णीषम्
उण्होद्दयगण्डो(दे)	भ्रमर
उत्तत्तो	अध्यासितम्
उत्तरिज्जं	उत्तरीयम्
उत्तरीअ	उत्तरीयम्
उत्ताणफल(दे)	एरण्ड
उत्तातो (दे)	गर्वित
उत्तिमो	उत्तम
उत्थग्घइ	उत्क्षिपति
उत्थंघइ	उन्नमयति
उत्थग्घइ	रुणद्धि
उत्थल्लइ	उच्छलति
उत्थल्लपत्थल्ला	पार्श्वयुगापवृत्तिः
उत्थारइ	आक्रमते
उत्थारो	उत्साहः
उत्थिअं	रणलब्धम्
उत्थिओ	उत्थित
उदुसिअं	रोमाञ्चितम्
उद्द	आर्द्रम्
उद्दच्छो	क्षिप्तम्
उद्दणो	उद्दहनः
उद्दाणो(दे)	कुरर, सगवः, प्रतिशब्दश्च
उद्दामो	उद्दामः
उद्दारिअं	उत्खातम्
उद्दालइ	आच्छिनत्ति
उद्दालिअं	रणद्रुतम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
उद्दिग्गो	उद्विग्नः
उद्धुच्छिओ	निषिद्ध
उद्धुमाअं	परिपूर्णम्
उद्धं	ऊर्ध्वम्
उद्धओ	शान्तः
उद्धरइ	उद्धरति
उद्धुरिअ	अर्दित
उद्धुमाइ	उद्धमति
उद्धूलेइ	उद्धूलयति
उद्धउ(अ)	विषण्ण
उपगूहिज्जइ सहा सहुत्तो	उपगूह्यते सहास कृत्व
उवज्झाओ	उपाध्याय
उपरिं	उपरि
उपिअलं(दे)	रतं, काकः, रजश्च
उप्पकिरुआ(दे)	रजकी
उप्पट्ठिअ	अनष्टम्
उप्पत्तो	गलितः, विरक्तश्च
उप्परिअल्लं(दे)	अवाक्यम्
उप्पलं	उत्पलम्
उप्पल्लो	अध्यासितम्
उप्पा(दे)	मण्यादेर्मार्जनम्
उप्पाओ	उत्पात
उप्पालओ	रणरणकम्
उप्पावेइ	उत्प्लावयति
उप्पिअं	रोपितं, विमुक्त, हृतं च
उप्पिंगरिआ(दे)	हस्तोत्क्षेपः
उप्पिणिरं(दे)	शून्यम्
उप्पुकपोलिअ(दे)	त्वरा, कौतुकेन
उबुसइ	मार्ष्टि (मृजुशुद्धौ)
उब्भ	तव
उब्भं	ऊर्ध्वम्
उब्भावइ	रमते
उब्भेहि	युष्माभि
उमइदस	(?)
उम्बरो	उदुम्बरः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
उम्मच्छइ	अभ्यागच्छति
उम्मच्छइ	वञ्चति
उम्मडो	उद्धृत
उम्मरिअं	उन्मूलितम्
उम्मलं	घनीभूतम्
उम्मल्ला(दे)	तृष्णा
उम्मल्लो(दे)	सान्द्रं, भूपतिश्च
उम्मिल्लइ	उन्मीलति
उम्मीलइ	उन्मीलति
उम्मुहो	उन्मुख
उम्ह	तव
उम्हत्तो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उम्हा	ऊष्मा
उम्हातु	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उम्हादो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उम्हासुतं	युष्मभ्यम् युष्मत्
उम्हाहिंत	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उम्हाहिंतो	युष्मभ्यम् युष्मत्
उम्हेहि	युष्माभि
उय्ह	तव
उय्हत्तो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उय्हातु	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उय्हादो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उय्हासुत	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उय्हाहिंत	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उय्हाहिंतो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
उय्हे	यूयम्, युष्मान्
उय्हेहि	युष्माभि
उरओ	ऋजु
उरणी(दे)	पशुः
उरुसोल्लो	प्रेरित
उरो	उरः
उलुकुसिअं	रोमाञ्चितम्
उलुसिअं	रोमाञ्चितम्
उलुहणो(दे)	काकः
उलुहुलिओ	अवितृप्तः
उलूहलं	उलूखलम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
उल्लं	आर्द्रम्
उल्लसइ	उल्लषति
उल्लालइ	उन्नमयति
उल्लिक्कं	दुश्चेष्टितम्
उल्लुको	त्रुटितः
उल्लुक्कइ	तोडयति
उल्लुट्ठिअं	रणलब्धम्
उल्लुट्टइ	विरेचयति
उल्लुहरइ	निस्सरति
उल्लुहुंडिअ	उत्तमम्, उन्नतम्, चुम्बितं च
उल्लूडो	आरूढ
उल्लूरइ	तोडयति
उवडज्जो	उपकारी
उवज्झाओ	उपाध्याय
उवडिअं	अवनतम्
उवणिअ	उपनीतम्
उवणीअं	उपनीतम्
उवभुंजइ	उपभुङ्क्ते
उवमा	उपमा
उवरिं	उपरि
उवरिल्ल	उपरि भवम्
उवरिल्लो	उव्यानम्
उवरुज्झइ	उपरुध्यते
[illegible]	उपकल्प्यते
उवरुंभिज्जइ	उपरुध्यते
उवलहतो(दे)	चूडावलयम्
उवसग्गो	उपसग
उवसट्ठो	सारथि
उवसप्पइ(दे)	उपसपति
उवसमइ	(?)
उवसमावइ	(?)
उवसमेइ	(?)
उवसेरा (दे)	रयार्ह
उवस्थिदे (मा)	उपस्थितः
उवहं	उभयम्
उवह	पश्य (उवह गोट्ठ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
उवहत्थइ	समारचति
उवालंभइ	उपालभते
उवालहइ	उपालभते
उवेल्लइ	प्रसरति
उव्वंगो	मुण्डित
उव्वल(दे)	कोशलम्
उव्वाअइ	उद्वाति
उव्वाइ	उद्वाति
उव्वालइ	कथयति
उव्वालेइ	छादयति
उव्वालो	अभ्यासितम्
उव्विग्गो	उद्विग्नः
उव्विड्डो	त्रस्त, क्रुद्धश्च
उव्विण्णो	उद्विग्न
उव्विलं	क्लान्तं, चकित वा
उव्वियइ	उद्विजति
उव्वीढं	उद्व्यूढम्
उव्वूढं	उद्व्यूढम्
उव्वेइ	उद्विजति
उव्वेढइ	उद्वेष्टते
उव्वेल्लइ	उद्वेष्टते
उव्वेल्लइ	उन्नमयति
उश्चलदि(मा)	उच्छलति
उसल्लो(दे)	उद्वेग
उसह अजअं वंदे	वृषभमजय वन्दे
उसहमजअं वंदे	वृषभमजय वन्दे
उसहो	ऋषभः
उसहो	वृषभः
उसिक्कइ	उत्क्षिपति
उसिक्कइ	मुञ्चति
उसी	ऋषि
उसुओ	उत्सुक
उस्सा(दे)	गावः
उहयं	उभयम्

ऊ

ऊ	आक्षेपे विनिवमन लक्षणे (ऊ किं मए

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ऊ	गर्हायाम् (ऊ णि लज्ज !)
ऊ	विस्मये (ऊ कहं मुणिआअहं)
ऊ	सूचने (ऊ केण वि ण विण्णाअ)
ऊआ	यूका
ऊगिअं	अलङ्कृतम्
ऊढं	त्यक्तम्
ऊसअं	उपधानीकृतम्
ऊसओ	उत्सव
ऊसरइ	उत्सरति
ऊसलइ	उल्लसति
ऊसलिअं	रोमाञ्चितम्
ऊसविअं	उद्भ्रान्तम्
ऊससिइ	उच्छ्वसिति
ऊसंसिअ	उपधानीकृतम्
ऊसारो	आसारः
ऊसासो	उच्छ्वासः
ऊसित्तो	उत्सिक्तः
ऊसिरो	उच्छ्वसनशीलः
ऊसुओ	उत्सुकः
ऊसुंभइ	उल्लसति
ऊसुम्भिअं	कद्धगलरोदनम्
ऊसो	उक्षः

ए

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ए	सव
एअ	एतत्
एअं	एषः, एषा, एतत्
एअग्गुणा	एतद्गुणा
एअग्गुणा	एतद्गुणा
एअत्तो	अतः
एअत्तो	एतस्मात्
एअत्तो	अतः
एअम्मि	एतस्मिन्
एअस्स	एतस्य

प्राकृतम्	संस्कृतम्
एआ	एतस्मात्
एआउ	एतस्मात्
एआए	एतया
एआओ	एतस्माद्
एआण	एतेषाम् , एतासाम्
एआणं	एतासाम्
एआरह	एकादश
एआरिसो	एतादृशः
एआहि	एतस्मात्
एआहिंतो	एतस्मात्
एइं(अ)	त्वया, त्वयि, त्वाम्
एइ(अ)	एतान्, एते
एइ(अ)	एताः २
एइ(अ)	एतानि २
एईए	एतया
एईण	एतासाम्
एए	एते
एएसिं	एतेषाम् , एतासाम्
एओ	एक
एओ	एष , एषा, एतत्
एकआ	एकदा
एकसाहिल्लो(दे)	यत्रैकं पादमुत्क्षिप्य शिशुः क्रीडति
एकेराणी(दे)	इन्द्राणी
एक्कइआ	एकदा
एक्कगं (दे)	चन्दनम्
एक्कपल्लिओ (दे)	देवरः
एक्कमेक्कं	एकैकम्
एक्कमेक्केण	एकैकेन
एक्कल्लो	प्रबलः
एक्कल्लो	एकः
एक्कसरिअं	झटिति, सम्प्रति वा
एक्कसट्ठो(दे)	निर्धनः, आलम, कृषिः, ऊर्मिमच्चं च
एक्कलि	एकदा
एक्कसि(अ.)	एकशः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
एक्कसिआ	एकदा
एक्कारो	अयस्कारः
एक्कम्हि अक्खिम्हि	एकस्मिन्नक्षिणि
सावणु(अ)	श्रावणः
एक्केक्कं	एकैकम्
एक्को	एकः
एगो	एकः
एण्हि	इदानीम्
एतातिसो(पै)	एतादृशः
एत्तहे(अ)	इतः
एत्ताहे	इदानीम्
एत्ताहे	एतस्मात्
एत्तिअं	एतावत्
एत्तिअमेत्त	एतावन्मात्रम्
एत्तुलो	इयान्
एत्तो	एतस्मात्
एत्थ	अत्र
एत्थु (अ)	अत्र
एदाहि(शौ)	एतस्मात्
एदिणा	एतेन
एदु एवं पज्जलिदो भअवं हुदासणो(शौ)	एतु भवान्, प्रज्वलितो भगवान् हुताशनः
एदु भवं समले(मा)	एतु भवान् समरे
एदेण	एतेन
एद्दहं	एतावत्
एम(अ)	एवम्
एमइ(अ)	एवमेव
एम राम कुणइ(अ)	एवं राम करोति
एमेअ	एवमेव
एरावणो	ऐरावणः
एरिसो	ईदृशः
'लविलो	धनवान्, वृषश्च
	एवम्
	एवम्
	इयान्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
एवंणेदं(शौ)	एवमेतत्
एवमेद(शौ)	एवमेतत्
एव्व एव	एवमेव
एव्व किल तेण सिविणए भणिअं	एव किल तेन स्वप्ने भणितम्
एव्वहिं होउ(अ)	इदानीं भवतु
एशे पुलवे(मा)	एष पूर्वः
एशे पुलिशे	एष पुरुषः
एशे मेशे	एष मेषः
एस	एषः, एषा, एतत्
एस अच्छी	एतदक्षि
एस अंजली	एषोऽञ्जलिः
एसा	एष, एषा, एतत्
एसा अच्छी	एतदक्षि
एसा अंजली	एषोऽञ्जलि
एसिं	एषाम् आसाम्
एसु	एषु
एसो	एष
एसो करेणू	एष करेणु
एह(अ)	एषा
एहि	एभिः
एहु(अ)	ईदृक
एहु(अ)	एतत्
एहो(अ)	एष
	ऐ
ऐ	अयि (ऐ बिहेइ, ऐ उम्मिस्तिए)
	ओ
ओ	उत (ओ विरएमिण इअले)
ओ	उप (ओआरो = उपकारः)
ओ	पश्चात्तापे (ओ पच्चामन्तिआए)
ओ	सूचनायाम् (ओ अवि अणत्तिञ्जो)
ओअक्खइ	पश्यति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ओअग्गइ	व्याप्नोति
ओअग्घिअं	आघ्रातम्
ओअच्छ	पश्य
ओअंदइ	आच्छिनत्ति
ओअल्लो	अपचारः
ओअल्लो	अपसारः, कम्पश्च
ओअल्लो	छन्नः
ओआमिअं	अभिभूतम्
ओइ(अ)	असौ, अमून्, असूः २ अमूनि २
ओइल्लअं	विप्रलब्धः
ओक्खलं	उलूखलम्
ओक्खलिअं	त्रुटितम् (खण्डितमित्यर्थं)
ओगाहइ	अवगाहते
ओग्गालइ	रोमन्थयति
ओग्गिओ(दे)	नीहारः
ओच्छंडिअ	अपहृतं, शरीरादि व्यथितं च
ओज्जरो	भीरुः
ओज्झरिअं	प्रक्षिप्तं, विक्षिप्तं च
ओज्झरो	निर्झर
ओट्टलं	अभिभूतम्
ओण्डिओ	मद्यासक्त
ओत्थअ	अवसन्नम्
ओदूरिअं	रणरणकम्
ओंदुरो	मूषक
ओद्द	आर्द्रम्
ओन्दुरो	उन्दुरः
ओप्पं	मृष्टम्
ओप्पिअं	अर्पितम्
ओप्पेइ	अर्पयति
ओमल्लं	निर्माल्यम्
ओमहिअं	पुरस्कृतम्
ओमाओ(दे)	पीडा (प्रहारजन्या)
ओमाल्लं	निर्माल्यम्
ओमिसं	अप्रवृत्तम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ओरपिअं	त्रुटितम्
ओरिल्लं(दे)	यः समुषितः
ओरुम्माइ	उद्वाति
ओरोग्गिरिअं	भुक्तम्
ओलअणी(दे)	दधि, भूता, नववधूश्च
ओली	आलि (पङ्क्तिः)
ओलुक्की(दे)	चक्षु स्थगनक्रीडा
ओल्लं	आर्द्रम्
ओल्लुट्टइ	विरेचयति
ओल्लेइ	आर्द्रयति
ओवाअओ	अपातपः (अस्तकाले)
ओवासइ	अवकाशति
ओवाहइ	अवगाहते
ओव्वालइ	प्लावयति
ओशलध अय्या	अपसरत आर्य्या !
ओशलध(मा)	अपसरत
ओसट्टो	विकसितः
ओसट्टी	ओषधि
ओसण्णिअ	अवसन्नम्
ओसरइ	अवतरति
ओसरइ	उत्सृजति
ओसरामि	उत्सृजामि
ओसरिओ	अक्षिनिकोचात् सङ्कुचित, आकीर्णश्च
ओसही	ओषधिः
ओसा(दे)	नीहारः
ओसाअअण	आपोशनम् (नीहार कणः)
ओसाअणं	आपोशनम् (नीहार कणः)
ओसिअन्तो	अवसीदन्
ओसिक्खओ	गतिविघातः
ओसुक्कइ	तेजयति
ओहक्कू(दे)	रभसं, विषादश्च
ओहसं (दे)	नीवी, अवगुण्ठनं च
ओहरइ	अवतरति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ओहरण	आघ्रातम्
ओहलं	उलूखलम्
ओहली	अपसृति
ओहस्सं (दे०)	चन्दनम्
ओहामइ	तुलयति
ओहावइ	आक्रमते
ओहिरं (दे)	अधोमुखम्
ओहिरइ	निद्राति
	क
कं	काम्
कअ	कृतम्
कअग्गहो	कचग्रह
कअण	कदनम्
कअण्णू	कृतज्ञ
कअंबो	कदम्बः
कअरो	कतरः
कअल	कदलम्
कअली	कदली
कइअवं	कतिपये
कइअवं	कैतवम्
कइआ	कदा
कइइसरो	कवीश्वरः
कइडहो	कैटभः
कइढवो	कैटभः
कइद्धओ	कपिध्वजः
कइमो	कतमः
कइरवं	कैरवम्
कइलवइल्लो (दे)	स्वेच्छोत्थायी बली वर्दः
कइलासो	कैलास
कइवइ	कतिपये
कइसु (अ)	कीदृशः
कइह्न	कतीनाम्
कइह्नं	कतीनाम्
कई	कपिः कविर्वा
कईसरो	कवीश्वर
कउ (अ)	काय
कउ गदु (अ)	कुतो गत

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कउच्छेअअं	कौक्षेयकः
कउरवो	कौरवः
कउलो	कौलः
कउसलं	कौशलम्
कउहं	ककुदम्
कउहा	ककुभ्
कंकअसुकओ (दे)	अल्पसुकृतलभ्य
ककुदं	ककुदम्
कक्कोडो	कर्कोट
कक्कण	अतिरोभाववत्, भग्नं श्लक्ष्णं च
कक्कालो	कङ्कालः
कक्खडो	कर्कश
कंखइ	कांक्षति
कज्ज	कार्यम्
कंचण	काञ्चनम्
कञ्चुओ	कञ्चुक
कच्छा	कक्षा
कच्छो	कक्षः
कज्ज	कार्यम्
कज्जपरवसो	कार्यपरवश
कण्णका (मा)	कन्यका
कण्णका (पै)	कन्यका
कंटओ	कण्टक
कटप्पबोहर (दे)	पश्चिमाह्नणम्
कंठो	कण्ठः
कडणिारो	प्रतिबिंवरम्
कडणं	कदनम्
कडसं (दे)	मुसलम्
कडसरिअं	छिद्रितं, छिन्नं च
कडप्पो	कलाप
कडसी	पितृवनम्
कडिअं (दे)	प्रीणितम्
कडिल्ल	गहनं, दौवारिकः, कटिवस्त्रं, निर्विवर विपक्षः, आशीश्च
कडु	कटु
कडढइ	कषति

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
कड्ढउ(अ)	कर्षामि	कदुअ(मा)	कृत्वा
कड्ढमि(अ)	कर्षामि	कदो	कृत
कढइ	क्थति	कद्वेलीसार्व(दे)	भोजनम्
कणअं	कनकम्	कधं(शौ)	कथम्
कणआ(दे)	मोवी	कधा(शौ)	कथा
कणइल्लो	शुकः (कणई लता वाची देश्यस्ततो भवार्थेऽस्त्यर्थे वा)	कधिदु(अ)	कथितम्
		कधेति(शौ)	कथयति
		कन्दो	एकन्दः
कणवीरो	करवीरः	कन्दोट्ट	उत्पले
कणिआरो	कर्णिकार	कंपइ	कम्पते
कणिटठअरो	कनिष्ठतर	कंपेइ	कम्पयति
कणेरू	करेणु	कंपो	कम्प
कण्टओ	कण्टकः	कप्फलं	कट्फलम्
कण्डरिआ	कन्दरिका (ओषधिविशेषे)	कमठो(दे)	दधिकलशी, पिठर च
		कमडो(दे)	भिक्षापात्रम्
		कमढो	कमठः
कण्डुअइ	कण्डूयति	कमणी	नि श्रेणि
कण्णहिं(अ)	कर्णयो	कमलइ(अ)	कमलानि
कण्णा	कर्णौ, कर्णा	कमलं	आस्यं, कलहश्च (कं मस्तकं मलतीति)
कण्णारामं(दे)	अवतंस		
कण्णिआरो	कर्णिकार	कमळ(प)	कमलम्
कण्णेरो	कर्णिकार	कमलं मिव	कमलमिव
कण्णोविआ(दे)	अवतस, चञ्चुश्च	कमलस्स	कमलस्य
कण्हो	कृष्ण	कमलु(दे)	कमलम्
कतो(चू पै)	गति	कमले	कमले
कत्तं	कलत्रम्	कमलेण	कमलेन
कत्ता	कर्ता	कमलो(दे)	दस्युः
कत्तारो	कर्ता	कमवसइ	स्वपिति
कत्तिओ	कार्तिकः	कमिओ	उपसर्पित
कत्तो	कुत	कमो	क्रमः
कत्थ	कस्मिन्, कदा, कुत्र	कम्पइ	कम्पते
कत्थइ	कथ्यते	कम्परं(दे)	जारः, सुवर्ण च
कत्थइ	क्वचित्	कम्मारं	काश्मीरम्
कन्था	कन्था	कम्मइ	क्षरं करोति
कथितूनं(पै)	कथयित्वा	कम्मइ	भुङ्क्त
कंथो	उपरत, क्षीणश्च	कम्मवइ	उपभुङ्क्ते
कदणं	कदनम्	कम्मसं	कल्मषम्
कदुअ(शौ)	कृत्वा		

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कम्माइ	कमण
कम्मि	कस्मिन्, कदा
कम्हा	कस्मात्, कस्या
कम्हार	काश्मीरम्
कयंधो	कबन्ध
कय्यपरवसो(शौ)	कायपरवश
करअडी(दे)	स्थूलवस्त्रम्
करअण(अ)	कर्तुम्
करअणहं(अ)	कर्तुम्
करअणहिं(अ)	कर्तुम्
करअवि(अ)	कृत्वा
करइ	करोति
करइ(अ)	कृत्वा
करइउ(अ)	कृत्वा
करइल्ली(दे)	शुष्कमहीज
करइवि(अ)	कृत्वा
करए	करोति
करएवं(अ)	कर्तुम्
करएपि(अ)	कर्तुम्
करएपिणु(अ)	कर्तुम्
करएप्पि(अ)	कर्तुम्
करएप्पिणु(अ)	कर्तुम्
करको(दे)	तृणमनुष्यः
करंजइ	भनक्ति
करणिज्जं	करणीयम्
करणीअं	करणीयम्
करण्डो(दे)	शार्दूल, वायसश्च
करमरी	हठहृता स्त्री
करमो	क्षीण
कररुहं	कररुह
कररुहो	कररुह
करली	कदली (अङ्गमे)
करल्लु(दे)	अवशुष्कम्
करसे	करोषि
करिअ(शौ)	कृत्वा
करिएव्वउ(अ)	कर्तव्यम्
करिगंडाइ(अ)	करिगण्डान्
करिज्जइ	क्रियते
करिदूण(शौ)	कृत्वा
करिस	करीषम्
करिसइ	कर्षति
करिस्सिदि(शौ)	करिष्यति
करास	करीषम्
करे(अ)	कुरु
करेथा	कुर्या
करोडो(दे)	काकः, नारिकेर, वृषश्च
कलइ	जानाति, संख्यानं करोति वा
कलओ	कलाद
कलबू	अलाबुः
कलबो	कदम्बम्
कलाओ	कलाद
कलावो	कलापः
कलिम	उत्पले
कलिमो(दे)	गृहं, वस्तुभूमि, पाशगृहं, कुट्टिमः, आट्टम्, शय्या च
कलिहि(अ)	कलौ
कली(दे)	शाश्वत
कलुणो	करुणः
कले(मा)	कर
कलेर	करालम्
कललं(दे)	कल्यम्
कल्लो(दे)	हा
कल्हारं	कह्लारम्
कवट्टिओ	कलथितः
कवट्टिओ	कदर्थितः
कवड्डो	कपर्द
कवण घिणु(अ)	का घृणा
कवंधो	कबन्धम्
कवॅलु(अ)	कमलम्
कवालं	कपालम्
कविलो	कपिल

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कव्व	काव्यम्
कव्वरिअ	आरोपितम्
कसं	कासम्
कंसं	कांस्यम्
कसणफणी	कृष्णफणी
कसणो	कृष्णः (वर्णे)
कसरक्केहिं(अ)	कसरत्कैः (शब्दानुकरणे)
कसा	कृशा
कसाओ	कषायः
कसिटं(पै)	कष्टम्
कसिण	कृत्स्नम्
कसिणो	कृष्णः (वर्णे)
कस्स	कस्य
कस्सि	कस्मिन्, कदा, कुत्र
कस्तं	कष्टम्
कह	कथम्
कह	कुत्र
कहं	कथम्
कहं(शौ)	कथम्
कहं(अ)	कस्मात्
कहअइ	कथयति
कहइ	कथयति
कहइ	कथति
कहइन्तो	कथावान्
कहुवं, करेमि, काह च(शौ)	कृतवान् , करोमि, करिष्यामि च
कहमपि	कथमपि
कहंपि	कथमपि
कहा(शौ)	कथा
कहारो	काश्मीरम्
कहावणो	कर्षापणः, कार्षापणः
कहिं	कस्मिन् , कदा
कहिं	कस्याम्
कहिं	कुत्र
कहिज्जइ	कथ्यते
कहिं णु एवें लुहिक॰	क नु अत्र रुधिर

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ष्पिए भविस्सासि(मा)	प्रिये ! भविष्यसि ?
कहु(अ)	कुतः
कहेति(शौ)	कथयति
कहोडो(दे)	वरुण
का	का
काअपिउला	कोकिला
काअबी(दे)	परिहास
काअरो	कातर
काअव्वं	कर्तव्यम्
काइं(अ)	किम्
काउ(अ)	कायः
काउ	कर्तुम्
काउं(चू पै)	गातुम्
काउआण	कृत्वा
काउँओ	कामुक
काऊण	कृत्वा
काऊण	कृत्वा
काए	कया, कस्या , कस्या वा
काओ	काः २
काओ	कस्मात् , कस्या
कांचणं	काञ्चनम्
काणं	कासाम्
काणच्छी(दे)	परिहास
कामकिसोरो(दे)	गर्दभ
कामेइ	कामयति
कारं	कटुः
कारइ	कार्यते
कारवेइ	कार्यते
कारा(दे)	रेखा
कारावइ	कारयति
काराविअं	कारितम्
काराविअइ	कार्यते
काराविज्जइ	कार्यते
कारावेइ	कारयति
कारिअ	कारितम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कारिअं	कृतम्
कारिअइ	कायते
कारिअइ	क्रियते
कारिज्जइ	कायते
कारिमं	कृत्रिमम्
कारेइ	कारयति
कारेइ	कार्यते
कालं	तमिस्रम्
काला	कदा
काला	काला (वर्णे)
कालाअसं	कालायसम्
कालास	कालायसम्
कालिआ(दे)	ऋणवृद्धि, कायः, अम्बुदश्च
कालिम्बअं	शरीरम्, अम्बुदश्च
काली	काला (वर्णे)
कालो(दे)	पुमान्
कालं किर खल । हिअओ	कृष्ण किल खल हृदयम्
काहं	कदा
काह	करिष्यामि
काहं(दे)	नित्यम्
काहरो	कातर
काहलो	कातरः
काहइ	चकार, अकरोत्, अकार्षीत्
काहिअ	चकार, अकरोत्, अकार्षीत्
काहिइ	कर्ता, करिष्यति
काहिमि	करिष्यामि
काहिलो(दे)	वत्सपालकः
काहिल्लो(दे)	व्ययकरण, भ्राष्ट्र च
काही	करिष्यति
कास	कस्य, कस्या, केषां कासाम्
कासं	कांसम्
कांसं	कांस्यम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कासइ	कस्यचित्
कासओ	कषक
कासवो	कश्यप
कासा	कुशा
कासावणो	कार्षापण
कासि	चकार, अकरोत्, अकार्षीत्
कासु(अ)	कस्य
कासु	कासु
किं	किम्
किई	कृति
कि करेमि	किं करोमि
किं करेमि	किं करोमि
किक्खिअ	आक्षिप्तम्
किकिडी(दे)	सप
किं खु शोहणे बम्हणे शेत्तिकलिअलज्जा पदिरगहे दिण्णे(मा)	किं खलु शोभने ब्राह्मणे लज्जाप्रतिग्रहो दत्त
किच्चि	कृत्ति
किच्छ	कृच्छ्रम्
किच्छा	कृत्या
किज्जउ(अ)	करोमि
किडी	किरिः
किणा	केन
किणेदं(शौ)	किमेतत्
किणो	कस्मात्, कस्या
किणो धुवसि	किं धूनोषि
किण्णो(दे)	सितम्, अंशुकम्, सूक्ष्म च
किण्हो	कृष्णः
किति	किमिति
कित्ती	कीर्ति
किथ(अ)	कथम्
किथा	(?)
किं धुवसि	किं धूनोषि
किंपि	किमपि
किमपि	किमपि

प्राकृतम्	संस्कृतम्
किं भवं हिअएण चिन्तेति(शौ)	किं भवान् हृदयेन चिन्तयति
किम(अ)	कथम्
किमिघरवसणं	कृमिगृहवसनम् (कौशेयम्)
किमेदं(शौ)	किमेतत्
किरल्लं	करीरम्
कारिअइ	क्रियते
किराओ	किरात (कामरूपी)
किरिआ	क्रिया
किरिकिरिआ	कर्णोपकर्णिका (कर्णपरम्पराप्राप्तकटुजल्पनम्) कुतुकं च
किरिणी(दे)	प्रतोली
किरी(दे)	वराह
किरो	किरिः (वराह इत्यर्थः)
किलाककुलकुला(दे)	बहुधारिणी नववधूः
किलामइ	क्लाम्यति
किलिकिंचइ	रमते
किलिट्ठं	क्लिष्टम्
किलित्तं	क्लृप्तम्
किलिन्नं	क्लान्तम्, क्लिन्नम्
किलेओ	क्लेदः
किलेसो	क्लेशः
किवटी(दे)	पाश्वद्वारं, पश्चिमाङ्गणं च
किवणो	कृपणः
किवा	कृपा
किवाओ	स्खलितः
किवाणो	कृपाण
किवि किवि हित पके अत्थं चिन्तयमानी(पै)	किमपि किमपि हृदयेऽर्थं चिन्तयन्ती
किविणो	कृपणः
किवो	कृपः
किसओ	कृषकः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
किसनो	कृष्ण
किसर	केसरम्
किसरो	कृसरः
किसलं	किसलयम्
किसलअं	किसलयम्
किसाणू	कृशानुः
किंसुओ	किंशुक
किसो	कृश
किस्सा	कस्य, कस्या वा
किह(अ)	कथम्
किह(अ)	कस्मात्
कीअ	कस्य, कस्या वा
कीआ	कस्य, कस्या वा
कीइ	कस्य, कस्या वा
कीए	कया, कस्याः, कस्यां वा
कीए	कस्य, कस्या वा
कोओ	का २
कीणइ	क्रीणाति
कीबो	क्लीबः
कीरइ	क्रियते
कीरिसो	कीदृशः
कीलं(दे)	स्तोकम्
कीलइ	क्रीडति
कीस	कस्मात्, कस्या
कीसु	कासु
कीसु(अ)	क्रिये (करोमि)
कीसे	कस्य, कस्या वा
कुई(दे)	बलाका
कुऊहल	कुतूहलम्
कुओ	कुतः
कुच्छिआए	(?)
कुच्छीए	कुक्षिः
कुच्छिणी(दे)	प्रतिविवरम्
कुच्छीणो	कुक्षिः
कुच्छिमई	गर्भवती
कुच्छी	कुक्षि

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कुच्छेअअं	कौक्षेयक
कुज्जो	कुब्ज (पुष्पम्)
कुज्झइ	क्रुध्यति
कुट्ट	कुतुकम्
कुड्डओ	क्षुल्लक
कुट्टमिओ(दे)	महिष
कुठारो(दे)	चुल्लम्
कुडङ्गो	लतागृहम्
कुडुक्को	लतागृहम्
कुडुङ्गो	लतागृहम्
कुड्डुविअं	सुरतम्
कुडुल्ली(अ)	कुटी
कुड्डं	कुड्यम्
कुढारो	कुठार
कुणइ	करोमि
कुणंति	कुरुत कुर्वन्ति
कुणवं	कुणपम्
कुणिआ(दे)	प्रतिविवरम्
कुतुबकं(पै)	कुटुम्बकम्
कुतूणू(दे)	लुञ्चनम्
कुद्दो	आक्रान्तम्
कुन्तो(दे)	शुकः
कुपिज्जइ	कुप्यते
कुप्पइ	कुप्यति
कुप्पइ	कुप्यते
कुप्पलं	कुड्मलम्
कुप्पासो	कूर्पास
कुप्पिसो	कूर्पास
कुभआरो	कुम्भकार
कुभारो	कुम्भकार
कुम्भई(अ)	कुम्भान् (लिङ्गव्यत्ययः)
कुमणो	म्लान
कुंमारो	कुमार
कुमारो	कुमार
कुमारो(दे)	युवा
कुंमलं	कुड्मलम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
कुम्भी(दे)	पोट्टलिकम् (सुवर्णादिक मन्तर्निधाय बहि बद्ध कपट खण्डम्)
कुरुअरा	कुरुचरी
कुरुअरी	कुरुचरी
कुरुल्लो(दे)	अद्रव , ऋपु च
कुलं	कुलम्
कुलो	कुलम्
कुळं(पै)	कुलम्
कुल्ला	कुल्या
कुल्लो(दे)	शृगाल
कुल्लोअ(दे)	समर्थ ग्रीवा, विच्छिन्नपुच्छ च
कुविआ	कुपिता
कुविआ	प्रतिविवरम्
कुविक्खिणो(दे)	क्रोष्टो
कुविल्लो(दे)	दस्युः
कुसुमपअरो	कुसुमप्रकर
कुसुमप्पअरो	कुसुमप्रकर
कुसुमाल्लो(दे)	दस्यु
कुसिओ(दे)	ग्रामेश
कुसो	कुश
कुहणी(दे)	प्रतोली
कुहिण(दे)	कूर्परम्
कूडओ	लतागृहम्
कूडङ्गो	लतागृहम्
कूरं(दे)	भक्तम्
केअ(दे)	केलिः
केडवो	कैटभः
केढवो	कैटभ
केड्डो(दे)	व्यापन्नं, फेनः, श्याल , दुबलश्च
केण	केन
केणवि	केनापि
केणावि	केनापि
केत्तुलो(अ)	कियान्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
केतिसो(प)	कीदृशः
केत्थु(अ)	कुत्र
केन्धू(दे)	रज्जुः, असती, कन्दुश्च
केम(अ)	कथम्
केरवं	कैरवम
केरिसो	कीदृशः
केल	कदलम्
केलासो	कैलास
केलिपसरो विअंभइ	केलिप्रसरो विजृम्भते
केली	कदली
केवट्टो	कैवर्तः
केवडो(अ)	कियान्
केवलाअइ	समारचयति
केसरं	केसरम्
केसिं	केषाम्, कासाम्
केसुओ	किंशुक
केहिं	कैः
केहु(अ)	कीदृक्
को	क
कोआसइ	विकसति
कोउहल	कुतूहलम्
कोकइ	व्याहरति
कोच्चप्पी(दे)	अलकहितकरणम्
कोच्छेअअं	कौक्षेयकः
कोज्जरिअं	पूरितम्
कोञ्चो	क्रौञ्चः
कोट्टिम	कुट्टिमम्
कोडिओ	पिशुन
कोडिल्लो	पिशुन
कोड्डुमइ	रमते
कोड्डं	कुड्यम्
कोड्डेण(अ)	कौतुकेन
कोण्णाअ(दे)	सानः
कोत्थुहवत्थ(दे)	नीवी
कोत्थुहो	कौस्तुभः।
कोत्थुरी(दे)	जार, सुवर्णं च
कोन्दं	कुन्दम्
कोप्पर	कूपरम्
कोप्परो(दे)	वणसङ्कुरः, जालक च
कोप्पो	अपराध
कोमुई	कौमुदी
कोलंब(दे)	पिठरम्
कोलिरं	कुरुविन्दः
कोल्ली(दे)	खलना, दोह विषमा च
कोसम्बी	कौशाम्बी
कोसलो(दे)	नीवी
कोसिओ	कौशिकः
कोस्थागारं(मा)	कोष्टागारम्
कोहँडी	कूष्माण्डी
कोहलं	कुतूहलम्
कोहली	कूष्माण्डी
कोह्माण्डी	कूष्माण्डी
ख	
खअइ	क्षयति
खअइ	खचित
खइओ	खचति
खइरं	खदिरम्
खउरइ	क्षुभ्यति
खओ	क्षयः
खगो	खगः
खग्ग(अ)	खड्गः
खग्गं	खड्गः
खग्गो	खड्ग
खज्जओ	खद्योत
खज्जनो	खञ्जरीट, कर्दमश्च
खज्जो	खाद्य
खट्टङ्गं	खट्वाङ्गम्
खट्टक्को(दे)	छाया
खट्टिको(दे)	सौनिक
खडरिअ(दे)	कलुषम्
खड्डं(दे)	श्मश्रूः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
खड्डी(दे)	धारा (अस्युष्णो वृकधारा)
खणिज्जइ	खायते, खन्यते वा
खणिज्जहिइ	खनिष्यते
खणो	क्षणः
खण्डिओ	खण्डित
खण्णू	स्थाणुः
खंधावारो	स्कन्धावारः
खंधो	स्कन्धः
खनो(चू पै)	घन
खन्धुजी	स्थूलेन्धनवह्नि
खन्दो	स्कन्दः
खन्धमसो	भुजस्कन्धस्य यष्टि
ख धलट्ठी	भुजस्कन्धस्य यष्टिः
खप्परो	कर्पूरः
खप्परो(दे)	रूक्षः
खप्पो(दे)	वामहस्त , गर्दभश्च
खब्बणो(दे)	दक्षः
खभो	स्तम्भ
खमा	क्षमा (क्षान्ति)
खमा	क्ष्मा
खम्मइ	खायते, खन्यते
खम्मिहिइ	खनिष्यते
खलिओ(दे)	रूक्षः
खल्लणा(दे)	विषमा भूः
खलपुणा	खलप्वा
खलपुहिं	खलपूभिः
खलिओ	स्खलितः
खले(मा)	क्षर
खल्लिरी(दे)	सङ्केत
खल्लोडो	खल्वाट
खसिअं	अपूर्वम्
खसिओ	खचित
खाअइ	खादति
खाइ	खादति
खाई(अ)	अनर्थकः शब्द, पादपूरणे

प्राकृतम्	संस्कृतम्
खाइओ	खादितः
खाइरं	खादिरम्
खाओ	ख्यातः
खाओ	खादितः
खाडो(दे)	धार्मिक
खाणू	स्थाणुः (शिवे)
खाणू	स्थाणुः (स्तम्भे)
खामिअं	क्षान्तम्
खामाविअ	क्षामितम्
खामिअइ	क्षम्यते
खामिज्जइ	क्षमिष्यते
खामिज्जइ	क्षाम्यते
खामेइ	क्षाम्यते
खावाइहि(दे)	नूपुरः
खिज्जइ	खिद्यते
खिरइ	क्षरति
खिलिओ	कील
खिल्लिरिआ(दे)	सङ्केत
खिवइ	क्षिपति
खु	ऊहे (एअं खु हसइ)
खु	निश्चये (त विभुअं छिण्णसिर, तं खु सिविए रमसिस)
खु	विस्मये (को खु सहाससिरो)
खु	संभावने (एअं खु तुम हसइ)
खु	संशये (जलहरो खु, धूमो खु)
खुज्जो	कुब्जः । (अपुप्प वाची)
खुट्टइ	त्रोटयति
खुडइ	त्रोटयति
खुड्डिआ(दे)	स्वल्पकं रतम्
खुड्डिओ	खण्डित
खुड्डुक्कइ(दे)	कुडुक्करोति
खुडडं(दे)	स्वल्पकं रतम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
खुड्डइ	मृद्नाति
खुप्पइ	मज्जति
खुरहखुडी	प्रणयकोप
खुलुखो(दे)	मिथ्या, अघटमानं च
खुब्भइ	क्षुभ्यति
खेआ(दे)	हासे सति हसितम्
खेडं(दे)	ग्रामस्थानम्
खेडओ	क्ष्वेडकः
खेड्डं	खेला
खेड्डअ(अ)	क्रीडा
खेड्डइ	रमते
खेल्लन्ति(अ)	क्रीडन्ति
खोडिआ	स्फोटिका
खोडओ	स्फोटक
खोहर्त्तं(दे)	आहत पाणिभ्यां जलम्

ग

प्राकृतम्	संस्कृतम्
गअ(अ)	गजानाम्
गअणवई(दे)	मेघः
गअसाउल्लो	विरक्तः
गआ	गदा
गइओ णइ	गदित एव
गई	गति
गउआ	गवयः
गउओ	गौः
गुडओ	गरुड
गउडो	गौड
गउरं(अ)	गौरम्
गउरवं	गौरवम्
गओ	गज
गओ	गतः
गअणं च्चिअ गंधउडिं कुणंति	गगन एव गन्धकुटीं कुर्वन्ति
[illegible]	गङ्गरम्
[illegible]	गङ्गम्
[illegible]	गङ्गा
[illegible]	गङ्गायाः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
गङ्गा	गङ्गा
गङ्गाण	गङ्गानाम्
गङ्गाण	गङ्गानाम्
गच्छं	गमिष्यामि
गच्छइ	गच्छति
गच्छति(पै)	गच्छति
गच्छते(प)	गच्छति
गच्छदि(शौ)	गच्छति
गच्छदे(शौ)	गच्छति
गच्छिइ	गमिष्यति
गच्छिज्जहिइ	गमिष्यते
गच्छित्था	गमिष्यथ
गच्छिंति	गमिष्यन्ति
गच्छिम	गमिष्यामः
गच्छिमि	गमिष्यामि
गच्छिमु	गमिष्याम
गच्छिमो	गमिष्याम
गच्छिसि	गमिष्यसि
गच्छिस्सं	गमिष्यामि
गच्छिस्साम	गमिष्याम
गच्छिस्सामि	गमिष्यामि
गच्छिस्सामु	गमिष्यामः
गच्छिस्सामो	गमिष्यामः
गच्छिस्सिदि(शौ)	गमिष्यति
गच्छिह	गमिष्यथ
गच्छिहाम	गमिष्याम
गच्छिहामि	गमिष्यामि
गच्छिहामु	गमिष्यामः
गच्छिहामो	गमिष्यामः
गच्छिहिइ	गमिष्यति
गच्छिहिंति	गमिष्यन्ति
गच्छिहित्था	गमिष्यथ,गमिष्यामः
गच्छिहिम	गमिष्याम
गच्छिहिमि	गमिष्यामि
गच्छिहिमु	गमिष्यामः
गच्छिहिमो	गमिष्याम

प्राकृतम्	सस्कृतम्
गच्छिहिसि	गमिष्यसि
गच्छिहिस्स	गमिष्यामि
गच्छिहिस्सा	गमिष्यामः
गच्छिहिह	गमिष्यथ
गंजोल्लो	परिभवार्थं, गळते दंष्ट्रयात्
गज्जइ	गजति
गज्जणसद्दो(दे)	मृगनिषेधरवः
गज्जन्ते सो मेहा, उव्वज्जन्ते कइ हिअअसाअरे कव्व रअणाइ	गजन्ति ते मेघाः, उत्पद्यन्तेकथं हृद् यसागरे काव्यर त्नानि
गज्जिल्लिआ	अङ्गे स्पृष्टे सति हासः, पुलकश्च
गट्ठी	गृष्टिः
गडइ	घटते
गड्डहो	गदभ
गड्डी	गर्त
गंठीए	ग्रन्थिः
गंठीणो	ग्रन्थि
गणआरो	गणवार
गणवारो	गणवार
गणसमा(दे)	रतो गोष्ठयाम्
गण्ठइ	ग्रथ्नाति
गण्हेपिणु(अ)	गृहीत्वा
गती(चू पै)	गतिः
गन्तूनं(पै)	गत्वा
गत्तडो	गायिका
गत्तो	गत
गदुअ(शौ)	गत्वा
गदुअं(मा)	गत्वा
गदुओ	कन्दुक
गद्दहो(दे)	कुसुमम्
गद्दहो	गर्दभः
गन्धपिसाओ(दे)	गान्धिकः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
गन्धुत्तमा(दे)	गन्धोत्तमा ?
गंपि(अ)	गत्वा
गंपिणु(अ)	गत्वा
गब्भिणो	गर्भित
गंभीरिअ	गाम्भीर्यम्
गमरोट्ट(दे)	शेखरकम्
गमिअ(शौ)	गत्वा
गमिअं	अवधृतम्
गमिज्जइ	गम्यते
गमिदूण(शौ)	गत्वा
गमेप्पि(अ)	गत्वा
गमेप्पिणु(अ)	गत्वा
गमेसइ	गवेषयति
गम्मइ	गम्यते
गम्मिहिइ	गमिष्यते
गय्यदि(मा)	गर्जति
गरं	गरम्
गरिमा	गरिमा
गरिमो	गरिमा
गरिहा	गर्हा
गरुई	गुर्वी
गरुओ	गुरुकः
गरुलो	गरुड
गलोई	गुडूची
गलोई	गुलूची
गल्लं	गण्ड
गल्लंडिल्लिओ	प्रेरित
गल्लत्थइ	क्षिपति
गवेसइ	गवेषयति
गवेसइ नाइ(अ)	गवेषयत इव
गच्छ गच्छ	गच्छ गच्छ
गसइ	ग्रसति
गहकल्लोलो(दे)	गृहकल्लोलः
गहणी(दे)	निर्जलस्थानम्
गहणी(दे)	बन्दी
गहवई	गृहपतिः
गहरो	गृध्र

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
गहिअं	गृहीतम्	गिट्ठी	गृष्टिः
गहिआ	काम्यमाना (प्राह्या)	गिट्ठी	गृष्टि
गहिउं	ग्रहीतुम्	गिड्डिली(दे)	ऐश्वर्यं वृकम्
गाहरो	गभीर	गिद्धो	गृद्ध
गहिरो	ग्रहवान्	गिम्हो	ग्रीष्मः
गहिलो	ग्रहिलः	गिम्हो(अ)	ग्रीष्म
गहीअ	जग्राह, अगृह्णात्, अग्रहीत्	गिरह	गच्छति,प्रविशति वा
		गिरा	गीः
गहेरो(दे)	बन्दी	गिरिं	गिरिम्
गहो	ग्रहः	गिरिणा	गिरिणा
गाई	गौः	गिरिणो	गिरयः, गिरीन् वा
गांडी	मञ्जरी	गिरिणो	गिरेः (५)
गामणिं	ग्रामणीम्	गिरिणो	गिरेः (६)
गामणिणा	ग्रामणिना	गिरित्तो	गिरेः
गामणित्तो	ग्रामण्याः	गिरिम्मि	गिरौ
गामणिसुंतो	ग्रामणीभ्य	गिरिसिंगहु(अ)	गिरिशृङ्गेभ्य
गामणिस्स	ग्रामणेः	गिरिस्स	गिरेः
गामणी	ग्रामण्यः, ग्रामणीन् वा	गिरिहे(अ)	गिरेः
गामणीउ	ग्रामण्याः	गिरी	गिरयः, गिरीन् वा
गामणीओ	ग्रामणीभ्यः	गिरी	गिरि
गामणीओ	ग्रामण्याः	गिरीउ	गिरिभ्य
गामणीण	ग्रामणीनाम्	गिरीउ	गिरेः
गामणीणं	ग्रामणीनाम्	गिरीओ	गिरेः
गामणीसु	ग्रामणीषु	गिरीओ	गिरिभ्य
गामणीसुंतो	ग्रामणीभ्यः	गिरीण	गिरीणाम्
गामणीहि	ग्रामणीभिः	गिरीणं	गिरीणाम्
गामणीहिँ	ग्रामणीभिः	गिरीत्तो	गिरेः
गामणीहिं	ग्रामणीभिः	गिरीसु	गिरिषु
गामणीहिंतो	ग्रामण्या	गिरीसुंतो	गिरिभ्य
गामेरो	योऽन्नमुक्त्वा ग्रामे भुङ्क्ते	गिरीहि	गिरिभिः
		गिरीहि	गिरेः
गामहणं	ग्रामस्थानम्	गिरीहिँ	गिरिभिः
गामे वहामि	ग्रामं वहामि	गिरीहिं	गिरिभि
गारवं	गौरवम्	गिरीहिंतो	गिरिभ्यः
गावी	गौः	गिरीहिंतो	गिरेः
गिज्जा(दे)	प्रवेशः	गिल गिल राहु मियंकं(अ)	गिल गिल राहो मृगाङ्कम्
गिज्झइ	गृध्यति		

प्राकृतम्	संस्कृतम्
गिलाअइ	ग्लायति
गिह्मवासले(मा)	ग्रीष्मवासरः
गिह्मो(अ)	ग्रीष्मः
गीइय्यते(पै)	गीयते
गुंछं	गुच्छ
गुंजइ	हसति
गुंजल्लइ	उल्लपति
गुंजोल्लइ	उल्लसति
गुंजुल्लिअं	सङ्कुरितम्
गुज्झं	गुह्यम्
गुंठइ	उद्धूलयति
गुट्ठीहू(दे)	आश्रमः
गुडिओ	सन्नद्ध
गुडो	गुडः
गुणहिं(अ)	गुणैः
गुणा	गुणाः
गुणाइँ	गुणा, गुणान् वा
गुणाइं	गुणाः, गुणान् वा
गुणाणि	गुणाः, गुणान् वा
गुत्थिअ	उन्मूलितम्
गुनगनजुत्तो(पै)	गुणगणयुक्तः
गुनेन(पै)	गुणेन
गुप्पइ	गुप्यति
गुप्फं	गुल्फम्
गुंफइ	गुम्फति
गुमइ	भ्राम्यति
गुंमइ	मुह्यति
गुंमडइ	मुह्यति
गुम्मिओ	मूढ
गुम्फइ	गुम्फति
गुम्मइओ	आपूरितः, आमूलात संचलितः, मूढः, विघटित, स्खलितश्च
गुम्मुओ	मूलोत्पन्नम्
गुम्हं	गुह्यम्
गुरुअइ	गुह्यम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
गुरुई	गुर्वी
गुरुओ	गुरुक
गुरू	गुरुः
गुरूअइ	गुरूयति
गुरूइ	गुरूयति
गुललइ	चाटु करोति
गुलिअ	मथितम्
गुलुगुच्छइ	उन्नमयति
गुलुगुंछइ	उत्क्षिपति
गुलो	गुडः
गुहइ	गुम्फति
गुह्यं	गुह्यम्
गूढोरतामरसाणुसारिणी	(?)
गेज्झं	ग्राह्यम्
गेहूआ(दे)	यवः
गेण्हिअ	गृहीत्वा
गेण्हइ	गृह्णाति
गेण्हिज्जइ	गृह्यते
गेण्डुअ	कन्दुकम्
गोआ(दे)	कलशी
गोंजा(दे)	मञ्जरी
गोंडी(दे)	मञ्जरी
गोहूरं(दे)	कच्चरम्
गोड्डं(दे)	स्तनयोरुपरि वासोग्रन्थिः
गोणिक्को	गोऽनीकम् (गोसमूहः)
गोणो	गौः
गोत्तण्हाणी(दे)	पित्रोर्जलाञ्जलि
गोप्पी(दे)	बाला
गोरं(अ)	गौरम्
गोरविअं	अर्चित
गोरडी(अ)	गौरी
गोरप्पडिआ(दे)	गोधा
गोरिं	गौरीम्
गोरित्तो	गौर्याः, गौरीभ्यो वा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
गोरित्तो	गौर्याः
गोरी	गौर्यं, गौरीः वा
गोरीअ	गौर्याः
गोरीआ	गौरी, गौर्यः, गौरीः वा
गोरीआ	गौर्याः
गोरोइ	गौर्याः
गोरीउ	गौर्याः
गोरीए	गौर्याः
गोरीओ	गौरी, गौर्यः, गौरी वा
गोरीओ	गौर्याः
गोरीण	गौरीणाम्
गोरीणं	गौरीणाम्
गोरीतु	गौर्याः, गौरीभ्यो वा
गोरीदो	गौर्याः गौरीभ्यो वा
गोरीहि	गौरीभि
गोरीहिं	गौर्याः
गोरीहिँ	गौरीभि
गोरीहिं	गौरीभिः
गोरीहिंतो	गौर्याः, गौरीभ्यो वा
गोरीहिंतो	गौर्याः
गोरो	अक्षि, सिरा, ग्रीवा च
गोला	गोदा (गोदावरी)
गोला(दे)	गौः, नदी च
गोली(दे)	वेदी, आज्ञा च
गोवालइ	गोपायति
गोविओ(दे)	अल्पजल्पनः
गोसंणो	गोसंज्ञः (मूर्ख)
गोसो	गोस्पर्शः, गोसर्गः, प्रत्यूषः
गोहो(दे)	ग्राम्यजनाग्रणीः
गोरिघरं	गौरीगृहम्
गोरीघरं	गौरीगृहम्

घ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
घअं	घृतम्
घइ(अ)	अनर्थकः शब्दः, पादपूरणे
घग्घरं(दे)	खेदः
घग्घलइ(अ)	झकटका (?)
घटा	घटा
घडइ	घटति
घडइ	घटते
घडइअं	सङ्कुचितम्
घडा	गोष्ठी
घडि(अ)	घटे
घडिआ	गोष्ठी
घडी	गोष्ठी
घडु(अ)	घटा, घटम्
घडे(अ)	घटे
घडेइ	घटयति
घडेण(अ)	घटेन
घडेहिं(अ)	घटैः
घडो	घटः
घडो(अ)	घट
घण्टा	घण्टा
घत्तइ	क्षिपति
घत्तइ	गवेषयति
घमइ	भ्राम्यति
घम्मो(चू. पै)	घम
घरंदं	मुकुरम्
घरसामी	गृहस्वामी
घरो	गृहम्
घसइ	भ्राम्यति
घसइ	मार्ष्टि
घामणो	गायनम्
घाघरी(दे)	जघने वस्त्रविशेष
घिणा	घृणा
घिसइ	ग्रसति
घुग्घुक्को(दे)	राशिः
घुघुल्लुअं	अशङ्कं भणितम्
घुटेहि(अ)	घुण्टैः (शब्दानुकरणे)
घुडुक्कइ(अ)	घडघडायते
घुणिवाओ(अ)	द्वन्द्वः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
घुन्दिणो(दे)	घम
घुम्मइ	घूर्णति
घुलइ	घूर्णति
घुसलइ	मथ्नाति
घुसिण	घुसृणम्
घुसिमं	घुसृणम्
घेतव्वं	ग्रहीतव्यम्
घेत्तुं	ग्रहीतुम्
घेत्तुआण	गृहीत्वा
घेत्तुआण	गृहीत्वा
घेत्तूण	गृहीत्वा
घेत्तूण	गृहीत्वा
घेप्पइ	गृह्यते
घेप्पंति	गृह्यन्ते
घोट्टइ	पिबति
घोडा(अ)	घोटका
घोलइ	घूर्णति
	च
चअइ	त्यजति
चअइ	शक्नोति
चइत्तं	चैत्यम्
चइत्तो	चैत्रः
चउग्गुणो	चतुर्गुणः
चउक्कं	चतुष्पथः
चउट्ठो	चतुथः
चउत्थो	चतुर्थः
चउद्दही	चतुर्दशी
चउद्दहो	चतुर्दश
चउमुहु(अ)	चतुमुखम्
चउरइढो(दे)	शातवाहनः
चउरंतं	चतुरन्तम्
चउरो	चत्वारः, चतुर, चतस्र., चत्वारि
चउव्वारो	चतुर्वारः
चउसु	चतुर्षु
चउहि	चतुर्भिः
चउहिंतो	चतुर्भ्यः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
चउण्ह	चतुर्णाम्, चतसृणाम्
चउण्हं	चतुर्णाम्, चतसृणाम्
चएपिणु(अ)	त्यक्तुम्
चऊसु	चतुर्षु
चऊहि	चतुर्भिः
चऊहिंतो	चतुर्भ्यः
चक्कं	चक्रम्
चक्कवगहो(दे)	मकरः
चक्कमइ	भ्राम्यति
चक्कलं	परिवर्तुलम्
चक्कवाओ	चक्रवाकः
चक्काओ	चक्रवाक
चक्खिअ	आस्वादितम्
चक्खू	चक्षुषी
चक्खूइं	चक्षुषी
चंचरीओ	चञ्चरीक
चच्चुप्परं(दे)	मिथ्या
चच्चरं	चत्वरम्
चच्चलं(चू पै)	अजरम्
चच्चा	चर्चा
चच्चा	चर्चा (तलाहतिः)
चच्चारइ	उपाक्रमते
चच्चिक्को	स्थासकः, चर्चिका
चच्चुप्पइ	अर्पयति
चच्छइ	तक्षति
चंछइ	तक्षति
चज्जइ	पश्यति
चट्टइओ(दे)	चुल्लम्
चडइ	आरोहति
चडत्थरो(दे)	युवा
चडिअउ(अ)	आरूढ
चडिआसो(दे)	आटोपः
चडिओ(दे)	बन्दी, आचायश्च
चंडिक्को	कोप
चंडिज्जो	पिशुनः, कोपश्च
चडुइ	पिनष्टि
चड्डइ	भुङ्क्ते

प्राकृतम्	संस्कृतम्
चड्डइ	मृद्नाति
चणअणा(दे)	कुन्तलाः
चण्डं	चण्डम्
चत्तारि	चत्वारः, चतुरः, चतस्र, चत्वारि
चत्तारो	चत्वार, चतुरः, चतस्र, चत्वारि
चंदओ	चन्द्रः
चंदणं	चन्दनम्
चंदणं पिव	चन्दनमिव
चंदिमा	चन्द्रिका
चंदु जणि(अ)	चन्द्र इव
चंदु जणु(अ)	चन्द्र इव
चंदु नइ(अ)	चन्द्र इव
चंदु न(अ)	चन्द्र इव
चंदु नाइ(अ)	चन्द्र इव
चंदु नावइ(अ)	चन्द्र इव
चंदो	चन्द्र
चंद्रो	चन्द्रः
चन्दोज्जं	कुमुदम्
चंपइ	कांक्षति
चंपिज्जइ(अ.)	आक्रम्यते
चप्पलाओ	मिथ्याबहुभाषी
चमढइ	भुङ्क्ते
चमरो	चामरम्
चम्मक्को(दे)	गवा, उत्कण्ठा च
चरणप्पहरणं	चरणप्रहरणम्
चरवाओ	ग्रीष्मवातः
चरि(अ)	चरः
चरिआ	चर्या
चरो	चर
चलइ	चलति
चलक्को(दे)	अशाक
चलणाओहो	चरणायुधः
चलणो	चरणः
चलइ	चलति
[illegible]	जगतीसुकम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
चवइ	कथयति
चवइ	कथयति
चवइ	च्यावयति
चविडा	चपेटा
चविलो	चपेटा
चवेडा	चपेटा
चवेडी	करसम्पुटाघात
चाउँण्डा	चामुण्डा
चाउरंत	चतुरन्तम्
चामरो	चामरम्
चाम्मणं(दे.)	गुल्हारिकः
चारिमाण्डं(दे)	गुल्हारिका
चारो(दे)	इच्छा, बन्धनं च
चालुव्वं(दे)	पुच्छम्
चिअसा	?
चिअलस	?
चिइच्छइ	चिकित्सते
चिक्कं	स्तोकं, स्पृष्टं च
चिक्खअणो	असहनः
चिंचअइ	मण्डयति
चिंचइ	मण्डयति
चिंचव्व कूरपक्का	चिञ्चैवेषत्पक्का
चिंचिल्लइ	मण्डयति
चिच्चओ	अक्षिक्षतः (नयप्रीत्यनर्हत्वात्)
चिच्छिणरमणं(दे)	चक्षुःस्थगनक्रीडा
चिट्ठइ	तिष्ठति
चिट्ठदि(मा)	तिष्ठति
चिट्ठदे(मा)	तिष्ठति
चिट्ठदि(मा, पै, शौ)	तिष्ठति
चिट्ठन्ति	तिष्ठन्ति
चिट्ठाइ	तिष्ठति
चिट्ठिऊण	स्थित्वा
चिडि णिअसणं(दे)	चिडि प्रावरणम्
चिणइ	चिनोति
चिणिज्जइ	चीयते
चिणिज्जहिइ	चविष्यते

प्राकृतम्	संस्कृतम्
चिण्ह	चिह्नम्
चित्तलं	रम्यम्
चित्तविओ	परितोषितः
चित्ती(दे)	व्याघ्रः
चिन्ता	चिन्ता
चिप्पडी(दे)	व्रतम्, उत्सवविशेषश्च
चिमिणं	रोमाञ्चितम्
चिम्मइ	चीयते
चिम्महिइ	चयिष्यते
चिरिक्का(दे)	गुरुहारिकः
चिरिचिरिआ	धारा
चिरीअकुटी(दे)	चाण्डालः
चिलाओ	किरातः (पुलिन्द पर्यायः)
चिलिचिलिआ	धारा
चिल्लुंपइ	काङ्क्षति
चिल्लो(दे)	जालः
चिव्वइ	चीयते
चिंव्वहिइ	चयिष्यते
चिहुरो	चिकुर
चीमूतो(चू प)	जीमूतः
चीरी(दे)	उल्का
चुक्को(दे)	व्याघ्र
चुंचुमालिओ(दे)	अलसः
चुंचिलिअं(दे)	चुलुकम्
चुच्चुणिआ(दे)	मुष्टिका, इष्टका च
चुच्चुलिआरो(दे)	चुलुकम्
चुच्चो(दे)	मेदुर
चुच्छ	तुच्छम्
चुडं	चण्डम्
चुडुल्ली(दे)	उल्का
चुणइ	चिनोति
चुण्णो	चूर्ण
चुम्बिज्जइ सअहुत्तो	चुम्ब्यते शतकृत्व
चुम्बिवि(अ)	चुम्बित्वा
चुरड्डो(दे)	क्रोष्ट्री
चुल्लो(दे)	जाल

प्राकृतम्	संस्कृतम्
चुल्लोडओ(दे)	ज्येष्ठ
चूअलट्ठी	चूतयष्टि
चूडुल्लअउ(अ)	चूडा
चेइ	चिनोति
चेइअं	चैत्यम्
चेण्डासी(दे)	शिखा, नवम चाकलि
चेतअं	कौत्यविशेषः
चेत्तो	चैत्रः
चोग्गुणो	चतुर्गुणः
चोत्थो	चतुर्थ
चोद्दही	चतुर्दशी
चोद्दहो	चतुर्दश
चोरस्स भिहइ	चौराद्बिभेति
चोरिअं	चौर्यम्
चोरिआ	चौर्यम्
चोरेण भिहइ	चौराद्बिभेति
चोव्वडइ	मृक्षति
चोव्वारो	चतुर्वारः
च्चिअ	एव
	छ
छइओ	स्थगित
छउमं	छद्म
छएइ	छादयति
छच्छअणो(दे)	असोढा
छच्छओ(चू पै)	झर्झरः
छजइ	राजते
छड़ा	छटा
छट्टो(दे)	सम
छट्ठी	षष्ठी
छंडइ	मुञ्चति
छंडिअ	छन्नम्
छड्डहि(अ)	मुञ्च
छड्डी	छर्दि
छणो(दे)	उक्कुण, कामुकं च
छणो	क्षणः (उत्सवे)
छत्तवण्णो	सप्तपर्णो
छत्तिवण्णो	सप्तपर्ण

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
छंदं	छन्दः	छिण्णे(दे)	गच्छितं ?, निदयः
छंदो	छन्दः	छिण्णो	स्मरशरच्छिन्नत्वात्
छन्दो	छन्दः	छिद्को(दे)	खड्ग, छिद्रं, जङ्घापात तटः, खनित्रं च
छप्पओ	षट्पद्		
छमा	क्षमा, क्ष्मा (कुः)	छिवइ	छिनत्ति
छमी	शमी	छिप्पइ	स्पृश्यते
छंमुओ	षण्मुख	छिरा	सिरा
छम्मं	छद्म	छिल्लं	छिद्रम्
छम्मुहु(अ)	षण्मुख	छिवअं(दे)	इक्षुशकलम्
छम्मुहो	षण्मुखः	छिवइ	स्पृशति
छवडी(दे)	चर्म	छिविज्जइ	स्पृश्यते
छह्ण	षण्णाम्	छिव्वोली(दे)	लघुस्रोतः
छहं	षण्णाम्	छिहा	स्पृहा
छाआ	छाया (प्रतिच्छाया)	छीअं	क्षुत्
छाआ(दे)	वर्क, शिरोभूषण विशेषश्च	छीणं	क्षीणम्
		छीरं	क्षीरम्
छाइल्लो	छायावान्	छुअं	क्षुतम्
छाइल्लो	रूपवान्	छुकइ	अवयति
छाइल्लो(दे)	वैदग्ध्यवान्	छुच्छं	तुच्छम्
छारं	क्षारम्	छुडु(अ)	यदि
छाली	छागी	छुण्णं	क्षुण्णम्
छाले(मा)	श्यालः	छुंदइ	आक्रमते
छालो	छाग	छुप्पलअं(दे)	घोलरकम्
छावो	शावः	छुरो	क्षुरः
छाहा	छाया	छुलइ	अवयति
छाहा	छाया (प्रतिच्छाया)	छुहइ	क्षिपति
छाही	छाया	छुहइच्छिआ(दे)	ईर्ष्या, अस्पृश्या
छाहो(दे)	गगनम्	छुहा	क्षुत
छिअइहिल्लो(दे)	दधि	छुहा	सुधा
छिक्कं	क्षुतम्	छुहिअं	पाकपरावृत्तम्
छिक्क	स्पृष्टम्	छेओ(दे)	छेकः
छिच्छई	धिग्धिगलित यस्या (असती)	छेच्छं	छेत्स्यामि
		छेच्छिइ	छेत्स्यति
छिछि	धिक् धिक्	छेच्छिंति	छेत्स्यन्ति
छिज्जइ	क्षीयते	छेच्छित्था	छेत्स्यथ
छिण्णालो	सदाचारच्छिन्नो [illegible] कालि (आवृत्ते)	छेच्छिम	छेत्स्यामः
		छेच्छिमि	छेत्स्यामि

प्राकृतम्	संस्कृतम्
छेच्छिमु	छेत्स्यामः
छेच्छिमो	छेत्स्याम
छेच्छिसि	छेत्स्यसि
छेच्छिस्सं	छेत्स्यामि
छेच्छिस्साम	छेत्स्याम
छेच्छिस्सामि	छेत्स्यामि
छेच्छिस्सामु	छेत्स्याम
छेच्छिस्सामो	छेत्स्याम
छेच्छिह	छेत्स्यथ
छेच्छिहाम	छेत्स्यामः
छेच्छिहामि	छेत्स्यामि
छेच्छिहामु	छेत्स्यामः
छेच्छिहामो	छेत्स्याम
छेच्छिहिइ	छेत्स्यति
छेच्छिहिंति	छेत्स्यंति
छेच्छिहित्था	छेत्स्यथ, छेत्स्याम
छेच्छिहिम	छेत्स्याम
छेच्छिहिमि	छेत्स्यामि
छेच्छिहिमु	छेत्स्यामः
छेच्छिहिमो	छेत्स्याम
छेच्छिहिसि	छेत्स्यसि
छेच्छिहिस्स	छेत्स्यामि
छेच्छिहिस्सा	छेत्स्याम
छेच्छिहिह	छेत्स्यथ
छेणो	स्तेनः
छेत्तसोपणी(दे)	चातकः
छेत्तं	क्षेत्रम्
छेलिआ(दे)	अल्पपुष्पा स्रक्
छोइणो (दे)	भृतकः
छोणो(दे)	स्थासकः, चर, चौरश्च
छोल्लिज्जन्तु(अ)	अतक्षिष्यत
छोहो(दे)	चयः
ज	
जं	यत्
ज(मा)	यत्
जं	याम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
जअइ	जयति
जअडइ	त्वरति
जअडन्तो	त्वरन्
जइअहं	यद्यहम्
जइआ	यदा
जइ इमा	यदीमा
जइमा	यदीमाः
जइसु(अ)	यादृश
जइहं	यद्यहम्
जई	यति
जउँणा	यमुना
जउणा	यमुना
जउणअडं	यमुनातटम्
जउण्णाअड	यमुनातटम्
जप्पि(अ)	जित्वा
जओ	जयः
जओ	यत
जग्गइ	जागर्ति
जग्गेव्व(अ)	जागरतव्यम्
जंघामओ	दूतः
जंघालुओ	दूत
ज चेअ मुउलण लो अणाण अणुबंध त चिअ कामिणीण	यदेव मुकुलनं लोचनानामनुबन्धस्त देव कामिनीनाम्
जच्छति	यच्छति
जच्छन्दो	स्वच्छन्दः
जज्जो	जय्यः
जज्जो	जयः
जडालो	जटावान्
जडिलो	जटिल
जडो	जडः
जढरं	जठरम्
जढलं	जठरम्
जणउत्तो	जनपुत्र (ग्राम प्रधाननरः)
जणिम्मिओ	स्थापितः
जण्णहरो	यज्ञहरः (राक्षस)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
जण्हू	जह्नुः
जंति	यदिति
जं ते रोइत्था	यत् ते रोचते
जत्तो	यत
जत्थ	यस्मिन् , यदा
जं दावा से आगमे(मा)	यस्तावदस्यागम
जदो	यतः
जनो(चू पै)	जन
जं पेक्खिरमग्गिरओ	यद्दृष्टं याचतेऽसौ
जपो(दे)	पुमान्
जप्पइ	कथयति
जप्पामि	कथयामि
जप्पिरो	जल्पशील
जंभणभणो	स्वैरभाषण
जमणं(दे)	बालशिखा
जमो	यम
जम्भाअइ	जृम्भते
जम्भाइ	जृम्भते
जम्मइ	जायते
जम्मणं	जन्म
जम्माइ(अ)	जन्मनि
जम्मि	यस्मिन्, यदा
जम्मो	जन्म
जम्हा	यस्मात्, यस्याः
जयण(दे)	भयसंनहनम्
जयन्दणं(दे)	अगुरु, कुङ्कुमं च
जरइ	जीर्यते
जरंडो	वृद्धः
जरिज्जइ	जीर्यते
जरिल्लो(दे)	बन्धः
जल(मा)	जलम्
जळे(पै)	जलम्
जलअरो	जलचर
जलचरो	जलचरः
जवइ	यापयति
जवणं(दे)	हयः, शशिवदनं च
जलोकं	कौवालम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
जस्सुकेरएं(अ)	यस्य सम्बन्धिना
जसो	यशः
जस्स	यस्य
जस्सि	यस्मिन् , यदा
जह	यत्र
जह	यथा
जह(अ)	यस्मात्
जहण	जघनम्
जहणारोहो	ऊरुः
जहणूसअ	जघनांशुकम्
जंहलो(दे)	मूर्खः
जहा	यथा
जहि	यत्र
जहिं	यस्मिन् , यदा
जहिं(अ)	यस्मिन्
जहिट्ठिलो	युधिष्ठिर
जहुट्ठिलो	युधिष्ठिर
जहे(अ)	यस्याः
जा	या
जा	यावत्
जाअइ	जायते
जाअइ	याति
जाआ	जाया
जाआअ	जायया, जायाया , जायायां वा
जाआआ	जायया, जायाया , जायायां वा
जाआइ	जायया, जायायाः, जायायां वा
जाआए	जायया, जायायाः, जायायां वा
जाइ	जायते
जाइ	याति
जाइआअ	जायाकया, जाया कायाः, जाया कायां वा
जाइआआ	जायाकया, जाया-

प्राकृतम्	संस्कृतम्
	काया, जायाकायाँ वा
जाइआइ	जायाकया, जायाकायाः, जायाकायाँ वा
जाइआए	जायाकया, जायाकायाः, जायाकायाँ वा
जाइद्ठिअए(अ)	यद्दृष्टं तत्
जाइविसुद्धेण पहू	जातिविशुद्धेन प्रभो !
जाउ(अ)	यावत्
जाऊण	यात्वा, ज्ञात्वा
जाए	यया, यस्याः, यस्या वा
जाए	यस्या
जाओ	यस्मात्, यस्या
जाओ	या २
जागरइ	जागर्ति
जाणं	ज्ञानम्
जाणं	यासाम्
जाणइ	जानाति
जाणइ	ज्ञपयति
जाणऊण	ज्ञात्वा
जाणण	ज्ञानम्
जाणमि	जानामि
जाणामि	जानामि
जाणावइ	ज्ञपयति
जाणावेइ	ज्ञपयति
जाणिअं	ज्ञातम्
जाणिज्जइ	ज्ञायते
जाम(अ)	यावत्
जामहिं(अ)	यावत्
जामाअरं	जामातरम्
जामाअरा	जामातरः
जामाअरे	जामातरि
जामाअरेण	जामात्रा
जामाअरेहिं	जामातृभि

प्राकृतम्	संस्कृतम्
जामाअरो	जामाता
जामाआ	जामाता
जामाउणो	जामातरः, जामातॄन्, जामातु (९-६)
जामाइओ	जामातृक
जामिल्लो	यामवान्
जारिसो	यादृश
जाला	यदा
जाव	यावत्
जावणिज्ज	यापनीयम्
जावणीअ	यापनीयम्
जावेइ	यापयति
जास	यस्य, यस्या
जासु(अ)	यस्य
जासु	यासु
जाहिं	यस्याम्
जाहुं(अ)	याम
जाहे	यदा
जिअइ	जीवति
जिअंतो	जीवन्
जिणइ	जयति
जिणधम्मो	जिनधर्मः
जिणा	येन
जिणिऊण	जित्वा
जिणिज्जइ	जीयते
जिण्णं	जीर्णम्
जिण्हू	जिष्णु
जित्तिअ	यावत्
जित्तिलं	यावत्
जिथ(अ)	यथा
जिब्भा	जिह्वा
जिम(अ)	यथा
जिमइ	भुङ्क्ते
जिम्मइ	जेमति
जिवँ(अ)	यथा
जिव्वइ	जीयते
जिस्सा	यस्य, यस्या वा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
जिह(अ)	यथा
जीअं	जीवितम्
जीअ	यस्य, यस्या वा
जीअइ	जीवति
जीआ	ज्या
जीआ	यस्य, यस्याः वा
जीइ	यस्य, यस्या वा
जीए	यथा, यस्या , यस्या वा
जीओ	या २
जीरइ	जीयते
जीविअं	जीवितम्
जीविअमई(दे)	कामुकाकर्षिणी मृगी
जीवो विअ	जीव इव
जीसु	यासु
जीसे	यस्य, यस्याः वा
जीहइ	लज्जते
जीहा	जिह्वा
जुअणो	युवा
जुई	द्युति
जुउच्छइ	जुगुप्सते
जुग्गं	युग्मम्
जुंजइ	युनक्ति, युङ्क्ते
जुज्जइ	युनक्ति
जुज्झइ	युध्यते
जुडच्छइ	जुगुप्सते
जुण्णं	जीर्णम्
जुत्तंणिमं(मा)	युक्तमिदम्
जुत्तंणिमं(शौ)	युक्तमिदम्
जुत्तंति	युक्तमिति
जुत्तमिणं(शौ)	युक्तमिदम्
जुप्पइ	युनक्ति
जुम्मं	युग्मम्
जुरुको(दे)	चेदरूपवान्
जुवइजणो	युवतिजनः
जुवई	युवति
जुवइजणो	युवतिजनः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
जुवईजणो(शौ)	युवतिजन
जुहिट्ठिलो	युधिष्ठिरः
जुहुट्ठिलो	युधिष्ठिरः
जुह्मदह्मप्पअरण	युष्मदस्मत्प्रकरणम्
जूरइ	कुप्यति, क्रुध्यति, ह्रुप्यति
जूरइ	खिद्यते
जूरवइ	वञ्चति
जूसअ	क्षिप्तम्
जे	पादपूरणे (स्व तु जे गअभइ)
जे	ये
जेइ	जयति
जेऊण	जित्वा
जेठअरो	ज्येष्ठतर
जेड्डो(दे)	जारः
जेण	येन
जेण	लक्षणे (भमररुअं जेण कमलवणं)
जेणइ	जयति
जेत्तहे(अ)	यत्र
जेत्तिअं	यावत्
जेत्तु(अ)	यत्र
जेत्थ	यत्र
जेत्थु(अ)	यत्र
जेद्दहं	यावत्
जेप्पि(अ)	जित्वा
जेप्पि(अ)	जेतुम्
जेम(अ)	यथा
जेमइ	भुङ्क्ते
जेवड्ड(अ)	यावत्
जेव्व(अ)	जेतव्यः
जेव्वइ(अ)	जेतव्यः
जेव्वउं(अ)	जेतव्यः
जेसिं	येषाम् , यासाम्
जेहु(अ)	यादृक्
जो(अ)	य

प्राकृतम्	संस्कृतम्
जोअडो	खद्योत
जोअणा	द्योतना
जोअणो	खद्योत
जोइओ	ज्योतिरिङ्गण
जोइक्खो	ज्योतिष्क
जोइस	ज्योतिषम् (तारका)
जोई	ज्योतिः, विद्युद्वा
जोओ	द्योतः (चन्द्रः)
जोडो	द्योतः
जोणिरं(दे)	ज्वरः
जोण्हा	ज्योत्स्ना
जोण्हाऊरिवकोसो	ज्योत्स्नापूरितकोशः
जोण्हालो	ज्योत्स्नावान्
जोल्लो(दे)	कलकल
जोव्वणं	यौवनम्
जोव्वणजोअं(दे)	ज्वर
जोव्वणिणी(दे)	ज्वर

झ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
झओ	ध्वज
झंखइ	उपालभते, निःश्वसिति, विलपति, सन्तपति वा
झेखइ	विलपति
झझखा(दे)	गम्भीरं, तटस्थम्, अयशः, दीर्घं च
झंटइ	भ्राम्यति
झंटिअं	प्रहृतम्
झट्टिलिआ	चंक्रमणम्
झडइ	शीयते
झडिलो	जटिलः
झडी(दे)	गुल्मः
झत्ति	झटिति
झणी	ध्वनि
झण्डली(दे)	असती
झण्डुली(दे)	असती
झंपइ	भ्राम्यति
झरइ	क्षरति
झरइ	स्मरति
झल्लरी(दे)	गुल्म
झल्लरी(चू पै)	झल्लरा
झसिअं	पर्यस्तम्
झसुरी(दे)	ताम्बूलम्, अथश्च
झाअइ	ध्यायति
झाइ	ध्यायति
झाएपिणु(अ)	ध्यात्वा
झाड(दे)	लतादिगहनम्
झाणं	ध्यानम्
झिज्जइ	क्षीयते
झीण	क्षीणम्
झुत्ति(दे)	छोत
झूणइ	जुगुप्सते
झूरइ	स्मरति

ट

प्राकृतम्	संस्कृतम्
टगरो	तगरः
टक्को	देश
टमरुको(चू पै)	डमरु(क)
टसरो	त्रसरः
टिरिटिल्लइ	भ्राम्यति
टिविडिक्कइ	मण्डयति
टूवरो	तूवरः (शृङ्गरहितो ऽनड्वान्)

ठ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ठक्का (चू पै)	ढक्का
ठड्ढो	स्तब्धः
ठभिज्जइ	स्तभ्यते
ठम्भो	स्तम्भः (अस्पन्दे)
ठरुआरो(दे)	केशसञ्चय
ठविओ	स्थापितः
ठाअइ	तिष्ठति
ठाइ	तिष्ठति
ठाण	स्थानम्
ठाणा(दे)	अहङ्कार
ठाणिज्ज	गौरवम्
ठाविओ	स्थापितः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ठासि	तिष्ठसि
ठासि	अस्थात्
ठाहि	तस्थौ, तिष्ठे
ठाहिअ	अतिष्ठत्
ठिअं	स्थितम्
ठिण्ण	स्त्यानम्
ठीणं	स्त्यानम्
	ड
डक्केइ	छादयति
डक्को(दे)	काक
डच्छूढो	आरूढः
डज्झइ	दह्यते
डज्झिहिइ	दहिष्यते
डट्ठो	दष्ट
डंडरं(दे)	ईर्ष्याकलह
डडलइ	भ्राम्यति
डडा	दण्ड
डंडोलइ	गवेषयति
डड्ढो	त्रस्तः
डड्ढो	दग्ध
डड्ढण(दे)	आज्यम्
डड्ढरिआ(दे)	पङ्क
डड्ढा(दे)	पङ्क
डब्भो	दर्भ
डंभो	दम्भः
डमरुओ	डमरुकः
डमरुको(चू पै)	डमरुक
डरइ	त्रस्यति
डरो	दरः (भये)
डलइ	पिबति
डसइ	दशति
डसणो	दशन
डसरी(दे)	उष्णजलं, स्थाली, च
डसिओ(दे)	ग्रामतक:
डहइ	दहति
[illegible](दे.)	आल:

प्राकृतम्	संस्कृतम्
डहिज्जइ	दह्यते
डहिज्जहिइ	दहिष्यते
डांभिओ	दाम्भिकः
डाकई(अ)	शाखाः
डाली(दे)	शाखा
डाहो	दाह
डिक्कइ	गर्जति वृषः
डिंबा(दे)	आतङ्क, त्रासश्च
डिढआ	जलान्त पतितः
डिप्पइ	दीप्यति
डिप्पइ	विगलति
डिंभइ	त्रस्यति
ढुंढुलइ	गवेषयति
डुडुलइ	भ्राम्यति
डुमइ	भ्राम्यति
डुसइ	भ्राम्यति
डूसक्किओ	मुक्त
डेहुरी(दे)	क्रीडा
डेड्डुरो	दर्दुर
डोअणो	लोचनम्
डोअलो	लोचनम्
डोंग(दे)	रथ्या, स्थासकश्च
डोंडो(दे)	बलाका
डोबड़ओ(दे)	गुहहारिकः
डोलइ	दोलयति
डोला	दोला
डोलो	लोचनम्
डोहल	दोहद
डोहलो	दोहदः
	ढ
ढक्करिसार(अ)	अद्भुतसार !
ढक्का(चू पै)	ढक्का
ढंसइ	विवर्तते
ढेक्कुणो	मत्कुणः
ढोल्ला(अ,)	विट !
ढोल्ला(अ)	विट

प्राकृतम्	संस्कृतम्
	ण
णं	इमम्, अस्मात्
णअणं	नयनम्
णअणा	नयने, नयनानि
णअणाइ	नयने
ण अफलोदइअं(शौ)	ननु अफलोदयम्
णं अय्यमिस्सेहिं पढमं एव आणत्तं (शौ)	ननु आर्यमिश्रैः प्रथममेव आज्ञप्तम्
णं अवशलोपशप्पणीआ लाआणो शुणीअन्ते(मा)	नन्ववसरोपसर्पणीया राजानः श्रूयन्ते
णअरं	नगरम्
णअरे णआमि	नगरं नयामि
णइगामो	नदीग्रामः
णइग्गामो	नदीग्राम
णइसोत्तं	नदीस्रोत
णई	नदी
णईसोत्तं	नदीस्रोत
णउ(दे)	उपवन, गीत च
णउण	न पुनः
णउणा	न पुन
णउणाइ	न पुनः
णउणो	न पुनः
णओ	नगः
णक्खो	नख
णंगल	लाङ्गलम्
णंगुल	लाङ्गूलम्
णच्चइ	नृत्यति
णच्चा	ज्ञात्वा
णत्ताउत्तो(दे)	नियोगिनीसुतः, ईश्वरश्च
णच्चाविआ	नर्तित
णज्जइ	ज्ञायते
णज्झइ	नह्यते
णज्झरं	दृलितम्
णज्झरं(दे)	विमलम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
णट्टइ	नर्तयति
णट्टं	नष्टम्
णडइ	गुप्यति
णडाल	ललाटम्
णडो	नटः
णणंदा	ननान्दा
णत्तिओ	नप्तृकः
णत्तुओ	नप्तृकः
णद्दिणी	धेनुः
णन्दणो(दे)	कर्मकृत्
ण पेच्छ	तं पश्य
णप्पइ	ज्ञायते
ण भवं मे अग्गदो चलदि(शौ)	ननु भवान् मेऽग्रतः चलति
णमडलं(दे)	विततं, दुर्दिनं च
ण मरं	न म्रिये
णमिमो हरकिराअं	नमामो हरकिरातम्
णमोक्कारो	नमस्कार
णमो देवस्स	नमो देवाय
णमो माअराणं	नमो मातृणाम् (मातृभ्य इत्यर्थे)
णराओ	नाराचः
णरिन्दो	नरेन्द्रः
णरिवाओ(दे)	हंसः
णलं	नडम्
णलुअं(दे)	वृतिविवरं, कद्मितं च
णवइ	नमति
णवर	केवले (णवर पिआइ चिअ णिव्वतंति — केवलं प्रियाण्येव निष्पतन्ति)
णवर	आनन्तर्ये केवले च
णवल्लो	नवः
णवह्न	नवानाम्
णवह्न	नवानाम्
णवि	वैपरीत्ये (णवि लोअणो)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
णवरिअ	आनन्तर्यें (णवरिअ से रघुवइणो = अनन्तरमस्य रघुपतेः)
णवरिअ	आनन्तय, केवले च
णवो	नवः
णसारा(दे)	मण्डपः
णस्सइ	नश्यति
णह(दे)	दूरम्
णहं	नभः
णहप्पहावलीअरुणो	नखप्रभावल्यरुणः
णहो	नखः
णाअं	ज्ञातम्
णाअवई	नादवती
णाइं	नञर्थे (णाइ करेमि रोसं = न करोमि रोषम्)
णाइज्जइ	ज्ञायते
णाऊण	ज्ञात्वा
णाओ(दे)	गर्वित
णाडी	नाडी
णाण	ज्ञानम्
णामुक्कसिअ(दे)	कार्यम्
णाराओ	नाराचः
णालं	न्यस्तः
णाली	नाडी
णावा	नौः
आणविपि	तोना
णासइ	नश्यति
णासेइ	नाशयति
णाहि कअं	नाभि कृतम्
णाहो	नाथः
णिअच्छइ	पश्यति
णिअत्तं	निवृत्तम्
णिअच्छणं	निबन्धनम् (परिधानम्)
णिअम्बसिलक्खलि	नितम्बशिलास्खलि

प्राकृतम्	संस्कृतम्
अवीइमालस्स	तवीचिमालस्य
णिअंबो	नितम्ब
णिअंसणं(दे)	परिधानम्
णिआणि(दे)	लुञ्चनम्
णिआर(दे)	रिपुः, स्वच्छ , (?) प्रकटश्च
णिआरइ	काणेक्षितं करोति
णिइ	गच्छति
णिउअं	निवृत्तम्
णिउक्को	तूष्णीकः (मूक), निर्मुक्तश्च
णिउड्डइ	मज्जति
णिउत्तं	निवृत्तम्
णिउत्तउ(दे)	शाल्मलि
णिउत्ती	निवृत्ति
णिउरं	नूपुरम्
णिक्कज्जो	अनवस्थितः
णिक्कडो	निश्चयः, निश्चल
णिक्कम्पं	निष्कम्पम्
णिक्कसरिओ(दे)	गलितसारः
णिक्खं	निष्कः
णिक्खालिअं	शान्तम्
णिक्खो(दे)	जार , सुवर्णे च
णिग्गिण्णो	निगल
णिग्घट्टो(दे)	कौशलोपेत
णिग्घिअं	आघ्रातम्
णिग्घोरो(दे)	निर्दयः
णिग्घोसो	निर्घोषः
णिघोसो	निर्घोष
णिच्चडो(दे)	निर्दयः
णिच्चणिओ	जलधौत'
णिच्चलो	निश्चल
णिच्चविडं(दे)	रत्यारभटः, समुच्चितं च
णिच्चूडो	उद्धृतः
णिच्छल्लइ	छिनत्ति
णिजओ(दे)	उपकार , पुष्पप्रकारश्च

प्राकृतम्	संस्कृतम्
णिज्जर	खिन्न, जीर्णं च
णिज्जिआसोअपल्लविल्लेण	निर्जिताशोकपल्लवेन
णिज्जो	सुप्त
णिज्झअइ	निध्यायति
णिज्झरइ	क्षयति
णिज्झरो	निर्झर
णिज्झोडइ	छिनत्ति
णिट्ठुरो	निष्ठुर
णिट्ठुलो	निष्ठुर
णिट्ठुहइ	निष्टम्भं करोति
णिडाल	ललाटम्
णिडिओ	वञ्चित
णिडो(दे)	पिशाच
णिड्डुअइ	क्षरति
णिड्डुहइ	विगलति
णिणइ	गच्छति
णिद्दाइ	निद्राति
णिद्धं	स्निग्धम्
णिद्धणो	निर्धन
णिप्पाइ	विश्राम्यति
णिप्फसो	निस्त्रिंशः
णिप्फावो	निष्पापः
णिप्फेसो	निष्पेषः
णिब्बलइ	क्षरति
णिब्बलइ	दुःखं मुञ्चति
णिब्बोलइ	मन्युना ओष्ठं मलिनं करोति
णिब्भरो	निर्भर
णिमइ	न्यस्यति
णिमल्लं	निर्माल्यम्
णिमीसुओ	निःश्मश्रुक
णिम्मअं	निर्मितम्
णिम्मइ	निर्मिमीते
णिम्मवइ	निर्मिमीते
णिम्महइ	गच्छति
णिम्माअं	निर्मातृ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
णिम्मावइ	निर्मिमीते
णिरप्पइ	तिष्ठति
णिरवइ	आक्षिपति, बुभुक्षते
णिरवसेसं	निरवशेषम्
णिरासो	नृशंसः
णिरिक्को(दे)	दस्यु
णिरिणासइ	गच्छति
णिरिणासइ	नश्यति
णिरिणासइ	पिनष्टि
णिरिणिज्जइ	पिनष्टि
णिरित्तो	नृत्तम्
णिरुग्घइ	निलीयते
णिरुत्तं	निश्चितम्
णिरुवारइ	गृह्णाति
णिलंबो	नितम्ब
णिलापा(दे)	क्षेत्रजागर
णिलिअइ	निलीयते
णिलिज्जइ	निलीयते
णिलुक्कइ	गच्छति
णिलुक्कइ	निलीयते
णिलुच्छइ	निष्पतति, आच्छोटयति (क्रमः)
णिल्लंको(दे)	क्षेत्रजागरः
णिल्लच्छिमा	(?)
णिल्लच्छिमो	(?)
णिल्लसइ	उल्लसति
णिल्लुक्कइ	त्रोटयति
णिल्लुंछइ	मुञ्चति
णिल्लूरइ	छिनत्ति
णिवच्छण(दे)	अवतारणम्
णिवज्जइ	निष्पद्यते
णिवडइ	निपतति
णिवत्तओ	निवर्तकः
णिवहइ	गच्छति
णिवहइ	नश्यति
णिवहइ	पिनष्टि
णिवाओ(दे)	प्रस्वेदः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
णिवारेइ	निवारयति
णिविट्ठो	सुप्तोत्थित
णिवो	नृपः
णिव्वडइ	पृथक्, स्पष्टो वा भवति
णिव्वत्तिओ	निर्वर्तितः
णिव्वरइ	कथयति दुःखम्
णिव्वरइ	छिनत्ति
णिव्वलइ	निष्पद्यते
णिव्वहण	उद्वहनम् (विवाहः)
णिव्वुओ	निवृत्त
णिसढो	निषधः
णिसण्णो	निषण्ण
णिसरइ	रमते
णिसंसो	नृशंस
णिसहं	निस्सहम्
णिसाअरो	निशाकरः
णिसिअरो	निशाकरः
णिसीढो	निशीथ
णिसीहो	निशीथ
णिसुढो	निपातित
णिसेहइ	निषेधति
णिस्सहं	निःसहम्
णिस्सिसिओ	निर्वासित
णिहुओ	सुप्तः
णिहम्मइ	निहम्मति
णिहरइ	आक्रन्दति
णिहरइ	पुरीषोत्सर्गं करोति
णिहलं(दे)	कूलम्
णिहवो	निवहः
णिहसो	निकषः
णिहसो(दे)	वल्मीकम्
णिहिओ	निहितः
णिहिओ	निहितः
णिही(मा)	निधिः
णिहीए	निधिः
णिहीणो	निधिः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
णिहुअं	निभृतम् (सुरतम्)
णिहुणं(दे)	व्यापारः
णिहुवइ	कामयति
णिहोडइ	निवारयति, पातयति
णीए	तया
णीअअ	नीचैः
णीडं	नीडम्
णीलुप्पलं	नीलोत्पलम्
णीलुप्पलमाला इव	नीलोत्पलमालेव
णीवेसिआण	निवेशितानाम्
णीसंको	निःशङ्कः (वृषः)
णीससइ	नि श्वसिति
णीसहो	निस्सह
णीसासूसासौ	नि श्वासोच्छ्वासौ
णीसासो	निःश्वास
णीसित्तो	नि षिक्तः
णीसो	निःस्वः
णीहसो	निकष
णुअं(दे)	ह्रासे सति ह्रसितम्
णुमइ	छादयति
णुमइ	न्यस्यति
णुमज्जइ	निमज्जति
णुमण्णो	निषण्ण
णुव्वइ	प्रकाशयति
णूउरं	नूपुरम्
णूमइ	छादयति
णे	इमे, माम्, अस्मान्, मया, अस्माभिः, अस्माकम्
णेइ	नयति
णेउरं	नूपुरम्
णेडं	नीडम्
णेड्डं	नीडम्
णेण	अनेन
णेण भणिअं	तेन भणितम्
णेत्तं	नेत्रम्
णेसा	

प्राकृतम्	संस्कृतम्
णेत्ताइ	नेत्रम्
णेदि(शौ)	नयति
णेलच्छो(दे)	दान्तः, पण्डितश्च
णेसरो(दे)	सूयः
णेहालू	स्नेहालु.
णेहि	एभिः
णेहि कअ	तै कृतम्
णेहो	स्नेह
णो	अस्माकम्
णोमालिआ	नवमालिका
णोल्लइ	क्षिपति
णोहलिआ	नवफलिका
णोहलो	कोहल (वाद्यविशेषः)
ण्हाइ	स्नाति
ण्हाओ	स्नात
ण्हाविओ	नापितः
णिहहिज्जइ	स्निह्यते
त	
तं	तत्
तं (अ)	तत्
तं	त्वाम्
त	ताम्
तं	वाक्योपन्यासे (तं दिवसयंविमेक्ख-दिवस (?)
तआणिं	तदानीम्
तइ	तव
तइं (अ)	त्वया, त्वयि, त्वाम्
तइआ	तदा
तइओ	तृतीयः
तइओ	तृतीय
तइसु (अ)	तादृशाः
तउ (अ)	तव, त्वत्
तउकेहि (अ)	तवार्थे
तओ	तत
तक्को	तक
तक्खइ	तक्षति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तग्गं (दे)	सूत्रम्
तटाकं (चू पै)	तडाग
तट्ठून (पै)	दृष्ट्वा
तंडं (दे)	शिरोहीनम्
तडइ	तनोति
तडहडिओ	अनवस्थितः
तड्डइ	तनोति
तड्डवइ	तनोति
तणं	तृणम्
तणइ	तनोति
तणसोल्लं	तृणशून्यम् (मल्लिके त्यथः)
तणइं (अ)	तृणानाम्
तणु (दे)	तृणम्
तणुई	तन्वी
तणेसी	तृणराशिः
तण्णाअं	आर्द्रम्
त तथ्थून चिंतितं रञ्ञा का एसा हुपुय्य (पै)	तां दृष्ट्वा चिन्तितं राज्ञा का एषा भविष्यति
तति	तदिति
तत्तिल्लो	तच्छील
तत्ती	तत्परता
तत्तुडिल्लं (दे)	पतङ्गृहम्
तत्तो	ततः
तत्तो	ततः
तत्तो	त्वत्तः
तत्थ	तत्र
तत्थ	तस्मिन्, तदा
तत्थून (पै)	दृष्ट्वा
तंदिअसणिग्गहाणं	तद्दिवसनिर्गृहीतानाम्
तदो	ततः
तदो पूरिदपडिण्णेण मारुदिणा मन्तिदो(शौ)	ततः पूरितप्रतिज्ञेन मारुतिना मन्त्रितः
तंपि	तदपि
तंबं	ताम्रम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तंबकिमी	ताम्रकृमि (इन्द्रगोप)
तबो	स्तम्ब
तंबोली	ताम्बूली
तमपि	तदपि
तमो	तम
तम्बकुसुम	ताम्रकुसुमम् (कुरवकं, कुरण्टकं च)
तम्बं	ताम्रम्
तंम्बीरं	ताम्रम्
तम्मि	तस्मिन् तदा
तम्हा	तस्मात्, तस्या
तरइ	तरति
तरइ	त्वरति
तरइ	शक्नोति
तरिज्जइ	तीर्यते
तरिही (दे)	अनुष्णो वायुः
तरीतु (पै)	तरेः
तरीतो (पै)	तरेः
तरुं	तरुम्
तरुणहो (अ)	तरुणाः !
तरुणा	तरुणा(३)
तरुणिहो (अ)	तरुण्यः !
तरुणो	तरव , तरून् वा
तरुणो विआरो	तरोर्विकारः
तरुत्तो	तरोः
तरुत्तो	तरोः, तरुभ्यो वा
तरुम्मि	तरौ
तरुस्स	तरो
तरुहुं (अ)	तरुभ्य
तरुहुं (अ)	तरुणाम्
तरुहे (अ)	तरो
तरू	तरुः
तरू	तरवः, तरून् वा
तरूउ	तरो
तरूओ	तरुभ्यः
तरूओ	तरोः
तरूण	तरूणाम्
तरूणं	तरूणाम्
तरूतु (पै)	तरो
तरूतो (पै)	तरोः
तरूदु	तरो , तरुभ्यो वा
तरूदो	तरोः, तरुभ्यो वा
तरूसु	तरुषु (ठिअ = स्थितम्)
तरूहि	तरुभि
तरूहिँ	तरुभिः
तरूहिं	तरुभि
तरूहिंतो	तरो
तरूहिंतो	तरोः, तरुभ्यो वा
तलअंटइ	भ्राम्यति
तलपत्त (दे)	योनि
तलप्फलं (दे)	शालिः
तलवरो	तलवरः (पुराध्यक्षः)
तलविण्टं	तालवृन्तम्
तलाअ	तडाकः
तलि (अ)	तले
तल्ल (दे)	कासार
तल्लं	तल्पम्
तल्लडं	तल्पम्
तवइ	तपति
तविओ	तप्तः
तवो	स्तव
तसइ	त्रस्यति
तसु (अ)	तस्य
तसु पर सभलउ जम्म(अ)	तस्य परं सफलं जन्म
तस्स	तस्य
तस्स इर पिअवअस्सो	तस्य किल प्रियवयस्यः
तस्सिं	तस्मिन्, तदा
तह	तत्र
तह	तथा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तहं (अ)	तस्मात्
तहडो (दे)	महालक
तहत्ति	तथेति
तहा	तथा
तहि	तत्र
तहिं	तस्मिन्, तदा
तहिं (अ)	तस्मिन्
तहे (अ)	तस्याः
ता	तावत्
ता अलं एदिणा आणेण (शौ)	तस्मात् अलम् एतेन मानेन
ताउं (अ)	तावत्
ताए	तया, तस्याः, तस्यां वा
ताए	तस्याः
ताओ	ता २
ताओ	तस्मात्, तस्याः
ताओ	तातः
ताओ (दे)	रजक
ता जाव उवविसामि (मा)	तस्माद्यावदुपविशामि
ता जाव पविसामि (शौ)	तस्मात् यावत्प्रविशामि
ताठा (चू पै)	दंष्ट्रा
ताडेइ	ताडयति
ताण	तेषाम्, तासाम्
ताण	तेषाम्, तासाम्
ताणफली (दे)	दासी
तातिसो (पै)	तादृशः
ताम (अ)	तावत्
तामरो (दे)	सुन्दर
तामहिं (अ)	तावत्
तामोतरो (पै)	दामोदर
तामोतरो (चू पै)	दामोदर
तारत्तरो (दे)	मुहूर्तः
तारिसो	तादृशः
तालविण्ट	तालवृन्तम्
तालवेण्टं	तालवृन्तम्
ताला	तदा
तालिअंटइ	भ्रमयति
ताव	तावत्
तावा (शौ)	तावत्
तास	तस्य, तस्याः, तेषाम्, तासाम्
तासु (अ.)	तस्य
तासु	तासु
ताहिं	तस्याम्
ताहे	तदा
ति	त्रिभिः, तिसृभिः
तिअसासो	त्रिदशेशः
तिक्खं	तीक्ष्णम्
तिग्गं	तिग्मम्
तिग्गआ (दे)	पुष्परजः
तिग्गच्छी (दे)	पुष्परजः
तिण्णं	त्रयाणाम्, तिसृणाम्
तिणा	तेन
तिणु (अ)	तृणम्
तिण्णि	त्रय, त्रीन्, तिस्रः, त्रीणि
तिण्ह	तीक्ष्णम्
तित्ती (दे)	स्तोकम्
तित्तिअं	तावत्
तित्तिरो	तित्तिरि
तित्तिल	तावत्
तित्ती (दे)	तुष्टिः
तित्थ	तीर्थम्
तित्थअरो	तीर्थकर
तिध (अ)	तथा
तिन्दूरिआ (दे)	राज्यम्
तिप्पं	तृप्तम्
तिम (अ)	तथा
तिम्मं	तिग्मम्
तिरिच्छि	तिर्यक्
तिरिच्छि पेच्छइ	तिर्यक् प्रेक्षते

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तिरिच्छि पेच्छदि (मा)	तिर्यक् प्रेक्षते
तिवँ (अ)	तथा
तिविडी (दे)	सूची
तिसाण	त्रिशताम्
तिसिओ	तृषितः
तिसु	त्रिषु, तिसृषु
तिस्सा	तस्य, तस्या वा
तिह (अ)	तथा
तिहिंतो	त्रिभ्यः, तिसृभ्य
तिहु (अ)	कुतः
तिह्न	त्रयाणाम्, तिसृणाम्
तिह्नं	त्रयाणाम्, तिसृणाम्
तीअ	तस्य, तस्या वा
तीआ	तस्य, तस्याः वा
तीइ	तस्य, तस्याः वा
तीए	तस्य, तस्याः वा
तीए	तया, तस्याः, तस्यां वा
तीओ	ताः २
तीरइ	तीरयति
तीरइ	तीयते
तीरइ	शक्नोति
तीसा	त्रिंशत्
तीसु	तासु
तीसे	तस्य, तस्याः वा
तु	तव
तु	त्वम्, त्वाम्
तुइ	त्वया, त्वयि, त्वत्
तुइत्तो	त्वत्
तुईउ	त्वत्
तुईओ	त्वत्
तुईहिंतो	त्वत्
तुए	त्वाम्, त्वया, त्वयि
तुक्की (दे)	रात्रिः
तुच्छई (दे.)	तुच्छम्
[illegible]	[illegible]

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तुज्झ	यूयम्, युष्मान्, त्वत्, तव, युष्माकम्
तुज्झं	युष्माकम्
तुज्झत्तो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुज्झम्मि	त्वयि
तुज्झाण	युष्माकम्
तुज्झाणं	युष्माकम्
तुज्झातु	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुज्झादो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुज्झासुंत	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुज्झाहिंत	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुज्झाहिंतो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुज्झे	यूयम्, युष्मान्
तुज्झेसु	युष्मासु
तुज्झेसुं	युष्मासु
तुज्झेहि	युष्माभिः
तुट्टइ	त्रुट्यति
तुण(अ)	तृणम्
तुण्हिओ	तूष्णीकः
तुण्हिक्को	तूष्णीकः
तुण्हीक्की(दे)	मुखविश्लक्ष्योः (?)
तुत्थअं	रक्षितम्
तुध्र(अ)	तव, त्वत्
तुब्भं	युष्माकम्
तुब्भ	यूयम् युष्मान्, त्वत्, तव, युष्माकम्
तुब्भत्तो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुब्भम्मि	त्वयि
तुब्भाण	युष्माकम्
तुब्भाणं	युष्माकम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तुब्भातु	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुब्भादो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुब्भासुंत	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुब्भाहिंत	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुब्भाहिंतो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुब्भे	यूयम्, युष्मान्
तुब्भेसु	युष्मासु
तुब्भेसुं	युष्मासु
तुब्भेहिं	युष्माभि
तुम	तव
तुमं	त्वम्, त्वाम्, त्वया
तुमइ	त्वया
तुमए	त्वया, त्वयि
तुमत्तो	त्वत्
तुमम्मि	त्वयि
तुमाइ	त्वया, तव, त्वयि
तुमाण	युष्माकम्
तुमाणं	युष्माकम्
तुमातु	त्वत्
तुमादो	त्वत्
तुमासुंत	त्वत्
तुमाहिंत	त्वत्
तुमाहिंतो	त्वत्
तुमे	त्वाम्, त्वया, तव, त्वयि
तुमेसु	युष्मासु
तुमेसुं	युष्मासु
तुमो	तव
तुम्मि	त्वयि
तुम्ह	यूयम्, युष्मान्, त्वत्, तव, युष्माकम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तुम्हं	तव, युष्माकम्
तुम्हइ (अ)	युष्मान् यूयम्
तुम्हकेरो	युष्मदीयः
तुम्हत्तो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुम्हम्मि	त्वयि
तुम्हह (अ)	युष्मत्, युष्मभ्यम्, युष्माकम्
तुम्हाण	युष्माकम्
तुम्हाणं	युष्माकम्
तुम्हातु	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुम्हादो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुम्हार (अ)	युष्मदीय
तुम्हारेण (अ)	त्वदीयेन
तुम्हासुंत	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुम्हाहिंत	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुम्हाहिंतो	युष्मभ्यम्, त्वत्, युष्मत्
तुम्हे (अ)	युष्मान्, यूयम्
तुम्हेच्चअं	यौष्माकम्
तुम्हेसु	युष्मासु
तुम्हेसुं	युष्मासु
तुम्हेहि	युष्माभि
तुय्ह	त्वत्
तुय्हत्तो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
तुय्हातु	युष्मभ्यम्, युष्मत्
तुय्हादो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
तुय्हासुंत	युष्मभ्यम्, युष्मत्
तुय्हाहिंत	युष्मभ्यम्, युष्मत्
तुय्हाहिंतो	युष्मभ्यम्, युष्मत्
तुय्हे	यूयम्, युष्मान्
तुय्हेहि	युष्माभि
तुर (दे)	उपकरणं, कलिका,

प्राकृतम्	संस्कृतम्
	शृ य च
तुरइ	त्रोटयति
तुरन्तो	त्वरमाणः
तुरिओ	त्वरितः
तुलइ	तुलयति
तुलिअ न(अ)	तुलिता इव
तुव	तव
तुव	त्वम्, त्वाम्
तुवत्तो	त्वत्
तुवम्मि	त्वयि
तुवरइ	त्वरते
तुवरए	त्वरते
तुवरन्तु	त्वरन्ताम्, त्वरेरन्
तुवरन्तो	त्वरमाण
तुवरसे	त्वरसे
तुवरह	त्वरध्वम्
तुवरामो	त्वरामहे, त्वरेमहि
तुवरिज्ज	त्वरते, त्वरिष्यते, त्वरताम्, त्वरेत (सर्वपुरुषवचनेषु)
तुवरिज्जा	त्वरते, त्वरिष्यते, त्वरताम् त्वरेत (सवपुरुषवचनेषु)
तुवाण	युष्माकम्
तुवाण	युष्माकम्
तुवादु (पै)	त्वत्
तुवातो (पै)	त्वत्
तुवादु	त्वत्
तुवादो	त्वत्
तुवासुंत	त्वत्
तुवाहिंत	त्वत्
तुवाहिंतो	त्वत्
तुवेसु	युष्मासु
तुवेसुं	युष्मासु
तुविवल्लि (दे)	उलूखलं, मधुपटलं च
तुसु	युष्मासु

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तुह	त्वम्, त्वाम्, तव
तुहं	तव
तुहत्तो	त्वत्
तुहम्मि	त्वयि
तुहाण	युष्माकम्
तुहाणं	युष्माकम्
तुहादु	त्वत्
तुहादो	त्वत्
तुहासुंत	त्वत्
तुहाहिंत	त्वत्
तुहाहिंतो	त्वत्
तुहिंतो	त्वत्
तुहुं (अ)	त्वम्
तुहेसु	युष्मासु
तुहेसुं	युष्मासु
तुम्हकेरो	युष्मदीयः
तुम्हच्चिअं	यौष्माकम्
तुम्हारिसो	युष्मादृशः
तुम्हासु (अ)	युष्मासु
तुम्हाहं	युष्माकम्
तुम्होहिं (अ)	युष्माभि
तुम्होच्चिअ	यूयमेव
तूण	तूणम्
तूरं	तूर्यम्
तूरइ	त्वरते
तूरन्तो	त्वरमाण
तूसइ	तुष्यति
तूहं	तीर्थम्
ते	तव
ते	त्वया, तव
तेअइ	तेजयति
तेअणं	तेजनम्
तेअवइ	प्रदीप्यति
तेआलिसा	त्रिचत्वारिंशत्
तेओ	तेजः
तेल्लासओ (दे)	विरूपः
ते च्चिअ धण्णा	त एव धन्याः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ते च्चिअ सुउरिसा	त एव सुपुरुषाः
तेण	तेन
तेण	लक्षणे (भमरभीस णमअंतेण कमल वणं)
तेतीसा	त्रयस्त्रिंशत्
तेत्तहे (अ)	तत्र
तेत्तिअं	तावत्
तेत्तु (अ)	तत्र
तेत्थु (अ)	तत्र
तेद्दहं	तावत्
तेम (अ)	तथा
तेरह	त्रयोदश
तेलोक्क	त्रैलोक्यम्
तेल्लोक्कं	त्रैलोक्यम्
तेवड्ड (अ)	तावत्
तेवण्णा	त्रिपञ्चाशत्
तेवीसा	त्रयोविंशति
तेसिं	तेषाम् , तासाम्
तेसु अलंकआ पुहवी	तैरलङ्कृता पृथिवी
तेस्स मुहस्स सरिसो	तस्या मुखं स्मराम
तेहि एस आइण्णं	तैरेतदाचीणम्
तेहु (अ)	तादृक्
तेल्लं	तैलम्
तो (अ)	तत , तदा
तो	तस्मात् , तस्या
तोंड	तुण्डम्
तोडइ	त्रोटयति
तोड्डो (दे)	पिशाच , शालभञ्ज
तोण	तूणम्
तोणीर	तूणीरः
तोण्डं	तुण्डम्
तोम्बरो	तुम्बुरु
तोमरिओ	शस्त्रीप्रमाजकः
तोमारी (दे)	लता
तोलेण (दे)	पुमान्
तोलो (दे)	पिशाच , शालभञ्ज

प्राकृतम्	संस्कृतम्
तोसाविअं	तोषितम्
तोसिवं	तोषितम्
त्रु (अ)	तत्
त्वा	युष्माकम्

थ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
थक्कइ	तिष्ठति
थक्कइ	नीचा गतिं करोति, विलम्बयति वा
थक्कइ	फक्कति
थक्को (दे)	प्रसञ्जनम्
थणहरो	स्तनभर
थणो	स्तन
थंभिज्जइ	स्तभ्यते
थंभो	स्तम्भः
थम्भो	स्तम्भः (अस्पन्दे)
थवो	स्तवः
थसलं (दे)	पृथु
थाऊण	स्थित्वा
थाण	स्थानम्
थाणू	स्थाणु (हरे)
थाम	(?)
थारा (चू पै)	धारा
थासो (दे)	पृथु
थिअ	स्थितम्
थिप्पइ	तृप्यति
थिरण्णेसो	चपलहृदय
थी	स्त्री
थीअ	स्त्यानम्
थुई	स्तुतिः
थुणइ	स्तौति
थुरौ	स्थूल
थुवओ	स्तावक
थूण	स्थूणा
थूणो	स्तेनः
थूरो	स्थूलः
थूलहक्वूदो	स्थूलहरित्रः
थेद्दो (दे)	गृहम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
थेणो	स्तेनः
थेरिअ	स्थैर्यम्
थेरो	स्थविरः, ब्रह्मा वा
थेरोसण	स्थविरासनम् (अम्बुजे)
थेवं	?
थेवो	स्तोक
थेवो	बिन्दु (स्तोकत्वात्)
थोअं	स्तोकम्
थोकं	स्तोकम्
थोक्को	स्तोकम्
थोणा	स्थूणा
थोरो	स्थूलः
थोवो	स्तोकम्
	द
दअरो (दे)	पिशाचः, ईर्ष्या च
दआ	दया
दआलू	दयालु
दइएं (अ)	दयितेन
दइच्चो	दैत्यः
दइण्ण	दैन्यम्
दइवअ	दैवतम्
दइवं	दैवम्
दइवज्जो	दैवज्ञः
दइवण्णो	दैवज्ञः
दइव्वं	दैवम्
दक्को	दष्टः
दक्खवइ	दक्षायति
दक्खिणो	दक्षिण
दच्छं	द्रक्ष्यामि
दच्छिइ	द्रक्ष्यति
दच्छिंति	द्रक्ष्यन्ति
दच्छित्था	द्रक्ष्यथ
दच्छिम	द्रक्ष्यामः
दच्छिमि	द्रक्ष्यामि
दच्छिमु	द्रक्ष्यामः
दच्छिमो	द्रक्ष्यामः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दच्छिसि	द्रक्ष्यसि
दच्छिस्सं	द्रक्ष्यामि
दच्छिस्साम	द्रक्ष्याम
दच्छिस्सामि	द्रक्ष्यामि
दच्छिस्सामु	द्रक्ष्याम
दच्छिस्सामो	द्रक्ष्याम
दच्छिह	द्रक्ष्यथ
दच्छिहाम	द्रक्ष्याम
दच्छिहामि	द्रक्ष्यामि
दच्छिहामु	द्रक्ष्याम
दच्छिहामो	द्रक्ष्यामः
दच्छिहिइ	द्रक्ष्यति
दच्छिहिंति	द्रक्ष्यन्ति
दच्छिहित्था	द्रक्ष्यथ
दच्छिहित्था	द्रक्ष्याम
दच्छिहिम	द्रक्ष्यामः
दच्छिहिमि	द्रक्ष्यामि
दच्छिहिमु	द्रक्ष्याम
दच्छिहिमो	द्रक्ष्यामः
दच्छिहिसि	द्रक्ष्यसि
दच्छिहिस्सं	द्रक्ष्यामि
दच्छिहिस्सा	द्रक्ष्यामः
दच्छिहिह	द्रक्ष्यथ
दच्छो	दक्षः
दट्ठव्वं	द्रष्टव्यम्
दट्ठु	द्रष्टुम्
दट्ठुआण	दृष्ट्वा
दट्ठूण	दृष्ट्वा
दट्ठो	दृष्ट
दट्ठुं	द्रष्टुम्
दडवडउ (अ)	अवस्कन्द्या
दंडो	दण्डः
दड्ढाली	दग्धवत्म
दड्ढो	दग्धः
दणुअवहो	दनुजवधः
दणुवहो	दनुजवध
दत्तं	दत्तम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दद्दों (दे)	ककुदं, जलपुमान्, दान्तपृष्ठं च
दघो (दे)	त्रासः, गर्दभश्च
दप्पुल्लो	दर्पवान्
दब्भो	दर्भ
दम्भो	दम्भः
दमिअं	धवलितम्
दरंदरो (दे)	उल्लास
दरदलिअ	अर्धदलितम्
दरमत्ता (दे)	बलात्कार
दरवल्लहो	दरवल्लभ (कातरः)
दर विअसिअं	अर्धमीषद्वा विकसितम्
दरिअ	लघु (शीघ्रमित्यर्थः)
दरिअसीहेण	दृप्तसिंहेन
दरिओ	दृप्त
दरिसइ	दर्शयति
दरिसणं	दर्शनम्
दरो	दर (भये)
दलइ	दलति
दलिअं (दे)	अङ्गुलि., दारु, कूणिताक्षि च
दलिद्दाइ	दरिद्राति
दलिद्दो	दरिद्रः
दव्विअरो	दर्वीकर
दव्वीअरो	दर्वीकर
दस	दश
दसइ	दशायति
दंसणं	दशनम्
दसणो	दशनः
दसबल	दशबलः
दसमुहो	दशमुख
दसरहो	दशरथः
दसह	दशानाम्
दसण्हं	दशानाम्
दसा	दशा
दसारो	दशार्हः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दह	दश
दहइ	दहति
दहबलो	दशबलः
दहमुहु (अ)	दशमुखः
दहमुहो	दशमुखः
दहरहो	दशरथ
दहि	दधि
दहिं	दाध
दहिणा	दध्ना
दहित्तो	दध्न
दहित्तो	दध्नः, दधिभ्यो वा
दहिदो	दध्नः, दधिभ्यो वा
दहिम्मि	दध्नि, दधनि
दहिस्स	दध्न
दहीइ	दधीनि
दहीउ	दध्न
दहीओ	दध्न
दहीओ	दध्नः
दहीण	दध्नाम्
दहीण	दध्नाम्
दहीदु	दध्न, दधिभ्यो वा
दहीहि	दधिभि
दहीहिं	दध्न
दहीहिं	दधिभि
दहीहिं	दधिभिः
दहीसु	दधिषु
दहीसुंतो	दधिभ्यः
दहीहिंतो	दध्न, दधिभ्यो वा
दहोहिंतो	दध्नः
दहो	ह्रद
दाओ	दाहः
दाअइ	निस्सरति
दाढा	दंष्ट्रा
दाडिम	दाडिमम्
दाणवो	दानवः
दाणिं	इदानीम्
दाणिं(शौ)	इदानीम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दाणि	तदानीम्
दाणिं	तदानीम्
दाणीणा (दे)	पताका
दाम	दाम
दारं	द्वारम्
दालिद्द	दारिद्र्यम्
दालिमं	दाडिमम्
दावइ	दर्शयति
दावा(शौ)	तावत्
दाहं	दास्यामि
दाहिणो	दक्षिणः
दाहिमि	दास्यामि
दाहो	दाहः
दि	त्वया, तव
दिअभूमिसु दाणज लक्खिआई	द्विजभूमिषु दानज लाद्रितानि
दिअरो	देवरः
दिअसो	दिवसः
दिअहो	दिवसः
दिआई	द्विजातिः
दिउणो	द्विगुण
दिआ	द्विज
दिक्खि अम्हार कन्तु (अ)	पश्य मदीयं कान्तम्
दिग्घं	दीर्घम्
दिग्घो	दीर्घम्
दिज्जहि (अ)	दद्या
दिट्ठं	दृष्टम्
दिट्ठि (अ)	दृष्टि
दिट्ठिआ	दिष्ट्या
दिट्ठी	दृष्टि
दिट्ठेक्कत्थणपट्ठ	दृष्टैकस्तनपृष्ठम्
दिट्ठोसि	दृष्टोऽसि
दिण्णं	दत्तम्
दिप्पइ	दीप्यति
दिरओ	द्विरदः
दिरिकेसा (दे)	कामुकाकर्षिणी मृगी

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दिवच्छणं(दे)	अवतारणम्
दिवे दिवे गंगण्हाणु (अ)	दिवा दिवा गङ्गा स्नानम्
दिवो	द्विप
दिव्वं	दिव्यम्
दिसखइ	मुह्यति
दिसा	दिक्
दिहागअ	द्विधागतम्
दिहागओ	द्विधागत
दिही	धृति
दीवो	द्वीपः
दीसइ	दृश्यते
दीह	दीर्घम्
दीहो	दीर्घम्
दीहर	दीर्घम्
दीहरो	दीर्घम्
दीहाउसो	दीर्घायुः
दीहाऊ	दीर्घायु
दुअल्लं	दुकूलम्
दुआई	द्विजातिः
दुआरं	द्वारम्
दुइहणो(दे)	दस्युः
दुईओ	द्वितीयः
दुउणो	द्विगुणः
दुऊलं	दुकूलम्
दुक्करं	दुष्करम्
दुक्खं	दुःखम्
दुक्खिओ	दुःखितः
दुक्खित्ते(दे)	कम्पः
दुख	दुःखम्
दुःखाअन्तो(दे.)	खेदेन शिथिलः
दुखो	दुःखम्
दुगुच्छं	अमितम्
दुगुच्छइ	जुगुप्सते
दुगुछइ	जुगुप्सते
दुग्गं	दुःखम्
दुग्ग	दुर्गम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दुग्गाई	दुर्गादेवी
दुग्गादेई	दुर्गादेवी
दुग्घोट्टो	द्विप
दुण्णि	द्वौ, द्वे
दुंदुमिअं	रसितम्
दुद्दोलणा	दुग्धापि दुह्यमाना गौ
दुद्धं	दुग्धम्
दुब्भवो	दुर्भगः
दुमइ	धवलयति
दुमत्तो	द्विमात्रः
दुम्मइ	दुह्यते
दुम्भिहिइ	दुहिष्यते
दुम्मइणी	कलहपरा
दुय्यणे(मा)	दुर्जनः
दुरवगाहं	दुरवगाहम्
दुरुत्तरं	दुरुत्तरम्
दुरेहो	द्विरेफः
दुलरुअं(दे)	कपर्दं कृतमाभरणम्
दुल्लहहो(अ)	दुलभस्य
दुवअण	द्विवचनम्
दुवारं	द्वारम्
दुवारिओ	दौवारिक
दुविहो	द्विविध
दुवे	द्वौ, द्वे
दुसहो	दुस्सह
दुस्सहो	दुःसह
दुहं	दुःखम्
दुहअं	रणलब्धम्
दुहओ	दुर्भगः
दुहण्डो(दे)	नूपुर
दुहाकिअं	द्विधाकृतम्
दुहाकिज्जइ	द्विधाक्रियते
दुहावइ	छिनत्ति
दुहाविओ	द्विधाविध
दुहिआ	दुहिता
दुहिआसु	दुहितृषु

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दुहिआहि	दुहितृभिः
दुहिओ	दुःखितः
दुहिज्जइ	दुह्यते
दुहिज्जहिइ	दुहिष्यते
दुहुं(अ)	द्वयोः
दूआ	दुहिता
दूणो	द्विपः
दूमइ	दावयति (दूङ्) धातुः
दूराउ(शौ)	दूरात्
दूरादो एव्व(शौ)	दूरादेव
दूसइ	दुष्यति
दूसओ	दुर्भगः
दूसहो	दुःसह
दूसासणो	दुःशासनः
दूहवो	दुर्भग
दे	आमन्त्रणे (दे स हि=हे सखि)
दे	सम्मुखीकरणे (दे प सिअ णिवत्तसु सुं दरि = यावत्प्रसीद निवर्तस्व सुन्दरि)
दे	त्वया, तव
देअरो	देवरः
देइ	ददाति
देउलं	देवकुलम्
दे कासवा	हे काश्यपा !
देक्खइ	पश्यति
दे गोअरा	हे गोचराः !
देदि(शौ)	ददाति
देप्पिणु(अ)	दत्त्वा
देरं	द्वारम्
दे रामहो(अ)	हे रामा !
दे रामाहो (अ)	हे रामा !
देवं (अ)	दातुम्
देव	दैवम्
देवउलं	देवकुलम्
देवंणागसुवंतं	देवनागसुवक्त्रम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
देवत्थुई	देवस्तुति
देवथुई	देवस्तुतिः
देवरिअं (दे)	सुतजन्मनि तूर्यम्
देवरो (नै)	देवर
देवा	देवा
देवाअ	देवाथम्
देवाइ	देवाः
देवाण	देवेभ्य देवानाम् (चतुर्थी)
देवीए आसणं	देव्या आसनम्
देवो	देवः
देवो अहिणवुणो	देवोऽभिनन्दन
देव्वो	देवः
देहि	देहि, वृथा
देहु (अ)	वृत्थ
दो	द्वौ, द्वे
दोग्गं	युग्मम्
दोग्वोट्ठो	द्विप
दोण्णं	द्वयो
दोण्णि	द्वौ, द्वे
दोला	दोला
दोवअणं	द्विवचनम्
दोसडा(अ)	दोषौ
दोसणिजन्तो	ज्योत्स्नायनम् (चन्द्रः)
दोसारअणो	दोषारत्नम् (चन्द्र)
दोसिणी	ज्योत्स्ना
दोसु	द्वयोः
दोसुतो	द्वाभ्याम्
दोसो	कोपः
दोहणी(दे)	पङ्कः
दोहलं	दोहदम्
दोहाकिअं	द्विधाकृतम्
दोहाकिज्जइ	द्विधाक्रियते
दोहासर्अ(दे	कटि
दोहिं	द्वाभ्याम्
दोहिंतो	द्वाभ्याम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
दोह्न	द्वयोः
दोह्न	द्वयोः
द्रवक्कउ(अ)	भयम्
द्रहो	ह्रद
द्रु	यत्
द्रेहि(अ)	दृष्टि
ध	
धआ	ध्वज
धट्ठो	धृष्ट
धट्ठज्जुणो	धृष्टद्युम्न
धणं	धनम्
धणंजओ	धनञ्जयः
धणञ्जये(मा)	धनञ्जय
धणत्तो	धनात्
धणमणो	धनवान्
धणम्मि	धने
धणवन्तो	धनवान्
धणस्स	धनस्य
धणस्स लद्धं	धनेन लब्धम्
धणहे(अ)	धन्याया
धणा	धनात्
धणाउ	धनात्
धणाओ	धनात्
धणासुतो	धनेभ्य
धणाहि	धनात्
धणाहिंतो	धनात्
धणिआ	धन्या (प्रियतमा)
धणी	धनी
धणी(दे)	पर्याप्तिः, तृप्तिर्वा
धणुहा	धनुः
धणू	धनु
धणे	धने
धणेण	धनेन
धणेणं	धनेन
धणेसुतो	धनेभ्यः
धणेहि	धनेभ्य
धणेहि	धनैः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
धणेहिं	धनैः
धणेहिं	धने
धत्ती	धात्री
धनुक्कुंडं(मा)	धनुष्कुण्डम्
धमधमाअइ	धमायति
धमधमाइ	धमायति
धमो(दे)	विशाल
धम्मेल्लं	धम्मिल्लम्
धरइ	ध्रियते
धरहि मं(अ)	धरत इव
धलओ(दे)	मण्डपः
धवइ	धूनोति
धवलिअं	धवलितम्
धवलेइ	धवलयति
धाअइ	धावति
धाइ	धावति
धाइओ	धावित
धाई	धात्री
धाओ	धावित
धावइ पुरओ	धावति पुरत
धारावासो	दर्दुरः (प्रावृषेण्यत्वात्)
धारी	धात्री
धिई	धृति
धिज्जं	धयम्
धिट्ठो	धृष्ट
धिरत्थु	धिगस्तु
धीरं	धैर्यम्
धीरक्खमो	धीरक्षम
धीरयमो	धीरयमः
धीरं हरइ वीसाओ	धैर्यं हरति विश्वासः
धीरिअ	धर्यम्
धुअराओ	भ्रमर (ध्रुवराग सदा सुस्वरत्वात्)
धुट्टुअइ(अ	धूमायते
धुडुकी(दे)	मुखसंभेदः, मौनं च
धुणइ	धूनोति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
धुणिज्जइ	धूयते
धुणी	ध्वनिः
धुत्तो	आक्रान्तम्
धुत्तो	धूत
धुमारा(दे)	इन्द्राणी
धुरा	धूः
धुरीअं(दे)	पृथु
धुवइ	धूनोति
धुवु(अ)	ध्रुवम्
धुवु जम्मु(अ)	ध्रुवं जन्म
धुव्वइ	धूयते
धू	कुत्सायाम् (धू णिल्लज्जो लोओ)
धूत्ती(दे)	रजस्वला
धूमद्धअमहिसी	धूमध्वजमहिष्य (कृत्तिकाः)
धूमरी	तुहिनम्
धूलडिआवि(अ)	धूलिरपि
धूली(धू पै)	धूलिः
धेणुत्तो	धेन्वा
धेणुत्तो	धेन्वाः, धेनो, धेनुभ्यो वा
धेणू	धेनुः
धेणू	धेनव, धेनूः वा
धेणूउ	धेनवः
धेणूउ	धेनव, धेनूः वा
धेणूउ	धेन्वाः
धेणूदु	धेन्वा, धेनो, धेनुभ्यो वा
धेणूए	धेन्वाः
धेणूए	धेन्वाः
धेणूए	धेन्वाम्
धेणूओ	धेनवः, धेनूः वा
धेणूओ	धेन्वा
धेणूदो	धेन्वा धेनो', धेनुभ्यो वा
धणहिं	धेनुभिः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
धेणूहिँ	धेनुभिः
धेणूहि	धेनुभि
धेणूहिंतो	धेन्वाः
धेणूहिंतो	धेन्वाः, धेनो, धेनुभ्यो वा
धोरणी	पङ्क्तिः (धारावत्)
	न
नअअ	नमितम्
नइ	नदीम्
नई	नदी
नकलं (चू.पै)	नगरम्
न किर खाइ	न किल खादति २
नग्गो	नग्न
नट्ठून(पै)	नष्ट्वा
नड्डुरिआ(दे)	भाद्रपदसितचतुर्दश्यां कश्चिदुत्सवविशेषः
नत्थून(पै)	नष्ट्वा
नमणी(दे)	लता, व्यधिकरणं च
नमिअ	नमितम्
नमिअं	नामितम्
नयनं(चू पै)	नयनम्
नरवई	नरपति
नरो(चू पै)	नर
नले(मा)	नरः
नलो(चू पै)	नरः
नवल्ली(अ)	नवः
नविओज	?
नवेज	?
नहेण(अ)	नखेन
नहेलिणं	निलय
नाओ	न्यायः
नाडी	नाडी
नाम	नाम
नामिअं	नामितम्
नाये(पै)	अनया, तया
नालिअ(अ)	मूढः
नावइ गाई(अ)	इव पुष्ट

प्राकृतम्	संस्कृतम्
नाविओ	नापित
नासइ	नश्यति
नासवइ	नाशयति
नाहि(अ)	नहि
निअडी(दे)	स्नानम्
निअय(अ)	निजान्
निच्चट्टु (अ)	गाढम्
निच्छलो(चू.पै)	निझर
निण्णं	निम्नम्
निण्हवइ	निन्हुते
निण्हवइ	निन्होति
निप्पिहो	निःस्पृह
निविडं	निबिडम्
निमिल्लइ	निमीलति
निमीलइ	निमीलति
निम्मवइ	निर्मिमीते
निम्माणइ	निर्मिमीते
नियोचितं(चू पै)	नियोजितम्
नियोजित(चू पै)	नियोजितम्
निरंजइ	भनक्ति
निरप्पइ	तिष्ठति
निलइ	निस्सरति
निवासहे(अ)	निवासायाः
निसुढइ	भाराक्रान्तो
निहरइ	निस्सरति
नीइच्यते(पै)	नीयते
नीओ	नीतः
नीडं	नीडम्
नीमी	नीवी
नीमो	नीपः
नीला	नीला
नीली	नीला
नीवी	नीवी
नीवो	नीपः
नीसरइ	निस्सरति
नुमइ	छादयति
नूणं	नूनम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
नूणं	नूनम्
नूमइ	छादयति
नेइ	नयति
नेऊण	नीत्वा
नेउ	नीतम्
नेन (पै०)	अनेन, तेन
	प
पअ	पदम्
पअअ	प्रकृतम्
पअअं	प्राकृतम्
पअइ	पचति
पअट्टइ	प्रवर्तते
पअड	प्रकटम्
पअरइ	स्मरति
पअरो	प्रवर (अथद्र, प्रकर्षेण वरः)
पअरो	प्रकारः, प्रवारः वा
पअलाओ	पद्लाप (फणी)
पअल्लइ	लम्बयति, शिथिलयति (लम्बनं शैथिल्यं करोति)
पआई	पदाति
पआगजलं	प्रयागजलम्
पआरो	प्रकार, प्रवारः वा
पआलो(दे)	नूपुरः
पआवई	प्रजापतिः
पआसेइ	प्रकाशयति
पआसो	प्रकाशः
पइओ	विस्तीर्णः
पइट्ठा	प्रतिष्ठा
पइट्ठाणं	प्रतिस्थानम्
पइट्ठिअं	प्रतिष्ठितम्
पइण्णा	प्रतिज्ञा
पइण्णो	आक्रान्तम्
पइसमअं	प्रतिसमयम्
पइसमजं	प्रतिसमजम्
पइहरं	पतिगृहम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पईव	प्रतीपम्
पईवो	प्रदीप
पईहरं	पतिगृहम्
पउट्ठो	प्रवृष्ट
प्रउडं (दे)	गृहम्
पउणो	प्रगुणः
पउत्ती	प्रवृत्ति
पउमं	पद्मम्
पउरं	प्रचुरम्
पउरिस	पौरुषम्
पउरो	पौरः
पउलिअं (दे)	शूलप्रोतं मासम्
पउल्लइ	पचति
पओ	पल्लव
पओओ	प्रयोग
पओट्ठो	प्रकोष्ठः
पको	पङ्कम्
पक्कं	पक्वम्
पक्कुडिअ	प्रस्फुरितम्
पक्को	पक्वः
पक्खोडइ	विकोशायति
पक्खोडइ	शीयते (शादूल्ल शातने)
पग्गइ	गृह्णाति
पग्गिम(अ)	प्रायः
पग्गेज्झो(दे)	चयः
पङ्को	पङ्कः
पच्चलं(दे)	असहन, समर्थ च
पंचह्न	पञ्चानाम्
पंचह्न	पञ्चानाम्
पच्चड्डुइ	क्षरति
पच्चओ	प्रत्यय
पच्चागमइ	प्रत्यागच्छति
पच्चावेणिओ	संमुखमागत
पच्चुओ(दे)	काण्डः, नखः, शिशुमृगश्च
पच्छुहाइणं(दे)	मदिरा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पच्चुरं(दे)	अपमृत्युः
पच्चुहो(दे)	सूर्यः
पच्चूसो	प्रत्यूष
पच्चूहो	प्रत्यूषः
पच्चेअं	प्रत्येकम्
पच्छइ होइ विहाणु(अ)	पश्चात् भवति विभातम्
पच्छदइ	गच्छति
पच्छलिउ(अ)	प्रत्युत
पच्छा	पश्चात्
पच्छिमं	पश्चिमम्
पच्छो	पथ्यः
पज्जत्तं	पर्याप्तम्
पज्जन्तो	पर्यन्त
पज्जरइ	कथयति
पज्जा(दे)	अधिकारः
पज्जा	प्रज्ञा
पज्जाउलीकिदम्हि	पर्याकुलीकृतास्मि
पज्जाओ	पर्यायः
पज्झरइ	क्षरति
पज्झाझुरो(दे)	प्रवयाः
पञ्चावण्णा	पञ्चपञ्चाशत्
पञ्ञा(मा)	प्रज्ञा
पञ्ञा(पै)	प्रज्ञा
पटइ	पठति
पठिज्जइ	पठ्यते
पटिमा (चू पै)	प्रतिमा
पटी(दे)	पत्रपुटी शबरमूर्धनि
पटीअइ	पठ्यते
पड्डई	पड्वी
पड्ड(दे)	अशुकम्
पड्डइ	पिबति
पड्डुणं	पत्तनम्
पठिअ	पठित्वा
पठिऊण	पठित्वा
पठिता (चू पै)	पठित्वा
पठिऊण(पै.)	पठित्वा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पट्ठ(अ)	पृष्ठम्
पट्ठविओ	प्रस्थापितः
पट्ठाविओ	प्रस्थापितः
पट्ठावेइ	प्रस्थापयति
पट्ठिअं	अलङ्कृतम्
पट्ठीओ	प्रस्थितः
पडं(दे)	ग्रामसीमास्थानम्
पडअसाइआ(दे)	पत्रपुटी शबरमूर्धनि
पडइ	पतति
पडक्काली(दे)	क्रोडा
पडमं	प्रथमम्
पडमा	दूष्यपटः
पडमा	पटवान्
पंडरंगो	महेश्वरः (धवलाङ्गत्वात्)
पडसुआ	प्रतिश्रुत् (प्रतिध्वनिः)
पडाआ	पताका
पडाआणं	पर्याणम्
पंडारा(दे)	गोपः
पडालो	पटवान्
पडिअग्गिअं	परिभुक्तं, वर्धापितं च
पडिअग्गइ	अनुव्रजति
पडिकरेइ	प्रतिकरोति
पडिकूल	प्रतिकूलम्
पडिक्किआ(दे)	प्रतिकृतिः
पडिक्कूलं	प्रतिकूलम्
पडिक्खइ	प्रतीक्षते
पडिक्खरो	प्रतिमुखं क्षरतीति (प्रतिकूले)
पडिग्गहो(दे)	विश्रामः
पडिच्छओ(दे)	सहशः
पडिणिअत्तं	प्रतिनिवृत्तम्
पडिपक्किओ(दे)	विहितपूजः
पडिप्पद्धी	प्रतिस्पर्द्धी
पडिमा	प्रतिमा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पडिच्यते(पै)	पत्यते
पडिरिगअ	भग्नम्
पडिवआ	प्रतिपत्
पडिवओ	प्रदीपितम्
पडिवण्णं	प्रतिपन्नम्
पडियेसो(दे)	विक्षेपः
पडिसाइ	नश्यति
पडिसाइ	शाम्यति
पडिसारिअं	स्मृतम्
पडिंसिआ	प्रतिश्रुत्
पडिसिद्ध	प्रतिस्पर्धा
पडिसिद्धी	प्रतिषिद्धिः
पडिसुआ	प्रतिश्रुत्
पडिसोत्तो	प्रतिमुखं स्रोत प्रवाहो यस्यासौ (प्रतिकूले)
पडिहत्थं	अपूर्वम्
पडिहत्थो(दे)	प्रतिक्रिया
पडिहरइ	पुनः पूरयति
पडिहारो	प्रतीहारः
पडिहासो	प्रतिभासः
पडिहि	पतिष्यति
पडु(अ)	पट., पटम्
पडुक्जइणी(दे.)	तरुणी
पडुमं	प्रथमम्
पडेज्ज	पतति, पतिष्यति, पततु, पतेत् (स वपुरुषवचनेषु)
पडेज्जा	पतति, पतिष्यति, पततु, पतेत् (सर्वे पुरुषवचनेषु)
पडो	पट.
पडो(अ)	पट.
पड्डुलण्प(अ)	पटुता, पटुत्वम्
पड्डसुगा(दे)	ज्या (मौर्वी)
पड्डुहइ	क्षुभ्नाति
पढइ	पठति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पढमं	प्रथमम्
पढमदंसनेन सव्व स्सेव समानं कीरते(पै)	प्रथमदर्शनेन सर्व स्यैव सम्मान क्रियते
पणओ(दे)	पङ्कः
पणट्ठभवा	प्रणष्टभव
पणपक्कसावओ(दे)	शरभः
पणाअओ(दे)	श्वपचः
पणामइ	अर्पयति
पण्णरह	पञ्चदश
पण्णवण्णा	पञ्चपञ्चाशत्
पण्णा	प्रज्ञा
पण्णासा	पञ्चाशत्
पण्णो	प्राज्ञ
पण्हवो	प्रस्नव
पण्हा	प्रश्नः
पण्हारहह्न	पञ्चदशानाम्
पण्हारहह्नं	पञ्चदशानाम्
पण्हो	प्रश्न
पताका(पै)	पताका
पंती	पङ्क्तिः
पत्त	पत्रम्
पत्तच्छामुणि(अ)	पत्रध्वनि
पत्तणं(दे)	बाणफलं, शरपुंखश्च
पत्तण्णी	प्रतोली
पत्तल(दे)	तीक्ष्णम्
पत्तलं	पत्रम्
पत्तो	प्राप्त
पंथो	पन्था
पत्थओ	प्रस्तावः
पत्थणं(दे)	स्थूलवस्त्रम्
पत्थुत्थो(दे)	अधम.
पत्थरं	पादताडनम्
पत्थरं(दे)	मौर्वी
पत्थरो(दे)	शयन, स्वमतिश्च
पत्थरो	प्रस्तरः
पत्थाओ	प्रस्तावः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पत्थिओ	प्रस्थित
पत्थेवाअं	पाथेयम्
पदुमं	पद्मम्
पनमत पनयप्प कुपितं(पै)	प्रणमत प्रणयप्रकुपितम्
पनमत पनयप्पकुपितकालीचलनग्गलग्गपतिबिंबं तस्स तु न उतप्वनेसुं एक्कातस्तनु थल लुत्तं(चू पै)	प्रणमत प्रणयप्रकुपितकालीचरणाग्रलग्नप्रतिबिम्बं तस्य तु न स्थलं लुप्तम्
पन्थो	पन्था
पम्माडइ	मृद्नाति
पंफइ	इच्छति, खादति वा
पप्फुल्ल	प्रफुल्लम्
पप्फुल्लिअउ(अ)	प्रफुल्लित
पप्फुल्लं	प्रफुल्लम्
पमिल्लइ	प्रमीलति
पमीलइ	प्रमीलति
पमुक्को	प्रमुक्त
पम्म	पद्मम्
पम्मुक्को	प्रमुक्त
पम्हलो	केसरः (पक्ष्मलवत्)
पम्हसइ	विस्मरति
पम्हुट्ठो	प्रमुषितः, प्रमृष्टश्च
पम्हुहइ	स्मरति
पयो	पय
पय्याकुलीकिद म्हि (शौ)	पर्याकुलीकृतास्मि
पर(अ)	परम्
परइ	भ्राम्यति
परकेरं	परकीयम्
परक्कं	परकीयम्
परद्धो	पतितः, पीडितः, भीतश्च
परज्झो	भीरुः, निष्पीडश्च
परम्मुहो	पराङ्मुखः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
परवसो	परवशः
परव्वसो	परवश
परहाइअं	परिक्षीणम्
परहुअं	परभृत
परामरिसो	परामर्श
परामुट्ठो	परामृष्ट
परिअङ्कलिअ	परिच्छन्नम्
परिअडो(दे)	मूर्खः
परिअड्ढिअं	प्रकटितम्
परिअल्लइ	श्लिष्यति
परिआलइ	वेष्टयति
परिइ	क्षिपति
परिइ	भ्राम्यति
परिक्क	परकीयम्
परिक्खाइअअ	परिक्षीणम्
परिच्छूढं	उत्क्षिप्तम्
परिट्ठा	प्रतिष्ठा
परिट्ठिअ	प्रतिष्ठितम्
परित्ताअध(शौ)	परित्रायध्वे
परित्ताअह(शौ)	परित्रायध्वे
परिभवइ	परिभवति
परिल्हसइ	परिस्रस्यति
परिल्हसण	परिस्रंसनम्
परिवाडेइ	घटयति
परिसामइ	शाम्यति
परिस्खलदि हस्ती (मा.)	परिस्खलति हस्ती
परिहट्टइ	मृद्नाति
परिहारो(दे)	जलनिर्गमः
परेओ	परेतः (पिशाच)
परो	परः
परोप्प	परस्परम्
परोहो	प्ररोहः
पलअघणो	प्रलयघनः
पलक्खो	प्लक्षः
पलस्सेवा (दे.)	पिच्छिलम्
पलहिअओ	उपलहृदयः (मूर्खः)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पलावइ	नाशयति
पलिअं	पलितम्
पलिअंको	पर्यङ्क
पलित्त	प्रदीप्तम्
पलिल	पलितम्
पली(दे)	पस्वेद
पलीवेइ	प्रदीप्यति
पलुङ्को	पर्यङ्कः
पलुट्टो	पर्यस्तम्
पलुट्टइ	पर्यस्यति
पलुण्णं	पर्याणम्
पलुत्थ	पर्यस्तम्
पलुत्थइ	विरेचयति
पलुत्थो	पर्यस्तम्
पल्लविअं	पल्लवितम् (लाक्षा रक्तम्)
पल्लाणं	पर्याणम्
पल्लोट्टइ	प्रत्यागच्छति
पल्लोट्ट	पर्यस्तम्
पल्लोट्टइ	पर्यस्यति
पल्लोट्टजीहो	पर्यस्तजिह्वः (रह स्यभेदी)
पल्हत्थइ	पर्यस्यति
पल्हादो	प्रह्लाद
पवट्टो	प्रवृत्त
पवट्ठो	प्रकोष्ठः
पवत्तओ	प्रवर्तकः
पवत्तणं	प्रवर्तनम्
पवसइ	देशान्तर गच्छति
पवसन्तेण(अ)	प्रवसता
पवहो	प्रवाह
पवाहो	प्रवाह
पविरल	विस्तृतम्
पविरंजवो	स्निग्धः
पविरज्जइ	भनक्ति
पविसइ	प्रविशति
पव्वं(दे)	अशक्त

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पव्वाअइ	म्लायते
पव्वाळइ	प्लावयति
पव्वालेइ	छादयति
पव्वाहुक्की(दे)	प्राणिविशिका
पशीददु भावमिश्शे (मा)	प्रसीदतु भावमिश्र
पंसत्थ	पार्श्वस्थम्
पसरइ	प्रसरति
पसढिलं	प्रशिथिलम्
पसरिअउ(अ)	प्रसृतम्
पसवइ	प्रसूते
पसवडक्कं(दे)	अवलोक
पसिअ	प्रसीद
पसिअं	?
पसिढिल	प्रशिथिलम्
पसिद्धी	प्रसिद्धि
पसुत्तो	प्रसुप्त
पसुलो(दे)	काकोल, जारश्च
पसू	पांसुः
पसू	पांसुलम्, पांशुः
पस्थं(मा)	पद्मम्
पस्सवि(अ)	पश्यति
पहट्ठं	अविरतहृष्टम्
पहट्ठो	प्रघृष्टः (गर्वी)
पहणो(दे)	समुखागतिनिरोध
पहरइ	प्रहरति
पहरइ	युध्यते
पहरो	प्रहार
पहल्लइ	घूर्णति
पहवइ	प्रभवति
पहारो	प्रहारः
पहिओ	पान्थ
पहिउ(अ)	पथिक
पहीणजरमरणो	प्रहीन
पहुड	प्रभृति
पहुसं	प्रभूतम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
पहेणअं(दे)	उत्सवः, भोज्यं च	पाढा(दे)	शोभा
पहो	पन्थाः	पाणउली(दे)	प्रतोली
पहोइअं	पर्याप्तम्	पाणाली(दे)	पाणिद्वयाघात
पह्मलल्लोअणो	पक्ष्मलल्लोचनः	पाणिअं	पानीयम्
पह्माइ	पक्ष्माणि	पाणिणीअ	पाणिनीयम्
पाअअ	प्रकृतम्	पाणीअं	पानीयम्
पाअअ	प्राकृतम्	पाणो(दे)	चाण्डालः
पाअइ	पाति	पातअले(मा)	पातअलः
पाअडं	प्रकटम्	पाउग्गो(दे)	सभ्य
पाअवीढं	पादपीठम्	पापं(पै)	पापम्
पाअवडण	पादपतनम्	पारइ	पारयति
पाआ	पादौ, पादाः	पारइ	शक्नोति
पाआरो	प्राकारः	पारकेरं	परकीयम्
पाआलं	पातालम्	पारद्धं	अभिपीडितम्
पाइ	पाति	पारद्धी	पापर्द्धिः (मृगया
पाइक्को	पदातिः	पारमरो(दे)	रक्षः
पाउअं	प्राकृतम्	पारावओ	पारावत
पाउरणं	कवचः (प्रावरणकत्वात्)	पारेवओ	पारावत
		पारो	प्राकारः
पाउरणं	प्रावरणम्	पारोहो	प्ररोहः
पाउसा	प्रावृट	पालु(चू पै)	पालम्
पाउसो	प्रावृट्	पालको(चू पै)	बालकः
पाओ	पाप (फणी)	पालेइ	पालयति
पागुरणं	प्रावरणम्	पालेवि(अ)	पालयितुम्
पाडलो(दे)	हंसः, विषं च	पावं	पापम्
पाडइ	पातयति	पावअणं	प्रवचनम्
पाडइ	पात्यते	पावइ	
पाडलं (दे)	कमलम्	पावडणं	पादपतनम्
पाडहुओ	प्रतिभूः	पावासू	प्रवासी
पाडिअज्झो(दे)	पतिगृहान्नेता पितृगृहं वधूम्	पावीढं	पादपीठम्
		पावु विनु(अ)	पापं विना
पाडिएक्क	प्रत्येकम्	पावेइ	प्लावयति
पाडिक्कं	प्रत्येकम्	पासं	पार्श्वम्
पाडिप्फद्धी	प्रतिस्पर्धी	पासइ	पश्यति
पाडिवआ	प्रतिपत्	पासणिओ	साक्षी
पाडिसिद्धी	प्रतिसिद्धिः	पासाणिओ	साक्षी
पाडेइ	पातयति	पासाणो	पाषाणः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पासावओ	गवाक्षः
पासिअं	?
पासिद्धी	प्रसिद्धि
पासुत्तो	प्रसुप्त
पासू	पांसु
पासू	पांसुलम्, पांशु
पाहाणो	पाषाणः
पाहिआवडा(दे)	ललना
पाहुड	प्राभृतम्
पि	अपि
पिअइ	पिबति
पिअत्ति	प्रिय इति
पितरं	पितरम्
पिअरा	पितरः, पितॄन्
पिअराण	पितॄणाम्
पिअरे	पितरि
पिअरेण	पित्रा
पिअरेहिं	पितृभि
पिअविजणु(अ)	प्रिय इव
पिआ	पिता
पिउ(अ)	प्रियः
पिउओ	पितृकः
पिउच्छा	पितृष्वसा
पिउच्छा	सखी (पितृष्वसेव हितकारित्वात्)
पिउच्छा	पितृष्वसा
पिउणो	पितरः, पितॄन , पितु , पितुः
पिउलि(दे)	क्षीरम्
पिउल्लो	प्रियः
पिउवई	पितृपतिः
पिउवणं	पितृवनम् (श्मशानम्)
पिउसिआ	पितृष्वसा
पिऊसु	पितृषु
पिऊहिं	पितृभिः
पिओ	प्रिय
पिओत्ति	प्रिय इति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पिक्कं	पक्वम्
पिच्छी	पृथ्वी
पिच्छेओ(दे)	विलास
पिज्जइ	पिबति
पिट्टइ	अर्दयति
पिट्ठं	पृष्ठम्
पिट्ठी	पृष्ठम्
पिडप्पो(दे)	राहुः
पिडरइ(दे)	चौर्येण वधू
पिडवइ	अर्जयति
पिडसिआ	पितृष्वसा
पिडिल्लिका(दे)	क्रूर
पिड्डइ	अर्दयति
पिढरो	पिठरः
पिणवडो(दे)	वरुण
पिण्डइअं	प्रशान्तम्
पित्तरं(दे)	गृहद्वारम्
पित्तेई(दे)	गर्वित
पिधं	पृथक्
पिध (शौ)	पृथक्
पिप्पिडिअ	यत्किञ्चित्पठितम्
पिबइ	पिबति
पिबउ उअअं	पिबतूदकम्
पिब्बं	जलम्
पिलुअं	प्लुतम्
पिलिट्ठं	प्लुष्टम्
पिलेवो	प्लवः
पिलोसो	प्लोषः
पिसइ	पिनष्टि
पिच्छिलो(मा)	पिच्छिलः
पिसल्लो	पिशाच
पिसाओ	पिशाचः
पिसाजी	पिशाची
पिसुणइ	कथयति
पिहं	पृथक्
पिहं(शौ)	पृथक्
पिहडो	पिठरः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पिहा	स्पृहा
पिही	पृथ्वी
पिहुणं(दे)	पुच्छम्
पीअं	पीतम्
पीअलं	पीतम्
पीअलो	पीत
पीओ	पीतः
पीठं	पीठम्
पीडिअं	पीडितम्
पीणआ	पीनता
पीणत्तं	पीनत्वम्
पीणत्तणं	पीनत्वम्
पीणदा	पीनता
पीणिमा	पीनत्वम्
पीवलो	पीत
पुअई(दे)	चाण्डालः
पुआयी	पिशाच उन्मत्तश्च
पुइओ(दे)	चाण्डालः
पुच्छइ	पृच्छति
पुच्छइ	मार्ष्टि
पुंजं	पुच्छम्
पुजइ	पुञ्जति
पुञ्ञकम्मो(पै)	पुण्यकर्मा
पुञ्ञवन्ते(मा)	पुण्यवान्
पुञ्ञाहं(पै)	पुण्याहम्
पुट्टइ	भ्रश्यति
पुट्ठं(अ)	पृष्ठम्
पुट्ठो	स्पृष्टः
पुडइ	भ्रश्यति
पुडइणी(दे)	नलिनी
पुडमं	प्रथमम्
पुडुमं	प्रथमम्
पुट्ठं	स्पृष्टम्
पुढमं	प्रथमम्
पुढवी	पृथिवी
पुणाइ	पुनाति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पुणरुत्तं	कृतकरणे (अइ सुव्वइ पंसुलिमणि सहेहि पुणरुत्त = अयि सुव्रते पांसुले ! सहस्व कृतकरणम्)
पुणाइ	पुनः
पुणिज्जइ	पूयते
पुणु(अ)	पुनः
पुणु होइ(अ)	पुनर्भवः
पुण्डरिआ(दे)	उत्कलिका
पुण्णमन्तो	पुण्यवान्
पुण्णामो	पुन्नागः
पुण्णाली	पुंश्चली (असती)
पुत्ति(अ)	पुत्रि !
पुत्ती(दे)	सार
पुधं	पृथक्
पुप्फ	पुष्पम्
पुप्फत्त	पुष्पत्वम्
पुप्फत्तण	पुष्पत्वम्
पुप्फिमा	पुष्पत्वम्
पुप्फी	पितृष्वसा
पुब्बं	पूर्वम्
पुरओ	पुरत
पुरवमेद(शौ)	पूर्वमेतत्
पुरा	पूः
पुरिल्लं	पुरे भवम्
पुरिल्ला	देवा , दैत्या
पुरिल्लो	पुरा, पुरः
पुरिसो	पुरुषः
पुलअइ	पश्यति
पुलआअइ	उल्लषति
पुलिशे(मा)	पुरुषः
पुलोअइ	पश्यति
पुलोमी	पौलोमी
पुल्लंधओ	पुष्पन्धयः (भ्रमर)
पुवण्णो	पूर्वाह्नः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पुव्वं	पूर्वम्
पुव्वइ	पूयते
पुव्वण्हो	पूर्वाह्नः
पुव्वमेव(शौ)	पूर्वमेतत्
पुव्वाण्णो	पूर्वाह्न
पुसुल(दे)	विसंवाद
पुसुलो	मुक्तः
पुह	पृथक्
पुहई	पृथिवी
पुहवी	पृथिवी
पुहुई	पृथ्वी
पूणन्दणिआ(दे)	लुञ्चनम्
पूरइ	पिपर्ति
पूरिमं	पूवम्
पूसइ	पुष्यति
पूसो	पुष्य
पेआ	पेया
पेआलं(दे)	अन्धकार
पेआलं(दे)	प्रमाणम्
पेऊस	पीयूषम्
पक्खिअं	वृषरटितम्
पेच्छ	पश्य, पृच्छ वा
पेच्छइ	पश्यति
पेच्छइ	प्रेक्षाङ्के
पेच्छउ	पश्यतु, पश्येत्, पृच्छतु, पृच्छेत्
पेच्छसु	पश्य, पश्ये, पृच्छ, पृच्छेः
पेच्छासु	पश्यानि, पश्येयम् पृच्छानि, पृच्छेय
पेज्जलिअं	सङ्कुटितम्
पेज्जा	पेया
पेट्ट (दे)	उदरम्
पेट्ठवइ	प्रत्यापयति
पेढ	पीठम्
पेड्डलो(दे)	रसः
पेड्डवइ	प्रत्थापयति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
पेढं(दे)	अशक्य, तडागश्च
पेण्ड	पिण्डम्
पेण्डओ(दे)	नूपुर
पेम्म	प्रेम
पेरन्तो	पर्यन्त
पेसणआरी	प्रेक्षणी करोति
पेसो	प्रेष्य
पेस्कदि(मा)	प्रेक्षते
पोअग्गो(दे)	निभय
पोक्खरं	पुष्करम्
पोक्खरिणी	पुष्करिणी
पोग्गलो	पुद्गगः
पोत्थअं	पुस्तकम्
पोन्दी(दे)	रूप, वचन च
पोफल	पूगफलम्
पोम्मं	पद्मम्
पोरत्थो	मत्सरी(पौलस्त्यवत्)
पोरवग्गो(दे)	विश्राम
पोरो	पूतरः, अधमो जलजन्तुर्वा
पोलिओ(दे)	सौनिक
प्राइव	प्रायः
प्राइव(अ)	प्राय
प्राउ(अ)	प्रायः
प्रिउ(अ)	प्रियः
प्रियग्गवा(दे)	पिच्छिलम्

फ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
फकवती(चू पै)	भगवती
फणसो	पनस
फणामणिप्पईवा	फणामणिप्रदीपिका
फणी	फणी (सर्प)
फंदणं	स्पन्दनम्
फनी(चू पै)	फणा
फरिसइ	स्पृशति
फरुसो	परुष
फल	फलम्
फळं(पै)	फलम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
फलस(दे)	कार्पासम्
फलिहा	परिखा
फलिहो	परिघः
फलिहो	स्फटिक
फंसइ	स्पृशति
फाडेइ	पाटयति
फालिहद्दो	पारिभद्र
फालेइ	पाटयति
फासइ	स्पृशति
फासो	स्पर्शः
फुडइ	स्फुटति
फुट्टइ	स्फुटति
फुसइ	मार्ष्टि
फुस्सइ	मार्ष्टि
फेल्लइ	क्षिपति

ब

प्राकृतम्	संस्कृतम्
बअलणी(दे)	वृत्तिः
बअल्लो(दे)	वटः
बइल्लो	बलीवर्दः
बज्झइ	बध्यते
बडबडइ	विलपति
बडिस	बडिशम्
बड्डत्तणहोत णेण(अ)	महत्त्वस्यार्थे
बड्डप्पणु(अ)	महत्त्वम्
बड्डवड्डाआ(दे)	अधप्रावृतदेहा
बड्ढइ	वर्धते, वर्धयति
बणप्फई	बृहस्पतिः
बणस्सई	बृहस्पतिः
बत्तीसा	द्वात्रिंशत्
बंधवो(चू पै)	बान्धवः
बद्धफलो	बद्धफलः
बद्धप्फलो	बद्धफलः
बंधू	बन्धुः
बंधो	बन्धः
बंधोल्लो	मेलकः
बंधिज्जइ	बध्यते

प्राकृतम्	संस्कृतम्
बन्धिज्जहिइ	बन्धिष्यते
बन्धिहिइ	बन्धिष्यते
बप्पोट्टेड(दे)	दक्षिणो हस्त
बप्फो	बाष्प (ऊष्मा)
बब्बरी(दे)	चर्मकारः
बम्ह(अ)	ब्रह्मन् !
ब्रह्मणी(दे)	गोधा
बम्हणो	ब्रह्मा
बम्हणो(अ)	ब्राह्मण
बंम्हणो	ब्राह्मण
बम्हा	ब्रह्मा
बरिहो	बर्हम्
बलआ	बलाका
बलआमुह	बडवामुखम्
बलइ	गृह्णाति
बलइ	बलति
बलउ(अ)	बलम्
बलडु(अ)	बलम्
बलवड्डी(दे)	व्यायामः, सभा, सखो च
बलाआ	बलाका
बलामाडी	बलात्कारः
बलाह(दे)	पङ्क
बलिस	बडिशम्
बलीए	बलम्
बलीणो	बलम्
बलुल्लु(अ)	बलम्
बेहलो	अपस्मार
बहइ	वहति
बहप्फई	बृहस्पतिः
बहस्पदी(मा ।)	बृहस्पतिः
बहस्सई	बृहस्पति
बहिणि अम्हार कन्तु(अ)	भगिनि ! मदीयः कान्तः
बहिणी	भगिनी
बहिल्लउ(अ)	शीघ्रम्
बहुं	बधूम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
बहुअरो	बहुतरः
बहुई	बह्वी
बहुच्छइ (अ)	प्रभवति
बहुजाणो	बहुज्ञानः (चौरो, धूर्तश्च)
बहुज्जा	कनीयसो श्वश्रूः
बहुणिआ	ज्येष्ठभ्रातृवधूः
बहुतरो	बहुतर
बहुत्तं	प्रभूतम्
बहुत्तो	वध्वाः
बहुबहुलअं	बहुबहुलम्
बहुमुहं	वधूमुखम्
बहुम्मि	वध्वाम्
बहुरा(दे)	क्रोष्ट्री
बहुराणो(दे)	असिधारा
बहु वण्णिउं ण सक्क	बहु वर्णितु न शक्नोमि
बहुहाडिणी	वध्वा उपरि परिणीयमाना
बहू	वध्वाः, वधूः
बहूउ	वध्व , वधूः वा
बहूउ	वध्वा
बहूए	वध्वा
बहूए	वध्वाम्
बहूओ	वध्व , वधू वा
बहूओ	वध्वाः
बहूण	वधूनाम्
बहूणं	वधूनाम्
बहूमुहं	वधूमुखम्
बहूहि	वधूभि
बहूहिं	वधूभिः
बहूहिँ	वधूभिः
बहूहितो	वध्वाः
बहेडओ	विभीतक
बह्मचरिअं	ब्रह्मचर्यम्
बह्मचेरं	ब्रह्मचयम्
बह्मणो(अ)	ब्राह्मण

प्राकृतम्	संस्कृतम्
बह्महर	ब्रह्मगृहम् (अम्बुजे)
बह्मी	वाणी
बाअवो	वायवः
बाणो(दे)	चाण्डाल
बाम्हणो	ब्राह्मण
बारह	द्वादश
बालो(चू पै)	बाल
बावीसा	द्वाविंशति
बाह	बाष्पः
बाह(अ)	बाहुः
बाहइ	बाधते
बाहा(अ)	बाहु
बाहिं	बहि
बाहिर	बहि
बाहिरब्भंतरक्रिरिआरोहो	बाह्याभ्यन्तरक्रियारोध
बाहुबलुल्लडउ(अ)	बाहुबलम्
बाहो	बाष्प (नेत्रजलम्)
बिइओ	द्वितीय
बिइज्जो	द्वितीयः
बिईओ	द्वितीयः
बिउणो	द्विगुणः
बिण्हू	विष्णुः
बिन्दुणो	बिन्दवः
बिन्दूइ	बिन्दवः
बिब्बोवणअ (दे)	क्षोभ , उपधानं, विकारश्च
बिल्लं	बिल्वम्
बिसओ	भिषक्
बिसारो	सैन्यम्
बिसी	बृसी
बिहप्फई	बृहस्पतिः
बिहस्सई	बृहस्पतिः
बिहिअं	बृंहितम्
बीओ	द्वितीय
बुक्कइ	गर्जति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
बुक्कइ	बुक्कति
बुक्कणो (दे)	काक
बुज्झइ	बुध्यते
बुज्झा	बुद्ध्वा
बुड्डइ	मज्जति
बुड्डिरो	महिष
बुद्धिल्लो	बुद्धे
बुद्धी	बुद्धि
बुद्धी	बुद्धयः, बुद्धी, वा
बुद्धीअ	बुद्ध्या, बुद्ध्या, बुद्ध्यां वा
बुद्धीआ	बुद्ध्या, बद्ध्या, बुद्ध्यां वा
बुद्धीआअ	बुद्धिकया, बुद्धिका वा, बुद्धिकायां वा
बुद्धीआआ	बुद्धिकया, बुद्धिकायाः, बुद्धिकायां वा
बुद्धीआइ	बुद्धिकया, बुद्धिकाया, बुद्धिकायां वा
बुद्धीआए	बुद्धिकया, बुद्धिकायाः, बुद्धिकायां वा
बुद्धीइ	बुद्ध्या, बुद्ध्याः बुद्ध्यां वा
बुद्धीउ	बुद्धयः, बुद्धीः वा
बुद्धीउ	बुद्धेः
बुद्धीए	बुद्धौ
बुद्धीए	बुद्ध्या
बुद्धीए	बुद्ध्या
बुद्धीए	बुद्ध्या, बुद्ध्याः, बुद्ध्या वा
बुद्धीओ	बुद्धयः, बुद्धीः वा
बुद्धीओ	बुद्धीभ्यः
बुद्धीओ	बुद्धेः
बुद्धीण	बुद्धीनाम्
बुद्धीणं	बुद्धीनाम्
बुद्धीसुंतो	बुद्धिभ्यः
बुद्धीहि	बुद्धिभिः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
बुद्धीहि	बुद्धे
बुद्धीहिं	बुद्धिभि
बुद्धीहिँ	बुद्धिभि
बुद्धीहिंतो	बुद्धे
बुधण	बुध्नम्
बुभुक्खइ	बुभुक्षते
बुब्बुओ	बुद्बुदः
बुवइ (अ)	ब्रवीति
बुहप्फई	बृहस्पति
बेड्डओ (दे)	वणिक (तैलादीना विक्रेता)
बेण्णू	विष्णु
बेब्बे	आमन्त्रणे (बेब्बे गोलो, बेब्बे मुकुर रेहसि पाणी कलो वा ?)
बेब्बे	भये (बेब्बे पलाइदं देण)
बेब्बे	वारणे (जूरणे अ बेब्बे)
बेब्बे	विषादे (बेब्बे तुए भणिअं ण विस्सरा मो)
बेल्लुअं	विकासः, ललना च
बेल्लं	बिल्वम्
बोधो (दे)	धार्मिक, युवा च
बोप्पि (अ)	उक्त्वा
बोप्पिणु (अ)	उक्त्वा
बोर	बदरम्
बोल्लणउ (अ)	कथयिता
ब्रासु (अ)	व्यासः

भ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
भअणं	भजनम्
भअवदसोणिदाह कुंभे (मा)	भगवच्छोणितस्य कुम्भः
भअवं कुसुमाउह (शौ)	भगवन् कुसुमायुध
भअवदी (प)	भगवती
भइणी	भगिनी

प्राकृतम्	संस्कृतम्
भइरवो	भैरव
भग्गउं(अ)	भग्नम्
भग्गलअं(दे)	अप्रियम्
भगोडण(दे)	व्रणितम्
भच्चो	भगिनीसुत
भजइ	भनक्ति
भज्जिउ(अ)	भङ्क्त्वा
भट्टिओ	भर्तृक (विष्णुः)
भट्टो(पै)	भ्रष्ट
भडो	भटः
भणम	भणामः
भणमु	भणाम
भणमो	भणाम
भणाम	भणाम
भणामु	भणामः
भणामो	भणाम
भणिज्जइ	भण्यते
भणिम	भणामः
भणिमु	भणाम
भणिमो	भणामः
भणेम	भणामः
भणेमु	भणाम
भणेमो	भणाम
भण्णइ	भण्यते
भत्तउ	भर्तार
भत्तओ	भर्तार
भत्ता	भर्ता
भत्तारं	भर्तारम्
भत्तारत्तो	भर्तुः
भत्तारविहिअ	भर्तृविहितम्
भत्तारस्स	भर्तुः
भत्तारा	भर्तार
भत्तारा	भर्तॄन्
भत्तारा	भर्तुः
भत्ताराओ	भर्तुः
भत्ताराउ	भर्तुः
भत्ताराहि	भर्तुः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
भत्ताराहिंतो	भर्तुः
भत्तारेण	भर्त्रा
भत्तारेसु	भर्तृषु
भत्तारेहिं	भर्तृभिः
भत्तारो	भर्तरि
भत्तारो	भर्ता
भत्तिवन्तो	भक्तिमान्
भत्तुणा	भर्त्रा
भत्तुणो	भर्तारः
भत्तुणो	भर्तुं
भत्तुणो	भर्तुः
भत्तुणो	भर्तॄन्
भत्तुत्तो	भर्तुः
भत्तुम्मि	भर्तरि
भत्तुसु	भर्तृषु
भत्तुस्स	भर्तुः
भत्तू	भर्तारः
भत्तू	भर्तॄन्
भत्तूउ	भर्तुः
भत्तूओ	भर्तुः
भत्तूहि	भर्तृभिः
भत्तूहिंतो	भर्तुः
भंद	ग्रहणे (भद आलो एसुमं)
भंदि	ग्रहणे (भंदि आलो एसुमं)
भंदि	निश्चये (साहिज्जइ भदि तुह कज्जं)
भंदि	पश्चात्तापे (भदि स हेहि धरिणि)
भदि	विकल्पे (भदि भोज्ज एत्ताहे- वा भवेदिदानीम्)
भंदि	विषादे (भंदि चरणे तं ओसंमाणिओ हा चरणौ तत सम्मानितौ)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
भद्दि	सत्ये (भंदि तुह भणिमो)
भद्द	भद्रम्
भद्दसरो(दे)	चन्दनम् (भद्रश्री)
भद्दं	भद्रम्
भप्पो	भस्म
भमआ	भ्रूः
भमइ	भ्राम्यति
भमडइ	भ्राम्यति
भमरु(अ)	भ्रमरः
भमाडइ	भ्रमयति
भमाडइ	भ्राम्यति
भमाडेइ	भ्रमयति
भमावइ	भ्रमयति
भमावेइ	भ्रमयति
भमावेइ	भ्रमयति
भमिअ	भ्रमित्वा
भमुडइ	भ्राम्यति
भयप्पई	बृहस्पति
भरइ	बिभर्ति
भरओ	भरतः
भरहो	भरतः
भरो	भरः
भवं	भवान्
भवइ	भवति
भवओ	भवत
भवंतो	भवान्
भवतो	भवन्तः
भवं महाबले(मा)	भवान् महाबलः
भवँरु(अ)	भ्रमरः
भवातिसो(पै)	भवादृशः
भवारिसो	भवादृशः
भविअ(शौ)	भूत्वा
भविओ	भव्यः
भविस्सिदि(शौ)	भविष्यति
भसला(दे)	कोष्ठी
भसइ	बुक्कति (भषते)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
भसइ	भ्रश्यति
भसणउ(अ)	भषिता
भसलो(दे)	दीप्त, वह्निश्च
भस्थारिआ(मा)	भट्टारिका
भस्थिणी(मा)	भट्टिनी
भस्थे(मा)	भट्टः
भस्सो	भस्म
भाअइ	बिभेति, भाति वा
भाअण	भाजनम्
भाअरो	भ्राता
भाआ	भ्राता
भाइ	बिभेति, भाति वा
भाइअं	भीतम्
भाइरो	भीरु
भाउओ	भ्रातृक
भाउज्जा	भ्रातृवधू
भाउणा	भ्रात्रा
भाउलं(दे)	आषाढे कात्यायन्या उत्सवविशेष
भाओ	भागः
भामइ	भ्रमयति
भामावइ	भ्रमयति
भामावेइ	भ्रमयति
भामिणी	भगिनी
भामेइ	भ्रमयति
भारिआ	भार्या
भारिआ(पै)	भार्या
भावई(दे)	गृहिणी
भासइ	भासते
भासो(दे)	हासे सति हसितम्
भिउडी	भ्रुकुटी
भिऊ	भृगु
भिंगं	कृष्णम्
भिंगारो	भृङ्गारः
भिंगो	भृङ्गः
भिंडिवालो	भिन्दिपालः
भिन्दिइ	भिनत्ति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
भिप्फो	भीष्मः
भिसइ	भासते
भिसिणी	बिसिनी
भिहइ	बिभेति
भिहिअं	भीतम्
भीअं	भीतम्
भीमसेणस्स पच्छादो	भीमसेनस्य पश्चात्
आहिण्डीअदि(मा)	आहिण्डयते
भुई	भूति
भुंजणहिं	भोक्तुम्
भुजिज्जइ	भुज्यते
भुञ्जइ	भुङ्क्ते
भुज्जइ	भुज्यते
भुञ्जणई(अ)	भोक्तुम्
भुत्तं	भुक्तम्
भुत्त	भूतम्
भुमआ	भ्रू
भुलुवीआ(दे)	प्रसवपरा
भुवदि(शौ)	भवति
भूअं	भूतम्
भे	यूयम्, युष्मान्, त्वया, युष्माभि, युष्माकं, वयम्
भेच्छं	भेत्स्यामि
भेच्छिइ	भेत्स्यति
भेच्छिंति	भेत्स्यन्ति
भेच्छित्था	भेत्स्यथ
भेच्छिम	भेत्स्याम
भेच्छिमि	भेत्स्यामि
भेच्छिमु	भेत्स्यामः
भेच्छिमो	भेत्स्याम
भेच्छिसि	भेत्स्यसि
भेच्छिस्सं	भेत्स्यामि
भेच्छिस्साम	भेत्स्याम
भेच्छिस्सामि	भेत्स्यामि
भेच्छिस्सामु	भेत्स्याम
भेच्छिस्सामो	भेत्स्याम
भेच्छिह	भेत्स्यथ
भेच्छिहाम	भेत्स्यामः
भेच्छिहामि	भेत्स्यामि
भेच्छिहामु	भेत्स्यामः
भेच्छिहामो	भेत्स्यामः
भेच्छिहिइ	भेत्स्यति
भेच्छिहिंति	भेत्स्यन्ति
भेच्छिहित्था	भेत्स्यथ, भेत्स्यामः
भेच्छिहिम	भेत्स्यामः
भेच्छिहिमि	भेत्स्यामि
भेच्छिहिमु	भेत्स्यामः
भेच्छिहिमो	भेत्स्यामः
भेच्छिहिसि	भेत्स्यसि
भेच्छिहिस्स	भेत्स्यामि
भेच्छिहिस्सा	भेत्स्याम
भेच्छिहिह	भेत्स्यथ
भेज्जलो	भीरुः
भेज्जो	भीरु
भोअणं	भोजनम्
भोइओ	भोगिकः (ग्रामेशः)
भोअणमेत्तं	भोजनमात्रम्
भोत्ता	भुक्त्वा
भोच्छं	भोक्ष्ये
भोच्छिइ	भोक्ष्यति
भोच्छिंति	भोक्ष्यन्ति
भोच्छित्था	भोक्ष्यथ
भोच्छिम	भोक्ष्यामः
भोच्छिमि	भोक्ष्यामि
भोच्छिमु	भोक्ष्यामः
भोच्छिमो	भोक्ष्याम
भोच्छिसि	भोक्ष्यसि
भोच्छिस्सं	भोक्ष्यामि
भोच्छिस्साम	भोक्ष्याम
भोच्छिस्सामि	भोक्ष्यामि
भोच्छिस्सामु	भोक्ष्यामः
भोच्छिह	भोक्ष्यथ
भोच्छिहाम	भोक्ष्यामः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मोच्छिहासि	मोक्ष्यामि
मोच्छिहासु	मोक्ष्याम
मोच्छिहामो	मोक्ष्याम
मोच्छिहिइ	मोक्ष्यति
मोच्छिहिंति	मोक्ष्यन्ति
मोच्छिहित्था	मोक्ष्यथ मोक्ष्यामः
मोच्छिहिम	मोक्ष्याम
मोच्छिहिमि	मोक्ष्यामि
मोच्छिहिमु	मोक्ष्यामः
मोच्छिहिमो	मोक्ष्याम
मोच्छिहिसि	मोक्ष्यसि
मोच्छिहिस्सं	मोक्ष्यामि
मोच्छिहिस्सा	मोक्ष्यामः
मोच्छिहिह	मोक्ष्यथ
भोणं	भोजनम्
भोत्तव्वं	भोक्तव्यम्
भोत्ता(शौ)	भूत्वा
भोत्तु	भोक्तुम्
भोत्तुआण	भुक्त्वा
भोदि(शौ)	भवति
भोवि(मा)	भवति
भमरीञ्च्रो(दे)	वर्क शिरोभूषण विशेषश्च

म

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मं	माम्
मं(अ)	मा
मअङ्को	मृगाङ्कः
मअणु(अ)	मदन
मअणो	मदनः
मअप्परो	मधुपरः
मअलं(दे)	कलकल
मआइ	मया
मइ	मया, मम, मयि
मइ(अ.)	मया, मयि, माम्
मइद्धो	विस्तीर्णः
माइज्जपक्खो	मकीयपक्षः
मइत्तो	मत्
मइमोहिणी	मतिमोहिनी (सुरा)
मइलं	मलिनम्
मइलपुत्ती	पुष्पवती
मई(दे)	मदिरा
मईउ	मत्
मईओ	मत्
मईहिंतो	मत्
मउअं	मृदुकम्
मउई	मृद्वी
मउडं	मुकुटम्
मउणं	मौनम्
मउत्तं	मृदुत्वम्
मउत्तआइ	मृदुत्वेन
मउत्तआए	मृदुतया
मउरं	मुकुर
मउलं	मुकुलम्
मउली	मौलिः
मऊरो	मयूर
मऊहो	मयूख
मए	मया, मयि
मए पुव्व (मा)	मयैव
मओ	मृगः
मओ	मृगः
मकरकेतू(पै)	मकरकेतु
मक्कडुघिग्घिउ(अ)	मर्कटविभीषिकाम्
मक्कनो(चू. पै)	मार्गणः
मक्खइ	मृक्षति
मगधपुत्तवचनं(पै)	मगधपुत्रवचनम्
मग्गइ	मृगयते
मग्गहु(अ)	याचध्वम्
मग्गु	मद्गु
मग्गेहिं(अ)	मार्गेषु
मग्गो	मग्नः
मग्गो(दे)	यः संमुखित
मघोणो	मघवा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मच्चइ	माद्यति
मच्चू	मृत्युः
मच्छरो	मत्सर
मच्छलो	मत्सरः
मच्छिआ	मक्षिका
मंजरो	मार्जारः
मज्ज	मद्यम्
मज्जइ	मज्जति
मज्जइ	मार्ष्टि
मज्जारो	मार्जारः
मज्झ	मम
मज्झ	मध्यम्
मज्झ	मम
मज्झण्णो	मध्याह्नः
मज्झत्तो	मत्
मज्झम्मि	मयि
मज्झसु	अस्मासु
मज्झसुं	अस्मासु
मज्झाइ(अ)	मध्याया
मज्झह्नो	मध्याह्नः
मज्झा	अस्माकम्
मज्झाउ	मत्
मज्झाओ	मत्
मज्झाण	अस्माकम्
मज्झाणं	अस्माकम्
मज्झासु	अस्मासु
मज्झासुं	अस्मासु
मज्झाहिंतो	मत्
मज्झिमडाण्ड(दे)	उदरम्
मज्झिमो	मध्यमः
मज्झु(अ)	मत् , मम
मज्झेसु	अस्मासु
मज्झेसुं	अस्मासु
मंटल(चू पै)	मण्डलम्
मट्टी	मृत्तिः
मट्टमहट्ठो	हृष्टमष्ठाथ (स्वस्थः)
मट्ठ	मृष्टम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मडअ	मृतकम्
मडइ	मृद्नाति
मंडइ	मण्डयति
मंडण	मण्डनम्
मडलग्गं	मण्डलाग्रः
मंडलग्गो	मण्डलाग्रः
मंडुक्को	मण्डूकः
मडुल्लो(दे)	गर्वित
मडो(दे)	अलसः
मड्डइ	मृद्नाति
मड्डिओ	मर्दित
मडडुपिणाठई(दे)	बलात्कारः
मढो	मठः
मणअ	मनाक्
मणइ	मन्यते
मणंसिणी	मनस्विनी
मणासिला(शौ)	मनःशिला
मणसिला	मनःशिला
मणेसिला	मनःशिला
मणहरं	मनोहरम्
मणा	मनाक्
मणाउं(अ)	मनाक्
मणासिला	मनःशिला
मणिअ	मनाक्
मणुविच्छि(अ)	मनोवर्त्मनि
मणूसो	मनुष्य
मणे	विमर्शे (मणे सूरो — किंस्वित् सूर)
मणो	मनः
मणोज्ज	मनोज्ञम्
मणोण्णं	मनोज्ञम्
मणोहरं	मनोहरम्
मण्डणं	मण्डनम्
मण्णू	मन्युः
मतं (प)	मतम्
मतनपरवसो(पै)	मदनपरवशः
मतनो	मदनः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मंदरो(चू पै)	मन्दर
मंतूण(पै)	मत्वा
मत्तवालो	मत्तः
मत्थरं(दे)	कुटिलः, वह्नि, कुटुम्बं च
मंथइ	मथ्नाति
मथुलं(चू पै)	मधुरम्
मदगलो	मदकल
मदरअडपरिघट्टं	मन्दरतटपरिघृष्टम्
मदो	मन्द्र
मदोली	कामपरम्पराकारणत्वात्
मद्रो	मन्द्रः
मं धणि करहि विसाउ(अ)	मा धन्ये ! कुरु विषादम्
मन्तक्खरं(दे)	लज्जा
मन्तिदं	मन्त्रितम्
मन्तू	मन्युः
मन्तो	मन्त्र
मब्भक्खरं(दे)	मदिरा
मब्भिसही(अ)	मा भैषी
मम	अस्मान्, मया
ममए	मया
ममत्तो	अस्मभ्यम्, मत्, अस्मत्
ममम्मि	मयि
ममसु	अस्मासु
ममसुं	अस्मासु
ममा	मत्
ममाइ	मया, मयि
ममाउ	अस्मभ्यम्, मत्, अस्मत्
ममाओ	अस्मभ्यम्, मत्, अस्मत्
ममाण	अस्माकम्
ममाणं	अस्माकम्
ममातु(पै)	मत्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ममातो(पै)	मत्
मामसु	अस्मासु
ममासु	अस्मासु
ममासुंतो	अस्मभ्यम्, अस्मत्
ममाहि	मत्
ममाहिं	अस्मभ्यम्, अस्मत्
ममाहिंतो	अस्मभ्यम्, मत्, अस्मत्
ममेसु	अस्मासु
ममेसुं	अस्मासु
ममेहिंतो	अस्मभ्यम्, अस्मत्
मम्मक्को	गर्वः
मम्मणं(दे)	अव्यक्तवचाः, सरोषश्च
मम्मणो	मन्मन
मम्महो	मन्मथः
मम्ह	अस्मान्
मय्यं(मा)	मद्यम्
मरइ	म्रियते
मरगअं	मरकतम्
मरद्दो(दे)	गर्वः
मरहट्ठो	महाराष्ट्रः
मरालो	मृदुस्वभावात्, मधुरवचनाद्वा
मराली	सुन्दर, अलसः, मसृणश्च
मरिपुव्वउ(अ)	मर्तव्यम्
मरिसइ	मर्षति
मलअकेदुं	मलयकेतोः
मलअकेदुणो	मलयकेतो
मलअसिहरक्खंडो	मलयशिखरखण्डः
मलअसिहरखंडो	मलयशिखरखण्डः
मलइ	मृद्नाति
मलइओ(दे)	हृतं, तीक्ष्णं च
मलओ(दे)	गिर्येकदेशः
मलहलो(दे)	कलकलः
मलिणं	मलिनम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मच्छं	मात्स्यम्
मल्लतिमिलाओ(दे)	बलात्कारः
मंसं	मांसम्
मसणं	मसृणम्
मंसलं	मांसलम्
मसाण	श्मशानम्
मसिणं	मसृणम्
मंसु	श्मश्रूः
मंसुल्लो	मांसवान्
मस्कली(मा)	मस्करी
मह	मम
महं	मम
महं	महान्
महइ	कांक्षति
महइ	पूजयति
महई(दे)	पितृमन्दिरम्
मह एव्व भण न्तस्स(शौ)	ममैव भणत
महंतो	महान्
महत्तो	मत्
महन्दा(शौ)	महन्ता (महत्ता)
महन्तो(शौ)	महान्
महमहइ	प्रसरति (गन्ध)
महमहइ मालईगन्धो	प्रसरति मालती गन्धः
महम्मि	मयि
महल्लअपक्खो	महालयपक्ष
महल्लो	मुखरः
महल्लो(दे)	राशि , विस्तीर्णं च
महवं पाअसासणो (शौ)	मघवान् पाकशासनः
महसु	अस्मासु
महसुं	अस्मासु
महाउ	मत्
महाओ	मत्
महाण	अस्माकम्
महाणं	अस्माकम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
महानद्यो(दे)	रुद्र
महाबिल(दे)	गगनम्
महारअण(दे)	वस्त्रम्
महासु	अस्मासु
महासुं	अस्मासु
महासुसमा सहिआ	ममासुसमाः सहृदयाः
महाहिंतो	मत्
महिड्ड(दे)	पङ्कः
महिमा	महिमा
महिमो	महिमा
महिला	महिला
माहिवाओ	माघवात
महिहिं(अ)	मह्याम्
महीपट्ठ	महीपृष्ठम्
महीवालो	महीपालः
महु(अ)	मत्, मम
महु	मधु
महुं	मधु
महुअं	मधूकम्
महुत्तो	मधुनः
महुत्तो	मधुनः, मधुभ्यो वा
महुरव्व पाडलीउत्ते पासाआ	मधुरावत् पाटलीपुत्रे प्रासादा
महुरालिअं	निर्वासित
महुलट्ठी	मधुयष्टि
महुणा	मधुना
महुस्स	मधुन
महूअं	मधूकम्
महूइं	मधूनिर
महूउ	मधुन
महूओ	मधुन
महूओ	मधुभ्य
महूण	मधूनाम्
महूणं	मधूनाम्
महूसु	मधुनः, मधुभ्यो वा
महूहो	मधुनः, मधुभ्यो वा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
महूहि	मधुभि
महूहिँ	मधुभिः
महूहिं	मधुभि
महूहिंतो	मधुनः
महूहिंतो	मधुन , मधुभ्यो वा
महेला	महिला
महेसु	अस्मासु
महेसुं	अस्मासु
मा(अ)	मा (प्रायोग्रहणात्)
माअं	मातरम्
माअरं	मातरम्
माअरा	माता (देवताथ, जनन्यर्थे च)
माअराइ	मा
माअराओ	मातर
माआ	माता
माआ	माता (देवाथ, जनन्यर्थे च)
माआइ	मा
माआए	मातुः २
माआओ	मातरः
माइ	मार्थं (माइ कहिअ रोस=मा कार्षी द्रोषम्)
माइगणो	मातृगणः
माइघरं	मातृगृहम्
माइदेवो	मातृदेवः
माइन्दो	माकन्दः
माइणं	मातॄणाम्
माउअं	मृदुकम्
माउआ	मातृका
माउआ	सखी (मातृकत हितकारित्वात्)
माउए	मातुः २
माउक	मातृकम्
माउक्कं	मातृकम्
माउक्कं	मृदुत्वम्
माउक्कं	मातृकत्वम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
माउच्छा	मातृष्वसा
माउच्छा	मातृष्वसा
माउण	मातॄणाम्
माउणि	मातरि
माउत्त	मृदुत्वम्
माउत्तणं	मृदुत्वम्
माउमण्डलं	मातृमण्डलम्
माउसिआ	मातृष्वसा
माडा(दे)	समकालम्
माणइन्तो	मानवान्
माणंसिणी	मनस्विनी
माणसी	मायावी, मनस्वी च
माणेइ	मानयति
माद्लिआ(दे)	माता
माभाइ	अभयम्
मामा(दे)	मातुलभार्या
मामि	सख्या आमन्त्रणे (मामि सरिस क्खराणि पणम इमाणं सहला)
मामिल्लिआ	मातुलानीभवा
मामी(दे)	मातुलभार्या
मारइ	मारयति
मारइ	मार्यते
मारणउ(अ)	मारयिता
मारि(अ)	मारयित्वा
मारुअतणओ	मारुततनय
मारेइ	कार्यते
मारेइ	मारयति
मारो(दे)	श्वपच
मालं	मालाम्
मालत्तो	मालायाः
माला(दे)	ज्योत्स्ना
माला(दे)	डाकिनी
माला	मालाः, मालाः वा तिष्ठन्ति, पश्य वा
माला	मालाः२

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मालाअ	मालया, मालायाः, मालायां वा
मालाअ	मालायाः
मालाआ	मालायाः
मालाइ	मालायाः
मालाइ	मालया, मालायाः मालायां वा
मालाउ	माला २
मालाउ	मालायाः
मालाए	मालया, मालायाः, मालायां वा
मालाए कअं	मालया कृतम्
मालाए	मालायाः
मालाए	मालायाम्
मालाओ	माला २
मालाओ	मालायाः
मालाण	मालानाम्
मालाणं	मालानाम्
मालातु(पै)	मालाया
मालातो(पै)	मालायाः
मालासुंतो	मालाभ्यः
मालाहि	मालाभिः
मालाहिँ	मालाभिः
मालाहिं	मालाभिः
मालाहिंतो	मालायाः
माले दावा(मा)	माला तावत्
मांसं	मांसम्
मांसलं	मांसलम्
माहप्पं	माहात्म्यम्
माहप्पो	माहात्म्यम्
माहुलिंगं	मातुलिङ्गम्
मि	अस्मान्, मया, मयि
मिअं	अलङ्कृतम्
मिअ	(?)
मिअंको	मृगाङ्कः
मिअङ्को	मृगाङ्कः
मिअङ्को	मृदङ्ग

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मिइंगो	मृदङ्गः
मिओ	मृगः
मिओ	विघटितः
मिक्कं(दे)	पार्श्वक्षेत्राथम्
मिच्चू	मृत्यु
मिच्छा	मिथ्या
मिट्ठं	मृष्टम् (रस एव)
मिल्थं(दे)	मिथ्यावचः
मिमं	अस्मान्
मिरिअं	मरिचम्
मिलाअइ	म्लायते
मिलाइ	म्लायते
मिलाणं	म्लानम्
मिलामइ	म्लायते
मिलिच्छो	म्लेच्छः
मिस्सं	मिश्रम्
मिहुणं	मिथुनम्
मीलइ	मीलति
मीसं	मिश्रम्
मीसालइ	मिश्रयति
मीसालिअं	मिश्रम्
मीसेइ	मिश्रयति
मुअइ	मुञ्चति
मुअङ्गो	मृदङ्ग
मुकुंडी(दे)	कूटः
मुकुरुडो(दे)	राशिः
मुक्को	मूक
मुक्को	मुक्तः
मुक्खो	मूर्खः
मुखरो(दे)	राशि, विस्तीर्ण च
मुंगुरुडो(दे)	रशिः
मुग्गरो	मुद्गर
मुजुमुत्तो(दे)	कूटः
मुधे दावा(मा)	मुग्ध तावत्
मुच्चगो	अनवस्थितः
मुच्छा	मूर्च्छा
मुज्झइ	मुह्यति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मुज्झउहे(अ)	मुग्धाया
मुञ्जाअणो	मौञ्जायन
मुट्ठी	मुष्टि
मुड्ढा	मूर्धा
मुणइ	जानाति
मुणालं	मृणालम्
मुणालिअहे(अ)	मृणालिकाया इव
मुणिअ	ज्ञातम्
मुणिज्जइ	ज्ञायते
मुणिन्दो	मुनीन्द्रः
मुणिस्स	मुनये, मुने
मुणीणं	मुनिभ्य, मुनीनाम्
मुणीसिम(अ)	मनुष्यत्वम्
मुत्ती	मूर्तिः
मुत्तो	मुक्त
मुत्तो	मूर्तः
मुद्ध	मुग्धम्
मुद्धा	मुग्धा
मुद्धा	मूर्धा
मुद्धाए वच्छाइ	मुग्धा वत्सा
मुम्मिलो	आपूर्णः, मूढः, स्खलितश्च
मुम्मिअं	शीलितम्
मुरइ	हासेन स्फुटति
मुरई(दे)	असती
मुरुक्खो	मूर्खः
मुल्लिअं	शीलितम्
मुव्वहइ	उद्वहति
मुसइ	मुष्णाति
मुसल	मुसलम्
मुसल्लं	मांसलम्
मुसा	मृषा
मुसुमूरइ	भनक्ति
मुहं	मुखम्
मुहच्छाया	मुखच्छाया (मुख कान्तिः)
मुहरोमराई	मुखरोमराजि (भ्रूः,

प्राकृतम्	संस्कृतम्
	श्मश्रूणी)
मुहलं	मुखम्
मुहलो	मुखर
मुहा	मुधा
मुहिअं(दे)	यन्मृषा क्रियते
मुहुत्तो	मुहूर्तः
मुहुलो(दे)	बन्दी
मुहुल्लं	मुखम्
मूओ	मूकः
मूरइ	भनक्ति
मूलओ	मुटितः
मूसओ	मूषिकः
मूसल	मांसलम्
मूसल	मुसलम्
मूसा	मृषा
मूसिओ	मूषिकः
मे	मम
मे	मया, मम, मयि
मेअं	मेयम्
मेखो(चू पै)	मेघ
मेज्जं	मेयम्
मेठिअं(दे)	गृहम्
मेढी	मेथि
मेरा	मिरा (सीमा)
मेलवइ	मिश्रयति
मेल्लिल(अ)	मुञ्च
मेहुणिआ	मातुलात्मजा, श्याली च
मेहो	मेघः
मैथुनिका	मिथुनाज्जायायां
मो	वयम्
मोग्गलो	मुद्गलः
मोच्छं	मोक्ष्यामि
मोच्छिइ	मोक्ष्यते
मोच्छिंति	मोक्ष्यन्ते
मोच्छित्था	मोक्ष्यध्वे
मोच्छिम	मोक्ष्यामहे

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मोच्छिमि	मोक्ष्ये
मोच्छिमु	मोक्ष्यामहे
मोच्छिमो	मोक्ष्यामहे
मोच्छिसि	मोक्ष्यसे
मोच्छिस्सं	मोक्ष्ये
मोच्छिस्साम	मोक्ष्यामहे
मोच्छिस्सामि	मोक्ष्ये
मोच्छिस्सामु	मोक्ष्यामहे
मोच्छिस्सामो	मोक्ष्यामहे
मोच्छिह	मोक्ष्यध्वे
मोच्छिहाम	मोक्ष्यामहे
मोच्छिहामि	मोक्ष्ये
मोच्छिहामु	मोक्ष्यामहे
मोच्छिहामो	मोक्ष्यामहे
मोच्छिहिइ	मोक्ष्यते
मोच्छिहिंति	मोक्ष्यन्ते
मोच्छिहित्था	मोक्ष्यध्वे, मोक्ष्यामहे
मोच्छिहिम	मोक्ष्यामहे
मोच्छिहिमि	मोक्ष्ये
मोच्छिहिमु	मोक्ष्यामहे
मोच्छिहिमो	मोक्ष्यामहे
मोच्छिहिसि	मोक्ष्यसे
मोच्छिहिस्स	मोक्ष्ये
मोच्छिहिस्सा	मोक्ष्यामहे
मोच्छिहिह	मोक्ष्यध्वे
मोट्टाअइ	रमते
मोडी(दे)	भगिनी
मोत्तअरो	मुक्तगरः
मोत्तव्व	मोक्तव्यम्
मोत्ताहलं	मुक्ताफलम्
मोत्तुं	मोक्तुम्
मोत्तुआण	मुक्त्वा
मोत्तूण	मुक्त्वा
मोत्था	मुस्ता
मोरअ(दे)	अपामार्ग
मोरउल्ला	मुधा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
मोरत्तओ(दे)	श्वपचः
मोरइ(दे)	अपामार्गः
मोरो	मयूरः
मोल्लो(दे)	प्रस्वेदः
मोल्लं	मूल्यम्
मोल्लइ	मुञ्चति
मोसा	मृषा
मोहो	मयूखः

य

य⁀के(मा)	यक्षः
यणपद(मा)	जनपदः
यसलं(दे)	पृथु
याणवत्तं(मा)	यानपात्रम्
याणादि(मा)	जानाति
यातिसो(प)	यादृश
यावइ	यापयति
यावाइ	यापयति
यावेइ	यापयति
युगिमा	?
युंगिमो	?
युत्तो	युक्त
यूणो(दे)	गर्वितः
योल्लिअं(दे)	शिलातलं, हठात्कृतं च

र

र	पादपूरणे (कमल गोवी र)
रअअं	रजतम्
रअइ	रचति
रअण	रत्नम्
रअणा	रचना
रअणिद्धअ	रजनिध्वजम् (कुमुदम्)
रइलक्खं	रतिलक्ष्यम् (जघनम्)
रई	रति
रक्खोलइ	दोलयति
रग्गो	रक्त

प्राकृतम्	संस्कृतम्
रजेइ	रञ्जयति
रज्जी(दे)	प्रधानम्
रञ्जण(दे)	घट, कुण्डलं च
रञ्ञा लपितं(पै)	राज्ञा लपितम्
रञ्ञो धनम्(पै)	राज्ञो धनम्
रणमुडीणीरङ्गी(दे)	विशाखः
रण्णं	अरण्यम्
रण्णा	राज्ञा
रण्णो	राज्ञः
रंता(शौ)	रमित्वा
रंतूनं(पै)	रमित्वा
रत्ती	रात्रिः
रत्तो	रक्तः
रंपइ	तक्षति
रंफइ	तक्षति
रफसो(चू. पै)	रभसः
रंफा(चू. पै)	रम्भा
रंभइ	गच्छति
रंभा	रम्भा
रम्भडिआ(दे)	गोधा
रमइ	रमते
रमए	रमते
रमति(पै)	रमते
रमतु(पै)	रमताम्
रमते(पै)	रमते
रमदि(शौ)	रमते
रमदे(शौ)	रमते
रमन्ति	रमन्ते
रमन्ते	रमन्ते
रमसि	रमसे
रमसे	रमसे
रमह	रमध्वे
रमाम	रमामहे
रमामि	रमे
रमामु	रमामहे
रमामो	रमामहे
रमिअ	रमित्वा

प्राकृतम्	संस्कृतम्
रमिअ(शौ)	रमित्वा
रमिऊण(शौ)	रमित्वा
रमिज्जन्ति	रम्यन्ते
रमिज्जन्ते	रम्यन्ते
रमित्था	रमध्वे
रमिय्यते(पै)	रम्यते
रल्लरा(दे)	पिच्छिलम्
रवइ	रौति
रवण्णा(अ)	रम्याः
रसाअल	रसातलम्
रसाओ	भ्रमरः (रसमत्तीति)
रसालो	रसवान्
रसीअ(दे)	विटपिक्षीरम्
रस्सी	रश्मिः
रस्सीए	रश्मि
रस्सीणो	रश्मिः
रहो	रथः
राअं	राजानम्
राअइ	राजते
राअउलं	राजकुलम्
राअकेरं	राजकीयम्
राअक्क	राजकीयम्
राअघरं	राजगृहम्
राअत्तो	राज्ञ
राअम्मि	राज्ञि
राअल्लो(दे)	पिच्छिलम्
राअस्स	राज्ञ
राआ	राजा
राआ	राजानः, राज्ञः वा
राआ	राज्ञः
राआउ	राज्ञ
राआओ	राज्ञः
राआणं	राजानम्
राणं	राजानम्
राआणो	राजा
राआणो	राजानः, राज्ञः वा
राआहि	राज्ञः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
राआहिंतो	राज्ञ
राइक्कं	राजकीयम्
राइण	राजानम्
राइणा	राज्ञा
राइणी(दे)	शाल्मलिः
राइणो	राजान , राज्ञः वा
राइणो	राज्ञ
राइम्मि	राज्ञि
राई	रात्रि
राईव	राजीवम्
राउलं	राजकुलम्
राएण	राज्ञा
राओ	राग
राचा(चू पै)	राजा
राचिआ लपितं(पै)	राज्ञा लपितम्
राचिञो धनं(पै)	राज्ञो धनम्
राडा(दे)	पिच्छिलम्
राडी(दे)	विशालः
राणो	राज्ञ
राम(अ)	रामः, रामाः
राम(अ)	रामम् , रामान्
राम(अ)	रामस्य,।रामाणाम्
रामकेहिं णमो क्कारो(अ)	रामार्थं नमस्कारः
रामतणेण(अ)	रामार्थम्
रामतेसिं(अ)	रामार्थम्
रामतेसिं(अ)	रामार्थम्
रामतेहिं(अ)	रामार्थम्
रामसु(अ)	रामस्य
रामस्सु(अ)	रामस्य
रामहो(अ)	रामस्य
रामा(अ)	रामः, रामाः
रामा(अ)	रामम् , रामान्
रामा(अ)	रामस्य, रामाणाम्
रामाअं पोप्फाणि	रामाय पुष्पाणि
रामासु(अ)	रामस्य
रामाहो	रामस्य
रामि(अ)	रामे
रामु(अ)	रामः, रामम्
रामु जि(अ)	राम एव
रामू (अ)	राम
रामे(अ)	रामे
रामेण(अ)	रामेण
रामेहिं(अ)	रामैः
रामो(अ)	राम
रावेइ	रञ्जयति
रासारोवहो(दे)	लज्जा
राहो(दे)	प्रियं, शोभितं, मलिनं, सनाथः, विसंस्थुलं च
रिऊ	ऋतु
रिऊ	रिपु
रिक्खो	ऋक्ष
रिगइ	प्रविशति
रिच्छो	ऋक्ष
रिंछोली	ऋक्षालिः (नक्षत्र माला) तद्वत्
रिजू	ऋजुः
रिडइ	मण्डयति
रिणं	ऋणम्
रिद्धी	ऋद्धिः
रिमिणो	रोदनशील
रिरइ	राजते
रिसहो	ऋषभ
रिसी	ऋषि
रिहइ	प्रविशति
रुअहि(अ)	रोदिषि
रुक्खा	वृक्षाः
रुक्खाइ	वृक्षाः
रुक्खो	वृक्षः
रुंजइ	रौति
रुन्धइ	रुणद्धि
रुंटइ	रौति
रुण्णं	रुदितम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
रुद्दो	रुद्र
रुद्रो	रुद्र
रुधइ	रुणद्धि
रुन्धइ	रुणद्धि
रुप्पिणी	रुक्मिणी
रुप्पी	रुक्मी
रुमिल्ल	अभिलषितम्
रुम्भइ	रुणद्धि
रुम्भइ	रुध्यते
रुम्मी	रुक्मी
रुवइ	रोदिति
रुवइ	रौति
रुविज्जइ	रुद्यते
रुव्वइ	रुद्यते
रुहिज्जइ	रुध्यते
रूअइइआ	उत्कलिका
रूवसिणी	रूपवती
रूसइ	रुष्यति
रे	सम्भाषणे (रेरे हिअअ मडअ सरिसा)
रेअवइ	मुञ्चति
रेण(दे)	पङ्कः
रेभो	रेफः
रे रे णिग्घणिआ	रे रे निघृणिता !
रे रे पिल्लिआ	रे रे ?
रेहइ	राजते
रोइरो	रोदनशीलः
रोच्छं	रोदिष्यामि
रोच्छिइ	रोदिष्यति
रोच्छिंति	रोदिष्यन्ति
रोच्छित्था	रोदिष्यथ
रोच्छिम	रोदिष्यामः
रोच्छिमि	रोदिष्यामि
रोच्छिमु	रोदिष्याम
रोच्छिमो	रोदिष्यामः
रोच्छिसि	रोदिष्यसि
रोच्छिस्स	रोदिष्यामि
रोच्छिस्साम	रोदिष्याम
रोच्छिस्सामि	रोदिष्यामि
रोच्छिस्सामु	रोदिष्याम
रोच्छिस्सामो	रोदिष्यामः
रोच्छिह	रोदिष्यथ
रोच्छिहाम	रोदिष्याम
रोच्छिहामि	रोदिष्यामि
रोच्छिहामु	रोदिष्याम
रोच्छिहामो	रोदिष्याम
रोच्छिहिम	रोदिष्याम
रोच्छिहिमि	रोदिष्यामि
रोच्छिहिमु	रोदिष्यामः
रोच्छिहिमो	रोदिष्यामः
रोच्छिहिइ	रोदिष्यति
रोच्छिहिंति	रोदिष्यन्ति
रोच्छिहित्था	रोदिष्यथ,रोदिष्यामः
रोच्छिहिसि	रोदिष्यसि
रोच्छिहिस्सं	रोदिष्यामि
रोच्छिहिस्सा	रोदिष्याम
रोच्छिहिह	रोदिष्यथ
रोञ्चइ	पिनष्टि
रोत्तव्व	रोदितव्यम्
रोत्तु	रोदितुम्
रोत्तुआण	रुदित्वा
रोत्तूण	रुदित्वा
रोप्पक्को(दे)	वातायनम्
रोमंथेइ	रोमन्थयति
रोमावलिहे(अ)	रोमावल्याः
रोररी(दे)	कृष्णश्रावणचतुर्दशी
रोलो(दे)	कलकल
रोलो(दे.)	दरिद्रः
रोवइ	रोदिति
रोसाणइ	मार्ष्टि
रोहं(दे)	इच्छा, मतिश्च
रोहण्डं(दे)	इच्छा, मतिश्च
रोहिआउ(दे)	प्राणिविशेषिका

प्राकृतम्	संस्कृतम्
	ल
लअणं	लवणम्
लअणा	कणईलता
लअणी	कणईलता
लअनं(दे)	तनु, कोमल च
लक्कशे(मा)	राक्षसः
लक्कुडो	लगुड
लक्खओ	विघटित
लक्खणं	लक्षणम्
लक्खेहिं(अ)	लक्षैः
लगलं	लाङ्गलम्
लंगुलं	लाङ्गूलम्
लग्गइ	लगति
लग्गति	लगति
लग्गो	लग्न
लच्छं	लक्ष्म
लच्छी	लक्ष्मी
लछणं	लाञ्छनम्
लज्जइ	लज्जते
लज्जालुणी	लज्जावती
लज्जिरो	लज्जाशीलः
लञ्छणं	लाञ्छनम्
लट्ठी	यष्टिः
लडहा	विलासवती
लंबा	लम्बाः (केशाः)
लब्भइ	लभ्यते
लम्बओ(दे)	कृतपरिचय
लवओ	लुप्तः
लसुणं(दे)	तैलम्
लहन्तु(अ)	अलप्स्यत
लहरी(दे)	तरङ्गः, प्रवाहश्च
लहहि(अ)	लभसे
लहहुं(अ)	लभामहे
लहिज्ज	लभ्येत
लहिज्जज्ज	लभ्येत
लहिमु(अ)	लभामहे
लहुई	लघ्वी

प्राकृतम्	संस्कृतम्
लहुओ	लघुक
लाअण्णं	लावण्यम्
लाइअ(दे)	अजिराधम्, भूषणं, गृहीतं च
लाऊ	अलाबू
लास	लास्यम्
लाहिल्लो	लम्पट
लिक्कइ	निलीयते
लिक्को(दे)	जालः
लिच्छइ	लिप्सते
लिंपइ	लिम्पति
लिसइ	स्वपिति
लिह(अ)	लेखा
लिहइ	लिखति
लिहमि	लिखामि
लिहा(अ)	लेखा
लिहामि	लिखामि
लिहिज्जइ	लिख्यते
लुक्कइ	त्रोटयति
लुक्कइ	निलीयते
लुक्को	सुप्तः
लुक्को	रुग्णः
लुगुओ(दे)	नकुल
लुग्गुसो(दे)	नकुलः
लुग्गो	रुग्णः
लुच्छइ	मार्ष्टि
लुच्छा(दे)	कुन्तला
लुटइ	लोटति, लोटते, लुटति, लोटयति
लुट्टइ	लुठति
लुढइ	स्मरति
लुणइ	लुनाति
लुद्धओ	लुब्धक
लुब्भइ	लुभ्यति
लुब्भिज्जइ	लुभ्यते
लुम्भइ	लिह्यते
लुम्भइ	लुभ्यते

प्राकृतम्	संस्कृतम्
लुम्बी(दे)	लता, स्तबक च
लुहइ	मार्ष्टि
लूअ	लूनम्
लूरइ	छिनत्ति
लेइ	लाति
लेपि(अ)	लात्वा
लेपिणु(अ)	लातुम्
लेहं(अ)	लेखा
लोअणा	लोचने
लोअणाइ	लोचने
लोओ	लोक
लोगो	लोकः
लोट्टइ	स्वपिति
लोट्टो	अत्यासक्त , स्मृतश्च
लोणं	लवणम्
लोहलो	लोहलः (शफर विशेषः)
लोहिआअइ	लोहितायते
लोहिआइ	लोहितायते
ल्हसइ	स्रस्यति

व

प्राकृतम्	संस्कृतम्
व	वा
वअं	वयम्
वअणं	वचनम्
वअणो	वचनम्
वअल्लइ	प्रसरति
वअसाहुं(अ)	वयस्यानाम्, वयस्याभ्यः
वअसिअहुं(अ)	वयस्याभ्यः
वअंसो	वयस्यः
वइअकमो	वैकृमः
वइअवणो	वैश्रवनः
वइआलिओ	वैतालिकः
वइएसो	वैदेशः
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]

प्राकृतम्	संस्कृतम्
वइर	वज्रम्
वइरं	वैरम्
वइरोडो	पतिं रोटयति (वञ्चयति)
वइसवणो	वैश्रवणः
वइसंपाअणो	वैशम्पायन
वइसाणरो	वैश्वानर
वइसालो	वैशाल
वइसाहो	वैशाखः
वइसिअं	वैशिकम्
वइहव्वं	वैधव्यम्
वईवेल(दे)	मर्यादा
वउवलओ(दे)	विषरहितो भुजग
वऊढ(दे)	दीर्घमन्दिरम्
वंकं	वक्रम्
वंकिम(अ)	वक्रत्वम्
वक्क(दे)	एकान्त, पृथक, शून्य च
वक्कं	पिष्टम्
वक्क	वक्रम्
वक्कडं(दे)	मेघतिमिरम्
वक्करो(दे)	परिहास
वक्कल	वल्कलम्
वक्खलिअं	उत्सङ्गितम्
वक्खाणं	व्याख्यानम्
वक्खो(चू पै)	व्याघ्रः
वग्ग(अ)	वल्गः
वग्गालइ	रोमन्थयति
वग्गोवओ(दे)	नकुलः
वग्घो	व्याघ्र
वंचइ	वञ्चति
वंचणा	वञ्चना
वच्चइ	कांक्षति
वच्चइ	व्रजति
वच्छं	वत्सम्
वच्छइ	गच्छति
वच्छत्तो	वत्सात

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
वच्छत्तो	वृक्षात्, वृक्षेभ्यो वा	वज्जणय(अ)	वदिता
वच्छम्मि	वत्से	वज्जरइ	कथयति
वच्छल्लो	दस्यु	वज्जा(दे)	अधिकारः
वच्छस्स	वत्सस्य	वज्जइ(अ)	व्रजति
वच्छहु(अ)	वृक्षात्	वज्जदि(मा)	व्रजति
वच्छहे(अ)	वृक्षाद्	वज्जदे(मा)	व्रजति
वच्छा	वत्साः, वत्सान् वा	वज्जेप्पि(अ)	व्रजित्वा
वच्छा	वत्सात्	वज्जेप्पिणु(अ)	व्रजित्वा
वच्छाउ	वत्सात्	वट्ट	वृत्तम्
वच्छाओ	वत्सात्	वट्टलं(दे)	मेघतिमिरम्
वच्छाण	वत्सानाम्	वट्टा	वार्ता
वच्छाणं	वत्सानाम्	वट्टाविअं	समापितम्
वच्छातु	वृक्षात्, वृक्षेभ्य वा	वट्टी	वर्तिः
वच्छादो	वृक्षात्, वृक्षेभ्य वा	वट्टुलं	वर्तुलम्
वच्छासुंतो	वत्सेभ्यः	वडअइ	गच्छति
वच्छाहि	वत्सात्	वडआणलो	वडवानलः
वच्छाहि	वत्सेभ्यः	वडप्पं(दे)	लतागृहं सततपवनः, हिमवर्षं च
वच्छाहिंतो	वत्सात्		
वच्छाहिंतो	वत्सेभ्यः	वडिअउ(अ)	घटितः
वच्छाहिंतो	वृक्षात्, वृक्षेभ्यः वा	वडिणाओ	घर्घरकण्ठ
वच्छे	वत्सान्	वड्डुअरो	बृहत्तरः
वच्छे	वत्से	वड(अ)	मूढ !
वच्छेण	वत्सेन	वढरो	वठरः
वच्छेणं	वत्सेन	वढलो	वठरः
वच्छेसु	वत्सेषु	वढो	वटः
वच्छेसुंतो	वत्सेभ्य	वण	वनम्
वच्छेहि	वत्सैः	वणसिरिवट्ठिए कबरीव्व	वनश्रीपृष्ठे कबरीव
वच्छेहि	वत्सेभ्यः		
वच्छेहिँ	वत्सैः	वणाइँ	वनानि
वच्छेहिं	वत्सै	वणाइ	वनानि
वच्छेहिंतो	वत्सेभ्यः	वणाई	वनराजि
वच्छेहिंतो	वृक्षात्, वृक्षेभ्यः वा	वणाण	वनानाम्
वच्छो	वत्स	वणाणं	वनानाम्
वच्छो	वृक्षः	वणाणि	वनानि
वजरो	मार्जार	वणिआ	वनिता
वज्जं	वज्रम्	वणे	अनुकम्प्ये (होइ दासो वणे ण
वज्जइ	त्रस्यति		

प्राकृतम्	संस्कृतम्
	मुंचइ = भवति दासोऽनुकम्प्यो न मुच्यते)
वणे	निश्चये (वणे देमि = निश्चय ददामि)
वणे	विकल्पे (होइ वणे न होइ = भवति वा न भवति)
वणे	सम्भावने (णत्थि वणे ज ण देइ विपरिणामो = नास्ति किं यन्न ददाति विपरिणामः)
वण्ठो(दे)	निःस्नेह , अकृत विवाह , अमश्च
वतनकं	वदनम्
वतनकं(पै)	वदनम्
वत्तं	वृन्तम्
वत्ता	वार्ता
वत्तिआ	वर्तिका
वत्तिओ	वार्तिकम्
वत्ती(दे)	मर्यादा
वंदारओ	वृन्दारक
वंदिणो	बन्दी
वंदित्ता	वन्दित्वा
वद्धअं(दे)	प्रधानम्
वधूतु(पै)	वध्वाः
वधूतो(पै)	वध्वाः
वपो(दे)	भूतगृहीत , सभिकश्च
वप्पिअं	भुक्तम्
वप्पली(दे)	मिथ्यावच
वप्पिओ	केदार
वप्पिवअं(दे)	क्षेत्रम्
वप्पुअं(दे)	दार्घम्
वंफइ	वलति (प्राणने)
वम्भारो(दे)	संघातः, गिरिगुहा च
वमालइ	पुञ्जति
वम्भइ	ऊह्यते
वम्मडिअं(दे)	विशाल
वम्मह(अ)	मन्मथ
वम्महो	मन्मथः
वम्मिओ	वल्मीकः
वम्मो	वर्म
वरइ	वृणोति
वरइत्तो	वरयितृक (नूतनवर)
वरंडो	वरणः (प्राकारः)
वरहाढइ	निस्सरति
वरिअलइ	गच्छति
वरिओ	वर्यः
वरिसं	वर्षम्
वरिसइ	वर्षति
वरिसलओ	वर्षवातम्
वरिसा	वर्षा
वरो	वरः
वलइ	आरोपयति
वलइ	खादति, प्राणनं करोति वा
वलग्गइ	आरोहति
वलढसरो(दे)	जपवान्
वलविओ(दे)	जपवान्
वलाहुं(अ)	बलामहे
वलिअं(दे)	मौर्वी
वलुक्की(दे)	कर्कटी
वलुणो	वरुणः
वले	निर्धारणे (वले पुरिस धणजओ खत्ति आणं = पुरुषो धनञ्जय एव क्षत्रियाणाम्)
वले	निश्चये (वले सीहो अअ = सिंह एवायम्)
वलं(दे)	रूपशान्वितम्
वल्लरो(दे)	मरुः, महिष , तरुणः, क्षेत्रं, तारुण्यं च

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
वल्लवाअं(दे)	क्षेत्रम्	वाउल्ली	कुमारीक्रीडोचिता शालभञ्जिका
वल्ली	वल्ली	वाउल्लो	प्रलपिता
वल्लीवर्फं	त्राण व्याघ्र, सिंहस्य	वाउल्लो	व्याकुल
वबडओ(दे)	द्विज	वाऊ	वायुः
वसई	वसति	वाऊ	वायवः
वसडडो(दे)	कनकम्	वाएं(अ)	वातेन
वसही	वसति	वाडी	वृत्ति
वसहो	वृषभः	वाडुक्को(दे)	भूषाऽस्वस्य
वंसिओ	वांशिकः	वाणारसी	वाराणसी
वसुआइ	उद्वाति	वावंफइ	श्रम करोति
वसुजाइ	उद्वाति	वामलूरो(दे)	वामलूरः
वसुजासि	उद्वाति	वामलूरो	वल्मीकम्
वसुतुट्ठो(दे)	काकः	वामो	आक्रान्तम्
वंसो	वंशः	वार	द्वारम्
वसो	वृक्ष	वारणं	व्याकरणम्
वहओ(दे)	मणिकार	वारावरो(दे)	वातायनम्
वहस्स	वधाय, वधस्य	वारिज्जो	विवाह
वहाइ	वधाय	वारिमई	वारिमती
वहिओ	मथितः	वारीमई	वारिमती
वहिज्जइ	ऊह्यते	वालेइ(अ)	बालाया
वहुभाडिणी(दे)	कुमारी	वालिओ(दे)	गर्वित
वहेडओ	विभीतकः	वावडो	व्यापृतः
वा	वा	वावडो	व्यापृतः (कुटुम्बी)
वाअइ	वाति	वाविरइ	व्याप्रियते
वाअउ	वायव	वावेइ	व्याप्नोति
वाअओ	वायवः	वासं	वर्षम्
वाअडो	शुकः (वाचाट-शब्दात्)	वास इसी	व्यासर्षिः
वाअणो(दे)	वेश्मद्वारं तिरश्चीनम	वाससअ	वर्षशतम्
वाअरणं	व्याकरणम्	वासा	वर्षाः
वाइ	म्लायते	वांसिओ	वांशिक
वाइ	वाति	वासी(दे)	शिखा विज्ञानं च
वाइल्लो(दे)	बलीवर्द	वासेण वि भारअ खम्मि बद्धं (अ०)	व्यासेनापि भारत स्तम्भे बद्धम्
वाउणो	वायव	वासेसी	व्यासर्षिः
वाउत्तो(दे)	विट	वासो	वषः
वाउलो	वातूलः	वाहरइ	व्याहरति
वाउलो	व्याकुल		

प्राकृतम्	संस्कृतम्
वाहरिज्जइ	व्याह्रियते
वाहिअ	व्याहृतम्
वाहित्तो	व्याहृतम्
वाहित्तं	व्याहृतम्
वाहित्ता हिर देवी	व्याहृता किल देवी
वाहिप्पइ	व्याह्रियते
वि	अपि
विअइल्लं	विचकिलम्
विअक्खणो	विचक्षणः
विअड	विकटम्
विअड्डी	वितर्दिः
विअड्डो	विदग्ध
विअणं	व्यजनम्
विअणा	वेदना
विअसइ	विकसति
विआरल्लो	विकारवान्
विआलो(दे)	दस्युः (चौरः)
विआसरो	विकस्वरः
विआसेइ	विकोशयति
विइहो	विविधः
विउडइ	नाशयति
विउणो	द्विगुणः
विउल	विपुलम्
विउहो	विबुध·
विओ(दे)	कुल्या
विओओ	वियोग
विक्कओ	विक्लवः
विक्कोणइ	विक्रीणाति
विक्केअइ	विक्रीणाते
विक्केइ	विक्रीणीते, विक्रीणाति
विकिण्णो	अवकीर्णः
विखिलअं(दे.)	इक्वरम्
विगलइ	विगलति
विप्पलो	पिप्पल
विच्छड्डो	विच्छर्दः
[illegible]	[illegible]

प्राकृतम्	संस्कृतम्
विञ्छिओ	वृश्चिकः
विच्छुओ(दे)	पिशाचः
विच्छुओ	वृश्चिक
विच्छुरिअं	अपूर्वम्
विच्छोलइ	कम्पयति
विच्छोहगरु(अ)	विक्षोभकाम्
विछोडवि(अ)	विच्छोडय
विजणं	विजनम्
विजप्पिज्जइ	अर्ज्यते
विजयसेनेन लपितं(पै)	विजयसेनेन लपितम्
विज्जं	विद्वान्
विज्जुज्जोअं भरइ रइं	विद्युद्योतं स्मरति रतिम्
विज्जुओ	विद्युत्
विज्जुरओ(दे)	तेरुण्डः
विज्जला	विद्युत्
विज्जुलाइ	विद्युत्
विज्जू	विद्युत्
विज्झाइ	वीध्यते
विज्झडो(दे)	चय
विंझो	विन्ध्य
विञ्चुओ	वृश्चिकः
विञ्ञो(पै)	विज्ञः
विंटं	वृन्तम्
विट्टालु(अ)	अस्पृश्यसंसर्ग
विड्डिरं	विस्तारः
विड्डिलं	अर्जितम्
विटढिरिआ(दे)	रात्रिः
विट्ठी	वृष्टिः
विट्ठो	वृष्ट
विढप्पइ	अर्ज्यते
विढलो	आविग्नः
विढविड्डइ	रचति
विड्डा	व्रीडा
विणओ	विनयः
विण्णाणं	विज्ञानम्
विण्णि	द्वौ, द्वे

प्राकृतम्	संस्कृतम्
विण्हू	विष्णुः
वित्त	वृत्तम्
वित्तअरो	वित्तपर
वित्तवरो	वित्तपर
वित्ती	वृत्ति
विद्दाओ	विद्दतः
विदुरा	विदुर
विद्धकइणिरूविय	वृद्धकविनिरूपितम्
विद्धकई	वृद्धकपि
विद्धत्था	विध्वस्त
विप्पओ	उन्मत्त, पीरी च
विप्पओ	विप्लवः
विप्पगालइ	नाशयति
विप्पत्ती(दे)	व्रतम्, उत्सव विशेषश्च
विप्परो(दे)	हंस, विषं च
विप्पावेइ	विज्ञपयति
विप्पो	विप्र
विब्भमो	विभ्रम
विब्भलो	विह्वल
विमइओ	विलीण·
विम्हआ	विस्मयः
विम्हरइ	विस्मरति
विम्हरइ	स्मरति
विरइ	गुप्यति
विरइ	भनक्ति
विरिणअं(दे)	आर्द्रम्
विरमालइ	प्रतीक्षते
विरल्लइ	तनोति
विरहग्गी	विरहाग्निः
विराअइ	विलीयते
विराइ	विलीयते
विरिंचरो	पाराविरेचनशील
विरुअं	विरुद्धम्
विरेचइ	विरेचयति
विरोलइ	मथ्नाति
विलआ	वनिता

प्राकृतम्	संस्कृतम्
विलम्ब(अ)	विलम्बस्व
विलरो(दे)	यौवनात्कट
विलवइ	विलपति
विलासिणीओ(अ)	विलासिनीः
विलिअ	मीलितम्
विलिज्जइ	विलायते
विली	वीचि
विलोअ	व्यलीकम्
विवइ(अ)	विपद्
विवट्टइ	विवलते
विवत्तण	विवर्तनम्
विवी	वाचि
विसग्गो	व्युत्सर्ग
विसट्टइ	दलति
विसट्टुलं	विसंस्थुलम्
विसढो	विषम
विसम आअवो	विषमातपः
विसमइओ	विषमय
विसमओ	विषमयः
विसमाअवो	विषमातप
विसमो	विषमः
विसमो(पै)	विषमः
विसरइ	विसृजति
विसाण	विशतीनाम्
विसिढो(दे)	विसंस्थुल विरलश्च
विसूरइ	खिद्यते
विसेसा(पै)	विशेषः
विस्मये(मा)	विस्मयः
विस्सुओ	उन्मत्त
विहट्टणो	विघटनम् (अनर्थः)
विहत्थी	वितस्ति
विहरइ	क्रीडति
विहलो(दे)	मौर्वी
विहलो	विह्वल
विहिण्णो	वितृष्णः
विहिमिहिओ	विकसितः
विहिरइ	प्रतीक्षते

प्राकृतम्	संस्कृतम्
विहीए	विधिः
विहीण	विहीनम्
विहीणो	विधि ।
विहुन्दुओ	विधुन्तुद
विहूण	विहीनम्
विहेइ	?
विहोडइ	ताडयति
विम्हआणिज्ज	विस्मयनीयम्
विम्हअणीअ	विस्मयनीयम्
विह्लो	विह्वल
वीजइ	वीजयति
वीरिअ	वीर्यम्
वीलणि(दे)	पिच्छिलम्
वीसं	विष्वक्
वीसम्भो	विश्रम्भः
वीसमइ	विश्राम्यति
वीसरइ	विस्मरति
वीससिइ	विश्वसिति
वीसा	विशतिः
वीसाणो	विष्वाणः
वीसामइ	विश्राम्यति
वीसामो	विश्रामः
वीसासो	विश्वासः
वीसु	विष्वक्
वुड्ढो	वृष्टः
वुड्ढी	वृद्धि
वुड्ढी	वृष्टि
वुड्ढो	वृद्धः
वुसडे(अ)	उक्तम्
वुसंतो	वृत्तान्त
वुड्ढो	वृद्धः
वुन्दारओ	वृन्दारकः
वुन्दं	वृन्दम्
वुंदावणं	वृन्दावनम्
वे	द्वौ, द्वे
वेअइ	[illegible]
वेअणा	वेदना

प्राकृतम्	संस्कृतम्
वेअसो	वेतस
वेआलिओ	वैतालिकः
वेड्ढो(दे)	तनु, शिथिलम्, आविद्धम् ऊर्ध्वीकृत, विसंस्थुल च
वेड्डरो	वेदनशील
वेइल्ल	विचकिलम्
वेइल्लं	विचकिलम्
वेखासो(दे)	विरूप
वेच्छ	वेदिष्यामि
वेच्छिइ	वेदिष्यति, वेत्स्यते
वेच्छिन्ति	वेदिष्यन्ति, वेत्स्यन्ते
वेच्छित्था	वेदिष्यथ, वेत्स्यध्वे
वेच्छिम	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिमि	वेदिष्यामि, वेत्स्ये
वेच्छिमु	वेदिष्यामः, वेत्स्यामहे
वेच्छिमो	वेदिष्यामः, वेत्स्यामहे
वेच्छिसि	वेदिष्यसि, वेत्स्यसे
वेच्छिस्सा	वेदिष्यामि, वेत्स्ये
वेच्छिस्सामु	वेदिष्यामः, वेत्स्यामहे
वेच्छिस्सामि	वेदिष्यामि, वेत्स्ये
वेच्छिस्सामु	वेदिष्यामः, वेत्स्यामहे
वेच्छिस्सामो	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिह	वेदिष्यथ, वेत्स्यध्वे
वेच्छिहाम	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिहामि	वेदिष्यामि, वेत्स्ये
वेच्छिहामु	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिहामो	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे

प्राकृतम्	संस्कृतम्
वेच्छिहिइ	वेदिष्यति, वत्स्यते
वेच्छिहिंति	वेदिष्यंति, वेत्स्यन्ते
वेच्छिहित्था	वेदिष्यथ वेत्स्यध्वे वदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिहिम	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिहिमि	वेदिष्यामि, वेत्स्ये
वेच्छिहिमु	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिहिमो	वेदिष्याम, वेत्स्यामहे
वेच्छिहिसि	वेदिष्यसि, वेत्स्यसे
वेच्छिहिस्सं	वदिष्यामि, वेत्स्ये
वेच्छिहिस्सा	वेदिष्यामः, वेत्स्यामहे
वेच्छिहिह	वेदिष्यथ, वेत्स्यध्वे
वेज्जो	वैद्यः
वेज्झओ(दे)	भारः
वटं	वृन्तम्
वेट्ठिओ	वेष्टित
वढइ	वेष्टयति
वेडिसो	वेतस
वेडुज्जं	वैडूर्यम्
वेडूणा(दे)	पिच्छिल पन्था
वोडो(दे)	वेरः
वेढो	श्मश्रु
वेढइ	वेष्टते
वेढिओ(दे)	मणिकार
वेढिज्जइ	वेष्टिष्यते
वेणा(अ)	वेणिः
वेणिअ	वचनीयम्
वेणिल्लअं	हृतम्
वेणी(अ)	वेणि
वेणुलट्ठी	वंशयष्टि
वेणुवणं	वेणुवनम्
वेणुसाओ	भ्रमरः (वेणुशब्द वच्छब्दवान्)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
वेणू	वणु
वेणूवण	वेणुवनम्
वेण्टं	वृन्तम्
वेण्टइअं	पीडितम्
वेण्ण	द्वयो
वेण्णि	द्वौ, द्वे
वेतिसो(प)	?
वप्पो	पिशाचाक्रान्त
वेमअइ	भनक्ति
वेरं	द्वारम्
वेरुलिअं	वैडूर्यम्
वेलंबो	विडम्बना
वेलवइ	उपालभते
वेलवइ	वञ्चति
वेलू(दे)	दस्युः
वेलू	वेणु
वेलूरा(दे)	लज्जा
वेल्लइ	रमते
वेल्लइअं	सङ्कुचितम्
वेल्लरिआ	वल्लरीवत्
वेल्लरी	विलासवती
वेल्लहलो	कोमलो, विलासी च
वल्ली	वल्ली
वेल्ली	वल्लीवत्
वेवइ	वेपते
वेवई	वेपते
वेवन्ती	वेपमाना
वेवमाणा	वेपमाना
वेसपाअणो	वैशम्पायनः
वेसवणो	वैश्रवण
वेसिअं	वशिकम्
वेसिरणं	व्युत्सजनम्
वेसु	द्वयोः
वेसो	द्वेष्य
वेहवइ	वञ्चयति
वेहव्वं	वैधव्यम्
वेहि	द्वाभ्याम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
वेहितो	द्वाभ्याम्
वैर	वैरम्
वो	युष्मान्, युष्माकम्
वोइओ(दे)	ज्योतिरिङ्गणः
वोइओ	व्याघ
वोक्कर्णं(दे)	अनिमित्तं, तात्पर्या
	सव च
वोक्कइ	विज्ञपयति
वोक्कइ	व्याहरति
वोक्कन्त	व्युत्क्रान्तम्
वोच्छ	वक्ष्यामि
वोच्छिइ	वक्ष्यति
वोच्छिति	वक्ष्यन्ति
वोच्छित्था	वक्ष्यथ
वोच्छिम	वक्ष्याम
वोच्छिमि	वक्ष्यामि
वोच्छिमु	वक्ष्याम
वोच्छिमो	वक्ष्याम
वोच्छिसि	वक्ष्यसि
वोच्छिस्सं	वक्ष्यामि
वोच्छिस्साम	वक्ष्यामः
वोच्छिस्सामि	वक्ष्यामि
वोच्छिस्सामु	वक्ष्यामः
वोच्छिस्सामो	वक्ष्याम
वोच्छिह	वक्ष्यथ
वोच्छिहाम	वक्ष्यामः
वोच्छिहामि	वक्ष्यामि
वोच्छिहामु	वक्ष्याम
वोच्छिहामो	वक्ष्यामः
वोच्छिहिइ	वक्ष्यति
वोच्छिहिति	वक्ष्यन्ति
वोच्छिहित्था	वक्ष्यथ, वक्ष्याम
वोच्छिहिम	वक्ष्यामः
वोच्छिहिमि	वक्ष्यामि
वोच्छिहिमु	वक्ष्यामः
वोच्छिहिमो	वक्ष्यामः
वोच्छिहिसि	वक्ष्यसि

प्राकृतम्	संस्कृतम्
वोच्छिहिस्सं	वक्ष्यामि
वोच्छिहिस्सा	वक्ष्याम
वोच्छिहिह	वक्ष्यथ
वोज्जइ	त्रस्यति
वोज्जइ	वाजयति
वोंट	वृन्तम्
वोत्तव्व	वक्तव्यम्
वोत्त	वक्तुम्
वोत्तुआण	उक्त्वा
वोत्तूण	उक्त्वा
वोद्रहं(दे)	श्मश्रु
वोरिणो	अतिक्रान्तः
वोल्लइ	कथयति
वोलइ	गच्छति
वोसग्गइ	विकसति
व्यालवाहणो	व्यालवाहनः
व्यालाहणो	व्यालवाहन

श

शअणाहँ सुखं(मा)	स्वजनानां सुखम्
शमे(मा)	समः
शलिशंणिमं(मा)	सदृशमिदम्
शस्तवाहे(पै)	सार्थवाहः
शल्पकवले(मा)	शष्पकवल
शहश्र(अ, मा)	सहस्रम्
शामञ्ञ(मा)	सामान्यम्
शालशे(मा)	सारसः
शिरीतु(पै)	स्त्रियाः
शिरीतो(पै)	स्त्रिया
शुणध दाणिं हगे शक्कावदालक्खमन्त	शृणुथेदानीम्, अहं शक्रावताराभ्य
लवाशी धीवले(मा)	तरवासो धीवरः
शुदी(मा)	श्रुतिः
शुस्कदालु(मा)	शुष्कदारु
शुस्तिदे(मा)	सुस्थित
शुश्टु कदं(मा)	सुष्ठु कृतम्
शोंमलो(दे)	कलकलः
शोहणं(मा.)	शोभनम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ऋपुत्थ णिमज्जइ	स्वरत्र निषीदति
	स
स	सः
सअं	सद्
सअ	स्वयम् (सअं चिअ मुणसि करणिज्ज = स्वयमेव जानासि करणीयम्)
सअडो	शकटः
सअढ	शकटम्
सअणाण(मा)	स्वजनानाम्
सअराहं(दे)	झटिति
सअलपिच्छीविज्जे	सकलपृथ्वीविद्वान्
सअललोअ अहि- भवन् हुदवह(शौ)	सकललोकमभिभवन् हुतवह !
सअवरो	स्वयवर
सअविम्हुओ(दे)	केकी
सअहुत्तो	शतकृत्व
सआ	सदा
सइ	सकृत्
सइ	सदा
सइकोडी	शतकोटिः
सइरवइं(दे)	मनोरथेनैव संघटना
सइन्नं	सैन्यम्
सइरं	स्वैरम्
सइवल(दे)	मनोरथेनैव सघटना
सइलासिओ	मयूरः (सदा लासिको नृत्यशीलत्वात्)
सइसिद्धिओ(दे)	युवा
सई	शची
सउणिइं(अ)	शकुनीनाम्
सउणो	शकुनः
सउमालो	सुकुमारः
सउरो	सौरः
सउल्लिओ	प्ररित
सउहं	सौधम्
सकप्पं	आम्रः, अल्पम्, चापः, पुरं च

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सकरो	शङ्करः
सकरो	सङ्करः(रथ्या)
संकलं	शृङ्खलम्
सका(पै)	शङ्का
सक्कअ	संस्कृतम्
सक्कइ	शक्नोति
सक्कारो	सत्कार
सक्कारो	सत्कार
सक्कालो	सत्कार ।
सक्को(प)	शक्रः
सक्खिणो	साक्षी
सक्खी	साक्षी
सक्खुड्डइ	रमते
सखाअं	सख्यानम्
संखाअइ	संख्यायते
सखाइ	सख्यायते
सखोअ	संख्यानम्
सखो	शङ्खः
सग	शृङ्गम्
सगच्छं	सङ्गच्छे
संगच्छइ	सङ्गच्छते
संगमो	सङ्गमः
सगलइ	संघटते
स गामइ	?
संगालं	संघात
सग्गओ	मुक्त
सग्गहो	स्वग्रह (मुक्त
सग्गासडी(दे)	उल्का
सग्गो	सक्तः
सग्गो	स्वर्गं
सग्घइ	कथयति
संघअणं	सहननम्
संघडइ	संघटते
संघारो	सहारः
संघो	सङ्घ
सङ्का	शङ्का
सङ्को	सङ्क

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
सचारी	दूती (प्रीतिं सञ्चारयति)	सणिअं	शनैः
		सणिओ(दे)	साक्षी
सचाव	सचापम्	सणिच्छरो	शनैश्चरः
सच्च	सत्यम्	सणिद्धं	स्निग्धम्
सच्चुल्लो(दे)	पिशुन	सणेहो	स्नेह
सच्चवइ	पश्यति	सण्णा	सञ्ज्ञा
सच्छाअं	सच्छायम्	सण्णिअं(दे)	आर्द्रम्
सच्छाहं	सच्छायम्	सण्णिअमाआ	?
सच्छिओ(दे)	सदृशः	सण्हं	श्लक्ष्णम्
सजणो	सज्जनः	सण्हं	सूक्ष्मम्
सजणो	स्वजनः	सततं(पै)	सततम्
संजमो	संयमः	संतवइ	सन्तप्यते
संजोओ	संयोगः	सतो	सन्त
सज्जणो	सज्जन	सत्तरह	सप्तदश
सज्जा	संज्ञा	सत्तरी	सप्ततिः
सज्जो	षड्ज	सत्तवीसा	सप्तविंशतिः
सज्झं	सह्यम्	सत्तण्ह	सप्तानाम्
सज्झो	सह्य	सत्तह्ण	सप्तानाम्
सज्झसं	साध्वसम्	सत्तावीस	सप्तविंशतिः
संझा	सन्धा	सत्तावीसा	सप्तविंशति
संझा	सन्ध्या	सत्ती(दे)	अभ्यर्णं, वचनं च
संझावहुअवऊढो	सन्ध्यावध्ववगूढः	सत्तो	गतः
सञ्झा	सन्ध्या	सत्तो	शक्तः
सञ्ञा(पै)	संज्ञा	सत्थरो	संस्तर
संञ्ञाणं	संज्ञानम्	सत्थि	स्वस्ति
संटो(चू. पै)	षण्ड	संदट्ठो	सन्दष्ट
संठविओ	संस्थापित	सदद(शौ)	सततम्
संठाविओ	संस्थापितः	सीदिसइ	सदिशति
सडइ	सीदति	सदो	सदः
सडा(दे)	प्रलम्बकेशा	सद्दहइ	श्रद्धाति
संडो	षण्ढः	सद्दहणं	सम्मतम्(श्रद्धानम्)
सड्ढा	श्रद्धा	सद्दहमाणो	श्रद्धानः
सढअं(दे)	कुमुदम्	सद्दहाणं	श्रद्धानम्
सढा	सटा	सद्दाणइ	अवष्टम्भ करोति
सढिलं	शिथिलम्	सद्दालं	नूपुरम्
सढो	शठः	सद्दालो	शब्दवान्
सणा	[illegible]	सद्दो	शब्द

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सद्धा	श्रद्धा
संधुक्कइ	प्रदीप्यति
संधुमइ	प्रदीप्यति
सन्नुमइ	छादयति
सन्नामइ	आदरं करोति
संपइं	साम्प्रतम्
संपआ	सम्पत्
संपइ(अ)	सम्पद्
संपइ	सम्प्रति
सपज्जइ	संपद्यते
संपद्दारं	सम्पद्द्वारम्
सपरितावो	सपरितापः
सपरिहासं	सपरिहासम्
सपावं	सपापम्
सपिपासो	सपिपास
सपुओ(दे)	पिशाचाक्रान्तः
सप्पओ(दे)	चातकः
सप्पत्तिआ(दे)	बाला
सप्परितावो	सपरितापः
सप्परिहासं	सपरिहासम्
सप्पासो	सस्पर्शः
सप्पिओ(दे)	चातकः
सप्पिपासो	सपिपास
सप्पं	शष्पम्
संफं(दे)	कुमुदम्
सबधु(अ)	शपथम्
सबधु करेप्पिणु(अ)	शपथं कृत्वा
सबिल(दे)	मदिरा
सभिक्खू	सभिक्षुः
सभरी	शफरी
सभलं	सफलम्
सभलउं(अ)	सफलम्
सभवइ	संभवति
संभावइ	लुभ्यति
संभावेइ	सम्भावयति
समिक्खू	सभिक्षुः
समइ	शाम्यति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
समद्दो	समर्दः
समत्तो	समस्तः
समथे(दे)	खड्गः, छिन्न, तटः, जलपातः, खनित्र च
समयं(दे)	कुमारीपुरतः पुरुषं कृत्वा विधीय मानो रक्तबलि
समराइअ	पिष्टम्
समरो	शबर
समवाओ	समवायः
समाणइ	भुङ्क्ते
समाणइ	समाप्नोति
समाणु(अ)	समम्
संमाणेइ लोउ(अ)	संमानयति लोकः
समारअइ	समारचयति
समारइ	समारचयति
समावेइ	समाप्नोति
समिज्झइ	समिध्यति
समिद्धी	समृद्धिः
संमिल्लइ	संमीलति
संमालइ	संमीलति
समुद्दणवणीअं	समुद्रनवनीतम् (चन्द्रः)
समुद्दहरं	अम्बुगृहम् (जल धारोपचारात्)
समुद्दो	समुद्र
समुद्रो	समुद्र
समुह	सम्मुखम्
समुह	सम्मुखम्
समेत्तिअं वंदे	?
सम्म	शर्म
सम्म	सम्यक
सयडं	शकटम्
सरइ	स्मरम्
सरं	शिरः
सरइ	सरति

प्राकृतम्	संस्कृतम्	प्राकृतम्	संस्कृतम्
सरइ	स्मरति	सबलो	शबलः
सरओ	शरत्	सवहो	शपथः
सरहइं	सरोरुहम्	संविक्लाणा(दे)	आभिजात्यम्
सरली दे)	उल्का (प्रग्रहः)	संवुर्अ	संवृतम्
सराइओ(दे)	सर्पः	संवेल्लइ	संवेष्टते
सरिआ	सरित्	सव्व	सवम्
सरिच्छो	सदृक्षः	सव्वओ	सवतः
सरिरूवो	सदृग्रूपः	सव्वंगलिरिषु	सर्वाङ्गश्रिया
सरिवण्णो	सदृग्वर्णः	सव्वंगाउ(अ)	सर्वाङ्गाः
सरिवाओ(दे)	आसारः	सव्वंगिओ	सर्वाङ्गीण
सरिसणिमं(शौ)	सदृशमिदम्	सव्वज्जो	सर्वज्ञ
सरिसमिणं(शौ)	सदृशमिदम्	सव्वज्जो(पै)	सर्वज्ञ
सरिसवखलो	सर्षपखलः	सव्वण्णू	सर्वज्ञ
सरिसाइं	सदृशानाम्	सव्वण्णो	सर्वज्ञः
सरिसाहुलो	सदृशः	सव्वत्तो	सर्वत
सरिसो	सदृशः	सव्वत्थ	सर्वस्मिन्
सरी	सदृक्	सव्वदो	सर्वत
सरी(दे)	प्रशस्ताकृतिः, दीर्घं च	सव्वम्मि	सर्वस्मिन्
सरु(अ)	शरान्	सव्वस्सि	सर्वस्मिन्
संरुज्झइ	संरुध्यते	सव्वहिं	सर्वस्मिन्
संरुज्झहिइ	संरोत्स्यते	सव्वाओ	सर्वा
संरुंधिज्जइ	संरुध्यते	सव्वाणं	सर्वेषाम्
सरेवाओ(दे)	हंसः	सव्वे	सर्वे
सरो(चू. पै)	शरः	सव्वेसिं	सर्वेषाम्, सर्वासाम्
सरो	स्मरः	संसइ	शंसति
सरोरुहं	सरोरुहम्	संसओ	संशयः
सलरी(दे)	क्रोष्ट्री	ससहरस्स	शशधरस्य
सलाहइ	श्लाघते	ससंको	शशाङ्क
सलाहा	श्लाघा	ससा	स्वसा
सलिलप्पवहेण	सलिलप्रवाहेन	संसाओ	आरूढः, उद्विग्नः, घूर्णित, भीतश्च
सलो(चू.पै)	शरः		
सवइ	सूते	ससी(पै)	शशी
संवच्छरो	संवत्सरः	सहअरो	सहचर
संवट्टिओ	संवर्तितः	सहइ	राजते
संवट्टओ	संवर्तकः	सहइ	सहते
संवरणं	संवरणम्	सहउत्थिआ	सहोत्थिता (का वालुकत्वात्)
संवरइ	संवृणोति		

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सहचरो	सहचर
सहन्तो	सहमान
सहमाणा	सहमाना
सहमाणी	सहमाना
सहमाणो	सहमानः
संहरइ	संवृणोति
सहरी	शफरी
सहलं	सफलम्
सहाओ	स्वभावः
संहारो	संहार
सहासहुत्तो	सहासकृत्व
सहि	आमन्त्रणे (सहि एरिस चिअ गई)
सहिअएहि	सहृदयै
सहिअअं	सहृदयम्
सही	सख्य
सहीउ	सख्य
सहीओ	सख्य
सहु(अ)	सह
सहेव्वउ(अ)	सोढव्यम्
सढं	सढम्
सा	सा
साअड्ढइ	कर्षति
साअरो	सागरः
साअरो व्व खारओ	सागर इव क्षार
साअरो व्व गहिरो	सागर इव गभीरः
साइआ	शारिका
साउउअअं	स्वादूदकम्
साउल्लो	अनुरागः
साऊ	स्वादुः
साऊअअं	स्वादूदकम्
साऊण	श्रुत्वा
साणिअं	शान्तम्
सामअइ	प्रतीक्षते
सामओ	श्यामाक
सामग्गइ	श्लिष्यति
सामच्छं	सामर्थ्यम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सामत्थं	सामर्थ्यम्
सामली	शाल्मलिः
सामा	श्यामा
सामिद्धी	समृद्धिः
सामिहुं(अ)	स्वामिभ्यः
सारइ	प्रहरति
सारंगं	शार्ङ्गम्
सारवइ	समारचयति
सारिआ	शारिका
सारिच्छं	सादृश्यम्
सारिच्छो	सदृक्ष
सारो(दे)	रणमुखम्
सालाहणो	शातवाहन
सावला(अ)	श्यामल
सावो	शापः
साह(अ)	सवम्
साहा	शाखा
साही (दे)	प्रतोली
साहु	साधु
साहुली	शाखा
साहुली(दे)	वस्त्रं, शाखा भ्रूः, सखी, सदृशं, बाहुल्य
सालवाहणो	शातवाहनः
सालाहणो	शातवाहनः
सावओ	श्रावकः
सावगो	श्रावकः
सासं	सस्यम्
सासइ	कथयति
सासू	श्वश्रूः
साहइ	कथयति
साहइ	संवृणोति
साहरइ	संवृणोति
सि	असि
सिं	तेषाम्, तासाम्, एषाम्, आसाम्, एतेषाम्,एतासाम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सिअणअ(दे)	पितृवनम्
सिआ	स्यात्
सिआलो	शृगाल
सिआवाओ	स्याद्वादः
सिकिउ(अ)	सुकृतम्
सिक्खतु वो ग्रही ग्रहम्मि पडिआ	शिक्ष्यता वस्तरुणी तरुणे पतिता
सिग	शृङ्गम्
सिंगारो	शृङ्गारः
सिग्घं	शीघ्रम्
सिंघो	सिंहः
सिंघो	सिंह
सिंचइ	सिञ्चति
सिंचिज्जइ	सिच्यते
सिचइ	सिञ्चति
सिंजिरो	ध्वनिः (शिञ्जन मेव)
सिज्जइ	स्वेदते, स्वेदति, स्विद्यति
सिज्झइ	सिध्यति
सिज्झिओ(दे)	रजतं नापितश्च
सिहा(दे)	सुसनासिकानादः
सिट्ठ	सृष्टम्
सिट्ठी	सृष्टिः
सिढिरो	शिथिर
सिढिलं	शिथिलम्
सिढिलो	शिथिरः
सिणिद्धं	स्निग्धम्
सिणी(दे)	कज्जा
सिण्ढो(दे)	केकी
सिण्हा (दे)	नीहार
सित्थं	सिक्थम्
सिनानं(पै.)	स्नानम्
सिन्दोरी(दे)	धम्मिल्लरचना
सिन्धवं	सैन्धवम्
सिन्दुवणओ(दे)	हुताशः
[illegible]	सैन्धवम्
सिप्पइ	सिञ्चति
सिप्पइ	सिच्यते स्निह्यते
सिप्पी	शुक्ति
सिप्फी	सूची
सिभा	शिफा
सिमिणो	स्वप्न
सिरं	शिर
सिरवेअणा	शिरोवेदना
सिरा	सिरा
सिरिसंधरस्स वंदे	श्रीसन्धर वन्दे
सिरिमन्तो	श्रीमान्
सिरिसो	शिरीष
सिरी	श्री
सिरोवेअणा	शिरोवेदना
सिलिप्पो (दे)	जाल
सिलिसइ	श्लिष्यति
सिलिम्हो	श्लेष्मा
सिलेसो	श्लेष
सिविणो	स्वप्नः
सिहइ	कांक्षति
सिहइ	स्पृहयति
सिहंडहिल्लो	बालः (शिखावान्)
सिहदन्तो	सिंहदन्तः (नाम)
सिहरुओ(दे)	यन्त्र वस्त्रादेधूपस्य
सिहिडो(दे)	सुसनासिकानादः
सिहिणं	स्तनः (चूचुकत्व स्यात्)
सिंहो	सिंहः
सीअरो	शीकरः
सीउग्गं	हिमकाले दुर्दिनम्
सीछी	हिमकाले दुर्दिनम्
सीभरो	शीकरः
सील (पै)	शीलम्
सीसं	शीर्षम्
सीसइ	शिष्यति
सीसक्कं	शिरःपत्रम्
सीसो	शिष्यः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सीहरो	शीकरः
सीहो	सिंहः
सुअणस्सु(अ)	सुजनस्य
सुअणो	सुजन
सुअरिसणो	सुदर्शन
सुई(दे)	बुद्धिः
सुउमालो	सुकुमारः
सुउरिसो	सुपुरुषः
सुओ	श्रुत
सुओ	सुत
सुकिई	सुकृति
सुकिदु(अ)	सुकृतम्
सुकिलं	शुक्लम्
सुकुदु(अ)	सुकृतम्
सुकुसुमं	सुकुसुमम्
सुक्कं	शुल्कम्
सुक्कं	शुष्कम्
सुक्कपक्खो	शुक्लपक्ष
सुक्कप्पणं (अ	शुक्लता, शुक्लत्वम्
सुक्खं	शुष्कम्
सुखोडो (दे)	व्यतिकरः
सुगओ	सुगतः
सुगंधत्तणं	सौगन्ध्यम्
सुघओ(दे)	रजकः
सुघि (अ)	सुखेन
सुङ्कं	शुष्कम्
सुजणो	सुजन
सुज्जो(शौ)	सूर्यः
सुणइ	श्रृणोति
सुणउ	श्रोता
सुणउ	श्रृणोतु
सुणाउ	श्रृणोतु
सुणिऊण	श्रुत्वा
सुणिज्जइ	श्रूयते
सुणिहि	?
सुणेउ	श्रृणोतु
सुणेज्ज	श्रृणोति, श्रोष्यति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सुणेज्जा	श्रृणोति, श्रोष्यति
सुण्डो	शौण्ड
सुण्डोअणी	शौण्डोदनि
सुण्ह	सूक्ष्मम्
सुण्हा	सास्ना
सुण्हा	स्नुषा
सुतारं	सुतारम्
सुत्त	सूत्रम्
सुत्ती	शुक्ति
सुन्दरिअं	सौन्दर्यम्
सुदंसणो	सुदर्शन
सुदिओ	श्रान्तः
सुंदेर	सौन्दर्यम्
सुधीण	सुधियाम्
सुधीण	सुधियाम्
सुन्दरिअ	सौन्दर्यम्
सुन्देर	सौन्दर्यम्
सुप्पणहा	शूर्पणखा
सुप्पणही	शूर्पणखा
सुब्बं	शुल्बम्
सुभरओ	सुखरतम् ([illegible])
सुमणं	सुमनः
सुमरइ	स्मरति
सुमरि(अ)	स्मर
सुमहि(अ)	स्मर
सुय्यो(शौ)	सूर्यः
सुरहिजलेण कडेल्लं	सुरभिजलेन, कटुतैलम्
सुरा(दे)	सुरा।
सुलवं	सुलभम्
सुलोसो(दे	कौसुम्भनिवसनम्
सुवइ	स्वपिति
सुवण्णिओ	सौवर्णिकः
सुवा(दे)	पिष्टम्
सुविज्जा(दे)	माता
सुवे जणा	स्वे जनाः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सुवो कअं	श्वः कृतम्
सुव्वइ	श्रूयते
सुला	स्नुषा
सुसा(पै)	स्वसा
सुहं	शुभम्
सुहअरो	सुखकरः
सुहओ	शुभदः, सुखदो वा
सुहओ	सुभगः
सुहकरो	सुखकर
सुहदो	शुभदः, सुखदो वा
सुहा	सुधा
सुहावो	स्वभाव
सुहासिओ	निद्रालु
सूडइ	भनक्ति
सूरइ	भनक्ति
सूरङ्गो	दीपः
सूरज्झओ	सूर्यध्वजः (दिवसः)
सूरल्ली	मध्याह्नः
सूरिओ	सूर्यः
सूरिसो	सुपुरुष
सूसइ	शुष्यति
सूसइरे ताण तारिसो कंठो	शुष्यति तासां तादृशः कण्ठः
सूसासो	सोच्छ्वास
सूहओ	सुभगः
सूहवो	सुभग
से	तस्य, तस्या, अस्य, अस्या, एतस्य, एतस्याः
सेअइ	सिञ्चति
सेआलिआ(दे)	दूर्वा
सेआलो	ग्रामेशः
सेओ(दे)	विनायकः
सेज्जा	शय्या
सेडी(दे)	ग्रामेशः
सेन्दूरं	सिन्दूरम्
सेन्नं	सैन्यम्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सेम्फो	श्लेष्मा
सेभालिया	शेफालिका
सेम्महो	श्लेष्मा
सेलो	शैल
सेवा	सेवा
सेवालं	जम्बालम्
सेव्वा	सेवा
सेसो	शेष
सेहइ	नश्यति
सेहालिआ	शेफालिका
सो	स
सो(अ)	स
सो अ	स च
सोअ(दे)	स्वाप
सोआणो(दे)	मल्लः
सोअमल्लं	सौकुमार्यम्
सोआलो(दे)	उभयाचितक सिद्धये दत्तम्
सोडआण	?
सोउआणं	?
सो उणो	स पुनः
सोऊण	सुप्त्वा
सोऊणं	सुप्त्वा
सोएव्व(अ)	स्वपितव्यम्
सो एव्व देसो(शौ)	स एव देशः
सोक्खं	सौख्यम्
सोच्चिअ	?
सोच्चे	?
सो च्च वअरूपेण	स एव वयोरूपेण
सो च्च सीले	स एव शीले
सोच्चा	श्रुत्वा
सोच्चिअ	?
सोच्चे	?
सोच्छं	श्रोष्यामि
सोच्छिइ	श्रोष्यति
सोच्छिन्ति	श्रोष्यन्ति
सोच्छित्था	श्रोष्यथ

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सोच्छिम	श्रोष्यामः
सोच्छिमि	श्रोष्यामि
सोच्छिमु	श्रोष्यामः
सोच्छिमो	श्रोष्यामः
सोच्छिसि	श्रोष्यसि
सोच्छिस्सं	श्रोष्याम
सोच्छिस्साम	श्रोष्याम
सोच्छिस्सामि	श्रोष्यामि
सोच्छिस्सामु	श्रोष्यामः
सोच्छिस्सामो	श्रोष्यामः
सोच्छिह	श्रोष्यथ
सोच्छिहाम	श्रोष्यामः
सोच्छहामि	श्रोष्यामि
सोच्छिहामु	श्रोष्यामि
सोच्छिहामो	श्रोष्यामः
सोच्छिहिइ	श्रोष्यति
सोच्छिहिंति	श्रोष्यन्ति
सोच्छिहित्था	श्रोष्यथ, श्रोष्यामः
सोच्छिहिम	श्रोष्यामः
सोच्छिहिमि	श्रोष्यामः
सोच्छिहिमु	श्रोष्यामः
सोच्छिहिमो	श्रोष्याम
सोच्छिहिसि	श्रोष्यसि
सोच्छिहिस्सं	श्रोष्यामि
सोच्छिहिस्सा	श्रोष्याम
सोच्छिहिह	श्रोष्यथ
सोड्डी(दे)	दासी
सोण्डीरं	शौण्डीर्यम्
सोत्तं	स्रोतः
सोत्ती	तरङ्गिणी
सोभणं(पै)	शोभनम्
सोमाल(दे)	मांसम्
सोमालो	सुकुमार
सोरट्ठं	सौराष्ट्रम्
सोरिअं	शौर्यम्
सोल्लं(दे)	मांसम्
सोल्लइ	क्षिपति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
सोल्लइ	पचति
सोवइ	स्वपिति
सोवण्णं (दे)	अन्तःपुरम्
सोसाविअं	शोषितम्
*सोसिअं	शोषितम्
सोसिओ(दे)	पताका
सोहइ	शोभते
सोहंति(अ)	शोभन्ते
सोहिल्लं	चिह्नम्
सोहिल्लो	शोभावान्
सोहीअ	शृणोति
सौरि (दे)	सौनिक.

ह

प्राकृतम्	संस्कृतम्
ह	हा
हं	अहम्
हअं	हतम्
हआसो	हताशः
हउ(अ)	अहम्
हउं जि(अ)	अहमेव
हओ	हतः
हक्कइ	निषेधति
हक्खुवइ	उत्क्षिपति
हगे न एलिशाह कम्माह कालो(मा)	अहं न ईदृशस्य कर्मणः कारी
हगे विआउला मुई पावेदि(मा)	अहं व्याकुला मुक्तिं प्राप्नोमि
हगे शक्कावदालब्भन्तलवाशी धीवले(मा)	अहं शक्रावताराभ्यन्तरवासी धीवरः
हगे शंपत्ता(मा)	वयं सम्प्राप्ता
हंजे चदुरिए(शौ)	हंजे चतुरिके !
हंजे चडलिए(मा)	हजे चतुरिके !
हडक्कं	अनुराग
हडव(दे)	कलह
हणइ	शृणोति
हणिज्जइ	हन्यते

प्राकृतम्	संस्कृतम्
हणिज्जहिइ	हनिष्यते (भावकर्मणि तु घानिष्यते)
हणुमन्तो	हनुमान्
हणुमा	हनुमान्
हण्डो (दे)	सुतासुतः (दौहित्रः)
हंतव्वं	हन्तव्यम्
हंतूण	हत्वा
हत्था	हस्तौ, हस्ता
हत्था णमिअमुही भणइ णं तिअडा	हस्तात् नमितमुखी भणति तां त्रिजटा
हत्थी	हस्ती
हत्थुल्लो	हस्तः
हत्थो	हस्तः
हद्दं (दे)	भीष्मम्
हंम्मइ	हन्ति
हम्मइ	हन्यते
हंम्मइ	हम्मति (गतौ)
हम्मिहिइ	घानिष्यते
हरइ	गृह्णाति
हरइ	स्मरति
हरक्खन्दा	हरस्कन्दौ
हरक्खन्दा	हरस्कन्दौ
हरडई	हरीतकी
हरस्स	हरस्य
हरि (दे)	तृणम्
हरिअंदो	हरिश्चन्द्रः
हरिआलो	हरितालः
हरिज्जइ	ह्रियते
हरिसइ	हर्षति
हरिसो	हर्षः
हरिसोण्णमिअमुहो भविअ पसमइ	?
हरे	क्षेपे (हरे णिल्लज्ज)
हरे	रतिकलहे (हरे बहुवल्लह)
हरे	सम्भाषणे (हरे पुरिसा)

प्राकृतम्	संस्कृतम्
हलइ	स्मरति
हलद्दा	हरिद्रा
हलद्दी	हरिद्रा
हलबोलो (दे)	कलकलः
हला	सख्या आमन्त्रणे (हला सउंदले)
हला सउंदले	हला शकुन्तले !
हलिओ	हालिकः
हलिआरो	हरिताल
हली (दे)	सिता, नवमालिका
हलुओ	लघुकः
हलुक्लो (दे)	कोष्ठी
हले	सख्या आमन्त्रणे (हले हआसे)
हल्लकं (दे)	भीषणम्
हल्लप्फलिअं	त्वरितम्
हल्लिओक्को (दे)	देवरः
हवइ	भवति
हवउ (अ)	भवामि
हवन्ति	भवन्ति
हवहि (अ)	भवसि
हवहिं (अ)	भवन्तु
हवहु (अ)	भवथ
हवहुं (अ)	भवाम
हविण (दे)	चक्षुःस्थगनक्रीडा
हसितूनं (पै)	हसित्वा
हंसो (मा)	हंसः
हस	हस, हसे
हसइ	हसति
हसई	हसन्ती
हसउ	हसतु, हसेत्
हसए	हसति
हसति (पै)	हसति
हसंतीआ	हसन्ती, हसन्त्यः, हसन्तीः वा
हसंतीओ	हसन्ती, हसन्त्यः, हसन्ती वा
हसते (पै)	हसति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
हसंतो	हसन्
हसदि(शौ)	हसति
हसदे(शौ)	हसति
हसन्ति	हसन्ति
हसन्तु	हसन्तु, हसेयुः
हसन्ते	हसन्ति
हसन्तो	हसन्
हसमाणा	हसन्ती
हसमाणो	हसन्
हसमि	हसामि
हससि	हससि
हससि(अ)	हससि
हससु	हस, हसे
हससे	हससि
हसह	हसत, हसेत
हसह	हसथ
हसाम	हसामः
हसामि	हसामि
हसामु	हसाम
हसामु	हसानि, हसेयम्
हसामो	हसामः
हसामो	हसाम, हसेम
हसिअं	हसितम्
हसिअ	हासितम्
हसिअव्व	हसितव्यम्
हसिइ	हसति
हसिउ	हसतु
हसिउ	हसितुम्
हसिउण	हसित्वा
हसिज्जइ	हस,हसेः
हसिज्जइ	हस्यते
हसिज्जन्ति	हस्यन्ते
हसिज्जन्ते	हस्यन्ते
हसिज्जन्तो	हस्यमान
हसिज्जमाणो	हस्यमानः
हसिज्ज	हस, हसे
हसिज्जे	हस, हसेः
हसित्था	हसथ
हसिम	हसामः
हसिरो	हसनशील
हसिस्साम	हसितास्मः, हसिष्यामः
हसिस्सामु	हसितास्मः, हसिष्यामः
हसिस्सामो	हसितास्म, हसिष्याम
हसिहाम	हसितास्मः, हसिष्याम
हसिहिइ	हसिष्यति
हसिहिमु	हसितास्मः, हसिष्यामः
हसिहिमो	हसितास्मः, हसिष्याम
हसीअइ	हस्यते
हसीअन्तो	हस्यमानः
हसीअमाणो	हस्यमानः
हसेअव्वं	हसितव्यम्
हसेइ	हसति
हसेउ	हसतु
हसेउं	हसितुम्
हसेउण	हसित्वा
हसेज्ज	हसति, हसिष्यति, हसतु, हसेत्
हसेज्जा	हसति, हसिष्यति, हसतु, हसेत्
हसेंतो	हसन्
हसेम	हसामः
हसेहिइ	हसिष्यति
हसो विव	हंस इव
हस्सइ	हस्यते
हंहलर्अ(दे)	मूर्ख
हा	हा
हाअणा	भाजनम्
हाअणाइ	भाजनम्
हाअलो (दे)	जात्यतुरग
हारवइ	नाशयति
हालिओ	हालिकः
हालो(दे)	सातवाहनः
हासइ	हासयति

प्राकृतम्	संस्कृतम्
हासेह(अ)	हासायाः
हासावइ	हासयति
हासाविअं	हासितम्
हासाविअइ	हस्यते
हासाविअइ	हास्यते
हासाविओ जणो सामलंगीए	हासितो जनः श्यामलाङ्ग्या
हासाविज्जइ	हास्यते
हासावेइ	हासयति
हासिअं	हसितम्
हासिअं	हासितम्
हासिअइ	हस्यते
हासिअइ	हास्यते
हासिज्जइ	हास्यते
हासइ	हासयति
हिअं	हृदयम्
हिअअं	हृदयम्
हिअएण	हृदयेन
हिअड्डअं(अ.)	हृदयम्
हिक्का(दे)	रजकी
हिज्जा	(?)
हिडिंबाए कुडुम्बअ शोकेण उपशमदि (मा)	हिडिम्बायाः कुटुम्बकशोकेन उपशाम्यति
हिड्डो	ग्रस्त
हिडूडोली(दे)	रक्षणयन्त्रं केदारस्य
हित्तपक्कं(दे)	हृदयकम्
हिंसं(दे)	असती
हिसं(दे)	गृहद्वारम्
हिमो	हिमादरम्
हिरी	ह्रीः
हिल्ला(दे)	सिकताः
हिवइ	(?)
हिविआ(दे)	या वध्वा उपरि परिणीयते
हिसमणं	उत्तमम्, उन्नतम्, चुम्बितं च
हीणं	हीनम्
हीमाणहे जीवन्तव च्छा मे जणणी(शौ.)	(विस्मये) जीववत्सा मे जननी

प्राकृतम्	संस्कृतम्
हीमाणहे जीवन्तव च्छा मे जणणी(मा)	(विस्मये) जीववत्सा मे जननी
हीमाणहे परिस्सन्ता अम्हे एदेण णिअ विहिणो दुव्विलसिदेण(शौ)	(निर्वेदे) परिश्रान्ता वयमेतेन निजविधेर्दुर्विलसितेन
हीमाणहे पलिस्संता हगे एदेण णिअ विहिणो दुव्वि लशिदेण(मा)	(निर्वेदे) परिश्रान्तोऽहमेतेन निजविधेर्दुर्विलसितेन
हीरइ	ह्रीयते
हीरणा	त्रपा
हीरो	हरः
ही ही भो संवाअण अरी एशा(मा)	(विस्मये हर्षे च) भो संवाहनकरी एषा
ही ही सपण्णा मणोरहा पिअवअस्सस्स (शौ)	(हर्षे) सम्पन्ना मनोरथाः प्रियवयस्यस्य
हु	ऊहे (न हु नवरसंगहिं आ)
हु	संभावने (तरिउं ण हु ण वरउ मं)
हु	दाने (हुं गेण्हिअ पण्णाविआ)
हु	निवारणे (हुं। णिल्लज्ज ससोसरा)
हु	पृच्छायाम् (हुं साह सब्भावं)
हुअं	भूतम्
हुईअ	बभूव, अभवत्, अभूत्
हुओ	भूतः
हुहुमा(दे)	पश्चात्
हुणइ	जुहोति
हुतं	हूतम्
हुन्ति	भवन्ति
हुप्पिरे बाहू	प्रभवतो बाहू
हुलइ	क्षिपति
हुलइ	मार्ष्टि
हुलइ	स्खलति कथयात्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
हुवइ	भवति
हुवउ(अ)	भवामि
हुवदि(शौ)	भवति
हुवन्ति	भवन्ति
हुवहि(अ)	भवसि
हुवहिं(अ)	भवन्ति
हुवहु(अ)	भवथ
हुवहुं(अ)	भवामः
हुहुरुत्ति(अ)	हुहुरु इति (अनुकरणे)
हूअं	भूतम्
हूअं	हूतम्
हूई	हूतिः
हूण	हीनम्
हे	हे
हे अज्ज	हे आर्य
हे अज्जु	हे आर्ये
हे अज्जे	हे आर्ये
हे अज्जो	हे आर्य
हेआलं (दे)	अभियोगः (हस्तेन विनिवारणम्)
हे कंचुइआ(मा)	हे कञ्चुकिन्
हे कञ्चुइआ (शौ)	हे कञ्चुकिन्
हे कत्तार	हे कर्तः
हेक्किअं	उत्तमम्, उन्नतम्, चुम्बितं च
हे गंगे	हे गङ्गे
हे गामणि	हे ग्रामणीः
हे गुरु	हे गुरो
हे गुरू	हे गुरो
हे गोरि	हे गौरि
हे णइ	हे नदि
हेट्ठ	अधः
हेट्ठमग्गो	अधोमार्गः
हेट्ठिल्लं	अधो भवम्
हे तपस्सिआ(शौ)	हे तपस्विन्
हे दाअ	हे दातः
हे दातः	हे दात
हे देव	हे देव

प्राकृतम्	संस्कृतम्
हे देवो	हे देव
हे पिअ	हे पितः
ह पिअरं	हे पित
हे पिअवंम्म(शौ)	हे प्रियवर्मन्
हे पिउच्छा	हे पितृष्वसः
हे वहु	हे वधुः
हे बहू	हे वधूः
हे बुद्धि	हे बुद्धे
हे बुद्धी	हे बुद्धे
हे मणस्सिआ(शौ)	हे मनस्विन्
हे माला	हे माले
हे माले	हे माले
हे माउच्छा	हे मातृष्वसः
हे रणं(दे)	वच्चम्
हे राअं	हे राजन्
हे राअं(शौ)	हे राजन्
हे राआ	हे राजन्
हे राआणो	हे राजन्
हेरिंबो	हेरम्बः
हे लच्छि	हे लक्ष्मीः
हेलाअं(मा)	हे राजन्
हेल्लि(अ)	हे सखि
हेषिअ	उत्तमम्, उन्नतम्, चुम्बितं च
हेसिअं	रसितम्
हे हरि	हे हरे
हे हरी	हे हरे
होइ	भव, भवेः, एधि, स्याः
होइ(अ)	भव
होइ	भवति
होइ इइ	भवतीह
होइज्जइ	भूयते
होईअइ	भूयते
होउ(अ)	भव
होउ(अ)	भवामि
होपु(अ)	भव
होज्ज	अभविष्यत्

प्राकृतम्	संस्कृतम्
होज्ज	(भूधातो सकल कारपुरुषवचनेषु)
होज्जइ	भवति भविष्यति, भवतु, भवेत्
होज्जाहिमि	भवामि, भविष्यामि, भवानि, भवेयम्
होज्जा	अभविष्यत्
होज्जा	(भूधातो सकलकारपुरुषवचनेषु)
होज्जाइ	भवेत्
होज्जाइ	भवति, भविष्यति, भवतु, भवेत्
होज्जाहिमि	भवामि, भविष्यामि, भवानि, भवेयम्
होणउ(अ)	भविता
होति(पै)	भवति
होतु(पै)	भवतु
होत्ता(शौ)	भविता
होदि(शौ)	भवति
होदूण(पै)	भूत्वा
होध(शौ)	भवथ
होन्ति	भवन्ति
होन्ते	भवन्
होन्तो	अभविष्यत्
होमाणो	अभविष्यत्
होमि	भवामि
होमो	भवामः
होसइ(अ)	भविष्यति
होसि	भवसि
होसु	भव, भवेः, एधि, स्याः
होस्साम	भवितास्मः, भविष्यामः
होस्सामि	भवितास्मि, भविष्यामि
होस्सामु	भवितास्मः, भविष्याम
होस्सामो	भवितास्मः, भविष्यामः

प्राकृतम्	संस्कृतम्
होह(शौ)	भवथ
होहाम	भवितास्म भविष्याम
होहामि	भवितास्मि, भविष्यामि
होहामु	भवितास्मः, भविष्याम
होहामो	भवितास्म, भविष्यामः
होहि(अ)	भवास
होहिं(अ)	भवन्ति
होहिइ	भविता, भविष्यति
होहिइ(अ)	भविष्यति
होहिंति	भवितारः, भविष्यन्ति
होहित्था	भवितास्थ, भविष्यथ
होहित्था	भवितास्मः, भविष्यामः
होहिम	भवितास्मः, भविष्यामः
होहिमि	भवितास्मि, भविष्यामि
होहिमु	भवितास्मः, भविष्यामः
होहिमो	भवितास्म, भविष्यामः
होहिसि	भवितासि, भविष्यसि
होहिस्सा	भवितास्मः, भविष्यामः
होहु(अ)	भवथ
होहु(अ)	भवाम
ह्म	स्मः
ह्मि	अस्मि
ह्मो	स्मः
ह्मोसिप्पलि(दे)	वक्र शिरोभूषण विशेषश्च
ह्रिक्कइ	निलीयते
ह्रिक्को	गतः

समाप्ता चेयं शब्दसूची ।

॥ श्रीः ॥

शुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
३	२४	लापे	लोपे
५	६	सुर्डारसा	सुउरिसो
५	२४	दूसहो	दुसहो
५	२४	दूहवो	दुहवो
६	१५	छहा	छुहा
७	१५	ड्मणनाम्	क्मणनानाम्
७	२२	कार्कोटः	कर्कोट
८	५	स्वासुपो	वरवासुपो
८	६	सम्बा धन	सम्बाधन
८	१९	डेत्	डे तु
१५	१४	स्यः समक्खा	'स्यः सम खा'
१६	१८	कस कांस्यम्	कस कांस कांस्यम्
१६	१८	वसिओ ।	वसिओ वासिओ
१६	१९	कचण ।	कचण कांचण ।
१६	१९	लछण ।	लछण लांछण ।
१७	३	धम्मेक्म	धम्मेक्ष
१९	१९	गुरुई	गरुई
१९	२२	पुरुष	पुरुष
२१	१०	तृण	तूण
२२	२३	परभृतम्	परभृतः
२६	१९	कौक्षयकम्	कौक्षयकः
२९	१५	इण्हम्	इण्ह
२९	[illegible]	[illegible]	णअण
३[illegible]	[illegible]	सूतक	सूतक
३६	६	धर्णः	धण
३६	६	माणेइति	माणेइ

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
३६	१८	कबिः	कपिः
३६	२५	फनस	पनस
३९	१३	निट्ठुरो	णिट्ठुरो
३९	१३	निष्ठर	निष्ठुर
४०	६	लाहल	कोहल
४०	२२	ससू	सासु
४२	४	भाण	भोण
४२	४	भाअण	भोअण
४२	४	भाजनम्	भोजनम्
४३	१२	सिप्पि	सिप्पी
४३	२४	वडवो	वेडवो
४४	३	मनीकः	मनीक,
४४	१५	नलिअ निहेलण	नहेलिण
४४	१८	खडड	खड्ड
४४	२१	गायनः	गायनम्
४४	२४	सामरी शामला	सामली
४५	५	गह	गण्डः
४५	१३	चउक्क	चउक्क
४६	८	णिक्क	णिक्ख
४६	८	कघो	खघो
४८	१९	कज	कउज
४९	२४	द्वितीयस्यस्तोः	द्वितीयस्य स्तोः
४९	२५	छद	छर्दि
५१	१९	आम्रम्	आम्र
५३	१९	कल्हारम्	कल्हार
५४	७	पूक्वण्हो	पुव्वण्हो
५५	२१	दुआति	द्विआति

पृष्ठे	पंक्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
५५	१४	एकऽम्यु	एवाऽम्यु
५६	१३	मणोण्णो	मणोण्ण
५७	७	अह्न	अह्न
६०	१२	स्वेप्र	स्वप्रे
६०	२२	अरहतो	अरहिते।
६२	७	दव्वीरअ	दव्विरअ
६५	४	भक्तिव"तो	भत्तिवन्तो
६५	५	दआलुः	दआलू
६६	२३	वरा	वर्
६७	१८	सहासहुता	सहासहुत्तो
६७	२१	भवार्थ	भवार्थे
६८	२१	द्विघ	द्विघ
७०	१८	कुशो	कुब्जो
७१	५	कटिसूत्र ।	कटिसूत्रम् ।
७१	११	निःश्रेणी	नि श्रेणिः
७१	१७	पृष्ठवाधी	पृष्ठवाही
७२	८	बिम्बी	बम्बी
७६	१०	कज्जम्	कज्ज
७८	२३	अप	अव
७८	२४	ओ	आ
७९	११	ह्रदित्यथ	ह्रदित्यर्थे
८१	८	दहिहितो	दहिहत्तो
८१	११	भाषान्तरा	भाषान्तरा
८१	१४	स्यस	म्यसः
८२	११	मकाए	मालाए
८२	२१	परस्म	परस्य
८३	२२	तकद्रु	तकद्रु
८८	२५	ऋतन्तस्य	ऋदन्तस्य
९३	२०	डाबति	डाविति
१००	१३	एवमष्टादश	एवं विंशति
१०४	१९	हाकाइ	हासइ
१०५	१४	कार्येइ	कारावेइ
१०८	५	छद्	छिद्
११०	१३	होइ	होहि
११०	१५	से	सो।
११०	१७	ठाइ	ठाहि
१११	१२	प्रत्ययोः	प्रत्ययो
११४	१६	धातार०	धातोर०
११६	९	दुम्भहि	दुम्मइ
११६	१३	कहिज्झइ	कहिज्जइ
११६	१३	कज्जिहिइ	कज्झिहिइ
११८	११	हसिज्जमाणा	हसिज्जमाणो
११९	१०	ययासख्यम्	यथासख्यम्
११९	१९	नवेव०	नमेव०
१२३	३	पढाओ	पढीओ
१२३	१६	यो वहश्रदः	यो वह श्रदः
१२३	१७	पोषणयाः	पोषणयोः
१२५	२१	हतुर	हतूर
१२६	३	पारिहृद्द	परिहृइ
१२६	११	अवअक्खइ	अवक्खइ
१२६	१५	पम्हट्टइ	पच्चड्डइ
१२७	१	होहुवहुधा	होहुवहवा
१२७	३	परभइ	परभवइ
१२८	५	णिरग्घ	णिरुग्घ
१२८	६	णिरग्घइ	णिरुग्घइ
१२८	१२	महमद	महमह
१२९	११	पयते तु ।	पयेते तु ।
१२९	१८	निष्ठम्भे	निष्ठम्भे
१२९	१९	निष्ठम्भ	निष्ठम्भ
१२९	२२	विपजस्य	विषयस्य
१३०	१५	विषयस्था	विषयस्या
१३०	१८	सहरइ	साहरइ
१३१	११	अपपूर्वस्य	अवपूर्वस्य
१३३	१५	गझुते	गर्जते

पृष्ठे	पंक्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
१३३	१२	वृषा	वृषा
१३४	१३	विटिविक्क	टिविविक्क
१३६	९	तसुाथ	तह्डथ
१३७	६	ठत्थरघइ	उत्थरघइ
१३७	१२	घातोः	धातो
१३८	१८	। मोहाअइ ।	। खड्डइ । मोहाअइ ।
१३९	१	इत्यादेश	इत्यादेशा
१३९	६	मभ	भम
१३९	७	भमे	भ्रम
१३९	२१	रहइ	रमइ
१३९	२२	णिम्मइइ	णिहम्मइ
१४०	१०	घट्टा पिबेः	घट्टाः पिबे
१४४	१	अथा तू	अथात्
१४४	२१	वञ्चित	वञ्चित
१४५	८	आपहृत	अपहृत
१४५	११	भणितन्	भणितम्
१४६	११	उवक्खिअ	उवक्खिअ
१४६	१३	रणलक्घम्	रणलक्खम्
१४६	१७	नृत	नृतम्
१४७	१७	सउन्वले	सउवले
१४९	३	करणिज	करणिज्ज
१४९	२२	भणतस्स	भणतस्स
१५०	१५	करोमि	करेमि
१५०	२१	पुरुषेक०	पुरुषैक०
१५१	६	मागध्या	मागध्यां
१५१	११	भुवो मः	भुवो मः
१५१	१६	अम्महे	अम्हहे
१५१	२२	अणादो	अण्णदो
१५२	९	वाअणाइ	वाअणाँइ
१५२	१६	लक्मतक	लक्मतक
१५२	२५	क~~कसो	क~~कसे
१५३	५	परस्खलदि	परिस्खलदि
१५३	११	सोहण	शोहण
१५३	२२	गच्यति	गच्यदि
१५३	२३	विय्याहरे	यिय्याहूके
१५३	२४	यत्थ०	यत्थ०
१५५	१२	हश	ह
१५७	१७	बिंव	बिंब
१५७	२३	तडाग	तडागः
१५८	५	स्थितानां	स्थितानां
१५८	७	डमरुक ।	डमरुको ।
१५८	७	नियोजितम्	नियोजित
१५९	८	तथफकानां	तथपकानां
१५९	१३	एक्क हिं	एक्कहिं
१५९	१४	ऋक्षिणि	ऋक्षिण
१५९	१४	सबधु ष्पिणु	सबधु
१६०	१	परसुलभउ	पर समकउ
१६१	१६	किध	किध
१६२	१५	केहउ	केहु
१६३	९	सिंह	सिंह
१६९	२३	जिह्वेन्द्रिय	जिव्हेन्द्रियं
१७१	१३	आअगउ	आगअउ
१७१	१३	पत्तडिसुणि	पत्तडासुणि
१७१	२१	होइ	होउ
१७४	३	तक्रुज	तक्कुज
१७४	१४	दिव दिवे	दिवे दिवे
१७४	२०	प्रवसता	प्रवसता
१७४	२३	इत्यव्य	इत्यव्यय
१७५	२०	प्रनष्टे	प्रणष्टे
१७७	१२	अणाइस	अण्णाइस
१७८	१२	जुअजुअ	अजुअ
१७९	५	रमनः ॥	रमीयम् ॥
१७९	२२	नवा कापि	नवः कोपि

पृष्ठे	पंक्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
१८१	१	अम्महत्तणा	अस्माक सम्ब न्धित्व
१८१	८	चिरद्या	चिरध्या
१८२	२१	ढाल्ला	ढोल्ला
१८८	४	निशिता खड्गा।	निशिता खड्गा ।
१८८	२३	नाम्नाः	नाम्न
१८९	१३	घणु	घण
१८९	१५	स्फाटयन्ति	स्फोटयान्ति
१९०	१४	म्वाच्छितु	म्वाञ्छितु
१९०	२६	किंतु	कतु
१९१	११	द्रुंकाभ्यां	द्रुकाभ्यां
१९३	६	अमूनि	इमानि
१९७	५	सहहिं	सोहहिं
१९८	१७	इत्येतया	इत्येतये
१९९	१६	भुवा	भुवो
२०३	१५	तिष्ठाचिष्ठ	तिष्ठेचिट्ठ
२०३	१६	चिष्ठदि	चिट्ठदि
२०४	१२	वासाग्रन्थिः	वासोग्रन्थि
२०४	२१	श्मश्रु	श्मश्रूः
२०६	९	अक्षिणि	आक्षि
२०७	५	कोष्ठी	कोष्ठी
२०७	१४	इक्ष शाक	इक्षुशाक
२०९	१४	लुम्बन यस्य	लुम्बनम् । यस्य
२०९	२८	स्वल्पकम् । रत	स्वल्पक रतम् ।
२१०	८	ककर्कटी	कर्कटी

॥ इति ॥